

SEKSUALNO NASILJE NAD DJECOM

SNEP 2 - JUNIOR

Uredila:

dr. sc. Maja Mamula

ŽENSKA SOBA

Funded by the European Union's
Rights, Equality and Citizenship
Programme (2014-2020)

ženska soba
women's room

Skenirajte QR kod za preuzimanje udžbenika i svih radnih materijala za provođenje
SNEP – 2 JUNIOR programa
„Seksualno nasilje – edukacijski i preventivni program 2 - Junior“

Zagreb, 2023.

SEKSUALNO NASILJE NAD DJECOM

SNEP 2 - JUNIOR

Uredila:

dr. sc. Maja Mamula

ŽENSKA SOBA

IMPRESSUM:

Urednica: dr. sc. Maja Mamula

Tehnička urednica: Kristina Mihaljević, mag. paed. soc.

Autorice udžbenika:

dr. sc. Maja Mamula, psihologinja

Kristina Mihaljević, mag. paed. soc.

Dušica Popadić, psihologinja

Ljiljana Bogavac, dr. med.

mr. sc. Nataša Bijelić, sociologinja

Andrea Domitrović Šmida, mag. psych.

Anamaria Drožđan-Kranjčec, mag. iur.

Gordana Filipović, dipl. iur.

Svea Kučinić, mag. rehab. educ.

dr. sc. Matea Belošević, socijalna pedagoginja

Autorice programa: dr. sc. Maja Mamula, psihologinja; Kristina Mihaljević, mag. paed. soc.; Josipa Tukara Komljenović, mag. soc.; Dušica Popadić, psihologinja; Ljiljana Bogavac, dr. med.; mr. sc. Nataša Bijelić; prof. dr. sc. Dejana Bouillet, socijalna pedagoginja; Jelena Bićanić, socijalna pedagoginja

Recenzija programa: prof. dr. sc. Martina Ferić, Laboratorij za preventivna istraživanja, Odsjek za poremećaje u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i prof. dr. sc. Vesna Bilić, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Nakladnica: Ženska soba, Maksimirska 51 a, 10 000 Zagreb

Lektura: Anemari Benčik, prof.

Dizajn: Impressum komunikacije d.o.o.

Tisak: HORVAT – TISAK d.o.o.

Naklada: 500 komada

ISBN 978-953-7505-20-2

CIP zapis je dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001177356.

Projekt „Seksualno nasilje – edukacijski i preventivni program 2 – Junior (SNEP 2 – JUNIOR)“ No. 101005462 financiran je od strane Europske unije u okviru Programa o pravima, jednakosti i građanstvu (2014. – 2020.), REC-AG-2020/REC-RDAP-GBV-AG-2020. Nositeljica projekta je Ženska soba, a partneri na projektu su Pravobraniteljica za djecu Republike Hrvatske, CESI – Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje, Udruga sudaca za mladež, obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mladež, OŠ Dragutina Tadijanovića Petrinja, OŠ "Kantrida" Rijeka, OŠ Bedekovčina, OŠ "Slava Raškaj" Ozalj, OŠ "Antun Mihanović" Slavonski Brod, OŠ Veruda Pula, OŠ Matka Laginje Zagreb, Rape Crisis Network Ireland i Change Attitude (Švedska). Projekt je sufinanciran od strane Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske i Grada Zagreba. Stajališta izražena u ovom udžbeniku isključiva su odgovornost Ženske sobe i ne odražavaju nužno stajališta Europske unije, Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske i Grada Zagreba.

SADRŽAJ

UVOD	6
1. SEKSUALNO NASILJE NAD DJECOM	9
2. RASPROSTRANJENOST SEKSUALNOG NASILJA NAD DJECOM	16
dr. sc. Maja Mamula, psihologinja	
3. PREDRASUDE O SEKSUALNOM NASILJU	22
Kristina Mihaljević, mag. paed. soc.	
4. RAZOTKRIVANJE SEKSUALNOG NASILJA	32
dr. sc. Maja Mamula, psihologinja	
5. ZAVOĐENJE DJETETA I MANIPULIRANJE NJEGOVIM OSJEĆAJIMA S NAMJEROM POČINJENJA SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DJETETA U OBITELJI	41
Ljiljana Bogavac, dr. med. Dušica Popadić, psihologinja	
6. ELEKTRONIČKO SEKSUALNO NASILJE	50
Kristina Mihaljević, mag. paed. soc.	
7. SEKSUALNO NASILJE U MLADENAČKIM VEZAMA	61
mr. sc. Nataša Bijelić, sociologinja	
8. INDIKATORI I POSLJEDICE SEKSUALNOG NASILJA NAD DJECOM	65
dr. sc. Maja Mamula, psihologinja i Andrea Domitrović Šmida, mag. psych.	
9. PRAVNI OKVIR ZA ZAŠTITU DJECE OD SEKSUALNOG NASILJA	79
Anamaria Drožđan-Kranjčec, mag.iur.	
10. ŠTO UČINITI U SLUČAJU SEKSUALNOG NASILJA	85
Anamaria Drožđan-Kranjčec, mag. iur., Kristina Mihaljević, mag. paed. soc.	
11. VAŽNOST ŠKOLSKIH PROCEDURA I DOKUMENATA U SUZBIJANJU SEKSUALNOG NASILJA I ZAŠTITI DJECE	93
Gordana Filipović, dipl. iur.	
12. ULOGA KONVENCIJE VIJEĆA EUROPE O ZAŠTITI DJECE OD SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA I SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA U ODGOJNO-OBRAZOVNOM SUSTAVU	98
Svea Kučinić, mag. rehab. educ.	
13. ULOGA I VAŽNOST RODITELJA U PREVENCIJI SEKSUALNOG NASILJA	103
dr. sc. Matea Belošević	
14. PROGRAM PREVENCIJE SEKSUALNOG NASILJA ZA VIŠE RAZREDE OSNOVNIH ŠKOLA „SNEP 2 – JUNIOR„	108
15. ISKUSTVA UČITELJA/ICA I STRUČNIH SURADNIKA/CA VEZANA UZ PROVEDBU PROGRAMA SNEP 2 – JUNIOR	184
Kristina Mihaljević, mag. paed. soc. i Svea Kučinić, mag. rehab. educ.	
16. KRATKE BILJEŠKE O AUTORICAMA	188
17. PRILOZI	192
18. POPIS LITERATURE	194
19. VAŽNI KONTAKTI	208
20. IZ RECENZIJA PROGRAMA I EVALUACIJA UČENICA I UČENIKA	210
O ŽENSKOJ SOBI	212

UVOD

Udžbenik „Seksualno nasilje nad djecom – SNEP 2 - JUNIOR“ nastao je u okviru projekta „Seksualno nasilje – edukacijski i preventivni program 2 - Junior“ (u nastavku: SNEP 2 – JUNIOR). Program prevencije seksualnog nasilja za više razrede osnovnih škola (OŠ) razvijen je kao odgovor na nepostojanje sustavne i kontinuirane edukacije o temi seksualnog nasilja, kao i prepoznate potrebe i iskazanog interesa kako odgojno-obrazovnih institucija tako i učenica i učenika za aktivniji rad na prevenciji seksualnog nasilja.

Ženska soba je 2019. godine razvila program prevencije seksualnog nasilja za srednje škole (SNEP program), a SNEP 2 – JUNIOR predstavlja nastavak rada Ženske sobe na razvoju preventivnih programa. Oba programa odobrili su Ministarstvo znanosti i obrazovanja i Agencija za odgoj i obrazovanje. Programi uključuju osnovne tri ciljne grupe: učiteljice/učitelje i stručne suradnice/suradnike, roditelje i učenice i učenike.

Ovaj udžbenik prije svega je namijenjen stručnim suradnicama/suradnicima i učiteljicama/učiteljima osnovnih škola kako bi im pružio osnovne informacije o seksualnom nasilju, indikatorima i posljedicama, rasprostranjenosti, razlozima zašto djeca šute o preživljenom nasilju, predrasudama kojima je seksualno nasilje obavijeno te pravnoj perspektivi. U udžbeniku se nalaze i tekstovi vezani uz školske procedure i dokumente važne za područje seksualnog nasilja, iskustva vezana uz dosadašnju provedbu SNEP 2 – JUNIOR programa, kao i tekstovi o važnosti i načinima uključivanja roditelja u prevenciju seksualnog nasilja.

Udžbenik uz teorijski dio sadrži i razvijeni SNEP 2 - JUNIOR program, koji se sastoji od ukupno **osam preventivnih radionica** s pripadajućim prilogima namijenjenih učenicama i učenicima viših razreda osnovne škole. Radionice je razvila radna skupina koju čine predstavnice Ženske sobe (dr. sc. Maja Mamula, psihologinja, Kristina Mihaljević, mag. paed. soc., Josipa Tukara Komljenović, mag. soc.) CESI (mr. sc. Nataša Bijelić), Incest Trauma Centra – Beograd (Dušica Popadić, psihologinja i Ljiljana Bogavac, dr. med.) i vanjske stručnjakinje prof. dr. sc. Dejana Bouillet, socijalna pedagoginja i Jelena Bičanić, prof. socijalne pedagogije.

U pojedinim razredima naglasak je stavljen na sljedeće teme: 5. razred: Seksualno nasilje i predrasude o seksualnom nasilju; 6. razred: Konvencija o pravima djeteta i seksualno nasilje u obitelji; 7. razred: Elektroničko seksualno nasilje i 8. razred: Seksualno nasilje u mladenačkim vezama.

S obzirom na to da kvalitetna prevencija nije moguća bez uključivanja roditelja, sastavni dio SNEP 2 – JUNIOR programa je i **video predavanje za roditelje**, koje pruža ključne informacije o seksualnom nasilju te važnosti i načinima njihovog uključivanja u prevenciju seksualnog nasilja. Nadalje, video predavanje pruža i savjete o načinima na koje roditelji mogu s djecom razgovarati o temi seksualnog nasilja te daje smjernice o tome kako biti podrška, odnosno što učiniti u slučaju ako njihovo dijete preživi seksualno nasilje.

Cjelokupan program, kao i priručnik u elektroničkoj verziji, dostupan je na web stranici: <https://snep2junior.zenskasoba.hr/>.

Program SNEP 2 – JUNIOR implementiran je u 34 osnovne škole (uključujući i 2 područne škole) iz 17 županija širom Hrvatske. S ciljem što kvalitetnije provedbe programa održane su dvije dvodnevne specijalizirane edukacije o seksualnom nasilju nad djecom i provođenju programa prevencije seksualnog nasilja za **64 učiteljice/učitelja i stručne suradnice/suradnika**. U školama je održano 48 predavanja o seksualnom nasilju za **1476 roditelja**. Nakon tih edukacija provedeno je 388 radionica programa SNEP 2 - JUNIOR za **3029 učenica i učenika**.

Prof. dr. sc. Silvija Ručević provela je i **procjenu učinka radionica**, koja je uključivala testiranje prije radionica te dva post-testiranja: tjedan dana i mjesec dana nakon održanih radionica. Rezultati pokazuju povećanu razinu znanja i empatije, kao i informiranosti mladih o mogućnostima pomoći i podrške te manje podržavanje većine predrasuda o seksualnom nasilju.

Program su **recenzirale** prof. dr. sc. Martina Ferić, Laboratorij za preventijska istraživanja, Odsjek za poremećaje u ponašanju Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i prof. dr. sc. Vesna Bilić, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Seksualno nasilje nad djecom ozbiljan je problem, kojemu društvo u cjelini kroz svoje nadležne institucije i državna tijela ne posvećuju nužnu pažnju. Neki njegovi oblici posebno su neprepoznati, kako u samom zakonodavstvu, tako i od struke, ali i šire javnosti. Velik broj javnih politika, dokumenata, strategija i protokola u Hrvatskoj ističe i naglašava važnost programa prevencije seksualnog nasilja, međutim, usprkos svim naporima nema sustavnog i cjelovitog provođenja programa prevencije seksualnog nasilja u Hrvatskoj. Posljedica toga je da djeca nemaju nužne informacije koje bi im pomogle da prepoznaju seksualno nasilje, kao što nemaju niti informacije kome se sve mogu obratiti za pomoć i podršku. Također, nedostaje sustavna edukacija odgojno-obrazovnih djelatnica i djelatnika, roditelja, kao i ostalih relevantnih dionika u prevenciji seksualnog nasilja.

Vjerujemo da će ovaj udžbenik, kao i razvijeni preventivni program za više razrede osnovnih škola, pridonijeti suzbijanju seksualnog nasilja te otvoriti prostor za razvoj preventivnih programa i na ostalim razinama odgojno-obrazovnog sustava, kao što su to niži razredi osnovnih škola i vrtići.

Zahvaljujemo svim autoricama koje su sudjelovale u nastanku i izradi ovog udžbenika, kao i članicama radne skupine za razvoj programa, koje su osobnim entuzijazmom i svojim znanjima i predanošću dale izniman doprinos razvoju SNEP 2 - JUNIOR programa.

Posebno zahvaljujemo našim partnerskim osnovnim školama koje su se priključile projektu od njegovog početka, kao i 25 osnovnih škola koje su se uključile u provođenje testiranja programa (prilog 1) i koje su prepoznale važnost i potrebu rada na prevenciji seksualnog nasilja.

Urednica dr. sc. Maja Mamula

Zagreb, ožujak 2023.

1

**SEKSUALNO
NASILJE
NAD DJECOM**

1. SEKSUALNO NASILJE NAD DJECOM

dr. sc. Maja Mamula, psihologinja

Djeca imaju pravo na život bez straha i nasilja, pun brige, sigurnosti i ljubavi, kao temelj za sretno djetinjstvo i odrastanje.

Prema Konvenciji o pravima djeteta (Ujedinjeni narodi, 1989), koju je Republika Hrvatska ratificirala 1991. godine, djeca imaju prava za čije su osiguranje i provođenje odgovorni obitelj djeteta, zakonodavna tijela i država u cijelosti kroz svoje institucije. Osnovna načela Konvencije o pravima djeteta su život bez diskriminacije, bez obzira na njen temelj (spol, jezik, boja kože, vjera, nacionalno i etičko porijeklo, teškoće u razvoju i sl.), pravo na život i razvoj u svim vidovima života (tjelesni, emotivni, psihosocijalni, kognitivni, društveni i kulturni), a dobrobit djeteta treba biti osnova i temelj u donošenju svih odluka i postupaka koji utječu na dijete.

Na žalost, djeca širom svijeta izložena su nepovoljnim životnim okolnostima i situacijama koje imaju negativan utjecaj na njih: od siromaštva, zanemarivanja i zlostavljanja u obitelji, preko različitih oblika nasilja koje mogu doživjeti u školi ili javnim prostorima, do rata i ratnih zbivanja. Djeca mogu doživjeti zanemarivanje i zlostavljanje od različitih osoba, s obzirom na to da zbog svoje dobi u velikoj mjeri ovise o brizi i pažnji drugih osoba, prije svega odraslih.

U zaštiti djece i njihovih prava učinjeni su brojni pozitivni pomaci na razini većine država. Prepoznati su brojni oblici nasilja prema djeci i o njima se počelo jasno i otvoreno govoriti. Tako su neke uobičajene, tradicionalne prakse kao što je fizičko kažnjavanje djece nekažnjive u zakonodavstvu brojnih zemalja.

Međutim, usprkos svim naporima, neki oblici nasilja i dalje su neprepoznati, pa se čak može i tvrditi da ih društvo i zajednica u kojima djeca žive ne vidi ili ne želi vidjeti. Jedan od takvih oblika nasilja nad djecom svakako je i seksualno nasilje. Imamo priliku svjedočiti da su, kada se i progovori o ovoj temi, vidljivi brojni otpori, koji se najčešće manifestiraju kao nelagoda i strah. Jedan od ključnih otpora je razumijevanje da djeca, uključujući malu djecu, mogu biti izložena seksualnom nasilju. Desetljećima je u stručnoj javnosti bio rasprostranjen stav da djeca imaju bujnu maštu i izmišljaju svakakve priče o zlostavljanju, a odrasle osobe koje se povjere nekome o preživljenom seksualnom zlostavljanju u djetinjstvu bile su najčešće dijagnosticirane različitim dijagnozama, dok bi nasilje bilo odbačeno zbog stavova i vjerovanja o tzv. „lažnim sjećanjima“. Godine i godine ozbiljnih istraživanja, rada s preživjelim osobama, razvoja teorija, znanstvenih i stručnih tekstova doprinijele su da se tema seksualnog nasilja otvori kao relevantna tema i iznimno važan problem na čijem suzbijanju treba sustavno raditi. To je dovelo do toga da je u velikom broju zemalja koje su učinile značajne pomake na tom području došlo do ključnih izmjena zakonodavstva, otvaranja specijaliziranih službi za rad sa djecom koja su preživjela seksualno nasilje (npr. model dječjih kuća tj. *Barnahus*), a donošenje Konvencije Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, poznate pod nazivom Lanzarote konvencija (Vijeće Europe, 2007) svakako je bilo ključno za prepoznavanje problema i utvrđivanje odgovornosti i obveza država u zaštiti djece. Republika Hrvatska ratificirala je Lanzarote konvenciju 2011. godine.

Još jedan od pokazatelja da je problem seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece postao vidljiviji, kao i da se nastavlja sustavno raditi na osvještavanju i većoj vidljivosti problema, svakako je i obilježavanje Europskog dana zaštite djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, koji se od 2015. godine na inicijativu Vijeća Europe obilježava u zemljama članicama Europske unije 18. studenoga.

ŠTO JE SEKSUALNO NASILJE NAD DJECOM

Za razumijevanje seksualnog nasilja treba početi s definiranjem njegovih ključnih koncepata. Naime, dugo se smatralo da je seksualno nasilje čin nekontrolirane seksualne želje i potrebe, da se prije svega odnosi na fizički kontakt (npr. penetracija), kao i da mora biti prisutno fizičko nasilje i/ili prijetnje nasiljem. Stoga je važno već u definiranju dekonstruirati osnovne predrasude i **krenuti od definiranja seksualnog nasilja kao čina moći i kontrole, koji je iskazan na seksualan način, koji je neželjen, za koji nije dan pristanak ili nije dan slobodno i svjesno. Čin može biti vizualan, verbalan i/ili fizički, a osoba ga je doživjela (tijekom ili kasnije) kao prijetnju, poniženje, povredu i/ili napad. Može, a ne mora, uključivati prijetnju, prinudu i/ili prisilu (Mamula i Popadić, 2018).** Takvu osnovnu i opću definiciju seksualnog nasilja važno je proširiti tako da obuhvaća i određene specifičnosti seksualnog zlostavljanja djece.

Tako se prema **Lanzarote konvenciji** (Vijeće Europe, 2007) seksualno zlostavljanje djece definira kroz dvije temeljne odrednice:

- sudjelovanje u seksualnim aktivnostima s djetetom koje je, sukladno relevantnim odredbama nacionalnog prava, mlađe od zakonske dobi za seksualne aktivnosti;
- sudjelovanje u seksualnim aktivnostima s djetetom, u kojima se koristi prisila, sila ili prijetnja ili se zlorabljava **položaj povjerenja, autoriteta ili utjecaja** nad djetetom, uključujući seksualne aktivnosti unutar obitelji ili se zlorabljava posebno ranjiva situacija djeteta, posebice uslijed mentalne ili fizičke invalidnosti ili situacije ovisnosti.

Pri tome treba napomenuti da je Hrvatska jedna od osam europskih zemalja koje su kao dobnu granicu za pristanak na spolni odnos odredile 15 godina života (sedam zemalja postavilo je granicu na 14 godina, sedam na 16, dvije na 17 i jedna na 18 godina) (Odeljan, 2018).

Svjetska zdravstvena organizacija (WHO, 2003) seksualno zlostavljanje djece definira kao uključivanje djeteta u seksualnu aktivnost koju ono u potpunosti ne razumije, za koju ne može dati pristanak ili za koju dijete nije razvojno pripremljeno, te koje predstavlja kršenje zakona ili društvenih tabua. Seksualno zlostavljanje djeteta može počinuti odrasla osoba ili drugo dijete (djeca), koje zbog svoje dobi ili stupnja razvoja ima odgovornost za dijete, povjerenje djeteta ili moć nad djetetom.

Nacionalno udruženje za prevenciju okrutnosti prema djeci (NSPCC) (2022), koje je već 130 godina jedna od najvažnijih i najutjecajnijih organizacija za zaštitu djece od nasilja, navodi da je seksualno nasilje nad djecom kad su dijete ili mlada osoba seksualno zlostavljani, prisiljeni ili prevarom navedeni na seksualne aktivnosti. Djeca možda ne razumiju da je ono što se događa zlostavljanje ili da je to pogrešno i pri tome se možda boje ikome reći.

Prema Townsend i Rheingold (2013) **Američko profesionalno društvo za sprječavanje zlostavljanja djece i Ministarstvo zdravstva i socijalne zaštite Sjedinjenih Američkih država** seksualno zlostavljanje djece definiraju kao: 1) bilo kakav seksualni čin između odrasle i maloljetne osobe ili između dvije maloljetne osobe ako jedna ima moć nad drugom; 2) prisiljavanje ili uvjeravanje

djeteta na sudjelovanje u seksualnom činu bilo kakve vrste (s kontaktom ili bez kontakta). Navedena definicija navodi i sljedeće elemente:

- Žrtve seksualnog zlostavljanja uključuju djevojčice i dječake u dobi od 0 do 17 godina.
- Seksualno zlostavljanje djece uključuje seksualne aktivnosti s kontaktom i bez kontakta.
- Seksualno zlostavljanje djece podrazumijeva svaki seksualni čin između odrasle osobe i djeteta, bez obzira na to je li korištena sila ili prisila.
- Seksualno zlostavljanje djece uključuje svaki seksualni čin između mlade osobe (adolescent/kinja) i odrasle osobe koja je znatno starija, bez obzira je li korištena sila ili prisila.
- Seksualno zlostavljanje djece uključuje prisilne ili iznuđene seksualne radnje između dvoje djece, kada postoji razlika u dobi ili moći (vršnjačko zlostavljanje).
- Seksualno zlostavljanje djece ne uključuje dobrovoljne seksualne aktivnosti između vršnjaka/inja ili između starijeg adolescenta/kinje i mlade punoljetne osobe.

Ključni element u razumijevanju seksualnog nasilja svakako je **pristanak**. Pristanak koji je dan slobodno, svojom voljom i koji je dan s razumijevanjem, što sve taj pristanak uključuje, temelj je bilo kakve seksualne aktivnosti. Dijete do 14 godine života ne može dati pristanak na seksualne aktivnosti.

Pravi pristanak ima nekoliko ključnih elemenata. Osoba prije svega treba biti **dovoljno zrela** (kognitivno i emocionalno) kako bi shvatila što se od nje očekuje i na što pristaje. Pristanak treba biti **voljan**, dan slobodno, bez pritiska, manipulacija i nagovaranja. Također, osoba treba biti **svjesna**, a ne u snu ili pod utjecajem alkohola i/ili drugih opojnih sredstava (Mamula, 2020).

Kada se radi o seksualnim aktivnostima, važno je naučiti djecu i mlade da razumiju da je pristanak ključan - da svaka osoba ima pravo dati ili uskratiti pristanak u bilo kojem trenutku, da kad osoba pristane na jednu seksualnu aktivnosti (npr. ljubljenje), to ne znači da je dala pristanak za sve seksualne aktivnosti, kao i da nakon što je osoba dala pristanak, ima pravo odlučiti da to zapravo ne želi i povući ga. Temelj zdravog odnosa i nenasilja je poštovanje osobnih granica druge osobe i uvažavanje pristanka.

OBLICI SEKSUALNOG NASILJA NAD DJECOM

Seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece je kompleksno i uključuje brojne različite oblike ponašanja. Oblici seksualnog nasilja mogu se navoditi prema različitim klasifikacijama i kriterijima, ovisno o svrsi. Pravne klasifikacije određene su zakonskim odredbama i razlikuju se od države do države, a više o tome na koji način Kazneni zakon Republike Hrvatske prepoznaje kaznena djela iz ovog područja može se vidjeti u poglavlju 9 *Pravna perspektiva seksualnog nasilja nad djecom*. Druge klasifikacije, koje su česte u definiranju oblika seksualnog zlostavljanja djece za potrebe stručnjaka i stručnjakinja nepravni područja (npr. zaštita mentalnog zdravlja, odgojno-obrazovni sustav), kao i za širu javnost, šire su, razumljivije i sveobuhvatnije. Uglavnom su utemeljene na kategoriziranju djela npr. od spolnog uznemiravanja pa do silovanja ili se oblici dijele prema tome uključuju li fizički kontakt ili ne (Ferragut i sur., 2021; Barth i sur., 2013; Murray i sur., 2014; NSPCC, 2022).

Oblici seksualnog nasilja nad djecom koji ne uključuju fizički kontakt mogu se događati uživo ili on-line putem, a obuhvaćaju neprimjerene seksualne komentare, prijedloge, ponude, izlaganje djece seksualnim aktivnostima, izlaganje djece pornografskim materijalima, fotografiranje, snimanje, gledanje i/ili distribuiranje materijala na kojima se nalaze djeca u neprimjerenim položajima, seksualiziranim situacijama ili koji uključuju snimke seksualnog zlostavljanja djece, traženje od djeteta da izradi, pokazuje i/ili podijeli slike ili video materijale seksualiziranog sadržaja, traženje da se djeca samozadovoljavaju pred počiniteljem, traženje od djece da imaju seksualiziranu komunikaciju putem poruka ili pametnih telefona.

Oblici seksualnog nasilja nad djecom koji uključuju fizički kontakt obuhvaćaju namjerne seksualizirane dodire bilo kog dijela tijela djeteta, obučenog ili ne (npr. trljanje, milovanje, ljubljenje), traženje da dijete dodiruje počinitelja, penetraciju (vaginalnu, analnu i/ili oralnu) penisom, dijelovima tijela kao što je npr. prst ili objektima.

Ostali oblici

Osim navedenih oblika postoje i drugi oblici, koji uključuju dječju prostituciju, trgovanje djecom u svrhu seksualne eksploatacije te sustavno seksualno iskorištavanje djece u ratnim sukobima.

Istraživanja ukazuju da su od svih različitih oblika seksualnog nasilja najčešći izlaganje djece pornografskim materijalima, neželjeno milovanje i zahtijevanje da dijete dodiruje počinitelja, dok je seksualni odnos koji uključuje penetraciju najrjeđi (Ferragut i sur., 2022). Međutim, isto tako je utvrđeno da većina djece preživi više od jednog oblika seksualnog zlostavljanja od istog ili različitih počinitelja (Ullman, 2007).

ŠTO JE VAŽNO IMATI NA UMU ZA RAZUMIJEVANJE SEKSUALNOG NASILJA NAD DJECOM

Seksualno nasilje je rodno uvjetovano nasilje

Seksualno nasilje može doživjeti bilo koja osoba, bez obzira na spol i dob. Ono se, međutim, najčešće događa **ženama i djeci** (Finkelhor i sur., 1990; Rennison, 2002; Finkelhor, 2009; Black i sur., 2011). **Neproportionalno više** pogađa djevojčice, djevojke i žene. **S druge strane**, većina počinitelja seksualnog nasilja su muškarci.

U temelju seksualnog nasilja nalazi se neravnopravnost žena i muškaraca, negativni stavovi prema ženama, diskriminacija, seksizam i mizoginija (Mamula, 2020). To je ključni razlog zašto je seksualno nasilje okruženo toliko brojnim **predrasudama i stereotipima**, od kojih je većina usmjerena na prebacivanje odgovornosti s počinitelja na žrtvu, kao i na umanjivanje značaja i posljedica preživljenog nasilja.

Usprkos činjenici da je seksualno nasilje najčešće nad djevojčicama, djevojkama i ženama, žrtve mogu biti i dječaci, mladići i muškarci. Također, iako je većina počinitelja muškog spola, to ne implicira da su svi muškarci nasilnici (Mamula, 2007).

Seksualno nasilje nad djecom vrlo je rasprostranjeno

Djeca koja su doživjela neki od oblika seksualnog nasilja su oko nas. Podaci Vijeća Europe navode kako će **jedno od petero djece do 18 godina života preživjeti neki oblik seksualnog nasilja**. Ta procjena je utemeljena na analizama rezultata brojnih istraživanja provedenih u zemljama Europske unije, statističkim podacima UNICEF-a, Međunarodne organizacije rada i Svjetske zdravstvene organizacije (Vijeće Europe, 2003; Lalor i McElvaney, 2010).

Zbog porasta elektroničkog seksualnog nasilja u zadnjem desetljeću vjerujemo da će se ovi brojevi o rasprostranjenosti seksualnog nasilja mijenjati. Naime, prema velikom broju istraživanja svako drugo dijete doživjelo je neki oblik elektroničkog seksualnog nasilja (primanje neprimjerenih materijala seksualnog sadržaja, neprimjeni seksualni komentari i ponude, pa sve do seksualnog grooming-a ili vrbovanja) (Smahel i sur., 2020).

Djeca se rijetko odluče povjeriti nekome o preživljenom seksualnom nasilju

Usprkos čestom mišljenju, na žalost i u stručnim krugovima, kako djeca izmišljaju i lažu o preživljenom seksualnom nasilju, istina je da će dijete najvjerojatnije godinama šutjeti o preživljenom iskustvu. Većina žrtava seksualnog nasilja **nikad ne prijavi preživljeno nasilje**, niti neposredno, niti s odgodom. Između **55% i 69% osoba** koje su preživjele seksualno nasilje kao djeca nije to tada povjerilo nikome (London i sur., 2008). Stoltenborgh i sur. (2011) na temelju meta-analize velikog broja istraživanja procjenjuju da se razotkrije minimalan broj slučajeva seksualnog zlostavljanja djece - svega 18% kod djevojčica i 8% kod dječaka.

Postoji značajan protok vremena do razotkrivanja preživljenog nasilja

Podaci istraživanja u Sjedinjenim Američkim državama (SAD) i Kanadi ukazuju da je kod **70 - 75% djece** koja su preživjela seksualno nasilje prošlo pet i više godina prije nego su nekome rekli što su doživjeli (Hébert i sur., 2009). Read i sur. (2006) navode kako je prosječno vrijeme kod djece da se ikome povjere o preživljenom iskustvu seksualnog nasilja **16 godina**, pri čemu treba imati na umu da se značajan dio djece s takvim iskustvom nije nikada nikome povjerio tijekom života.

Djeca ne lažu o seksualnom nasilju

S obzirom da su iznimno rijetki slučajevi u kojima djeca ne govore potpunu istinu o iskustvu preživljenog seksualnog nasilja, smatram da je vrijedno početi razmišljati na način da djeca ne lažu. Tako dugo dok se štitimo mogućim sumnjama i dok ne vjerujemo djeci, iznimno velik broj djece će šutjeti i nositi se sama sa strašnim, traumatskim iskustvima.

Problem u dokazivanju seksualnog zlostavljanja djece zbog protoka vremena, nedostatka materijalnih dokaza, neučinkovite istrage i nedostatne stručnosti osoba koje trebaju utvrditi činjenice utječe na postojanje i održavanje fame o lažnim prijavama. Ne smijemo zaboraviti da i u situacijama kada se ne mogu naći dokazi koji bi bili dostatni za podizanje kaznene prijave, a pogotovo za okončanje pravomoćnom presudom, to ne znači da nije bilo seksualnog nasilja nad djetetom i da to dijete nije traumatizirano preživljenim iskustvom. To samo znači da u trenutku prijave više NIJE BILO DOKAZA koji bi na zadovoljavajući način pomogli optuživanju počinitelja.

Odnos djeteta žrtve i počinitelja seksualnog nasilja

Usprkos postojećim predrasudama da je većina počinitelja seksualnog nasilja i nad ženama i nad djecom žrtvama nepoznata, praksa i istraživanja su to odavno demantirali. Podaci Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi SAD-a (US Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, 2018) navode kako **93%** djece koja su doživjela seksualno nasilje do 18. godine poznaje svog počinitelja. U **88%** slučajeva počinitelj je muškarac, u 9% žena, a u 3% slučajeva nepoznat je spol. U 80% slučajeva počinitelji su roditelji, 6% drugi rođaci, 5% „drugi” (braća, sestre, nepoznate osobe), a u 4% to su nevenčani partneri jednog roditelja.

POČINITELJI SEKSUALNOG NASILJA

Kao što je već navedeno, seksualno nasilje okruženo je brojnim predrasudama i krivim uvjerenjima, a jedno od takvih pogrešnih uvjerenja očituje se i u vjerovanju o tome tko je ili tko može biti počinitelj seksualnog nasilja nad djecom. Uvriježeno mišljenje je da se radi o nepoznatim osobama, čudacima, koji su psihijatrijski bolesnici, iznimno nasilni i koji vrebaju djecu iz prikrajka. Postojanje takvog pogrešnog uvjerenja ima negativan utjecaj na prepoznavanje seksualnog nasilja i vjerovanje iskustvu djeteta koje ga je preživjelo.

Počinitelj seksualnog nasilja može biti bilo koja osoba. U većini slučajeva počinitelji seksualnog nasilja nad djecom su muškarci. Počiniteljice mogu biti i žene, pogotovo mlađe (adolescentna dob), a podaci o njihovom broju variraju od 2% do 11% (Cortoni i sur., 2016; Ferragut i sur., 2021).

Najčešći počinitelji seksualnog zlostavljanja djece su osobe bliske djeci, koju djeca poznaju, kao što su članovi i članice obitelji, susjedi/e, učitelji/ce, treneri/ce, svećenici, osobe koje su u stalnom kontaktu s djecom. Počinitelji mogu biti i druga djeca, bez obzira jesu li članovi/ce obitelji, prijatelji/ce, poznanici/e, koji su nešto stariji od djeteta koje je žrtva ili koji su u poziciji veće moći. Istraživanja ukazuju da više od 90% djece poznaje počinitelja (Finkelhor, 2012; US Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, 2018).

Počinitelje se ne može prepoznati prema nekim osobinama i ponašanjima – izgledaju i ponašaju se kao i svi drugi. Vrlo je raširena ideja kako su počinitelji seksualnog nasilja isključivo **pedofili**. To je također slika koja utječe na našu percepciju prepoznavanja i razumijevanja seksualnog nasilja. Osobe koje imaju pedofilični poremećaj tzv. pedofili su, prema medicinskoj klasifikaciji navedenoj u Dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje (DSM 5), osobe koje imaju opetovane, snažno seksualno uzbuđujuće fantazije, seksualne porive ili ponašanja koja uključuju seksualnu aktivnost s djetetom prepubertetske dobi (općenito 13 godina i mlađi), najčešće muškarci (Američka psihijatrijska udruga, 2014). Većina počinitelja kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece nisu pedofili, nego odrasli muškarci u heteroseksualnim vezama s odraslim ženama i čije najčešće žrtve su djeca u okviru obitelji. Što je dijete mlađe dobi, to je veća vjerojatnost da će seksualno nasilje počiniti član obitelji. Osobe s pedofiličnim poremećajem najčešće već u ranijoj dobi kreću s počinjenjem seksualnog nasilja nad djecom, imaju veći broj žrtava. Međutim, pri tome nisu sve osobe s pedofiličnim poremećajem i počinitelji seksualnog nasilja nad djecom (Martijn i sur., 2020).

Većina počinitelja ne koristi nasilje. U većini koriste taktike koje se temelje na zloupotrebi toga što su djetetu poznate osobe, osobe od povjerenja i/ili osobe od autoriteta, tako da iskorištavaju povjerenje i manipuliraju djetetom. Vrlo često razvijaju poseban odnos njegovanja i povezanosti s djetetom kroz dulji period, ističu ga, izdvajaju kao posebno, nagrađuju i postepeno seksualiziraju odnos od uobičajenih, socijalno prihvatljivih dodira, do seksualnog nasilja. Pri tome uvjeravaju dijete kako je to što počinitelj traži i želi nešto normalno i uobičajeno i kako će dijete u tome uživati. Tek kad dijete odbije sudjelovati u traženim aktivnostima, kada postoje indicije da će se dijete nekome povjeriti ili samo to jasno kaže, počinitelj počinje koristiti prijetnje i/ili nasilje (Berliner i Elliott, 2002; Enyedy i sur. 2018; Mamula, 2020).

The background is a vibrant blue with several abstract geometric elements. In the upper left, there's a purple triangle with horizontal lines. To its right is a blue triangle with diagonal lines. Below these, there's a green triangle with a dotted pattern. In the lower left, a brown triangle is partially visible. A large, dark blue circle in the lower right contains a light green number '2'. The overall design is modern and graphic.

RASPROSTRANJENOST SEKSUALNOG NASILJA NAD DJECOM

2

2. RASPROSTRANJENOST SEKSUALNOG NASILJA NAD DJECOM

dr. sc. Maja Mamula, psihologinja

Većina ljudi smatra kako je seksualno nasilje nad djecom iznimno težak i preplavljujući problem, ali istovremeno da se događa vrlo rijetko. Smatraju kako se takvi oblici nasilja događaju od strane nepoznatih, opasnih počinitelja i kako su djeca u svom domu, školi, na organiziranom čuvanju ili drugim različitim aktivnostima (npr. sportske aktivnosti) zaštićena. Sve to, na žalost, doprinosi neprepoznavanju seksualnog nasilja nad djecom i neodgovarajućim reakcijama kada se djeca odluče otvoriti i s nekim podijeliti iskustvo preživljenog nasilja. Osim navedenog, problem je što se i brojni oblici seksualnog nasilja nad djecom uopće ne prepoznaju ili se ne prepoznaje da se radi o kaznenim djelima koja je svaka osoba koja radi s djecom dužna prijaviti nadležnim institucijama.

Učestalost seksualnog nasilja nad djecom iznimno je teško procijeniti. Prije svega zato što postoje značajno velike razlike u broju slučajeva koji se prijavljuju nadležnim institucijama u odnosu na podatke istraživanja, ali i u odnosu na stvarna, osobna iskustva.

Osim toga su i među podacima istraživanja zamjetne velike razlike. Jedan od temeljnih problema u utvrđivanju stvarne rasprostranjenosti seksualnog nasilja nad djecom je što ne postoji jedna jedinstvena definicija, što otežava komparacije rezultata svjetskih istraživanja. Sljedeći problem su oblici seksualnog nasilja koje istraživanja uključuju – dok neka uključuju samo one oblike seksualnog nasilja nad djecom u kojima je prisutan tjelesni kontakt, druga su sveobuhvatnija i uključuju i oblike seksualnog nasilja bez fizičkog kontakta, kao i u digitalnom okruženju. Sljedeći problem je vezan uz metodologiju samog istraživanja – radi li se o samoiskazu djece, koja je dob djece prilikom provođenja istraživanja ili se radi o samoiskazu odraslih osoba o iskustvu seksualnog nasilja u djetinjstvu. Postoje i drugi brojni metodološki problemi, koje ovdje nećemo navoditi, ali je osnovni cilj ukazati kako je sve navedeno jedan od ključnih razloga zašto se podaci istraživanja toliko međusobno razlikuju.

Osnovni problem razotkrivanja i/ili prijave seksualnog nasilja nad djecom je što djeca najčešće šute o preživljenom iskustvu seksualnog nasilja iz brojnih razloga, kao što su strah da im nitko neće vjerovati, zato što sama nikome dovoljno ne vjeruju da bi se povjerila, strah od počinitelja, osjećaj krivnje koji im često nametne počinitelj ili strah za druge bliske osobe.

Ključno za razumijevanje seksualnog nasilja općenito i seksualnog nasilja nad djecom je da se ono događa daleko češće nego što se to uopće pretpostavlja. Podaci većine istraživanja, kao i podaci Vijeća Europe (2003) navode kako:

jedno od petero djece do 18. godine života preživi neki oblik seksualnog nasilja

jedna od pet žena tijekom života preživi pokušaj silovanja i/ili silovanje

Ova procjena Vijeća Europe utemeljena je na analizama rezultata brojnih istraživanja provedenih u zemljama Europske unije, Sjedinjenih Američkih Država i drugih zemalja koje su uložile napore u nacionalna istraživanja prevalencije seksualnog nasilja nad djecom, kao i na rezultatima istraživanja međunarodnih organizacija poput UNICEF-a, Svjetske zdravstvene organizacije i sl. (Vijeće Europe, 2003; Lalor i McElvaney, 2010).

Vrlo slične ili podudarne procjene mogu se naći u velikom broju svjetskih istraživanja, kako recentnih, tako i onih koja su bila pionirska u ovom području. Tako **Centar za kontrolu bolesti i prevenciju** navodi kako je u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) seksualno zlostavljana **svaka četvrta djevojčica i svaki šesti dječak** (Centers for Disease Control and Prevention, 2005).

Prema podacima **Američke akademije dječje i adolescentne psihijatrije (2020) jedna od četiri djevojčice i jedan od 13 dječaka** će u SAD-u doživjeti seksualno zlostavljanje u djetinjstvu.

Prema šest najvećih nacionalnih američkih studija na djeci dobi od 12 do 17 godina podaci ukazuju kako će između **10,7% i 17,4% djevojčica** i između **3,8% do 4,6% dječaka** do svoje 18. godine života doživjeti seksualno nasilje koje uključuje fizički kontakt (Townsend i Rheingold, 2013).

Podaci za Ujedinjeno Kraljevstvo pokazuju gotovo iste podatke: **18% djevojaka i 5% mladića** doživjelo je seksualno nasilje u djetinjstvu (Radford i sur., 2010).

Na razini svijeta **12,7% djece i mladih** doživjelo je seksualno nasilje, od čega **18% djevojaka i 7,6% mladića** (Stoltenborgh i sur., 2011).

U Hrvatskoj se podaci ne razlikuju od svjetskih podataka. Prema nacionalnom istraživanju Poliklinike za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba **18,2% djece** doživjet će neki oblik seksualnog nasilja prema blažem, a **13,7%** prema težem kriteriju (Buljan Flander, 2007).

Kao što je navedeno u poglavlju 1 **Seksualno nasilje nad djecom**, postoje razlike u čestini doživljavanja različitih oblika seksualnog nasilja. Jedno od petero djece preživjet će neki oblik seksualnog nasilja, najčešće seksualno uznemiravanje i seksualno nasilje posredstvom suvremenih tehnologija, što su oblici koji se pojavljuju češće od kontaktnih oblika seksualnog nasilja, uključujući silovanje (Smahel i sur., 2020; Ferragut i sur., 2022).

Grigentyte i Lesinskiene (2018) navode kako je 56% mladih doživjelo seksualno uznemiravanje u školi, od čega 76% djevojaka i 18% dječaka. I dok su u podjednakom broju doživljavali verbalno seksualno uznemiravanje (62%), razlike se pojavljuju kada je uznemiravanje neverbalno (79% djevojaka i 38% dječaka) ili kad uključuje tjelesni dodir (61% djevojaka i 30% dječaka).

Što se tiče seksualnog nasilja putem suvremenih tehnologija, u proteklih 10 godina promijenio se način na koji djeca koriste digitalne tehnologije, vrijeme provedeno na internetu se udvostručilo, a dob u kojoj djeca počinju koristiti digitalne uređaje sve je niža (Smahel i sur., 2020). Istraživanje provedeno tijekom 2020. godine, u kojem su sudjelovala djeca u dobi od 9 do 12 godina, pokazalo je da je jedno od petero djece doživjelo elektroničko nasilje, činilo ili svjedočilo elektroničkom nasilju (Hinduja i Patchin, 2021). Što su djeca starija, povećava se vjerojatnost da će doživjeti elektroničko seksualno nasilje. Američki Nacionalni centar za nestalu i zlostavljanu djecu (UNICEF, 2021) navodi da je tijekom 2020. godine zaprimio 21,7 milijuna prijava vezano uz online sadržaje seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, što predstavlja porast od 700% u odnosu na razdoblje od 2013. do 2017. godine.

Podaci Vijeća Europe o seksualnom nasilju nad odraslim osobama potvrđeni su i u brojnim drugim istraživanjima. Tako npr. Black i sur. (2011) navode kako će **1 od 5 žena i 1 od 71 muškarca** doživjeti silovanje tijekom života. Smith i sur. (2018) navode podatak kako će u SAD-u **1 od 5 žena** tijekom života doživjeti silovanje ili pokušaj silovanja.

Važno je napomenuti kako podaci svih istraživanja ukazuju da su djeca i mladi najčešće žrtve različitih oblika seksualnog nasilja. Skoro 70% svih prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja koje je uključivalo tjelesni kontakt (npr. silovanje, prisilno milovanje) odnosilo se na djecu dobi 17 godina i manje (Snyder, 2000). Takvi podaci se uočavaju i u Hrvatskoj. Prema analizi podataka prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja u Hrvatskoj u periodu od 10 godina koji je provela Ženska soba (Mamula i sur., 2011) navodi se kako su najčešće žrtve svih oblika seksualnog nasilja djeca do 14. godine života (32%) i djeca do 18 godina (30%).

Usprkos navedenim podacima istraživanja o rasprostranjenosti seksualnog nasilja, broj prijava nadležnim institucijama i dalje ostaje iznimno nizak.

Prema službenim podacima Ministarstva unutarnjih poslova u Hrvatskoj se u zadnjih deset godina godišnje prijavi od 700 do 1224 kaznenih djela protiv spolne slobode i spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta. Glava 17. Kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece uvedena je u Kazneni zakon 2012. godine, tako da se podaci o broju prijava kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece prate od 2013. godine. Primjećuje se kontinuirani porast broja prijava kaznenih djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece (Mamula, 2022), što je vidljivo iz Tablice 1.

Tablica 1: Broj prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja (Glava 16. i Glava 17. Kaznenog zakona Republike Hrvatske) u razdoblju 2013. do 2022. godine

Godina	Glava 16.		Glava 17.	
	Kaznena djela protiv spolne slobode		Kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece	
	Ukupno	Žene (%)	Ukupno	Djevojčice i djevojke (%)
2013.	350	96%	359	89%
2014.	350	96%	359	89%
2015.	436	94%	448	85%
2016.	444	97%	566	86%
2017.	370	97%	458	88%
2018.	324	93%	523	288%
2019.	425	94%	748	81%
2020.	343	94%	533	85%
2021.	440	95%	784	83%
2022.	446	95%	687	83%

Iz navedene Tablice 1 vidimo da se prema **Glavi 16.** Kaznenog zakona, **Kaznena djela protiv spolne slobode**, prijavljuje od **324 do 446 kaznenih djela**, od čega su u **93% do 97% slučajeva žrtve žene**. Prema **Glavi 17.** Kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta godišnje se prijavljuje **od 359 do 784 kaznenih djela**, od čega su **od 81% do 88% slučajeva žrtve djevojčice i djevojke**.

RAZLOZI NEPRIJAVLJIVANJA SEKSUALNOG NASILJA

Seksualno nasilje, kao što je već istaknuto, spada u najteža kaznena djela koja se najmanje prijavljuju, kako kod odraslih osoba, tako i kod djece. Značajan broj žrtava nikome se neće niti povjeriti o preživljenom iskustvu, a kamo li prijaviti preživljeno seksualno nasilje (London i sur., 2008; Stoltenborgh i sur., 2011).

Prema brojnim svjetskim istraživanjima i procjenama na jedno prijavljeno silovanje dolazi između 15 i 20 neprijavljenih slučajeva, ovisno o vrsti seksualnog nasilja i počinitelju. Razlozi tako malog broja prijave brojni su: nepovjerenje u iskustvo žrtve od strane nadležnih institucija, ali i bliskih osoba, stigmatizacija, dugotrajan i težak proces dokazivanja te nedostatak nadležnih službi pomoći (Mamula, 2007).

Općenito možemo reći da postoje tri osnovne grupe razloga neprijavljanja seksualnog nasilja: psihološki razlozi same osobe koja je preživjela seksualno nasilje, nedostatna podrška žrtvama i strah od prijave nadležnim institucijama, kao i od sudskog postupka (Mamula, 2005; Mamula, 2020b).

Psihološki razlozi odnose se na strah od počinitelja (prijetnje za život i tijelo same žrtve i njoj bliskih osoba), strah od reakcija obitelji i drugih bliskih osoba (npr. nevjerovanje, odbacivanje, ismijavanje, okrivljavanje), strah da i nakon toga što se nekome povjeri neće dobiti pomoć i podršku, nepoznavanje sustava i nedostatak informacija o tome gdje se može obratiti za pomoć, neprepoznavanje određenih oblika nasilja kao kaznenih djela koja se mogu prijaviti, ali i činjenica da živimo u društvu u kojem postoje brojne predrasude prema žrtvama seksualnog nasilja, koje uključuju okrivljavanje, što zasigurno utječe na odluku žrtve da se nekome povjeri ili da prijavi nasilje.

Nedostatna podrška žrtvama obuhvaća dvije glavne komponente. Jedna je svakako nedostatak specijaliziranih službi koje pružaju pravodobnu i sveobuhvatnu pomoć i podršku na jednom mjestu, kao što je pratnja na nadležne institucije prilikom prijave nasilja u statusu osobe od povjerenja, psihološko i pravno savjetovanje, psihoterapija, podrška tijekom cjelokupnog sudskog postupka i sl. Ključno je da u takvim specijaliziranim službama rade stručne osobe, koje su specijalizirane upravo za područje seksualnog nasilja. Druga komponenta odnosi se na razinu educiranosti, spremnosti i empatije stručnih osoba iz nadležnih institucija. Naime, pokazuje se da kada je prva reakcija negativna, kada se nailazi na nepovjerenje, sumnju, grubo ili neprimjereno ponašanje, vjerojatnost prijave se znatno smanjuje (Ahrens, 2006).

Strah od prijave i procesuiranja nasilja odnosi se na strah od same prijave na policiji, strah da će biti izložena sumnji i nevjerovanju, da neće naići na razumijevanje i empatiju. Kada se na to nadoda strah od dugotrajnog i zahtjevnog sudskog postupka, od nebrojenog ponavljanja traumatskog iskustva/iskustava, do straha vezanog uz nepredvidivi ishod postupka i izricanje vrlo niskih kazni za počinitelja, jasno je da se vrlo mali broj osoba odlučuje na prijavu nasilja.

Kod djece su zamjetni i brojni drugi razlozi o čemu će biti više riječi u poglavlju 3 **Razotkrivanje seksualnog nasilja**.

NESPREMNOST NA POMOĆ I FOKUS NA LAŽNE PRIJAVE

Kada se otvori priča o seksualnom nasilju nad djecom, svakako je prva zamjetna razina postojanje želje, empatije i spremnosti da se pomogne djetetu/djeci koja su žrtve. Međutim, istovremeno, se uočava još jedna razina – postojanje značajne količine nevjerovanja, sumnje i brige da su prijave za seksualno nasilje, kako od same djece, tako i od njima bliskih osoba (npr. majke), lažne i izmišljene. Ponekad se čini da je sumnja dominantnija od potrebe da se djetetu pomogne i da ga se zaštiti. Takvi stavovi su prisutni ne samo u društvu u cjelini, nego i kod osoba zaposlenih u nadležnim institucijama za prijavu i procesuiranje nasilja i zaštitu žrtava, usprkos tome što već više od 40 godina sustavnih istraživanja ukazuje na to da je postotak lažnih prijava iznimno nizak.

Prema suvremenim podacima, lažne prijave seksualnog nasilja nad djecom iznimno su rijetke. Procjenjuje se da će samo 1,5% do 8% prijava biti lažan, za što su najčešće odgovorne odrasle osobe ili drugi adolescenti (Everson i Boat, 1989). Isti autori u ranijem istraživanju (1986) navode kako su slučajevi seksualnog nasilja nad djecom u kojima postoje definitivni i objektivni dokazi o zlostavljanju prije iznimka, nego pravilo. U većini slučajeva nema svjedoka/inja, dok se fizički dokazi mogu naći u manje od 15% slučajeva (Kerns, 1981; prema Everson i Boat, 1986). Zbog toga je važno razumjeti kolika je važnost i uloga razotkrivanja i iskaza djeteta o preživljenom nasilju, kao i nužnost vjerovanja djeci i njihovom iskazu (Oates i sur., 2000).

Seksualno zlostavljanja djece teško je dokazati, pogotovo kad postoji značajan protok vremena, kada nema više materijalnih dokaza i kada razina stručnosti u radu s djecom i provođenju istrage nije na odgovarajućoj razini. Svi ti razlozi ne dokazuju lažne prijave, nego nemogućnost nalaženja dokaza dovoljnih za podizanje kaznene prijave, što nije isto.

Prema svim dostupnim podacima i u svjetlu činjenice da je iznimno teško dokazati seksualno nasilje nad djecom, veća bi trebala biti zabrinutost da zbog sumnje i problema u dokazivanju ne promaknu djeca koja su preživjela seksualno nasilje, nego zabrinutost oko neistinitih prijava. Naime, ne može se zbog 2% do 8% slučajeva postaviti sumnja kao osnovni pristup i reakcija prema više od 90% djece ili njima bliskih odraslih osoba koje prijavljuju seksualno nasilje.

Nevjerovanje iskustvima žena i iskustvima djece dolazi iz duboko ukorijenjenih patrijarhalnih društvenih stavova, koji su na žalost preneseni i u postupanja osoba iz nadležnih tijela i institucija. Uvažavanje načela presumpcije nevinosti i nužnosti posebnog opreza da nevinna osoba ne završi u zatvoru ne isključuje obvezu svih dionika sustava da prema žrtvama postupaju posebno obzirno, uvažavajući individualne razlike svake pojedinačne žrtve i njihove potrebe, kako bi prijava seksualnog nasilja i sudski postupak za žrtvu bili što manje traumatični i kako bi žrtve došle do pravde.

Jones i sur. (2021) smatraju kako postoji svojevrsan strah od lažnih prijava za seksualno nasilje nad djecom koji je široko rasprostranjen u društvu. Svojim eksperimentom su pokazali da osobe koje pokazuju višu razinu straha na instrumentu nazvanom „Skala straha od lažnih optužbi“ u manjoj mjeri vjeruju u optužbe za seksualno zlostavljanje djeteta. Podaci nadalje ukazuju da muškarci imaju višu razinu straha od lažnih optužbi u odnosu na žene, kao i da rodne razlike u prisutnosti navedenog straha proizlaze iz tendencije muškaraca da manje vjeruju u navode o zlostavljanju nego žene.

3

**PREDRASUDE O
SEKSUALNOM
NASILJU**

3. PREDRASUDE O SEKSUALNOM NASILJU

Kristina Mihaljević, mag. paed. soc.

Kako bismo razumjeli stvarnost seksualnog nasilja općenito i seksualnog nasilja nad djecom, važno je **razumjeti i osvijestiti predrasude** kojima je ova tema obavijena.

Stereotipi su pretjerano pojednostavljena, često netočna i teško promjenjiva slika koju imamo o pojedinoj osobi ili osobama koje pripadaju određenoj grupi. Sastavni su dio predrasuda, koje predstavljaju neopravdano negativne stavove. **Predrasude** su obično teško promjenjive i temelje se na pogrešnim uvjerenjima. **Diskriminacija** označava ponašanje pod utjecajem ili na temelju predrasuda. Odnosi se na nepravedne postupke prema osobama za koje se smatra da pripadaju određenoj skupini ljudi. Takvo ponašanje koje proizlazi iz predrasuda može dovesti do različitih stupnjeva nepravednih postupaka diskriminacije. Ti postupci mogu varirati od onih blažih, npr. predrasudni razgovor i izbjegavanje nekih ljudi, do ekstremnijih, kao što su genocid ili nasilje (Bogavac i Popadić, 2016).

Predrasude o seksualnom nasilju odnose se na **netočna vjerovanja o seksualnom nasilju, žrtvama i počiniteljima**. Najveći dio predrasuda vezanih uz seksualno nasilje proizlazi iz duboko ukorijenjenih stavova vezanih uz **rodne uloge i rodnu neravnopravnost**. Upravo su rigidne rodne uloge i rodna neravnopravnost na svim razinama društva te patrijarhalni sustav primarni uzrok muškog nasilja nad djecom i ženama (Mamula, 2020).

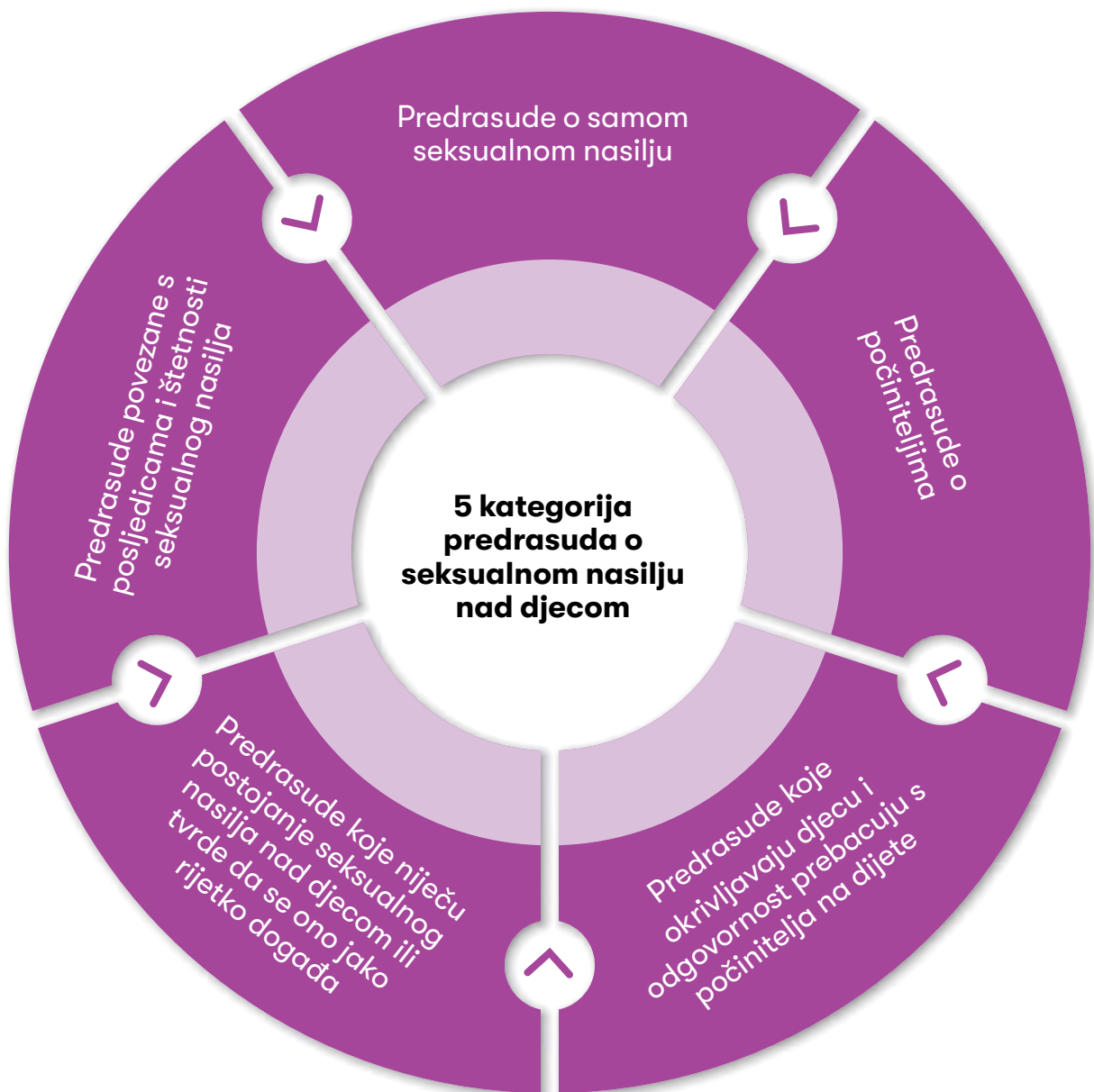
Važno je razumjeti **rodne stereotipe** (npr. koje osobine pripisujemo djevojkama i ženama, a koje dječacima i muškarcima) i načine na koje ih podržavamo u svakodnevnom životu, kao i stavove koje imamo u odnosu na rodne uloge, jer na temelju njih reagiramo i ponašamo se prema djeci i osobama koje su preživjele seksualno nasilje (Bates i sur., 2019).

U vezi sa seksualnim nasiljem, rodni stereotipi često se izražavaju kroz **mitove o silovanju**. Mitovi o silovanju su netočna, ali široko rasprostranjena uvjerenja o silovanju, žrtvama silovanja i silovateljima (Burt, 1980; Lonsway i Fitzgerald, 1994; prema Bates i sur., 2019). Mitovi o silovanju uključuju svojstvena očekivanja o tome kako bi se mladići, muškarci, odnosno djevojke, žene trebale ponašati u različitim situacijama (posebice u odnosu na seksualne aktivnosti) i posljedice s kojima se suočavaju ako odstupe od tih očekivanja. Glavna karakteristika mitova o silovanju je minimaliziranje problema i zločina i odgovornosti počinitelja te perpetuiranje okrivljavanja žrtve za preživljenu viktimizaciju. Vjerovanje u predrasude o seksualnom nasilju negativno je povezano s vjerovanjem žrtvama, odnosno **što više vjerujemo u predrasude o seksualnom nasilju, to manje vjerujemo žrtvama** i skloniji smo okrivljavati ih, bilo da je riječ o djeci ili odraslim

osobama (Cromer i Goldsmith, 2010). Nadalje, predrasude utječu na negiranje rasprostranjenosti seksualnog nasilja, na osiguravanje pomoći i podrške osobama koje su preživjele seksualno nasilje te na odvratanje žrtava od razotkrivanja i/ili prijavljivanja seksualnog nasilja. Podržavanjem predrasuda o seksualnom nasilju minimalizira se ozbiljnost počinjenog djela seksualnog nasilja te se krivnja prebacuje s počinitelja na osobu koja je preživjela seksualno nasilje.

Kao što mitovi o silovanju poriču i/ili opravdavaju seksualno nasilje nad ženama, isto se događa i kada je riječ o predrasudama o seksualnom nasilju nad djecom – one **doprinose poricanju ove problematike ili opravdavanju seksualnog nasilja nad djecom** (Cromer i Goldsmith, 2010). Navedeno je jedan od razloga zašto se djeca nikada nikome ne povjere ili razotkriju preživljeno iskustvo nasilja tek nakon duljeg vremenskog perioda.

Slika 1. Pet kategorija predrasuda o seksualnom nasilju nad djecom (Cromer i Goldsmith, 2010)

U tablici 2 navedene su najčešće predrasude o seksualnom nasilju, uključujući i predrasude o seksualnom nasilju nad djecom.

Tablica 2: Najčešće predrasude o seksualnom nasilju (prema Mamula, 2020).

Predrasude	Činjenice
PREDRASUDE KOJE NIJEČU POSTOJANJE SEKSUALNOG NASILJA	
Seksualno nasilje nije čest problem i djeca su rijetko žrtve seksualnog nasilja.	<p>Prema podacima Vijeća Europe (2017) jedno od petero djece preživjet će neki oblik seksualnog nasilja do svoje 18. godine.</p> <p>Prema podacima Vijeća Europe (2003) jedna od pet žena (20%) tijekom života preživjet će pokušaj silovanja ili silovanje.</p> <p>Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije (2021) jedna od tri žene će tijekom svog života preživjeti fizičko ili seksualno nasilje od strane intimnog partnera ili seksualno nasilje od neke druge osobe.</p> <p>To što je većina slučajeva neprijavljena i neprepoznata, ne znači da seksualnog nasilja nema.</p>
PREDRASUDE O SAMOM SEKSUALNOM NASILJU	
Seksualno nasilje nad djecom događa se samo u obiteljima lošijeg socioekonomskog statusa.	Incest i seksualno nasilje nad djecom može se dogoditi bilo u kojoj obitelji, siromašnoj ili bogatoj, obrazovanoj ili neobrazovanoj. Kao što ne postoji profil počinitelja ili žrtve, tako ne postoji niti profil obitelji u kojoj se događa seksualno nasilje.
Većina silovanja događa se u mračnim i napuštenim ulicama, u noći.	Silovanje, kao i ostali oblici seksualnog nasilja, događaju se u jednakom omjeru danju i noću . Rijetko se događa u napuštenim ulicama i parkovima. Više od 50% slučajeva događa se u domu počinitelja, domu žrtve ili njihovom zajedničkom domu (Heenan i Murray, 2006).

<p>Ne može se nazvati silovanjem kada se osobe poznaju.</p> <p>(Kada dvoje izađe na spoj, nema govora o silovanju.)</p>	<p>Većina počinitelja seksualnog nasilja su osobe koje žrtva poznaje. Djeca u 93% slučajeva poznaju počinitelja seksualnog nasilja.</p> <p>U adolescenciji, u devet od deset slučajeva seksualnog nasilja počinitelji su partneri/bivši partneri (UNICEF, 2017). Silovanje je silovanje, bez obzira na odnos žrtve i počinitelja. Svatko ima pravo na promjenu mišljenja, pogotovo o seksualnim aktivnostima. Neki oblik seksualnog kontakta ne znači otvoren poziv na seksualni čin. I u slučajevima kada su žrtva i počinitelj ranije imali seksualne odnose, to ne daje pravo počinitelju da prisiljava žrtvu na seksualni odnos manipulacijama, pritiskom, prisilom, prijetnjom ili nasiljem.</p>
<p>Ne postoji silovanje u braku.</p>	<p>Žena u braku nije vlasništvo muškarca s kojim je u bračnoj/izvanbračnoj zajednici. Svaka seksualna aktivnost bez pristanka seksualno je nasilje i kazneno djelo.</p>
<p>U slučaju da je dijete ili odrasla osoba koju poznajem preživjela seksualno nasilje, uvjeren/a sam kako bi mi to odmah rekla.</p>	<p>Veliki broj djece i odraslih osoba koje su preživjele seksualno nasilje neće nikada ili dugo vremena nikome razotkriti da su preživjeli seksualno nasilje niti će to prijaviti policiji.</p> <p>Između 55% i 69% osoba koje su preživjele seksualno nasilje kao djeca nije to tada povjerilo nikome (London i sur., 2008).</p> <p>Podatci istraživanja u Americi i Kanadi ukazuju da je kod 70-75% djece koja su preživjela seksualno nasilje prošlo pet i više godina prije nego su nekome rekli što su preživjeli (Hébert i sur., 2009).</p> <p>Procjenjuje se da se razotkrije 8% slučajeva seksualnog nasilja kod dječaka i 18% kod djevojčica (Stoltenborgh i sur., 2011). Prosječno od zlostavljanja do razotkrivanja prođe 10 do 16 godina, a raspon vremena šutnje djece je od mjesec dana do 56 godina (Read i sur., 2008).</p> <p>Čak 91% žena koje su preživjele silovanje nisu nikome rekle kada im se nasilje dogodilo, a kamoli da su ga prijavile (Kelly, 2001). Istraživanje u Hrvatskoj pokazuje da 95% žena nije prijavilo pokušaj silovanja i/ili silovanje (Mamula, 2006).</p>

PREDRASUDE O POČINITELJIMA

Počinitelji seksualnog nasilja najčešće su nepoznate osobe.

Počinitelji seksualnog nasilja najčešće su **djeci poznate osobe**.

Koriste svoju **moć, povjerenje i autoritet** da povrijede djecu.

U 93% slučajeva djeca poznaju počinitelja seksualnog nasilja (US Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, 2018).

Počinitelji seksualnog nasilja najčešće su:

- Članovi uže i šire obitelji - otac, ujak, stric...
- Osobe od povjerenja - trener, učitelj, obiteljski prijatelj, susjed...
- Školski prijatelj
- Poznanik

Kada je riječ o odraslim osobama, najčešći počinitelji seksualnog nasilja su **sadašnji ili bivši intimni partneri. U više od 70% slučajeva žrtva poznaje počinitelja i vjeruje počinitelju** (partneri, prijatelji, poznanici) (RAINN, 2019.).

Počinitelji seksualnog nasilja nad djecom su pedofili.

Pedofilija i počinjenje seksualnog nasilja nad djecom ne moraju biti i često nisu sinonimi. Vrlo je raširena ideja kako su počinitelji seksualnog nasilja isključivo pedofili. To je također slika koja utječe na našu percepciju prepoznavanja i razumijevanja seksualnog nasilja.

Počinitelj seksualnog nasilja nad djetetom može i ne mora biti pedofil, kao što se pedofil može i ne mora bihevioralno voditi svojim impulsima (Martijn i sur., 2020).

Pojam pedofil često se pogrešno koristi u općoj populaciji za svaku osobu koja seksualno zlostavlja djecu, dok u stvarnosti **samo manjina počinitelja seksualnog zlostavljanja djece ispunjava dijagnostičke kriterije pedofilije** (Seto, 2008).

Silovatelje je lako identificirati: to su luđaci koje je lako uočiti po izgledu i ponašanju.

Ne postoji profil počinitelja, **bilo tko može biti počinitelj seksualnog nasilja**. Silovatelji dolaze iz svih socioekonomskih klasa i rasnih i nacionalnih pripadnosti. Ne može ih se prepoznati po specifičnom načinu oblačenja ili ponašanja.

Silovanje je rezultat izuzetno jake seksualne želje koja se ne može kontrolirati.

Glavni razlog seksualnog nasilja je **moć** – nadvladavanje i kontrola druge osobe. Seksualno nasilje nema veze sa seksualnosti, već je kao i fizičko, psihičko i dr. vrste nasilja, samo sredstvo koje počinitelj koristi kako bi ostvario moć i kontrolu nad drugom osobom.

Prisiljavanje nekoga na seksualnu aktivnost protiv volje te osobe čin je nasilja i agresije. Podržavanje predrasude kako su muškarci slabi u kontroli svojih nagona i impulsa održava priču o krivnji žene-izazivačice.

<p>Kad dečko plati izlazak, normalno je da očekuje seksualni odnos</p>	<p>Nije važno je li netko platio piće ili poklonio skupi dar – to je bio osobni izbor. Nitko nije obvezan „otplatiti” piće ili dar neželjenim seksualnim odnosom. Seksualni odnos se ne duguje nikome. Prisila na seksualni odnos nakon plaćenog izlaska je seksualno nasilje.</p>
<p>PREDRASUDE O ŽRTVAMA</p>	
<p>Žrtve silovanja su najčešće atraktivne mlade žene.</p>	<p>Vjerovanje kako samo mlade i atraktivne žene mogu biti silovane proizlazi iz mita o silovanju kao rezultatu seksualne potrebe i privlačnosti. Seksualno nasilje je zločin iz moći i potrebe za kontrolom, a silovatelji biraju žrtve koje percipiraju ranjivima ili nad kojima imaju moć. Svaka osoba može biti silovana, bez obzira na fizički izgled, dob, način oblačenja, socijalni status ili način ponašanja.</p>
<p>Žene izazivaju silovanje svojom odjećom ili svojim ponašanjem.</p>	<p>Većina žena je uvjeren da ne mogu biti silovane, jer paze na svoje ponašanje i način odijevanja. Seksualno nasilje je čin moći i kontrole i nema veze s tim kako se netko oblači ili ponaša. Žrtve seksualnog nasilja su djeca, osobe koje nose burke, osobe starije životne dobi – odjeća i ponašanje nemaju veze sa seksualnim nasiljem! Ova predrasuda doprinosi okrivljavanju osoba koje su preživjele seksualno nasilje i prebacivanju odgovornosti za počinjeno nasilje s počinitelja na žrtvu!</p>
<p>Ako žena nije ozbiljno fizički povrijeđena, malo je vjerojatno da je bila silovana.</p>	<p>Nepostojanje vidljivih ozljeda često se doživljava kao nedostatak jasne obrane i samim tim pristanak. Pritom se zaboravljaju prijetnje i strah, koji često blokiraju žrtvu. Osim toga, neke žrtve se svjesno prepuste kako bi smanjile rizik od povreda i smrti. Normalna i najčešća reakcija na seksualno nasilje je smrzavanje od straha. Navedena reakcija prirodna je fiziološka reakcija tijela na stresne, zastrašujuće ili opasne događaje u cilju obrane.</p> <p>Kada je riječ o djeci, počinitelji rijetko trebaju koristiti fizičko nasilje jer imaju povjerenje djeteta, autoritet i moć nad djetetom.</p>

<p>To što je djevojka u vezi već jednom pristala na seksualne odnose, znači da i svaki sljedeći put mora pristati.</p>	<p>Pristanak na neku seksualnu aktivnost koji je dan jednom, nije pristanak za bilo koju drugu seksualnu aktivnost i u nekom drugom trenutku. Pristanak se mora provjeriti i dobiti za svaku seksualnu aktivnost!</p> <p>Seksualne aktivnosti su izraz međusobne želje i poštovanja, a ne očekivanja, pritiska i prisile. Osoba se može predomisлити u bilo kojem trenutku za vrijeme seksualne aktivnosti, a partner/ica to mora poštovati.</p>
<p>Ne može se reći da je neko djelo seksualno nasilje kada se dogodi nakon konzumacije alkohola ili droge.</p>	<p>Kada je netko pod utjecajem alkohola ili nekog drugog sredstva ovisnosti, to nije poziv za nasilje. Osoba pod utjecajem takvih sredstava nije u stanju dati ključni element za seksualnu aktivnost – pristanak.</p>
<p>Žene često lažno optužuju muškarce za silovanje.</p>	<p>Žene ne lažu o silovanju; štoviše, žene rijetko prijavljuju silovanje zbog brojnih razloga. Prema podacima FBI-a, broj lažnih prijava za silovanje i seksualno zlostavljanje nije veći od broja drugih lažno prijavljenih kaznenih djela (krađa, provala, pokušaj ubojstva) i iznosi 2% (Heenan i Murray, 2006; National Sexual Violence Resource Center, 2015).</p>
<p>Djeca često lažu da su preživjela seksualno nasilje</p>	<p>Istraživanja pokazuju kako djeca govore istinu u 98% slučajeva (O'Donohue i sur., 2018). Razotkrivanje preživljenog seksualnog nasilja je čin povjerenja, čin koji nije nimalo lagan. Djeca rijetko razotkrivaju seksualno nasilje kako bi privukla pozornost ili nekoga dovela u nevolju - ako vam dijete razotkrije da je preživjelo seksualno nasilje, to znači da vam vjeruje i da vjeruje da ćete mu pomoći i zaštititi ga. Način na koji pristupite djetetu i situaciji može promijeniti njegov život – zato pristupite s apsolutnim vjerovanjem djetetu i učinite sve da ga zaštitite, jer to je vaša odgovornost!</p> <p>Ponekad se djecu optužuje da lažu ukoliko razotkriju seksualno nasilje, a onda povuku rečeno. To ne znači da ona lažu, već da osjećaju veliki pritisak i odgovornost radi raspada obitelji, radi toga što uzrokuju stres svojim roditeljima i sl. Povlačenje toga što su razotkrili je najčešće pokušaj da stvari ponovno učine "normalnima" za sebe i svoju obitelj. Važno je biti im podrška u tom slučaju i vjerovati u njihovo iskustvo preživljenog seksualnog nasilja te učiniti sve što možemo da ih zaštitimo – to je odgovornost svake odrasle osobe!</p>

<p>Katkad je žrtva sama kriva za seksualno nasilje.</p>	<p>Djeca i odrasle osobe nikada nisu krive za preživljeno seksualno nasilje, odgovornost je isključivo na počinitelju!</p> <p>Nepostojanje vidljivih ozljeda često se doživljava kao nedostatak jasne obrane i samim tim pristanak. Pritom se zaboravljaju prijetnje i strah, koji često blokiraju žrtvu. Osim toga, neke žrtve se svjesno prepuste kako bi smanjile rizik od povreda i smrti. To ne znači da su dale pristanak počinitelju. Svaka od osoba koja je preživjela seksualno nasilje napravila je najbolje što je mogla i znala kako bi preživjela.</p>
<p>Muškarci ne mogu biti žrtve seksualnog nasilja.</p>	<p>Muškarci također mogu biti žrtve seksualnog nasilja, a prema podacima, jedan od sedamdeset jednog muškarca preživjet će silovanje u tijekom života (Black i sur., 2011.) a jedan od šest dječaka će preživjeti neki oblik seksualnog nasilja prije osamnaeste godine (Finkelhor, 1990). U ukupnom broju djece koja su preživjela seksualno nasilje u dobi od 12 do 17 godina, 8% žrtava su dječaci, a kada je riječ o djeci mlađoj od 12 godina, dječaci su žrtve u 26% slučajeva (Snyder, 2000).</p>
<p>Mladići i muškarci uvijek žele i uvijek su spremni za seksualne odnose</p>	<p>Navedena predrasuda proizlazi iz rodnog stereotipa, odnosno očekivanja da mladići i muškarci uvijek žele seksualne odnose i da samo o tome razmišljaju.</p> <p>Djevojke i žene isto kao mladići i muškarci razmišljaju o seksualnim aktivnostima i u njima jednako uživaju, kada imaju odgovarajuće, brižne i pažljive partnere/ice. Povremeni nedostatak želje za seksualnim odnosima ili iskazivanje emocija nisu nedostatak „muževnosti“, nego baš suprotno. Mladići i muškarci katkad jednostavno ne žele seksualne odnose i nisu spremni za njih. Djevojke, žene, mladići i muškarci trebaju naučiti biti slobodni od društveno nametnutih uloga i živjeti u skladu s vlastitim željama i potrebama.</p>

<p>Seksualno zlostavljanje može uzrokovati da se dijete identificira kao pripadnik/ca LGBTQ+ zajednice.</p>	<p>Djetetova seksualna orijentacija i/ili rodni identitet nisu ni uzrok ni posljedica zlostavljanja. Seksualno nasilje ostavlja dugoročne posljedice na život i zdravlje djeteta, ali nikako ne utječe na njegovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. Dokazano je, međutim, da djeca koja prežive seksualno nasilje imaju veći rizik od različitih psiholoških poremećaja (anksioznost, depresija, traumatske reakcije i poremećaji, uključujući PTSP stres, poremećaj prehrane), problema u ponašanju, slabijeg uspjeha u školi, zlouporabe sredstava ovisnosti u kasnijoj životnoj dobi i brojne druge. Treba napomenuti da su djeca koja se identificiraju kao LGBTQ+ izložena većem riziku da budu meta zlostavljanja (Darkness to light, 2021).</p>
<p>PREDRASUDE POVEZANE S POSLJEDICAMA I ŠTETNOSTI SEKSUALNOG NASILJA</p>	
<p>Pričanje o proživljenom iskustvu samo otežava situaciju</p>	<p>Omogućiti osobi da otvoreno govori o svom iskustvu u sigurnoj i zaštićenoj sredini važan je korak procesa oporavka. Olakšava smanjenje osjećaja krivnje i prekida začarani krug šutnje vezan uz nasilje. Istodobno, dijete ili odraslu osobu nikada ne treba prisiljavati da govori o iskustvu preživljenog nasilja. Svatko treba svoje vrijeme, način i vlastiti proces kako bi mogao/la govoriti o tome.</p>
<p>Osoba koja je preživjela seksualno nasilje ne može se nikada oporaviti.</p>	<p>Oporavak od preživljenog seksualnog nasilja je moguć.</p> <p>Oporavak je moguć uz ljubav bliskih osoba i stručnu pomoć i podršku.</p>
<p>To se meni ne može dogoditi!</p>	<p>Nažalost, seksualno nasilje se događa svima, bez obzira na godine, socioekonomski status, vjeru, grad ili mjesto odakle dolaze. Ne postoji profil žrtve seksualnog nasilja – to mogu biti bebe, starije osobe, osobe sa invaliditetom, LGBTIQ osobe, muškarci.</p>

Razumijevanje i prepoznavanje predrasuda koje okružuju seksualno nasilje predstavlja neophodan korak u širenju točnih informacija, pružanju podrške osobama koje su preživjele seksualno nasilje i radu na prevenciji seksualnog nasilja. Svatko od nas ima predrasude, no za temu seksualnog nasilja nužno je da ih osvijestimo kako bismo na adekvatan način odgovorili na potrebe osoba koje su preživjele seksualno nasilje te kako bismo bili sigurni da naše osobne predrasude ne utječu na naše prosudbe kada je riječ o djeci ili odraslim osobama koje su preživjele seksualno nasilje.

4

RAZOTKRIVANJE
SEKSUALNOG
NASILJA

4. RAZOTKRIVANJE SEKSUALNOG NASILJA

dr. sc. Maja Mamula, psihologinja

Kroz različita poglavlja više puta je istaknuto da je seksualno nasilje nad djecom vrlo često, a da se istovremeno vrlo rijetko prepoznaje, a iznimno rijetko prijavljuje nadležnim institucijama. U većini slučajeva se djeca, kao i odrasle žrtve seksualnog nasilja, dulji vremenski period nikome ne povjere o preživljenom iskustvu, a kamoli da ga prijavljuju službenim osobama.

Većina žrtava seksualnog nasilja **nikad ne prijavi preživljeno nasilje**, niti odmah, niti u periodu od nekoliko tjedana do nekoliko mjeseci, niti s odgodom od nekoliko godina, što dovodi do toga da se razotkrije samo minimalan broj slučajeva - svega 18% kod djevojčica i 8% kod dječaka (Stoltenborgh i sur., 2011).

Svakako je jedna od ključnih prepreka u razumijevanju problema, prepoznavanju, prijavljivanju, ali i sankcioniranju seksualnog nasilja postojanje široko rasprostranjenih **predrasuda o seksualnom nasilju**. Sve te predrasude koje se uče procesom socijalizacije, a koje su vidljive kroz priče, šale, viceve, medijske napise, ali i kroz praksu u procesuiranju seksualnog nasilja, uvijek imaju isti smjer: sumnja u iskaz i/ili iskustvo žrtve, minimaliziranje preživljenog nasilja, umanjivanje odgovornosti počinitelja i prebacivanje odgovornosti i krivnje na žrtve. Takve predrasude i stavovi, kao i nedostatak stručnih usavršavanja za sve koji rade sa žrtvama seksualnog nasilja, imaju direktne implikacije na to što se žrtve seksualnog nasilja teško odlučuju nekom povjeriti, a kamoli prijaviti seksualno nasilje.

RAZOTKRIVANJE SEKSUALNOG NASILJA KOD DJECE

Postoji široko rasprostranjena ideja, gotovo mit, da će djeca, ako ih netko seksualno zlostavlja, istog trena to povjeriti nekoj odrasloj osobi i odmah dobiti potrebnu zaštitu i pomoć.

Takva očekivanja pokazuju duboko nepoznavanje i nerazumijevanje seksualnog nasilja: prije svega, niti velika većina odraslih osoba, koje se znaju i mogu brinuti za sebe, neće se povjeriti nikome, bar ne kroz dulji vremenski period, dok je vjerojatnost da će preživljeno nasilje prijaviti nadležnim institucijama minimalna. Očekivanja odraslih da dijete odmah reagira i povjeri se nekome u potpunosti zanemaruje položaj djeteta, njegovu ovisnost, subordiniranost i bespomoćnost u odnosu na zlostavljača (Mamula, 2020b).

Prije nego što spomenemo kome se djeca najčešće povjere i kakve su najčešće reakcije, važno je razjasniti engleski pojam „**disclosure**“. Vrlo je teško naći u potpunosti zadovoljavajuću riječ na hrvatskom jeziku, tako da se u stručnoj literaturi vrlo često koriste pojmovi: razotkrivanje, povjerenje, objelodanjivanje¹. Vezano uz navedeni pojam važno je razumjeti dvije stvari: izraz razotkrivanje ne odnosi se na prijavu preživljenog nasilja nadležnim institucijama, nego na povjeravanje (odrasloj) bliskoj osobi i/ili prijateljicama i prijateljima. Drugo, izraz „priznavanje“ koji se povremeno može naći i/ili čuti u razgovoru čak i stručnih osoba u potpunosti je pogrešan. Dijete nema što priznati! Priznati može samo počinitelj seksualnog nasilja.

¹ U daljnjem tekstu će izrazi razotkrivanje i povjeravanje biti korišteni kao sinonimi.

Razotkrivanje seksualnog nasilja kod djece najbolje je razumjeti ne kao čin, već kao proces na koji utječu odnosi i interakcija s drugima i koji se može protezati kroz dulji vremenski period (Allnock i sur., 2019).

Kako bi se razumjelo razotkrivanje preživljenog seksualnog nasilja, važno je uzeti u obzir nekoliko ključnih komponenti:

1) Samo manji broj djece razotkrije iskustvo preživljenog seksualnog nasilja

Suprotno općem vjerovanju kako će se dijete odmah povjeriti i zatražiti pomoć, najveći dio djece nikad to ne učini. Istraživanja i podaci iz prakse ukazuju na to da veliki broj djece šuti o preživljenom iskustvu, poriču da se nasilje ikada dogodilo ili se povjere (čak i više puta), nakon čega poriču da se išta dogodilo i negiraju sve što su rekli (London i sur., 2003; London i sur., 2008). Procjenjuje se da se manje od jedne od četiri žrtve seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu povjeri nekome odmah nakon zlostavljanja (Paine i Hansen, 2002).

Prema svjetskim istraživanjima procjenjuje se da će se najviše jedna trećina djece povjeriti nekome o svom iskustvu preživljenog nasilja. Kada se i povjere, najčešće je to prijateljica i prijatelj (40%), a ne odrasla osoba kojoj dijete vjeruje (roditelji, učiteljice/učitelji i sl.), što ima za posljedicu da slučaj ostaje neprijavljen i neprocesuiran, a dijete ostaje nezaštićeno (Broman-Fulks i sur., 2007).

2) Odgoda u razotkrivanju preživljenog seksualnog nasilja

Sljedeći problem je da kada se djeca i povjere nekome, to u najvećem broju slučajeva nije neposredno nakon preživljenog nasilja. Djeca to najčešće naprave s odgodom od nekoliko dana, tjedana, mjeseci, pa do nekoliko godina (London i sur., 2003; Ullman, 2007; Hébert i sur., 2009). Read i sur. (2006) navode kako je prosječno vrijeme kod djece da se nekome povjere čak 16 godina. Pri tome ne smijemo smetnuti s uma da postoje djeca koja se nikada, niti u odrasloj dobi, nisu i neće povjeriti nikome.

Istraživanja s odraslim osobama koje su preživjele seksualno zlostavljanje u djetinjstvu ukazuju na još poraznije podatke. Tako studija iz Švedske sa ženama koje su preživjele seksualno zlostavljanje u djetinjstvu ukazuje da je 32% razotkrilo preživljeno nasilje u djetinjstvu (do 18. godine), dok se većina povjerila nekome tek u odrasloj dobi (68%) (Jonson i Lindblad, 2004). Raspon vremena razotkrivanja seksualnog nasilja varirao je do 49 godina, s prosjekom od 21 godine. Istraživanja iz Irske navode kako polovina sudionica i sudionika istraživanja (47%) koji su doživjeli seksualno zlostavljanje u djetinjstvu to nisu nikada nikome rekli i tek su prvi put u okviru provedenog istraživanja nekome povjerili svoje iskustvo (McGee i sur., 2002, prema McElvaney, 2013).

Izbor i odluka mladih hoće li se uopće nakon preživljenog seksualnog nasilja nekome povjeriti, u kojem vremenskom periodu i kome ima značajne implikacije na oporavak. Mladi koji se povjere nekome u periodu od mjesec dana nakon preživljenog nasilja imaju manji rizik pojavljivanja velike depresivne epizode i od razvoja problema u ponašanju. Nadalje, djeca koja su se povjerila majkama imala su značajno manji rizik od razvoja traumatskih reakcija kao što je post-traumatski stresni poremećaj (PTSP) (Broman-Fulks i sur., 2007).

3) Faktori koji utječu na odluku djeteta da razotkrije preživljeno nasilje

Na odluku da se nekome povjere i na vrijeme odgode razotkrivanja utječu brojni faktori, ali jedan od glavnih je **odnos djeteta i počinitelja**. Djeca koja su doživjela seksualno nasilje od nekoga tko nije iz obitelji ili im je nepoznat, u većoj mjeri nekome povjere svoje iskustvo (Smith i sur., 2000; London i sur., 2003). Kao što navode Alaggia i Kirshenbaum (2005:228) „Što su žrtve povezanije s počiniteljem, manja je vjerojatnost da će se povjeriti nekome o preživljenom seksualnom nasilju“.

Sljedeći značajan faktor je **težina preživljenog nasilja**. Priebe i Svedin (2008) istraživali su varijable koje utječu na spremnost adolescentkinja i adolescenata da nekome povjere da su

preživjeli seksualno nasilje. Na velikom uzorku mladih dobili su podatke da je 65% djevojaka i 23% mladića doživjelo neki oblik seksualnog nasilja. Razlog tako visoke prevalencije moguće je tražiti u metodologiji – adolescentkinje i adolescenti imaju bolja sjećanja na iskustva iz djetinjstva, nego kada se istraživanja provode na odraslim osobama. Sljedeći značajan podatak je kako se vrlo visok broj mladih (81% djevojaka i 69% mladića) nekome povjerio o preživljenom iskustvu. Međutim, u većini slučajeva to su bili njihove vršnjakinje i vršnjaci (40%), dok je svega 8% razgovaralo s nekom stručnom osobom, a oko 7% je prijavilo preživljeno nasilje policiji ili centru za socijalnu skrb. Međutim, njihovo istraživanje pokazuje da su se najčešće povjeravali za manje teške oblike seksualnog nasilja (npr. dobacivanje, seksualno uznemiravanje). Što je zlostavljanje bilo teže, to je bila manja vjerojatnost da se nekome povjere, pogotovo članovima/cama obitelji. Za djevojke su utvrdili da na nižu spremnost na povjeravanje utječu sljedeći faktori: seksualno zlostavljanje koje uključuje kontakt, zlostavljanje koje se dogodilo jednom, poznati počinitelj, nepodržavajući roditelji. Za dječake se pokazalo da na odluku o tome da se nekome povjere utječe škola u koju idu, život s oba roditelja, percepcija roditelja kao previše zaštitničkih ili kao nepodržavajućih.

Među faktorima koji su važni za razumijevanje razotkrivanja seksualnog nasilja svakako je važno uvidjeti i zbog kojih razloga se djeca odluče na to. Tako Manay i Collin-Vézina (2021) navode kako djevojke češće traže emocionalnu podršku povjeravajući se prijateljicama i prijateljima. Mladići se u daleko manjoj mjeri povjeravaju ikome, a kada to naprave, imaju praktične razloge – traže zaštitu i pristup servisima.

4) Proces razotkrivanja

Djeca se na različite načine mogu otvoriti i povjeriti nekome svoje iskustvo. Kao što navode Allnock i sur. (2019), neka djeca mogu biti izravna, dok druga biraju neizravne načine (npr. “Ne želim više ići kod djeda”), mogu koristiti termine koje je koristio počinitelj (npr. govori o ‘tajnama’ ili ‘njihovim posebnim igrama’) ili jezik odraslih koji nije svojstven ili prikladan za djetetov stupanj razvoja. Iste autorice navode kako neka djeca namjerno otkrivaju zlostavljanje kako bi ga zaustavila i/ ili zaštitila sebe, braću, sestre ili drugu djecu. Neka djeca mogu biti prisiljena ili potaknuta od treće strane (npr. zato što je dijete istovremeno bilo i žrtva i svjedok, a drugo dijete se povjerilo nekome ili poticaj učiteljice/učitelja da razgovara s djetetom zbog lošeg uspjeha u školi), dok neka djeca kroz vrijeme odrastanja nauče i prepoznaju da je to što su preživjeli bilo zlostavljanje (npr. nakon radionice o prevenciji seksualnog nasilja u školi).

5) Kome se djeca povjeravaju

Autorice Manay i Collin-Vézina (2021) komparirale su veliki broj istraživanja koja su provedena od 1990. do 2017. godine. Analiza pokazuje da se djeca u većini slučajeva prvo povjere vršnjacima/kinjama (prijateljice i prijatelji) i roditeljima, iako su utvrđene velike razlike među istraživanjima: od 5% do 68% djece prvo se povjerilo vršnjacima/kinjama, dok se od 24% do 77% prvo povjerilo majkama. Najmanja je vjerojatnost (manje od 15%) da će se djeca obratiti drugim odraslim osobama, bilo to učiteljima/cama, policiji, liječnicima/ama. U odluci kome će se povjeriti zamjećuje se značajan utjecaj dobi – mlađa djeca se češće povjeravaju roditeljima, najčešće majkama, dok se starija djeca značajno **češće povjeravaju vršnjacima/kinjama, a iskustvo nasilja skrivaju od odraslih.**

Stručne osobe koje rade s djecom trebaju imati na umu da se svako dijete može pokušati nekome povjeriti, ali da se određene grupe djece suočavaju s dodatnim preprekama, zbog svog spola, seksualne orijentacije, etničke pripadnosti, invaliditeta i dr., što ih odvraća od odluke (Allnock i sur., 2019; Sullivan i Knutson, 2000).

6) Reakcija drugih na razotkrivanje djeteta o preživljenom iskustvu seksualnog nasilja

Spremnost djeteta da se u potpunosti otvori, kako bi mu se moglo pomoći, iznimno će ovisiti o reakcijama odrasle osobe na otvaranje i dijeljene priče o preživljenom nasilju.

Suprotno očekivanjima i manifestnom naglašavanju važnosti brige i zaštite o djeci, Roesler (1994) navodi kako su djeca koja su se nekome povjerila o preživljenom seksualnom nasilju doživjela teže i neugodnije reakcije nego odrasle osobe koje su se povjerile nekome o preživljenom seksualnom zlostavljanju u djetinjstvu. Isti autor navodi kako negativna reakcija prve osobe kojoj se dijete povjeri ima različite negativne implikacije, uključujući i one na mentalno zdravlje i dobrobit djeteta – razvijaju se teži traumatski simptomi, češće se razvija post-traumatski stresni poremećaj i disocijacija. Stoga je neizmjerljivo važno naglasiti kako će **reakcija odrasle osobe kojoj se dijete povjeri biti iznimno važna** ne samo u osnovnoj zaštiti djeteta, nego i u zaštiti njegovog mentalnog zdravlja i prevenciji razvoja traumatskih poremećaja i ostalih psiholoških problema u odrasloj dobi.

Negativne reakcije na povjeravanje djece čini se da su prije pravilo nego iznimka. Elliott i sur. (2022) navode kako je gotovo tri četvrtine (73%) djece opisalo prve reakcije na povjeravanje kao negativne, a uključivale su zbunjivanje i odbacivanje žrtve (33%), nevjerovanje žrtvi (29%) ili neku vrstu osвете ili nasilne reakcije (10%). Djeca su se o iskustvu zlostavljanja najčešće povjeravala članicama i članovima obitelji koji nisu nasilni (66%), prijateljicama i prijateljima (17%) i službenim, stručnim osobama koje daju podršku (12%). Na žalost, najčešće su izvještavali o negativnim reakcijama od strane članica i članova obitelji.

Nevjerovanje djetetu i negativne reakcije uključuju različita ponašanja kao što su optuživanje djeteta da laže, da je sve izmislilo ili da ga je netko drugi izmanipulirao (npr. drugi roditelj) lažnim pričama. Takva izdaja i napuštanje djeteta, umjesto pomoći i podrške, vodit će dijete dublje u samookrivljanje, mržnju prema sebi, otuđivanje i reviktimizaciju (Summit, 1983).

Dworkin i sur. (2019) utvrdile su da su negativne reakcije na razotkrivanje i povjeravanje, a posebno one koje uključuju kontroliranje, uznemiravanje i promjenu odnosa prema žrtvi, povezane s višom razinom psiholoških poremećaja.

Neodgovarajuće, nepodržavajuće reakcije mogu imati negativan utjecaj na buduće traženje pomoći i daljnje razotkrivanje, potkopavaju osjećaj djetetove vlastite učinkovitosti i jačaju osjećaj krivnje i izoliranosti (Ahrens, 2006; Allnock i sur., 2019).

Istovremeno, za djecu koja su doživjela uvažavanje i razumijevanje sam čin povjeravanja imao je terapijsku ulogu i ublažio osjećaj duboke izolacije uzrokovane preživljenim zlostavljanjem (Easton, 2020).

7) Utjecaj razotkrivanja na dijete i njemu bliske osobe

Razotkrivanje djeteta o preživljenom traumatskom iskustvu treba shvatiti prije svega kao poziv u pomoć, ali i čin hrabrosti i povjerenja koje vam dijete ukazuje.

Samo razotkrivanje za dijete može biti iznimno zahtjevno, može biti okidač za ponovno proživljavanje traumatskog iskustva/iskustava i samim time može imati i kratkoročne i dugoročne učinke na emocionalnu dobrobit djeteta (Allnock i sur., 2019). To, naravno, nije razlog da se djetetu ne otvori mogućnost da se povjeri, nego ukazuje na to da će i dijete i njegova obitelj trebati dodatnu pažnju i podršku.

Kao što postoje različiti razlozi koji mogu potaknuti dijete na razotkrivanje seksualnog nasilja, tako postoje i različite emocionalne reakcije, od kojih je dio usko povezan s ponovnim preživljavanjem traumatskog iskustva. Tako neka djeca mogu osjećati olakšanje, a neka tugu, ljutnju, bijes, krivnju i sram (Foster i Hagedorn, 2014). Nakon razotkrivanja moguć je period ponovnog intenziviranja traumatskih simptoma, kao što je ponovno proživljavanje traume u snovima (noćne more) ili dok su budna. Mogu osjećati pojačan nemir i nemogućnost da se opuste i smire. Također je moguća reakcija da više ne žele razgovarati o tome što su preživjela i da izbjegavaju bilo kakvu interakciju i razgovor o preživljenom nasilju. U tom periodu iznimno je važno djetetu pružiti pojačanu pažnju, brigu i podršku, te biti uz dijete.

Djeca koja dožive negativne reakcije na razotkrivanje iskustva ne samo da će u većoj mjeri odustati od toga da sudjeluju u daljnjem postupku prijave, nego će u većoj mjeri imati negativne implikacije vezane uz mentalno zdravlje, kao što su razvoj traumatskih poremećaja, anksioznosti, depresije i niskog samopoštovanja (više vidjeti u Poglavlju 7 *Indikatori i posljedice seksualnog nasilja*).

Osim djeteta koje se povjerilo, roditelji i članice i članovi obitelji također očekivano mogu imati jake reakcije, uključujući i negativne. Vjerojatnost od negativnih reakcija povećava se kada je počinitelj seksualnog nasilja netko unutar obitelji i/ili blizak obitelji (Allnock i sur., 2019; Elliott i sur., 2022). Negativne reakcije drugih na otkrivanje štetne su za dobrobit djece i mogu ih odvratiti od daljnjeg otkrivanja.

Iznimno je važno da cijela obitelj (nenasilne članice i članovi) također dobiju pomoć i podršku kako bi znali na koji način pomoći djetetu. To je iznimno važno ne samo za zaštitu djeteta i njegovog mentalnog zdravlja, nego i za postupak prijave i procesuiranja nasilja (Ullman, 2007). Naime, neka djeca mogu povući sve što su rekla i ne žele više govoriti o tome što su preživjela niti kada postoje potkrepljujući dokazi o preživljenom nasilju. Takvo povlačenje razotkrivanja i prijave češće je kod mlađe djece, gdje roditelji (najčešće majka) koji nisu zlostavljači nemaju podršku ili kada je počinitelj bliski član obitelji (Elliott i Briere, 1994; Malloy i sur., 2007).

8) Uloga učiteljica i učitelja i stručnih suradnica i suradnika

Upravo su učiteljice i učitelji stručne osobe kojima će djeca najčešće povjeriti, ali proces otvaranja može biti potpomognut ili ometan načinom na koji se neka druga stručna osoba odnosila prema djetetu (Allnock i sur., 2019).

Značajan broj djece želi se povjeriti svojoj učiteljici ili učitelju kojem vjeruje. Međutim, istraživanja i praksa ukazuju kako djeca žele da učiteljice i učitelji sami primijete određene signale kao što su samoozljeđivanje, loši školski rezultati, poremećaji prehrane, izoliranost i povučенost u školi, te da na to sami reagiraju i pozovu dijete na razgovor (Alaggia, 2004; Alaggia, 2010).

Istovremeno, upravo se učiteljice i učitelji suočavaju s brojnim problemima vezanim uz prepoznavanje i prijavljivanje seksualnog nasilja nad djecom. Dvije trećine učiteljica i učitelja u SAD-u nije upoznata sa znakovima i simptomima zlostavljanja djece, kao ni s postupcima prijavljivanja seksualnog zlostavljanja. Pri tome smatraju da prilikom prijave neće dobiti potrebnu institucionalnu podršku (Kenny, 2004). Nadalje, čak 24% stručnog osoblja u školama nikada nije dobilo pisane ili usmene upute o tome kako da prijave seksualno nasilje, iako im je to obveza, a prema istoj nacionalnoj studiji čak 25 % slučajeva seksualnog nasilja nad djecom koja su otkrivena od strane stručnih osoba koje ne rade u službama za zaštitu djece ostaje neprijavljeno usprkos zakonskoj obvezi prijave (Sedlak i sur., 2010).

Svakako valja istaknuti da povjeravanje djeteta, njegovo otvaranje i dijeljenje preživljenog iskustva za dijete može biti traumatično i može imati kratkoročan, ali i dugoročan utjecaj na njegovo mentalno zdravlje. **Stoga je iznimno važno dijete staviti na prvo mjesto i osigurati mu svu potrebnu pomoć i podršku** (Allnock i sur., 2019; Popadić, 2020).

ZAŠTO DJECA ŠUTE O PREŽIVLJENOM NASILJU

Djeca često šute o svojim iskustvima preživljenog seksualnog zlostavljanja iz nekoliko osnovnih razloga: zbog straha da im nitko neće vjerovati, da će im se nešto loše dogoditi, zbog samookrivljanja, srama te straha da će naštetiti obitelji (ako je počinitelj član obitelji) ili počinitelju.

Počinitelji seksualnog nasilja nad djecom koriste različite manipulativne taktike, a jedna od njih je i proces vrbovanja (engl. *grooming*) u cilju pridobivanja povjerenja djeteta, ali moguće i povjerenja obitelji, kako bi imali što bolji pristup djetetu. Takva ponašanja uključuju razvijanje posebnog odnosa s djetetom, poklanjanje posebne pažnje djetetu, uključujući darove i izlete, ispunjavanje djetetovih želja i potreba koje dijete nije moglo zadovoljiti u obitelji i s prijateljicama i prijateljima, isticanje djeteta kao posebnog, drugačijeg, tretiranje djeteta kao da je starije. S vremenom ove taktike uključuju i okretanje djeteta protiv odraslih bliskih osoba i obitelji, kao i izolaciju djeteta, traženje da se čuvaju tajne, nametanje osjećaja krivnje i odgovornosti (Gillespie, 2004; Craven i sur.; 2006).

U stručnoj literaturi mogu se naći brojni **ključni razlozi zašto djeca šute o preživljenom seksualnom nasilju**, koji su potkrepljeni desetljećima istraživanja. U knjizi „Seksualno nasilje nad i među djecom i mladima“ (Mamula, 2020) navedeno je osam najčešćih razloga.

1. Dijete ne zna da je to seksualno zlostavljanje

Većina zlostavljača koristi vrijeme da pridobije povjerenje i pažnju djeteta, a najčešće se radi o osobi koja je od ranije u poziciji osobe od povjerenja i koja ima moć i autoritet nad djetetom (npr. član obitelji, učitelj, trener...). Zlostavljanje uobičajeno počinje dodirima koje dijete ne prepoznaje kao zlostavljanje, koji su društveno prihvatljivi (npr. tapšanje, škakljanje), a s vremenom, kako dijete stječe povjerenje, dolazi do seksualiziranja dodira (van Dam, 2001 prema van Dam i sur., 2015). Bez ikakvog znanja o tome što su dozvoljeni i nedozvoljeni dodiri, pravila „donjeg rublja“ i sličnih važnih znanja, mlađa djeca neće prepoznati da su žrtve seksualnog zlostavljanja. Kada dijete i osjeća da je nešto „krivo“, ne poznaje termine kojima bi to opisalo (ne poznaje riječi, pojmove) i ne razumije seksualizirani kontekst.

Također, postoje situacije i oblici nasilja koji za djecu u tom trenutku nisu traumatizirajući jer ih ne razumiju i/ili nemaju svijest da je to što se upravo dogodilo vrsta nasilja (npr. počinitelj koji masturbira ispred djeteta ili koji dijete u ranoj dobi izlaže pornografskim sadržajima).

2. Dijete se ne sjeća zlostavljanja

Jedna od čestih reakcija na preživljeno traumatsko iskustvo je potiskivanje. Značajan dio djece, pogotovo kada su zlostavljanja u najmlađoj dobi, zaboravi i potisne traumatsko iskustvo i traumatska sjećanja (Loftus i sur., 1994; Williams, 1994). Takva sjećanja mogu ostati zaboravljena dugo vremena, a mogu se pojaviti bilo kada, često izazvana nekim vanjskim okidačima kao što je neka slična situacija, gledanje sadržaja na TV-u o koji uključuje seksualno zlostavljanje, radionice prevencije seksualnog nasilja, osoba koja slični na zlostavljača). Također, sjećanja se

mogu iznenada pojaviti kada se dijete ili mlada osoba osjeća dovoljno sigurno, kada više ne mora potiskivati svoja sjećanja kao mehanizam nošenja s preživljenim traumatskim događajem.

3. Dijete smatra da je na neki način samo krivo za preživljeno zlostavljanje

Značajan dio djece ima osjećaj da su sami izazvali ili nekako pridonijeli zlostavljanju, potaknuti strategijom zlostavljača da krivnju i odgovornost prebaci na dijete. Upravo su samookrivljavanje i osjećaj srama jedan od ključnih razloga šutnje (Alix i sur., 2019; McElvaney i sur., 2022). Neka djeca smatraju kako je seksualno nasilje oblik kazne, da su neki njihovi postupci uzrokovali zlostavljanje, da su „zbog nečega to zaslužili” (Berliner i Elliott, 2002). Sve to dodatno pridonosi da se dijete nikome ne povjeri.

4. Neugodni osjećaji djeteta o sebi zbog preživljenog nasilja

Djeca mogu osjećati niz neugodnih osjećaja o sebi zbog nasilja koje trpe. Mogu osjećati krivnju, strah, sram, gađenje prema sebi, što je sve uvjetovano preživljenim seksualnim zlostavljanjem (Allnock i sur., 2019; McElvaney i sur., 2022). Smatraju da u njima postoji nešto što je dovelo do nasilja (više vidjeti u poglavlju 8 *Indikatori i posljedice seksualnog nasilja*).

5. Dijete misli da mu nitko neće vjerovati i/ili samo nikome dovoljno ne vjeruje da bi se povjerilo

Jedan od najvećih strahova seksualno zlostavljane djece jest taj da im nitko neće vjerovati i da neće stati uz njih ili jednostavno sama nemaju povjerenja u druge da bi im se povjerili. Takav osjećaj može biti utemeljen na ranijim lošim iskustvima djeteta kada su tražili pomoć od nekoga iz obitelji i/ili drugih odraslih osoba zbog nekog drugog problema koji im je bilo težak. Također, može se temeljiti na općem doživljaju odnosa unutar obitelji (Ahrens, 2006; Elliott i sur., 2022). Zbog toga dijete osjeća da je najsigurnije da šuti. Također, jedna od moćnih taktika zlostavljača je objašnjavanje i uvjeravanje djeteta da ne vrijedi da ikome išta kaže, jer mu i onako nitko ne bi vjerovao, ili uvjerava dijete da će ono biti optuženo za to što se dogodilo (Jeglic, 2022).

Dijete može osjetiti atmosferu nepovjerenja prema drugim žrtvama, kako u svojoj obitelji, tako i u široj zajednici, temeljeno na filmovima, novinama, reakcijama okoline na neke slične slučajeve.

6. Strah od toga što će se dogoditi ako nekome kaže

Počinitelji seksualnog zlostavljanja djece često koriste taktike izazivanja straha kod djeteta, koje mogu biti eksplicitne (npr. prijetnje što će napraviti djetetu ili njemu bliskoj osobi) i/ili implicitne (npr. pričanje priča s „poukom“, uništavanje igračaka koje „previše govore“ i sl.). Počinitelj može potencirati strah djeteta da će ako se nekome povjere biti udaljena i odvedena od svoje obitelji i da više nikada neće vidjeti osobe koje vole. Počinitelji koriste navedene taktike i ponašanja kako bi se zlostavljanje moglo nastaviti neotkriveno (Jeglic, 2022). Djeca prešućuju zlostavljanje jer se boje da će razotkrivanje donijeti teže posljedice nego samo ponovljeno zlostavljanje.

7. Dijete ne želi povrijediti osobu koju voli

U preko 90% slučajeva dijete poznaje osobu koja je zlostavljač, pri čemu su to često osobe od povjerenja i autoriteta. Dijete prema zlostavljaču može osim negativnih emocija osjećati i ljubav, bliskost, brigu. Kada je zlostavljač član/ica obitelji, dijete vidi da zlostavljač ima bliske i tople odnose i s drugim djetetu važnim osobama (npr. majka, braća i sestre). Neki zlostavljači zastrašuju dijete govoreći mu kako će u slučaju ako nekome kažu njihovu „tajnu“ nastati veliki problem, da će zlostavljač morati otići zauvijek, da se više nikad neće vidjeti ili da će mu se dogoditi nešto strašno (McElvaney, 2013). Kada je zlostavljač član obitelji, dijete dodatno strahuje od raspada obitelji i odlaska počinitelja u zatvor.

8. Sindrom prilagodbe djeteta na seksualno zlostavljanje

Summit (1983) je kroz svoju prasku definirao tipične reakcije djeteta na seksualno zlostavljanje kao „Sindrom prilagodbe djeteta na seksualno zlostavljanje“. Smatra da se radi o normalnoj reakciji djeteta koje, bez pomoći i zaštite, nastoji na svoj način, sa svojim kapacitetima preživjeti nasilje koje mu se događa. Model je razvijen kako bi se unaprijedilo razumijevanje i prihvaćanje položaja djeteta u kompleksnoj dinamici seksualnog zlostavljanja. Prema autoru, prilagodba se sastoji od pet faza, koje su reakcija na seksualno zlostavljanje:

1. osjećaj tajnosti
2. osjećaj bespomoćnosti
3. dijete je uhvaćeno u zamku i prilagođava se na seksualno zlostavljanje (s obzirom na tajnu i nemogućnost da se nekome povjeri, jedina mogućnost djeteta jest da se nauči prihvatiti situaciju, kako bi preživjelo)
4. odgođeno razotkrivanje zlostavljanja
5. povlačenje svega što je reklo o preživljenom zlostavljanju, kada doživi neadekvatnu reakciju odraslih.

Kada se uzmu u obzir navedeni najčešći razlozi zašto djeca šute o preživljenom nasilju, kao i činjenica da se tek manji broj djece uopće povjeri nekome neposredno nakon preživljenog nasilja, iznimno je važno naglasiti ulogu i važnost pravilnih reakcija svih koji rade s djecom. U svom radu važno je biti otvoren za različite signale djeteta koji mogu ukazivati na preživljeno nasilje, važno je spremno reagirati na njih, potaknuti dijete da se povjeri, s najvećom pažnjom ga slušati, čuti, razumjeti i učiniti sve što mogu kako bi pomogli djetetu da se nasilje odmah prekine i da dijete dobije primjerenu zaštitu, pomoć i podršku.

ZAVOĐENJE DJETETA
I MANIPULIRANJE
NJEVIM OSJEĆAJIMA
S NAMJEROM POČINJENJA
SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA
DJETETA U OBITELJI

5

5. ZAVOĐENJE DJETETA I MANIPULIRANJE NJEGOVIM OSJEĆAJIMA S NAMJEROM POČINJENJA SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DJETETA U OBITELJI

Ljiljana Bogavac, dr. med.
Dušica Popadić, psihologinja

Izdvojite vrijeme kako biste upoznali svoje učenice i učenike. U vašu školu svako peto dijete ili mlada osoba već dolazi s iskustvom seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu, koje se najčešće dogodilo unutar obitelji (Mamula, 2020). Pročitajte tekst „Seksualno nasilje u obitelji“ koji je dostupan na poveznici: <http://zenskasoba.hr/docs/zenska%20soba%20knjiga.pdf> (Mamula, M. (ur.) (2020). Seksualno nasilje nad i među djecom i mladima. Zagreb: Ženska soba).

UVOD

Termin „grooming“ označava proces kroz koji „počinitelj gradi odnos s djetetom, a nekada i s njegovom širom obitelji, pridobijajući njihovo povjerenje i poziciju moći nad djetetom, pripremajući tako teren za zlostavljanje“ (Child Exploitation and Online Protection Centre, 2022). Svrha takve pripreme može biti seksualno zlostavljanje i eksploatacija, radikalizacija ili iskorištavanje djeteta za počinjavanje kaznenih djela.

Seksualno zavođenje djeteta (engl. sexual grooming) može se dogoditi bilo gdje: u javnosti, putem interneta, u obitelji, u različitim kolektivima gdje se dijete kreće (npr. u ustanovi ili organizaciji koja se odnosi na sportske, umjetničke i druge aktivnosti koje dijete pohađa, u vrtiću, školi, crkvi i dr.). Počinitelji seksualnog nasilja nad djecom postoje u svim segmentima života. Zavođenje može trajati kraće ili duže razdoblje, od nekoliko dana do višegodišnjeg manipuliranja djetetovim osjećajima.

Ovdje potpunu pažnju usmjeravamo na zavođenje djeteta s namjerom vršenja seksualnog nasilja unutar obitelji, imajući u vidu statističke podatke iz Europe i svijeta koji pokazuju da se od svih sfera djetetova života seksualno zlostavljanje najčešće događa unutar obitelji. Da bi počinitelj seksualno zlostavljao dijete, potrebne su tri komponente: djetetovo povjerenje, autoritet nad djetetom i fizički pristup djetetu. Uloga roditelja najviše zadovoljava ove preduvjete. Djeca najviše vjeruju svojim roditeljima i najčešće u potpunosti ovise o njima. Za predatore među roditeljima vlastita su djeca najdostupnija. Počinitelj može u tuđim očima biti divna osoba i istovremeno seksualno zlostavljati. Obje činjenice mogu biti točne. To je kompleksna istina i dijete, odnosno kasnije mlada osoba, možda to nikada ne uspije razriješiti u sebi. Seksualno zlostavljanje unutar obitelji najčešće traje više godina.

Nije nimalo jednostavno procijeniti koliko je rasprostranjeno seksualno zlostavljanje djece, a isto se može reći i o rasprostranjenosti seksualnog zavođenja djece.

Meta i žrtva seksualnog zavođenja i seksualnog zlostavljanja može biti svako dijete bez obzira na dob, spol, rasu ili socioekonomski status. Najčešće su to djevojčice.

Dijete ne bira u kojoj će se društvenoj skupini roditi, dominantnoj ili marginaliziranoj. Dječja pripadnost bilo kojoj od marginaliziranih društvenih skupina isključivo podrazumijeva najviši stupanj odgovornosti dominantne društvene skupine i pomagača/ica unutar nje da prepoznaju, umanje rizik i pravilno reagiraju kako bi zaštitili dijete. Ključno je izbjeći predrasude koje stigmatiziraju dijete žrtvu seksualnog zlostavljanja.

Pred počiniteljem seksualnog nasilja posebno je ranjivo dijete koje odrasta u okruženju koje mu ne pomaže izgraditi samopoštovanje i samopouzdanje te pozitivno vrednovati samoga sebe. To okruženje može biti u bogatoj i siromašnoj obitelji, uz odrasle visokog ili nižeg obrazovanja, bilo kojih zanimanja, na visokim službenim položajima, javne ličnosti ili privatne – zajedničko im je da obitelj i neposredno okruženje nisu ohrabrujući za dijete. Počinitelji ciljaju upravo na takvu djecu, posebno u situacijama kada je počinitelj ujedno i član obitelji, pa i sam može biti dio odgoja djeteta te dobro poznaje dijete i njegovo okruženje, njegove izvore snage i ograničenja kada bi dijete potražilo pomoć. Dijete koje je već iskusilo bilo koji oblik zanemarivanja i zlostavljanja laka je meta za novog ili starog počinitelja.

Posebno su ranjiva djeca koja su u sustavu socijalne skrbi. Djeca s teškoćama u razvoju su u višestrukom riziku, kao i djeca koja istražuju svoj identitet i seksualnost putem interneta. Dijete je željno pozitivne validacije, što ga čini ranjivim i može postati žrtvom seksualnog nasilja.

Djeca su ranjiva društvena skupina koja je podložna riziku. Počinitelj zavođenjem gradi odnos s djetetom u namjeri da ga seksualno zlostavlja te manipulira njime i osobama iz okruženja, kako bi dijete radilo ono što počinitelj od njega zahtijeva.

Uloga je pomagača/ica da prvo sami trebaju naučiti što je to točno seksualno zavođenje i seksualno zlostavljanje djeteta, koji su znakovi upozorenja i strategije zavođenja djeteta te kako da reagiraju u kriznim situacijama. Sumnju i saznanje o zavođenju i zlostavljanju djeteta treba prijaviti nadležnim tijelima (policija, državno odvjetništvo, Hrvatski zavodi za socijalni rad, Županijska služba, nadležni Područni ured (bivši naziv Centar za socijalnu skrb)).

Bez obzira na to nalazite li se u privatnoj ili profesionalnoj poziciji, **vaša uloga prema djetetu i ZA dijete je da s djetetom ostvarite komunikaciju koja će mu kroz život služiti kao temelj i uzor za zdrave odnose.**

POČINITELJ MANIPULIRA DJEČJIM OSJEĆAJIMA.

Dijete će vrlo rijetko odrasloj osobi od povjerenja reći da ga počinitelj zavodi, jer znakovi nisu očiti, već skriveni. Dijete najčešće ne zna i nije svjesno da se radi o zavođenju jer počinitelj ulaže napor da zavođenje predstavi kao nešto potpuno uobičajeno i normalno. Često prikazuje kako je zavođenje nešto što se događa i drugoj djeci, a kasnije to isto predstavlja djetetu i za samo seksualno zlostavljanje.

Dijete vjeruje počinitelju, često odnos s počiniteljem prepoznaje kao brižan, godi mu pažnja koju dobiva, vrijeme koje mu počinitelj posvećuje, nekada dobiva poklone i slično, što predstavlja mito i

samo je jedna od taktika počinitelja. Počinitelj će često zahtijevati od djeteta da nikome ne govori o njihovom odnosu. Nekada ova zabrana djetetu predstavlja znak za uzbunu jer postaje svjesno da čuva lošu tajnu. Dijete se boji ugroziti ovaj odnos na bilo koji način. Dijete se boji počinitelja.

Iz uloge odrasle osobe, bilo da ste u djetetovu privatnom okruženju ili u profesionalnoj poziciji, važno je obratiti pažnju ako dijete npr. skriva informacije o tome kako provodi vrijeme, ako niste sigurni da znate kako je provelo vrijeme i ne daje vam jasan odgovor, ako ima novac, odjeću i druge predmete za koje se ne izjašnjava odakle potječu (ili ako ih je dobilo npr. od osobe koja je figura oca (u praksi najčešći počinitelj), moguće da to uopće ne prepoznajete kao znak upozorenja „jer se podrazumijeva“), ako dijete konzumira drogu ili alkohol, provodi suviše vremena na internetu ili se boji koristiti internetske platforme, ako ima iznenadne promjene ponašanja, djeluje odsutno, uznemireno ili potišteno (ili bilo koja druga manifestacija koja odstupa od uobičajenog djetetova ponašanja), ako koristi seksualne izraze koje ne očekujete da poznaje i/ili se javljaju problemi povezani sa seksualnim zdravljem djeteta, kao i njegovim mentalnim zdravljem općenito.

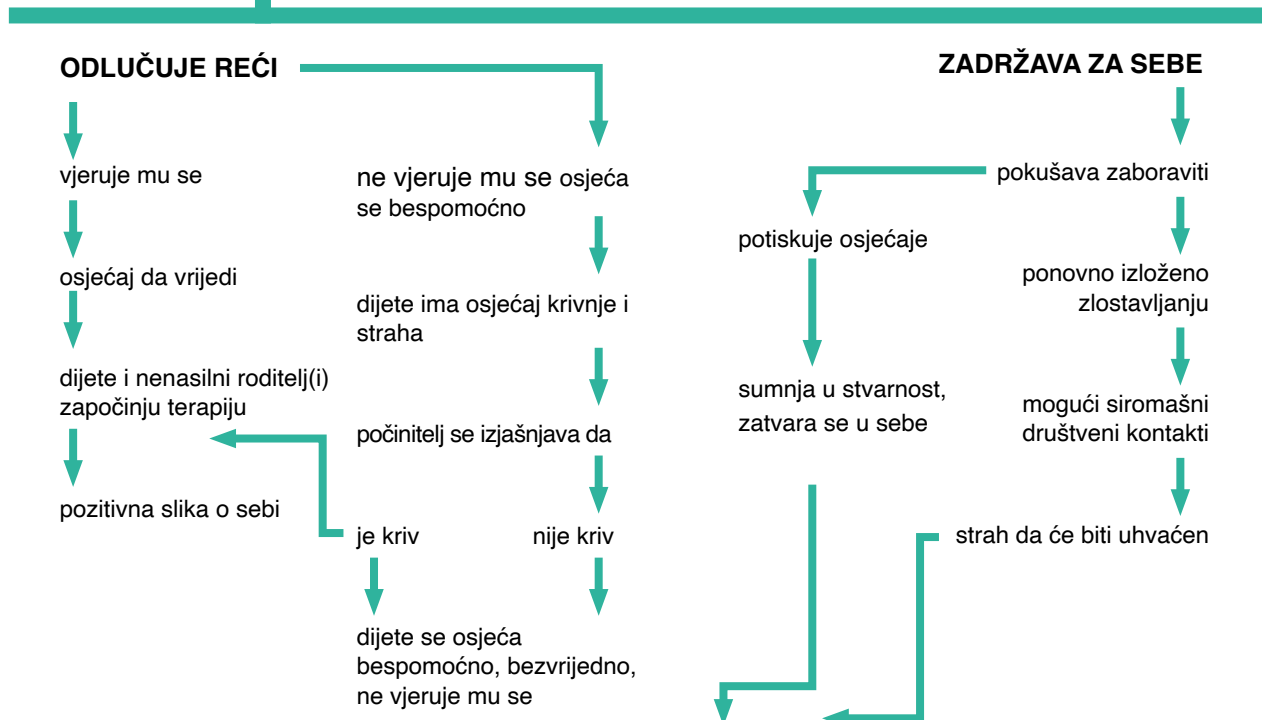
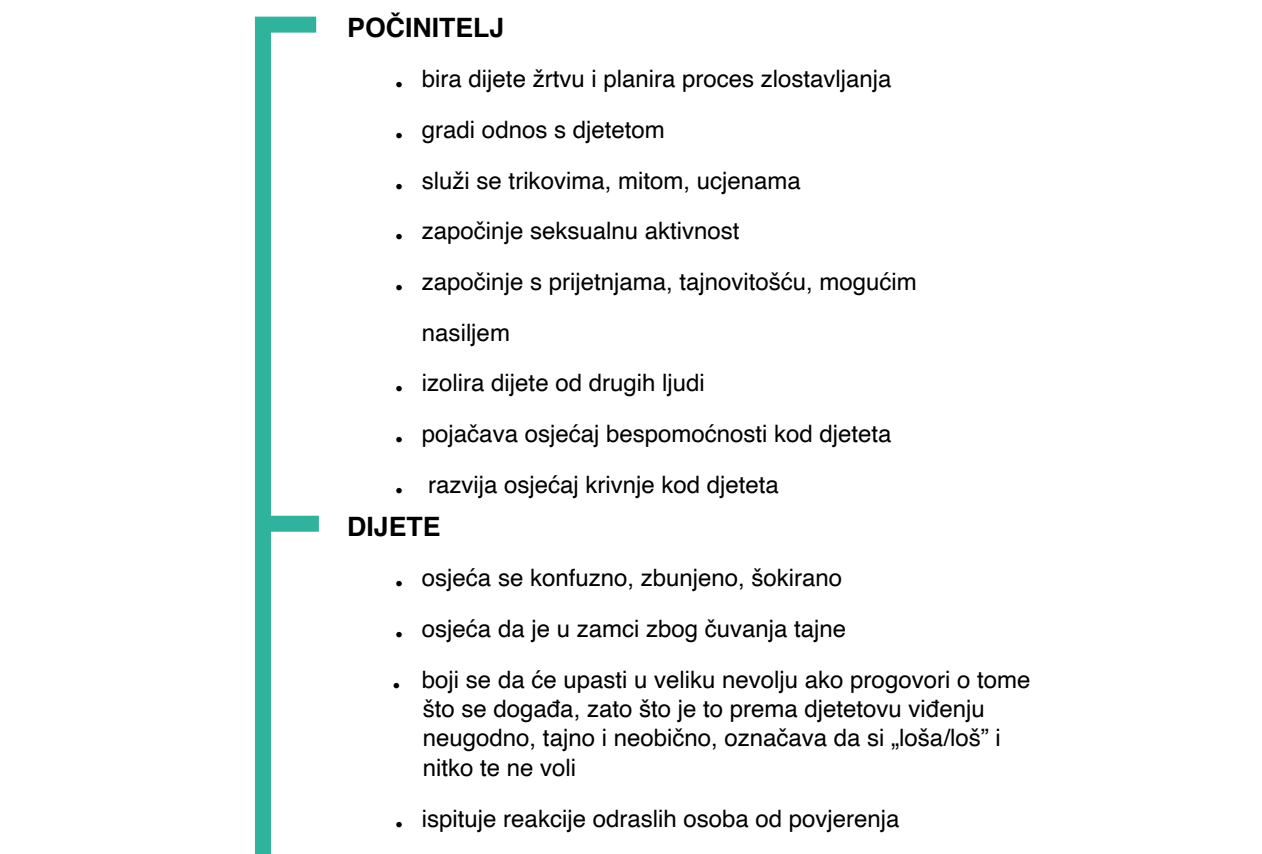
Dijete je zbunjeno i zabrinuto oko toga što će počinitelj učiniti ako ono progovori. Ne želi da počinitelj upadne u nevolju, vjerno mu je. Ima osjećaj da će ga razočarati ako ga razotkrije i ne zna kako bi sebi oprostilo da ga razočara. Sebe krivi što je „sudjelovalo” u ovom odnosu, osjeća se kao da je „bilo dio” zlostavljanja. Ovi složeni osjećaji čine plodno tlo za suočavanje s prijetnjom počinitelja da će ga za eventualno razotkrivanje odmah svima klevetati, blatiti, diskreditirati (engl. smearing of a child survivor). Dijete je previše preplavljeno osjećajem srama da bi moglo s nekim podijeliti što mu se događa, ne nalazi ni odgovarajuće riječi da opiše nasilne seksualne radnje kojima je izloženo. Ovi su osjećaji vrlo često potaknuti eksplicitnim ili implicitnim porukama koje prima od počinitelja kao što su „ako bilo kome kažeš, dogodit će se nešto loše meni ili nekom drugom članu/ici obitelji” itd. Na taj način počinitelj prebacuje odgovornost na dijete ili mladu osobu za zlostavljanje koje vrši.

Zbog svega toga, dijete osjeća da ne može zatražiti pomoć.

UVIJEK podsjetite sebe da većina djece koja su preživjela seksualno zlostavljanje (time i zavođenje kao pripremu) ne pokazuju niti jedan znak upozorenja. Za vrijeme oba procesa dijete je naučilo ne pokazivati svoje osjećaje ni svojim ponašanjem niti na bilo koji drugi način. Takvi su postupci djetetov mehanizam da preživi seksualno nasilje. Zbog toga je moguće da okolina ovakvo funkcioniranje djeteta prepoznaje kao savršeno funkcioniranje koje ničim ne privlači pozornost i nije razlog za brigu okoline. U stvarnosti dijete i kasnije mlada osoba vrlo često izražava svoj neizmjeran osjećaj usamljenosti opisujući „nitko me nije zaista vidio”.

Kada prepoznate takav znak upozorenja, ujedno se treba ohrabriti na akciju pravilne zaštite djeteta. Paradoksalno, ovaj trenutak u vama može izazvati i velik osjećaj tuge jer činjenica da ste uočili znak upozorenja često znači da se seksualno zavođenje ili seksualno zlostavljanje već dogodilo. Ukratko, kao da ste se uočavanjem znaka upozorenja dotaknuli i iščitavanja posljedica zločina koji je u tijeku.

Prikaz 1: PROCES SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DJECE OD STRANE POZNATIH OSOBA

NISKO SAMOPOŠTOVANJE

Psihičke smetnje: smanjen kapacitet izgradnje odnosa s drugim osobama, nedostatak koncentracije, izolacija, osjećaj bezvrijednosti i beznada, auto-destruktivna ponašanja (alkohol, droga, prostitucija), nesigurnost, postaje dostupno za ponovljeno zlostavljanje, pod rizikom da razvije trajni poremećaj i nesposobnost za normalan život.

TRAŽI POMOĆ I RADU NA TOME DA POPRAVI SLIKU O SEBI

POČINITELJI SU VJEŠTI U LAGANJU I OBMANJIVANJU DJETETA I NJEGOVA OKRUŽENJA

Počinitelji su vješti u laganju i za vrijeme zavodjenja lažu i zavaravaju dijete. Lažu o svojim motivima, namjerama, cilju.

Ako niste nasilna osoba, uvijek su nekoliko koraka ispred vas. Postoji mogućnost da nemate vještine uz pomoć kojih biste mogli pretpostaviti da je nečije ponašanje možda neiskreno i ima namjeru seksualnog zlostavljanja djeteta ili čuvanja u tajnosti toga da je dijete seksualno zlostavljano. Za većinu pomagača/ica, za vrijeme odrastanja i kasnije u životu, najčešće je izostalo učenje o ovoj temi. Niste imali prilike naučiti prepoznati znakove upozorenja. Također, može vam se dogoditi da znakove upozorenja nepravilno tumačite kao „tipično dječje odnosno tinejdžersko ponašanje”. To sve u vama može izazvati osjećaj „da ne možete ni zamisliti” da netko seksualno zlostavlja dijete. Sve počinje od vašeg stava o tome vjerujete li da je dijete seksualno zlostavljano. Vaše stavove o interesu djeteta ne može zamijeniti niti jedna edukacija. Ispravni stavovi su temelj u području seksualnog nasilja. Edukacija može biti samo nadogradnja ispravnih stavova koji u svojem zajedničkom nazivniku predstavljaju povjerenje u djetetovu izjavu o seksualnom zavodjenju i/ili seksualnom zlostavljanju. Nekada će seksualno zlostavljanje djeteta prepoznati upravo dijete ili odrasla osoba koja je proživjela nasilje i tada je imperativ za sve nas da vjerujemo u sumnju ili saznanje koje oni iskazuju.

Prethodno navedeni razlozi za neprepoznavanje seksualnog zavodjenja djeteta, kao i kasnije seksualnog zlostavljanja, ključne su karte na koje počinitelj igra. Njegove aktivnosti usmjerene prema djetetu odabrani su načini ponašanja i planski smišljena akcija. Svoje korake počinitelj brižno osmišljava, često mu se u tome uopće ne žuri, važan mu je cilj, a to je upravljanje životom djeteta. Seksualno nasilje je sredstvo za njegovo uspostavljanje kontrole nad životom djeteta. Koristi se brojnim predrasudama u društvu koje se tiču obitelji, od kojih su neke: „obitelj i dom najsigurnije su mjesto za dijete”, „seksualno nasilje u obitelji je vrlo rijetka pojava”, „djecu najviše vole njihovi roditelji i nikada ih ne bi seksualno zlostavljali”, „seksualno nasilje se događa ‘samo u disfunkcionalnim obiteljima’” (a onda je često pogrešan i nepravedan naglasak na marginalizirane društvene skupine, umjesto učenja da su upravo one u povećanom riziku zato što jesu marginalizirane), „ne treba iznositi probleme izvan doma i obitelji”. Podržavanje navedenih predrasuda i još mnogo drugih potpuno pogoduje počinitelju.

Strategija zavodjenja uključuje sljedeće taktike:

1. uspostavljanje povjerenja
2. uspostavljanje moći
3. tajne (i laži)
4. manipuliranje.

Počiniteljeva strategija zavodjenja nije usmjerena samo na dijete, već i na cijelu obitelj i drugo okruženje djeteta. Zavodjenjem počinitelj cilja na užu i širu obitelj, odnosno na osobe čija riječ ima težinu u obiteljskom sustavu u trenutku moguće sumnje ili saznanja da je dijete izloženo zavodjenju/zlostavljanju. Ili, primjera radi, ovisno o tome koji je član obitelji počinitelj, nekada mu je vaše odobrenje potrebno kako biste mu dopustili da ostane nasamo s djetetom. Dakle, svatko od nas može postati „ciljna skupina” počinitelja koji – želeći nas uvjeriti da je njegov interes ispravan – prikazuje sebe pred vama kao pozitivnu osobu, gradi s vama pozitivan odnos gledajući izvana.

Njegov je **cilj pridobiti vaše povjerenje**. Zbog toga se može dogoditi da upravo vi postanete osoba koja će, kad se raščisti sumnja ili saznanje o zavodjenju ili zlostavljanju, biti ona koja kaže „znam čovjeka, nikad tako nešto ne bi napravio, divan je...”. Svaki put kad podržite stav koji pomaže počinitelju, znači da je on svoj „posao” zavodjenja vješto obavio s vama i, ne prepoznavajući njegove strategije i taktike, zapravo idete ruku pod ruku s počiniteljem.

Kad je u pitanju počinitelj čije je zanimanje rad s djecom, koristit će slične tehnike prema kolegicama i kolegama kako bi stekao pozitivan imidž u kolektivu. I u ovoj složenoj situaciji, zbog djeteta, nemojte zauzeti ulogu promatrača/ice. Mnoga djeca izjavljuju kako nisu imala javnu podršku za svoje iskustvo seksualnog nasilja.

Ponašanje počinitelja koji koristi strategije zavodjenja djeteta u svrhu seksualnog zlostavljanja uključuje obrasce koji na prvi pogled mogu biti protumačeni kao korisni za dijete, ali vrlo brzo najčešće postaju izolirajući i zastrašujući za dijete. Riječ je o taktici uspostavljanja moći. **Jednom kad je povjerenje uspostavljeno, počinitelj prelazi na uspostavljanje moći** tako da iskorištava odnos povjerenja i tako izolira dijete od drugih članova/ica obitelji, prijateljica i prijatelja. Cilj mu je učiniti dijete ovisno o njemu. Nije teško zamisliti koliko je „posao” olakšan kada je počinitelj u ulozi roditelja o kojem dijete najčešće u potpunosti ovisi. Uspostava moći i kontrole nad djetetom rezultira time da dijete vjeruje u to da nema izbora već mora činiti sve što počinitelj traži.

Tajne služe tome da uplaše i kontroliraju dijete. Nekada su one razlog ucjenjivanja djeteta, izvor osjećaja srama ili krivnje kod djeteta. Počinitelju je često cilj nametnuti djetetu osjećaj da je ono „sudjelovalo” i „suradivalo” u zavodjenju/zlostavljanju. Svaki od ovih složenih osjećaja koči dijete u procesu prepoznavanja i osvještavanja toga da mu se događa seksualno nasilje. Kad počinitelj pažljivo uspije sačuvati tajnu da je zlostavljao jedno dijete, nerijetko će prijeći na sljedeće dijete, pa sljedeće... Ne mora značiti da je prvi slučaj zavodjenja/zlostavljanja djeteta za koji vi znate ujedno i prvo dijete kojem se to dogodilo od tog počinitelja. Ako ga se ne otkrije, počinitelj nema razloga da prestane seksualno zlostavljati djecu.

Manipuliranje dječjim osjećajima uključuje taktike koje nije jednostavno prepoznati. Počinitelj se predstavlja kao pristupačna osoba koja dijeli iste interese s djetetom. Preispitivat će dijete time što će ga pohvaliti, učiniti da se osjeća važnim, opetovano mu govoriti da ga voli tako da se dijete osjeća obveznim uzvratiti osjećaje počinitelju. Počinitelj će testirati dijete time što će ga uvjeravati da poduzme neprimjerene ili nasilne radnje i pritom će koristiti taktike kao što je obrnuta psihologija, npr. „nisam siguran, mislim da si premlad(a)” ili strateško povlačenje, kao na primjer „to je bila samo ideja, ovisi o tebi želiš li”, a što djetetu daje osjećaj da kontrolira tu situaciju (Lorenzo-Dus i sur., 2016). Manipuliranje dječjim osjećajima svakako rezultira time da se dijete osjeća kao da je u zamci zbog čuvanja loše tajne.

U novije doba mogu se uključiti i **tehnike zavodjenja putem interneta**, gdje su česte i prijetnje počinitelja da će na internetu objaviti seksualno eksplicitan sadržaj koji uključuje dijete ili dijeliti taj sadržaj s drugim predatorima. To su taktike kojima se krivnja prenosi na dijete ili mladu osobu. Internetske platforme počinitelju mogu poslužiti i kako bi dodatno upoznao dijete i njegove interese prateći profil i objave djeteta i zatim te informacije koristio u izgradnji odnosa s djetetom. U situacijama kada je dijete u virtualnom svijetu izloženo javnim komentarima koji ga čine dodatno ranjivim ili ukazuju na to da dijete ima nisko samopoštovanje, počinitelj će se dodatno „hraniti” i to zloupotrijebiti da se približi djetetu. Ranjivo dijete postaje još ranjivije.

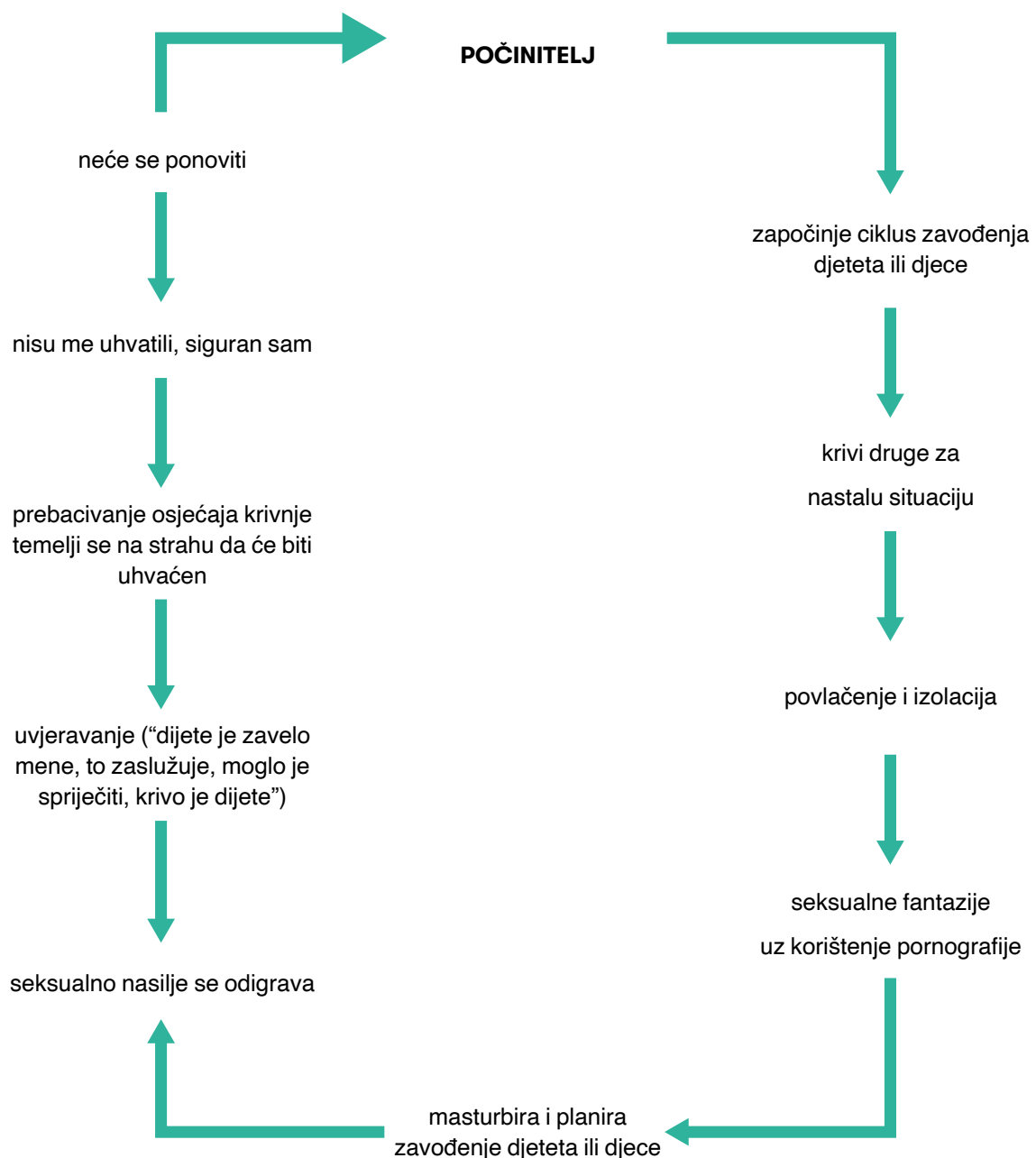
Počinitelj skriva svoje stvarne namjere i s vremenom uspijeva zadobiti povjerenje djeteta, koje potom zloupotrebljava. Počinitelj očekuje od djeteta da ga poštuje i voli te ga uči tome da je upravo on osoba od povjerenja za dijete. Dijete ne razumije da je žrtva seksualnog zavodjenja (kasnije i seksualnog zlostavljanja) zato što osobu koja ga zavodi/zlostavlja smatra osobom od povjerenja. Kasnije u životu djeteta i mlade osobe pokazat će se da upravo ova

dvostruka uvezanost (engl. *double bind*) uzrokuje dugotrajne posljedice i usmjerava oporavak nakon preživljene seksualne traume.

U okviru procesa zavođenja počinitelj djetetu posvećuje vrijeme i pažnju, na primjer, vodi ga na izlete ili druge aktivnosti koje djetetu nešto znače u životu, dijeli mu savjete, pokazuje razumijevanje za različite životne situacije u kojima se dijete nalazi. Djeca koja su bila izložena zavođenju povremeno izjavljuju da je počinitelj bio prva osoba za koju im se činilo da stvarno razumije i stalo mu je do tih tema razgovora (NSPCC and O2, UK, 2016).

Drugim riječima, počinitelj se pretvara da je neko tko zapravo nije.

Prikaz 2: KRUG SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA

Napomena: Prikaz uključuje moguće korake, a svaki individualni slučaj sadrži određenu kombinaciju navedenih.

ZAKLJUČAK JE ISKLJUČIVO JEDAN – PRIJAVITE!

Prije svega i iznad svega, naučite dijete što je seksualno zavođenje i seksualno zlostavljanje. Na taj način ga pripremite da zna prepoznati ovakvo iskustvo i ispričati odrasloj osobi od povjerenja.

Seksualno zavođenje djeteta od strane počinitelja priprema je djeteta za seksualno zlostavljanje, što je protuzakonito. Ako sumnjate ili ste saznali za zlostavljanje, čak i ako niste sigurni, prijavite to. Vi ne morate biti „sigurni”, vaša je zakonska obveza da informaciju (sumnju ili saznanje) prosljedite drugima u sustavu čiji je zadatak utvrđivanje činjenica. Prijavite to policiji. Vaša odgovornost nije dokazivati radi li se o seksualnom zavođenju i seksualnom zlostavljanju djeteta, prepustite to policiji i državnom odvjetništvu čiji je to zadatak. Imajući u vidu to da živimo u kulturi gdje je vrlo niska svijest o rasprostranjenosti seksualnog zlostavljanja djece, kao i saznanja o ovom području, praksa pokazuje da ćete na seksualno zavođenje i seksualno zlostavljanje djeteta vrlo teško posumnjati bez ikakvog temelja. Shvatite sebe ozbiljno. I iz privatne i profesionalne pozicije, shvatite ozbiljno svoj autoritet odrasle osobe koja može pomoći djetetu. Ako ste u pomagačkom zanimanju, shvatite ozbiljno svoj profesionalni autoritet.

ELEKTRONIČKO SEKSUALNO NASILJE

6. ELEKTRONIČKO SEKSUALNO NASILJE

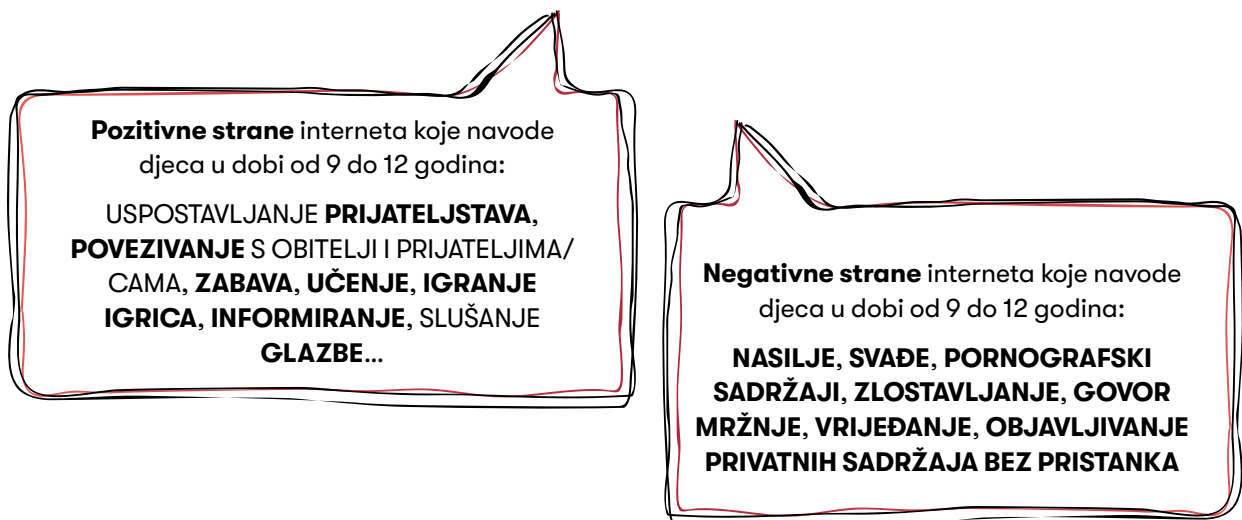
Kristina Mihaljević, mag. paed. soc.

DJECA I DIGITALNO OKRUŽENJE

Brzo širenje i razvoj digitalnih tehnologija promijenio je živote djece, a **internet je postao neizostavan i važan dio njihove svakodnevice**. U proteklih 10 godina promijenio se način na koji djeca koriste digitalne tehnologije, vrijeme provedeno na internetu se udvostručilo, a dob u kojoj djeca počinju koristiti digitalne uređaje sve je niža (Smahel i sur., 2020). Istraživanje HR Kids Online (Ciboci i sur., 2020) pokazalo je da **većina djece u dobi od 9 do 17 godina ima pristup internetu kada god to žele ili trebaju** te da gotovo sva djeca (92,7%) posjeduju uređaj s kojim mogu pristupiti internetu, dok više od 60% njih ima profil na društvenoj mreži ili internetskoj stranici.

Digitalno okruženje ima velike **prednosti** za djecu, nudi obrazovne i kreativne sadržaje te otvara prostor za društvene interakcije. No, također donosi i velike **rizike**, koji uključuju elektroničko i elektroničko seksualnog nasilja.

Slika 2. Pozitivne i negativne strane digitalnog okruženja (Childnet International, 2019):

ELEKTRONIČKO NASILJE

Sudjelovanje djece u online aktivnostima raste s dobi, isto kao i učestalost sudjelovanja u online aktivnostima koje podrazumijevaju interakciju s drugim osobama, što otvara prostor za činjenje i doživljavanje različitih oblika elektroničkog nasilja.

Djeca se na internetu susreću sa štetnim i nezakonitim sadržajem, ponašanjem, kontaktima te rizicima.

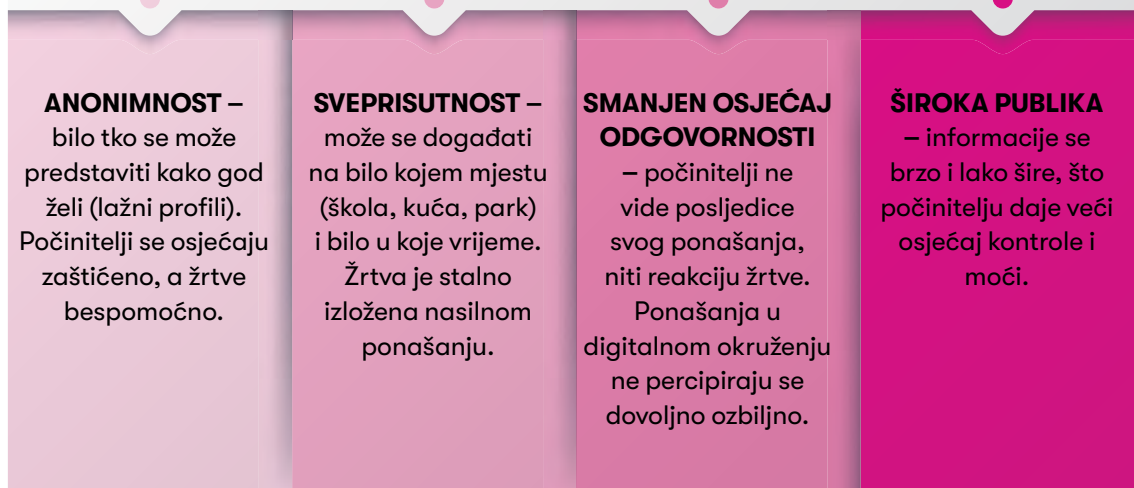
Rizici kojima su djeca izložena u digitalnom okruženju mogu se podijeliti u dvije skupine: **rizici vezani uz sadržaj** i **rizici vezani uz neželjene kontakte** (Ciboci, i sur., 2020). Sama djeca navode da ih zabrinjava izloženost štetnim sadržajima (npr. samoozljeđivanje, samoubojstvo, nasilje, govor mržnje, seksualno nasilje, rizični izazovi i dr.) i lakoća dostupnosti takvih sadržaja (Europska komisija, 2020).

S obzirom na to da djeca u nižim razredima osnovne škole već doživljavaju različite oblike uznemiravanja i nasilja na internetu, nužno ih je što ranije educirati s ciljem njihove zaštite u digitalnom okruženju.

Elektroničko nasilje može se definirati kao namjerno i ponavljano nanošenje štete putem računala, mobitela i drugih elektroničkih uređaja (Hinduja i Patchin, 2021). Šteta se drugim osobama može nanositi višestrukim slanjem poruka i različitih audio-vizualnih zapisa putem interneta i društvenih mreža. Cilj takvih ponašanja je povrijediti, uznemiriti ili na bilo koji drugi način oštetiti drugu osobu ili grupu osoba koje se nisu u stanju zaštititi od takvih postupaka. Ovaj oblik nasilja može se događati na raznim internetskim stranicama (npr. društvene mreže, forumi, chat sobe i sl.) te putem različitih elektroničkih sredstava (npr. poruke, e-mail, komentari i sl.) (Cakić, Hodak Kodžoman i Velki, 2013).

Iako elektroničko nasilje ima puno sličnosti s nasiljem u nedigitalnom okruženju, ono ipak ima svoja specifična obilježja (slika 3).

Slika 3. Glavna obilježja elektroničkog nasilja su (Giumetti i sur., 2014):

Istraživanje koje je provedeno u Republici Hrvatskoj (Ciboci i sur., 2020) pokazuje kako **djeca svakodnevno koriste internet**, komuniciraju s nepoznatim osobama i da nikad ili gotovo nikad **ne razgovaraju s roditeljima o opasnosti** na internetu te o tome što učiniti u slučaju doživljavanja nasilja. Istraživanja koja je provela Ženska soba u višim razredima osnovnih škola (Tukara Komljenović i Mihaljević, 2018; Mihaljević, 2019) pokazuju kako **97% djece ima pristup internetu** putem računala i mobitela u kući i/ili školi te da **svako treće dijete pristupa internetu bez nadzora roditelja**.

Istraživanje provedeno tijekom 2020. godine, u kojem su sudjelovala djeca u dobi od 9 do 12 godina, pokazalo je da je **jedno od petero djece doživjelo elektroničko nasilje, činilo ili svjedočilo elektroničkom nasilju** (Hinduja i Patchin, 2021).

Djeca doživljavaju, čine i svjedoče brojnim oblicima elektroničkog nasilja koji mogu biti počinjeni različitim metodama (slika 4).

Slika 4. Metode elektroničkog nasilja (Willard, 2004; prema Li, 2010):

S porastom korištenja interneta i društvenih mreža došlo je i do **porasta elektroničkog i elektroničkog seksualnog nasilja**. Djeca su danas putem elektroničkih uređaja sve više izložena seksualnom nasilju koje je poprimilo nove oblike i metode, a počiniteljima je putem tehnologije olakšan pristup žrtvama. Američki Nacionalni centar za nestalu i zlostavljano djecu (UNICEF, 2021) je tijekom 2020. godine zaprimio 21,7 milijuna prijava vezano uz online sadržaje seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, što predstavlja porast od 28% u odnosu na 2019. godinu te porast od 700% u odnosu na razdoblje od 2013. do 2017. godine. Istraživanje EU Kids Online (2020) pokazuje kako je **više od 40% djece u Republici Hrvatskoj vidjelo neželjene seksualne sadržaje** na internetu, a kako raste dob djece, raste i izloženost seksualnim sadržajima (**do 70% djece**). Nadalje, količina slika na internetu koja prikazuju seksualno zlostavljanje djece u svijetu se gotovo udvostručila od 2017. do 2019. godine, što se dodatno povećalo za vrijeme pandemije COVID-19 (Europska komisija, 2022). Digitalne tehnologije otvorile su novi put za seksualno nasilje, kojem su djeca sve češće i više izložena. Radi dostupnosti sadržaja te brzine i jednostavnosti razmjene

informacija, seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece na internetu postalo je globalni problem (Vejmejka i Jurinić, 2020). Kako bi se djecu zaštitilo od elektroničkog seksualnog nasilja, nužno je osigurati da imaju sve relevantne informacije o sigurnosti u digitalnom okruženju.

ELEKTRONIČKO SEKSUALNO NASILJE

Elektroničko seksualno nasilje odnosi se na svaki oblik seksualnog nasilja koji je povezan s internetskim okruženjem (Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, 2012).

Seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece na internetu (engl. *online child sexual abuse*) jedan je od najtežih oblika zlostavljanja djeteta u digitalnom okruženju. Događa se kada pojedinac ili grupa iskoriste neravnotežu moći da bi prevarili, manipulirali i/ili prisilili dijete na seksualnu aktivnost putem digitalnog okruženja (Greijer i Doek, 2016). Seksualno zlostavljanje djece u širem smislu uključuje sve oblike seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece na internetu. Prilikom ovih oblika zlostavljanja djece na internetu produciraju se, distribuiraju i koriste materijali seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece (engl. *child sexual abuse material, child sexual exploitation material*), dok suvremeni trendovi seksualnog iskorištavanja djece na internetu uključuju zlouporabu onih materijala koja su djeca sama producirala i podijelila putem modernih tehnologija. Kada govorimo o seksualnom zlostavljanju i iskorištavanju djece na internetu, važno je ne upotrebljavati pojam dječja pornografija, s obzirom na to da riječ pornografija podrazumijeva pristanak koji u slučaju seksualnog iskorištavanja djece ne postoji (Vejmelka i Jurinić, 2020).

Seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece na internetu uključuje (Craven i sur., 2006):

- neželjene seksualne komentare,
- objavljivanje i/ili prosljeđivanje intimnih slika i snimki bez pristanka osobe,
- širenje glasina koje se odnose na seksualni život osobe,
- činjenje dostupnim slika ili video snimki seksualnog zlostavljanja djece,
- zadovoljenje pohote pred djecom,
- mamljenje djece za zadovoljenje spolnih potreba,
- uključivanje djece u pornografske aktivnosti,
- upoznavanje djece s pornografijom.

Ističemo pojmove i najčešće oblike elektroničkog seksualnog nasilja, koje je bitno razumjeti:

Sexting i nasilnički sexting	<p>Pojam koji je bitno razumjeti u radu s djecom, posebice adolescentima/kinjama. Sexting se odnosi na slanje, primanje ili prosljeđivanje seksualno sugestivnih ili eksplicitnih sadržaja (slike, poruke, video materijali). Sexting se najčešće događa među osobama koje su u vezi, najčešće u adolescentnoj dobi. Često izgleda kao bezazleno koketiranje, no treba imati na umu da jednom poslani sadržaj netko drugi može proslijediti i da je nemoguće kontrolirati što se s tim sadržajem događa. Istraživanja pokazuju kako je 14,3% djece slalo, a 23% djece primilo seksualno sugestivne ili eksplicitne sadržaje (Hinduja i Patchin, 2022).</p> <p>Sexting je dobrovoljan kada uključuje sporazumno (s pristankom) dijeljenje sadržaja, što se razlikuje od nasilničkog sextinga, koji označava dijeljenje drugima tih istih sadržaja bez pristanka osobe.</p>
Elektroničko seksualno uznemiravanje	<p>Pisanje ili slanje neželjenih komentara i slika koje izazivaju osjećaj straha, neugode i poniženja. Najčešće je usmjereno na djevojčice, djevojke i žene. Primjeri ovog oblika nasilja su: neželjene poruke i slike seksualnog sadržaja, šale i komentari vezani uz nečiju seksualnost, komentari usmjereni na fizički izgled osobe.</p>
Sexting i nasilnički sexting	<p>Pojam koji je bitno razumjeti u radu s djecom, posebice adolescentima/kinjama. Sexting se odnosi na slanje, primanje ili prosljeđivanje seksualno sugestivnih ili eksplicitnih sadržaja (slike, poruke, video materijali). Sexting se najčešće događa među osobama koje su u vezi, najčešće u adolescentnoj dobi. Često izgleda kao bezazleno koketiranje, no treba imati na umu da jednom poslani sadržaj netko drugi može proslijediti i da je nemoguće kontrolirati što se s tim sadržajem događa. Istraživanja pokazuju kako je 14,3% djece slalo, a 23% djece primilo seksualno sugestivne ili eksplicitne sadržaje (Hinduja i Patchin, 2022).</p> <p>Sexting je dobrovoljan kada uključuje sporazumno (s pristankom) dijeljenje sadržaja, što se razlikuje od nasilničkog sextinga, koji označava dijeljenje drugima tih istih sadržaja bez pristanka osobe.</p>
Elektroničko seksualno uznemiravanje	<p>Pisanje ili slanje neželjenih komentara i slika koje izazivaju osjećaj straha, neugode i poniženja. Najčešće je usmjereno na djevojčice, djevojke i žene. Primjeri ovog oblika nasilja su: neželjene poruke i slike seksualnog sadržaja, šale i komentari vezani uz nečiju seksualnost, komentari usmjereni na fizički izgled osobe.</p>
Seksualne ucjene (engl. sextortion)	<p>Oblik ucjene preko interneta, uključuje prijetnje. Počinitelj najčešće prijeti da će objaviti i/ili proslijediti fotografije seksualnog sadržaja žrtve ako se ona na neki način ne uključi u daljnje seksualne aktivnosti.</p>
Osvetnička pornografija	<p>Oblik elektroničkog seksualnog nasilja koji se dogodi nakon što djevojka (ili dečko) prekine vezu, a bivši partner bez njezina/njegova znanja i pristanka podijeli na internetu njezine/njegove (ili zajedničke) intimne fotografije i videozapise. Namjera počinitelja je osramotiti i poniziti žrtvu. Počinitelj je često osoba kojoj žrtva vjeruje ili kojem je vjerovala, s kojim je dijelila intimnu vezu i/ili brak, ali jasno je da se može dogoditi i u drugim vrstama odnosa (npr. od dečka s kojim se djevojka (ili dečko) dopisivala(o), ali nikada nisu bili zajedno) (B.a.b.e., 2022).</p>

Nadalje, za razumijevanje elektroničkog seksualnog nasilja nužno je razumjeti pojam **cybergrooming**. **Cybergrooming** predstavlja proces upoznavanja i zbližavanja (stjecanje povjerenja) seksualnog predatora, najčešće nepoznate osobe koja koristi lažni identitet, s djetetom s ciljem seksualnog zlostavljanja. Ovaj proces uključuje pristupanje djetetu, dobivanje djetetovog povjerenja i održavanje komunikacije u tajnosti da bi se spriječilo otkrivanje. Često se sve čini s ciljem da bi se seksualno zlostavljanje nastavilo izvan digitalnog okruženja (Craven i sur., 2006; prema Škrtić, 2013).

Osobe pristupaju djeci tako da im se **javljaju** putem društvenih mreža, instant poruka, chat soba, foruma ili *online* platformi za igrice, lažno se predstavljaju te uspostavljaju prijateljski i povjerljiv odnos. S ciljem **uspostave** takvog **odnosa**, nasilnici/e se koriste:

- manipulacijama (npr. Ja sam jedini prijatelj/ica kojem možeš vjerovati),
- lažima (npr. I ja imam 12 godina i znam da se osjećaš kao da te nitko ne razumije),
- čestim razgovorima, zahtijevanjem tajnosti (npr. Nemoj reći nikome za mene, jer će nam zabraniti da razgovaramo, a to sigurno ne želiš),
- ljubaznošću i laskanjem (npr. Ti si tako posebna i drugačija; Toliko si zrela za svoje godine...).

Nakon što im dijete počne **vjerovati**, oni počinju sa **slanjem poruka seksualnog sadržaja**, a ubrzo zatim i slika te **zahtijevaju obostranu komunikaciju** (npr. *Pošalji mi sliku grudi, nitko neće znati, a učinit ćeš me sretnim.*). U slučaju da dijete **odbije slanje** vlastitih slika, razmjenu poruka seksualnog sadržaja ili ne želi nastaviti daljnju komunikaciju, počinju seksualne **ucjene i prijetnje (engl. sextortion)** (npr. *Ako mi ne pošalješ to što sam tražio, reći ću sve tvojim roditeljima/objavit ću sve na internetu/znam gdje živiš.*) (Beech i sur., 2014). Djeca koja preživljavaju ovaj oblik nasilja boje se povjeriti drugim odraslim osobama, osjećaju da su u bezizlaznoj situaciji, strah ih je osвете te zato nastavljaju s neželjenom komunikacijom, ali i s nalaženjem uživo, što dovodi do seksualnog nasilja izvan digitalnog okruženja.

Opseg seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece na internetu teško je točno procijeniti, posebice kada se u obzir uzme pretpostavka da trenutno u „svijetu postoji oko 100.000 Internet stranica na kojima se nalaze sadržaji koji prikazuju seksualno zlostavljanje djece“ (MUP, 2017).

Recentna istraživanja za Hrvatsku (Smahel i sur., 2020) na populaciji djece u dobi od 9 do 17 godina pokazuju sljedeće:

- **svako treće dijete komuniciralo je na Internetu s osobom koju nije upoznalo u nedigitalnom okruženju;**
- s porastom dobi raste i učestalost komunikacije s nepoznatim osobama putem interneta;
- više od 2/3 djece vidjelo je seksualne fotografije i/ili video materijale, a da nisu imali namjeru vidjeti ih;
- svako četvrto dijete u dobi od 15 do 17 godina našlo se uživo s osobom koju su upoznali na internetu.

Prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova RH, između 25% i 35% djece bilo je izloženo seksualnim sadržajima putem interneta. Isti podatci pokazuju da je jedno od petero djece koja se koriste internetom primilo prijedlog ili zahtjev seksualne prirode, što potvrđuje da elektroničko seksualno nasilje predstavlja rastući problem u Hrvatskoj (MUP, 2017).

Rezultati istraživanja koje je provela Ženska soba (Mihaljević, 2019) na uzorku od 659 učenika/ca 6., 7. i 8. razreda iz 11 osnovnih škola pokazuju kako **svako treće dijete pristupa internetu bez nadzora roditelja** i da svaki četvrti roditelj nema nikakvo saznanje o tome koje stranice dijete posjećuje i/ili s kim se dopisuje. Nadalje, **svako šesto dijete ima iskustvo dopisivanja s nepoznatim osobama, svako deseto dijete primilo je intimne fotografije drugih osoba i svako deseto dijete našlo se uživo s nepoznatom osobom.**

Počinitelji elektroničkog seksualnog nasilja mogu biti djeci poznate i nepoznate osobe, a počinitelji mogu vrbovati dijete s namjerom seksualnog zlostavljanja izvan digitalnog okruženja.

Motivacija počinitelja može biti (Odeljan, 2018):

1. seksualno nasilje nad djecom koje ne uključuju fizički kontakt (npr. izlaganje djece pornografskim materijalima, fotografiranje, snimanje, gledanje i/ili distribuiranje materijala na kojima se nalaze djeca u neprimjerenim položajima);
2. seksualno nasilje nad djecom koje uključuju fizički kontakt (npr. dodirivanje djeteta, traženje od djeteta da dodiruje počinitelja, penetracija);
3. pribavljanje sadržaja u svrhu daljnjeg iskorištavanja djeteta za neku dobit.

Počinitelji se mogu ograničiti na pribavljanje seksualno eksplicitnih sadržaja vlastite izrade, seksualnog sadržaja koji je snimio počinitelj uz suglasnost žrtve ili bez njene suglasnosti i na snimke spolnog zlostavljanja djeteta (EC3 – Eropol, 2015; prema Odeljan, 2018)

Istraživanje provedeno tijekom 2021. godine na djeci u dobi od 13 do 17 godina pokazalo je da je **14,4% djece nekog zlostavljalo putem interneta** (Hinduja i Patchin, 2021). Nadalje, u istoj dobnoj skupini, 31% djece navodi da pozna vršnjaka/inju koji je kreirao lažni profil i slao slike i poruke seksualnog sadržaja, 23% je svjedočilo da njihovi vršnjaci/kinje stvaraju fotografije seksualnih sadržaja na kojima su osobe njihove dobi koje na to nisu pristale niti su bile svjesne toga da ih se fotografira. Zabrinjavajuće je i to da je 10% djece doživjelo seksualne prijetnje i ucjene, dok je 31% njih svjedočilo ovim situacijama. Isto istraživanje pokazuje da 54% počinitelja čini ovaj oblik nasilja iz šale, 52% kako bi povrijedio drugu osobu, 47% kako bi se osvetio bivšem partneru/ici, a 45% da bi dobilo poštovanje svojih prijatelja/ica (Childnet International, 2019).

Iz navedenih podataka može se zaključiti kako djeca često sudjeluju kao pasivni **promatrači/ce** u situacijama elektroničkog i elektroničkog seksualnog nasilja te da na taj način potiču takva ponašanja svojih vršnjaka/inja. Promatrači/ce imaju značajnu moć, jer njihovi postupci mogu ohrabriti ili obeshrabriti počinitelje elektroničkog seksualnog nasilja te utjecati na to da osoba koja preživljava nasilje dobije potrebnu pomoć. Važno je educirati djecu na koje sve načine se mogu aktivno zauzeti za žrtve elektroničkog seksualnog nasilja – mogu ih obraniti, zaustaviti dijeljenje sadržaja, ne smijati se ili izrugivati, čuvati dokaze i obratiti se odrasloj osobi te na taj način postati podrška svojim prijateljima/icama, vršnjacima/kinjama koji doživljavaju nasilje. Postoje brojni razlozi zbog čega djeca ne reagiraju u ovim situacijama – to im je gnjavaža, strah ih je da će sami postati žrtve i da će se njima dogoditi nešto loše. Vrlo je važno potaknuti učenike/ca da nasilje ne zaustavljaju sami nego uz pomoć i podršku prijatelja/ica i obraćanje odraslim osobama (Hinduja i Patchin, 2021).

Kada govorimo o elektroničkom i elektroničkom seksualnom nasilju, važno je razumjeti i njegovu rodnu dimenziju, odnosno to da je i ovaj oblik seksualnog nasilja **rodno uvjetovan** i da je djelomično počinjen, potpomognut ili u potpunosti počinjen korištenjem internetsko-komunikacijskih tehnologija te da ovaj oblik nasilja najčešće doživljavaju djevojke (B.a.b.e., 2022). Iako i mladići doživljavaju elektroničko seksualno nasilje, djevojke ga doživljavaju češće i više ih se okrivljava zbog preživljenog nasilja (Childnet International, 2019).

Izloženost svim oblicima nasilja, pa tako i elektroničkom seksualnom nasilju, ostavlja brojne posljedice na socijalno, psihičko i fizičko zdravlje djece. U donjim tablicama navedeni su **indikator** koji mogu ukazati na to da dijete doživljava ili čini elektroničko i elektroničko seksualno nasilje, kao i **posljedice** ovih oblika nasilja.

Slika 5. i 6 . Indikatori i posljedice elektroničkog seksualnog nasilja

5

Indikatori koji upućuju da dijete doživljava ili čini elektroničko i/ili elektroničko seksualno nasilje:

- spominjanje nepoznatih osoba
- pridavanje sve veće važnosti aktivnostima i osobama na Internetu
- povećanje količine vremena provedenog na Internetu u odnosu na ranije
- pritužbe roditelja da ne mogu dijete „odvojiti od računala, mobitela i Interneta
- pokazivanje nervoze kada se ne može koristiti mobitelom ili Internetom
- zatvaranje stranica, chatova i/ili skrivanje mobitela pred drugim osobama
- izbjegavanje razgovora o uporabi računala i Interneta
- izbjegavanje korištenja mobitela, tableta i računala, pogotovo kada se primi neka poruka
- stres prilikom čitanja poruka, odnosno primanja različitih sadržaja
- puno novih kontakata na mobitelu i/ili društvenim mrežama
- brisanje korisničkih računa ili otvaranje većeg broja novih
- povlačenje u sebe
- česte promjene raspoloženja
- narušeno fizičko zdravlje
- pogoršanje školskog uspjeha

6

Posljedice preživljavanja elektroničkog i elektroničkog seksualnog nasilja:

- izbjegavanje odlaska u školu i sudjelovanja u školskim i izvanškolskim aktivnostima
- pogoršavanje školskog uspjeha
- smanjena interakcija s okolinom i vršnjacima/kinjama – socijalna isključenost
- stigmatiziranje i etiketiranje
- psihosomatske posljedice (glavobolja, bolovi u trbuhu i leđima, problemi s probavom)
- tjelesne posljedice
- psihološke posljedice (anksioznost, ljutnja, tuga, usamljenost, osjećaj manje vrijednosti, depresivnost, nisko samopouzdanje, loša slika o sebi)
- promjene u ponašanju (konzumacija opojnih sredstava)
- samoozljeđivanje
- pokušaj samoubojstva i samoubojstvo

Svaka osoba se na svoj način nosi s preživljenim nasiljem, a posljedice može osjetiti u trenutku kada doživi nasilje, neposredno poslije, ali i značajno vrijeme nakon što je nasilje završilo. Kad god se posljedice jave i u kojem god obliku, one predstavljaju normalnu reakciju na nasilje. Ono što je bitno zapamtiti jest da elektroničko nasilje ostavlja posljedice baš kao i nasilje koje se događa u bilo kojem drugom okruženju.

ZAŠTITA OD ELEKTRONIČKOG SEKSUALNOG NASILJA I PRIJAVA

Djeca su svakodnevno izložena različitim oblicima elektroničkog seksualnog nasilja i stoga je nužno da razvijaju vještine i znanja kako se sigurno koristiti internetom, ali i kako prepoznati nasilje, kako se s njim nositi ako se dogodi te kako ga prijaviti.

Ukoliko ste zaposleni u odgojno-obrazovnoj ustanovi i imate sumnju da dijete doživljava elektroničko seksualno nasilje, dužni ste slijediti važeći Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja² (vidjeti poglavlje 10 Što učiniti u slučaju seksualnog nasilja) i druge zakone i propise, a sve s ciljem zaštite djeteta.

Online prijava nasilja

* Policija

* Online prijava policiji - red button
<https://redbutton.gov.hr/online-prijava/7>

* Centar za sigurniji Internet -
<https://csi.hr/hotline/>

* Većina web stranica ima upute o sigurnosti i mogućnost prijave neželjenih sadržaja. Hoće li sadržaj biti uklonjen ovisi o pravilima pojedine web stranice/zajednice.

Vjerujte djetetu, ne okrivljavajte ga i budite mu podrška!

Dijete nikada nije krivo za doživljeno elektroničko seksualno nasilje, odgovornost je isključivo na počinitelju!

Škole i druge odgojno-obrazovne ustanove trebaju preuzeti proaktivnu ulogu u prevenciji elektroničkog i elektroničkog seksualnog nasilja, na način da će promovirati nultu toleranciju na sve oblike nasilja, ali i osigurati djeci znanja i vještine kako bi mogli prepoznati nasilje i kako bi znali što učiniti u takvim situacijama.

² Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja (Narodne novine 70/2018).

UMJESTO ZAKLJUČKA – VAŽNOST PREVENCIJE ELEKTRONIČKOG SEKSUALNOG NASILJA I ULOGA ŠKOLE I RODITELJA

S obzirom na sve važniju ulogu koju digitalno okruženje ima u životu djece, potrebno je **educirati djecu** o sigurnom korištenju interneta i komunikacijskih tehnologija, jer one nude mogućnosti i koristi za njihovo obrazovanje, slobodno vrijeme, pristup informacijama i sudjelovanje u odlukama koje na njih utječu (Vijeće Europe, 2020). Također, **mnoge odrasle osobe nemaju dovoljno znanja** (i/ili vremena) kako bi bile u korak s aktivnostima djece u digitalnom okruženju. Stoga je nužno da se i sami educiraju, ali i da dopuste djeci da ih ona educiraju, jer su oni najveći stručnjaci/kinje za ono što čine i što im se događa u digitalnom okruženju. Iznimno je važno otvarati ovu temu i ukazivati na problematiku, jer digitalno okruženje predstavlja dio dječje svakodnevice, a nasilje čini njegov sastavni dio. Djeca su nažalost često dovedena u opasne situacije u digitalnom okruženju ili se u njih upuštaju zbog neznanja.

Europska komisija (2022) donijela je novu **strategiju o pravima djeteta u digitalnom okruženju**³ s ciljem njihove zaštite i osposobljenosti na internetu, a na odraslima je da djeci to i osiguraju. Elektroničko seksualno nasilje nad djecom predstavlja rastući i globalni problem te je nužno da roditelji, odgojno-obrazovne ustanove, organizacije civilnoga društva i institucije stvore okruženje u kojem će djeca moći otvoreno razgovarati o ovoj problematici i biti aktivno uključena u njegovu prevenciju. Roditelji i druge odrasle osobe trebaju moći otvoreno razgovarati s djecom o svim mogućim opasnostima na internetu **bez osuđivanja i okrivljavanja djeteta** zbog situacije u kojoj se našlo ili se trenutno nalazi. S obzirom na to da se djeca o preživljenom elektroničkom nasilju najčešće povjeravaju svojim vršnjacima/kinjama, nužno je educirati djecu o načinima na koje mogu pružiti podršku žrtvama i važnosti obraćanja odraslim osobama, koje imaju dužnost poduzeti sve kako bi se nasilje zaustavilo.

Digitalno okruženje je mjesto koje nudi mnoštvo prilika za djecu, a treba postati mjesto na kojem se sva djeca mogu osjećati sigurno i slobodno od nasilja, jer je to njihovo temeljno pravo.

³Europska komisija (2022). Strategija o pravima djeteta u digitalnom okruženju. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022DC0212&from=EN>

**SEKSUALNO
NASILJE U
MLADENAČKIM
VEZAMA**

7. SEKSUALNO NASILJE U MLADENAČKIM VEZAMA

mr. sc. Nataša Bijelić, sociologinja

U doba adolescencije mnogi mladi počinju razmišljati o partnerskim vezama, ili pak počinju ulaziti u veze i učiti kako izgraditi partnerski odnos. Za dio njih to može predstavljati početak formiranja kvalitetnih i zdravih odnosa, ali to nije uvijek slučaj. U ovom razdoblju mladi se često po prvi puta susreću s različitim vrstama nasilja u vezi. Većina mladih o vezama uči iz vlastite okoline, iz veza odraslih osoba u njihovim životima, s društvenih mreža, televizije, filmova ili od prijatelja/ica. Istovremeno, u našem društvu još uvijek prevladavaju **tradicionalni, patrijarhalni stavovi o partnerskim odnosima**, što potvrđuju i rezultati istraživanja gdje 69% ispitanika/ca smatra da *muškarac treba učiniti prvi korak u susretu sa ženom*, te da je *prirodno da muškarac ima vodeću ulogu u odnosu sa ženom*, s čime se slaže 58% ispitanih (Tomić-Koludrović i sur., 2018).

Stoga mladi koji ulaze u prve veze mogu imati problema u prepoznavanju karakteristika kvalitetnog odnosa, a suočavaju se i s nedostatkom vještina i znanja potrebnih za uspostavu kvalitetnog partnerskog odnosa. Istraživanja provedena u Hrvatskoj ukazuju na **visoku zastupljenost nasilja u vezama mladih**, gdje, primjerice, 70% njih ima iskustvo nasilja u vezi (Hodžić, 2007). Što se tiče seksualnog nasilja u vezi, 6% mladih izjavljuje da su u vezi doživjeli neželjene dodire i poljupce, 3% je doživjelo prisilu na seksualne aktivnosti, dok 5% izjavljuje da su, unatoč odbijanju, bili prisiljeni slati osobi s kojom su u vezi fotografije golog tijela ili intimnih dijelova tijela ili su bili fotografirani protiv svoje volje (MindBridge Consulting za CESI, 2018). Podaci govore da su najčešće žrtve seksualnog nasilja u vezama djevojke (Leemis i sur., 2022; Barter i sur., 2021; Korkmaz i sur., 2020; Kieselbach i sur., 2015). Podaci za Sjedinjene Američke Države pokazuju da su 1 od 9 djevojaka i 1 od 36 mladića doživjeli seksualno nasilje u vezi u posljednjih godinu dana (Centers for Disease Control and Prevention, 2020).

Strah, sram, nedostatak osviještenosti, nepovjerenje i nedostatak relevantnih informacija i resursa su glavni razlozi zašto adolescenti/kinje pretežno pokušavaju sami riješiti problem nasilja u vezama te se oslanjaju na vlastite kapacitete i vještine kako bi eventualno okončali nasilnu vezu i najčešće se ne odlučuju na prijavljivanje nasilja odraslim osobama ili traženje pomoći i savjeta izvan svoje vršnjačke skupine (Hodžić, 2007).

Mladenačke veze podrazumijevaju različitu rodnu dinamiku i neravnopravne odnose moći u vezi, koji su povezani sa rodno-stereotipnim ulogama i očekivanjima. **Rodne uloge** vežu se uz ono što društvo smatra prikladnim i očekuje od djevojaka/žena i mladića/muškaraca. **Rodni stereotipi** predstavljaju generalizirana uvjerenja o tipičnim karakteristikama koje vežemo uz žene i muškarce. Neki od primjera rodnih stereotipa koji se vezuju uz muškarce su agresivnost, bezosjećajnost, neovisnost, snaga, dok se uz žene povezuje pasivnost, osjećajnost, nježnost, brižnost, itd. Uz rodne stereotipe vežemo i **rodne norme**, koje se odnose na ideje o tome kakvi bi trebali biti žene i muškarci i kako bi se trebali ponašati. Te se norme usvajaju u ranoj životnoj dobi, a u doba adolescencije mogu se negativno odražavati na dobrobit i zdravlje djevojaka i mladića. Primjerice, djevojka možda nije

u stanju svom partneru reći želi li seksualni kontakt i ako želi, kada i kako bi do njega trebalo doći, zbog tradicionalnog shvaćanja da su muškarci ti koji trebaju odlučivati, a žene trebaju slušati (ili pak da je ženina „dužnost“ seksualno zadovoljavati muškarca). Upravo iz tog razloga, djevojka može smatrati da nema snage ili nema pravo reći ne ako ju partner nagovara na seksualnu aktivnost ili seksualni odnos. S druge strane, rodne norme zahtijevaju od mladića da budu seksualnoiskusni, aktivni, i da zahtijevaju i iniciraju seksualne aktivnosti, iako to možda ne žele ili nisu spremni.

Tradicionalne rodne norme smatraju seksualno djelovanje (poduzetnost) muškom karakteristikom, a seksualnu pasivnost ženskom karakteristikom. Stereotipna muška rodna uloga u adolescenciji može podrazumijevati doživljavanje djevojaka kao seksualnih objekata te korištenje pritiska i sile kako bi ostvarili seksualni odnos s djevojkom, dok stereotipna ženska rodna uloga podrazumijeva prihvaćanje muške kontrole i donošenja odluka u seksualnosti. Iz ovoga proizlazi da **tradicionalne rodne uloge podrazumijevaju nejednake odnose moći i neravnopravnu poziciju mladića i djevojaka u vezama, što može dovesti do različitih oblika nasilja u vezi**. Iskazivanje moći u odnosu vidljivo je kada se jedna osoba u vezi ponaša protivno želji druge osobe te ima veću kontrolu nad donošenjem odluka u vezi ili nad ponašanjem osobe s kojom je u vezi.

Štetna ponašanja u vezi, koja kasnije mogu prerasti u različite oblike nasilja, mladi često mogu krivo protumačiti kao romantične geste. Kontrolirajuća ponašanja doživljavaju se kao romantična i zaštitnička ponašanja, odnosno kao znak da je osoba željena i/ili voljena. Uvjerenja, odnosno **mitovi o romantičnoj ljubavi** koji govore da je *ljubav dovoljno jaka da pobijedi sve probleme*, da je *ljubomora znak ljubavi* ili da *postoji samo jedna „srodna“ duša za svakog od nas* utječu na to što se smatra poželjnim u vezi i mogu dovesti do prihvaćanja nasilnih ponašanja kao iskaza ljubavi i privrženosti. Primjerice, ljubomora zbog druženja i provođenja vremena s prijateljima/cama može biti doživljena kao „dokaz“ ljubavi, dok u konačnici može rezultirati kontrolom i izolacijom osobe od prijatelja/ica i obitelji. Jednako tako, nagovaranje na seksualnu aktivnost može biti shvaćena kao dokaz zaljubljenosti i bliskosti.

Nasilje u vezi odnosi se na ponavljajući obrazac ponašanja i pokušaj nasilnih partnera da steknu ili održe moć i kontrolu u odnosu. Seksualno nasilje u vezi odnosi se na ponašanja kojima se vrši pritisak i prisiljava osoba na bilo kakvu neželjenu seksualnu aktivnost. Može se odnositi i na ponašanja koja utječu na sposobnost osobe da kontrolira seksualnu aktivnosti ili okolnosti u kojima se odvija seksualna aktivnost. **Seksualno nasilje u vezi uključuje** neželjene dodire, milovanje, poljupce; neželjene seksualne komentare upućene osobi, njenom tijelu ili seksualnosti; seksualne uvrede; neželjenu grubu i/ili nasilnu seksualnu aktivnost; odbijanje korištenja kondoma ili ograničavanje pristupa kontracepciji; sprječavanje osobe da koristi kontracepciju; seksualnu aktivnost s osobom koja je pod utjecajem alkohola, drugih opojnih sredstava ili je u nesvjesnom stanju ili u snu; nagovaranja, prijetnje, pritiske prema osobi kako bi pristala na seksualnu aktivnost; prisiljavanje osobe da šalje poruke seksualnog sadržaja ili fotografije svojih intimnih dijelova tijela; pokušaj silovanja i silovanje. Seksualno nasilje u vezi najčešće nije izoliran događaj, već se pojavljuje zajedno s nekim drugim oblicima nasilja (emocionalnim, fizičkim).

Osobe koje zlostavljaju mogu biti vrlo vješte u balansiranju između zlostavljanja i brižnog ponašanja kako bi održale vezu. Istodobno, mogu biti pažljive i osigurati da njihovo nasilno ponašanje ne bude vidljivo u javnosti, kako bi izolirale osobu od podrške obitelji i prijatelja.

Iako se u većini slučajeva seksualno nasilje događa u heteroseksualnim vezama, važno je istaknuti da se ono **može dogoditi u svim vezama bez obzira na rodni identitet i seksualnu orijentaciju osoba**. Primjerice, nasilje u istospolnim vezama može biti teško prepoznati zbog prevladavajućih rodni stereotipa da seksualno nasilje između dvije žene nije moguće, ili da su muškarci manje emotivni, tako da ih emocionalno nasilje ne pogađa. Također, zbog homofobnih stavova može biti otežano i traženje pomoći.

Neravnopravni odnosi moći, rodno-stereotipna očekivanja i uloge u mladenačkoj vezi te uvjerenja o vezama i romantičnoj ljubavi utječu na davanje, odnosno uskraćivanje pristanka ili ga otežavaju. **Svaka seksualna aktivnost mora se temeljiti na pristanku, jer se u protivnom radi o seksualnom nasilju.** Seksualni pristanak znači da se osoba slaže sudjelovati u seksualnoj aktivnosti, slobodno, dobrovoljno i bez ikakvog pritiska, prisile ili prijetnje. Prema Kaznenom zakonu Republike Hrvatske, dob za seksualni pristanak je 15 godina, a slučajevi gdje razlika u dobi nije veća od 3 godine ne smatraju se kaznenim djelom.

Učenje o seksualnosti za većinu mladih podrazumijeva informacije iz često nepouzdanih i netočnih izvora kao što su mediji i popularna kultura, gdje se šalje poruka da su seksualne aktivnosti nešto što se dešava "spontano" i "bez riječi" te da "razgovor o tome ubija romantiku" pa je tim više potrebno naglašavati potrebu komunikacije s partnericom/partnerom i važnost pristanka. Pristanak na seksualne aktivnosti uključuje kontinuirano komuniciranje prije, za vrijeme i nakon seksualne aktivnosti, jer to omogućuje poštivanje osobnih granica, što onda rezultira pozitivnim i ugodnim iskustvom.

Pristanak može biti verbalan ili neverbalan (npr. gesta, izraz lica, položaj tijela, pogled, čin, itd.). Pristanak se mora dati dobrovoljno, slobodno i bez prisile i prijetnje; mora se dati svjesno, što znači da osoba nije pod utjecajem alkohola i drugih opojnih sredstava ili da nije u snu; mora biti specifičan i fleksibilan, što znači da se daje za specifičnu seksualnu aktivnost i da se u bilo kojem trenutku može povući; mora se dati sa sigurnošću i entuzijazmom te mora biti informiran, što podrazumijeva da osoba mora znati na što sve pristaje, a to može uključivati i da ima informacije o metodama zaštite koje će koristiti. O pristanku se rijetko razgovara i on se većinom podrazumijeva i stoga je izuzetno važno da mladi nauče i razumiju koncept pristanka, jer to može doprinijeti prevenciji različitih oblika seksualnog nasilja.

Prevencija seksualnog nasilja u mladenačkim vezama podrazumijeva informiranje i podučavanje učenica i učenika o temi, ali i njihovo osnaživanje da prepoznaju rizike, zatraže pomoć i prijave zlostavljanje i nasilje. U radu na prevenciji rodno uvjetovanog nasilja nužno je propitivati stavove, uvjerenja, ponašanja, pretpostavke i jezik koji doprinose kulturi nasilja (tj. normalizaciji nasilja) te pomoći mladima da razviju strategije kako se suprotstaviti tome. Važno je izgraditi vještine koje će mladima omogućiti da prepoznaju seksualno nasilje, zatraže pomoć ili pruže podršku nekome tko doživljava nasilje, ali i da ostvare kvalitetne odnose koji uključuju obostrani pristanak na seksualne aktivnosti, poštivanje osobnih granica, autonomije i privatnosti partnerice/partnera.

Preduvjet za rad na prevenciji su osvijestene, motivirane i educirane učiteljice i učitelji, nastavnice i nastavnici te stručne suradnice i suradnici koji su u stanju prepoznati različite oblike rodno uvjetovanog nasilja i reagirati u tim situacijama te su upoznati s procedurama i protokolima. Vrlo važan aspekt prevencije u školama je proaktivnost i zainteresiranost, tj. „pružanje ruke” učenicama i učenicima i kreiranje atmosfere otvorene komunikacije, povjerenja i sigurnosti, jer će mladi na taj način doživjeti školsko osoblje kao osobe kojima se mogu obratiti za pomoć i podršku u slučajevima nasilja

The background is a vibrant blue with several abstract geometric elements. In the top left, there's a pattern of light blue dots that tapers to the right. In the top right, there are vertical green lines of varying heights, with a small orange triangle at the top right corner. A large red triangle points downwards in the center. Below it, there are vertical yellow lines. In the middle left, there's a pattern of yellow dots that tapers to the left. A diagonal line of pink triangles points downwards from the center. In the bottom right, there are diagonal green lines. A large red circle with a white number '7' is in the bottom left.

INDIKATORI I POSljedICE SEKSUALNOG NASILJA NAD DJECOM

7

8. INDIKATORI I POSLJEDICE SEKSUALNOG NASILJA NAD DJECOM

dr. sc. Maja Mamula, psihologinja i Andrea Domitrović Šmida, mag. psych.

U okviru ovog poglavlja bit će obrađene 3 povezane ključne teme: koji su to faktori koji mogu povećati rizik za djecu da prežive seksualno nasilje, koji to indikatori trebaju skrenuti pažnju na to da je moguće da je dijete preživjelo (preživljava) seksualno nasilje te koje sve vrste posljedica seksualno nasilje ostavlja na dijete.

FAKTORI KOJI MOGU POVEĆATI RIZIK OD SEKSUALNOG NASILJA

Faktore rizika treba shvatiti s oprezom. S jedne strane, oni nam mogu poslužiti kao dodatna spoznaja i informacija na što treba pojačano obratiti pažnju. Istovremeno, oni ne podrazumijevaju da će djeca s povećanim rizikom istovremeno i preživjeti seksualno nasilje. Naime, niti jedno dijete nije u potpunosti sigurno od toga da postane žrtvom seksualnog nasilja, ali postoje određene karakteristike djeteta (npr. spol, dob, osobine ličnosti), karakteristike obitelji (npr. tko živi u kućanstvu, zloupotreba sredstava ovisnosti) i uvjeti u kojima dijete živi (npr. siromaštvo, ratni sukobi) koji povećavaju rizik.

U svjetskoj i domaćoj literaturi mogu se naći brojni faktori za koje je utvrđeno da imaju utjecaj na povećavanje rizika od seksualnog nasilja kod djece i mladih. Ovdje će biti izdvojeni oni koji su potvrđeni kroz brojna istraživanja, kao ključni faktori na koje treba dodatno obratiti pažnju.

Spol djeteta

Najčešće žrtve seksualnog nasilja su djevojčice, djevojke i žene. U pionirskim istraživanjima seksualnog zlostavljanja djece Finkelhor (1994) navodi kako su djevojčice i djevojke izložene pet puta većoj vjerojatnosti da će biti zlostavljane nego dječaci. Podaci o udjelu djevojčica variraju s obzirom na istraživanja, kao i zemlju u kojoj se provode, ali sustavno ukazuju da djevojčice i djevojke čine više od 80% žrtava seksualnog nasilja (WHO, 2003; Heenan i Murray, 2006; Black i sur., 2011; Breiding i sur., 2014; Assink i sur., 2019). Kod dječaka se uočava značajna poveznica s dobi - što su mlađi, veći je rizik od seksualnog nasilja. Tako Snyder (2000) navodi kako dječaci do 12 godina čine četvrtinu žrtava seksualnog zlostavljanja (26%), a udio se smanjuje s odrastanjem, tako da u dobi od 12 do 17 godina čine 8% žrtava.

Dob djeteta

Djeca, bez obzira na dob, izložena su povećanom riziku od seksualnog nasilja. Finkelhor (1994) navodi kako su djeca između sedam i trinaest godina u najvećem riziku od seksualnog zlostavljanja. Putnam (2003) navodi kako je prosječna dob prijave seksualnog zlostavljanja djece devet godina.

Prema dostupnim svjetskim i domaćim analizama i istraživanjima, podaci pokazuju da su djeca i mladi najčešće žrtve različitih oblika seksualnog nasilja. U skoro 70% svih prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja koje je uključivalo tjelesni kontakt žrtve su bile djeca do 17 godina, pri čemu je 20% djece seksualno zlostavljano prije osme godine života (Snyder, 2000).

Ni u Hrvatskoj podaci nisu različiti - djeca do 18 godina čine 62% žrtava prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja (Mamula i sur., 2011).

Struktura i karakteristike obitelji

Iznimno važan faktor rizika za dijete je s kim živi. Istraživanja pokazuju da je dijete koje živi s dvoje bioloških roditelja u nižem riziku od seksualnog zlostavljanja od djece koja žive u kućanstvu s očuhom/maćehom ili sa samohranim roditeljem (Sedlak i sur., 2010; Assink i sur., 2019). Prema istim autorima, rizik se iznimno povećava za djecu koja žive bez roditelja (npr. udomljena djeca) i to tako da postoji deset puta veća vjerojatnost od seksualnog zlostavljanja. Rizik je najveći za djecu koja žive sa samohranim roditeljem koji ima partnera i povećava se 20 puta.

Seksualno zlostavljanje u djetinjstvu u većini slučajeva nije jedini oblik nasilja, nego je najčešće povezano s drugim oblicima zlostavljanja ili zanemarivanja. Djeca koja žive u obiteljima u kojima je niska razina međusobne povezanosti i podrške, nisko obrazovanje roditelja, nezaposlenost roditelja i siromaštvo, u kojima su roditelji odsutni ili su ovisnici te obiteljima u kojima je prisutno nasilje u značajno su većem riziku od seksualnog nasilja (Pérez i sur., 2013; Assink i sur., 2019).

Prethodno iskustvo seksualnog i drugih oblika nasilja

U stručnoj literaturi sustavno se ukazuje na postojanje povezanosti seksualnog nasilja nad djecom s drugim oblicima zlostavljanja (engl. multi-type maltreatment, polyvictimisation) (Finkelhor i sur., 2007; Price-Robertson i sur., 2013). Djeca koja su izložena nasilju najčešće trpe višestruke oblike nasilja istovremeno, uključujući i činjenicu da jedan oblik nasilja u sebi može sadržavati i druge oblike. Tako, na primjer, seksualno nasilje nad djecom istovremeno može uključivati i emocionalno nasilje (npr. obezvrjeđivanje, prebacivanje krivnje na dijete), psihološko nasilje (npr. manipulacija, ucjene, prijetnje) i fizičko nasilje (npr. udaranje).

Nadalje, podaci sugeriraju da se višestruka iskustva viktimizacije kumuliraju za pojedine osobe ili pojedina okruženja (Price-Robertson i sur., 2013). Finkelhor i sur. (2007) navode da djeca koja su bila zlostavljana u obiteljskom kontekstu mogu biti izložena vršnjačkom nasilju, kao i da djeca koja su bila seksualno zlostavljana imaju povećan rizik od ponovljene seksualne viktimizacije. Djeca koja su svjedoci ili su žrtve drugih oblika nasilja imaju znatno veću vjerojatnost da će biti seksualno zlostavljana (Turner i sur., 2010).

Odrasle osobe koje su doživjele seksualno nasilje u djetinjstvu, ali i u odrasloj dobi, imaju značajno veći rizik od ponovljene viktimizacije seksualnim nasiljem (Arata, 2002; Classen i sur., 2005; Fargo, 2009).

Assink i sur. (2019) na temelju meta-analize 72 istraživanja ukazuju da je najznačajniji faktor rizika od seksualnog nasilja prethodna seksualna viktimizacija djeteta i/ili drugih članica i članova obitelji, uključujući i seksualno zlostavljanje sestara i braće, ali i svi drugi oblici viktimizacije djeteta i članica i članova obitelji.

Osobine djeteta

Određene osobine djeteta mogu biti faktori rizika za seksualno nasilje. Esposito i Field (2016) navode kako djeca nižeg samopoštovanja i samopouzdanja, kao i djeca koja su tiša i mirnija, ali i djeca koja su znatiželjna i otvorena, mogu biti u većem riziku od seksualnog zlostavljanja. Davies i Jones (2013) ukazuju kako su djeca koja su impulzivna, koja imaju emocionalne poteškoće i koja su emocionalno zahtjevnija, kao i djeca s poteškoćama u učenju u većem riziku od seksualnog zlostavljanja.

Na povećanje rizika može utjecati i seksualna orijentacija i/ili rodna ekspresija djeteta, koja nije prihvaćena u toj zajednici i koja je označena kao nešto negativno zbog široko rasprostranjenih homofobnih i transfobnih predrasuda (Chisholm i Coulter, 2017).

Posebno su riziku izložena djeca s teškoćama u razvoju - djeca s tjelesnim poteškoćama, intelektualnim teškoćama i poremećajima psihičkog zdravlja (Davies i Jones, 2013; Assink i sur., 2019). Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije (WHO, 2012) djeca s teškoćama u razvoju u trostrukom su riziku od viktimizacije zbog ovisnosti o odraslima, naučene poslušnosti i poteškoća komunikacije o proživljenim iskustvima, kao i nevjerovanja njihovim riječima, što potencijalno razotkrivanje čini posebno zahtjevnim.

Ostali faktori rizika

Uz navedene, važno je uzeti u obzir i brojne druge faktore koji iznimno povećavaju rizik od seksualne viktimizacije, kao što su djeca koja **pripadaju marginaliziranim skupinama**, koja su rođenjem izložena diskriminaciji od strane dominantne grupe (npr. djeca različite rase i etničke pripadnosti).

Loša socio-ekonomska situacija obitelji i zajednice u kojoj dijete živi također utječe na povećanje rizika. Sedlak i sur. (2010) navode kako je tri puta vjerojatnije da će djeca u kućanstvima s niskim socioekonomskim statusom biti identificirana kao žrtve zlostavljanja, kao i da djeca koja žive u ruralnim područjima imaju gotovo dva puta veću vjerojatnost da će biti identificirana kao žrtve seksualnog zlostavljanja djece.

Djeca koja žive u područjima ratnih sukoba i/ili u post-ratnim područjima izložena su u značajno većoj mjeri povećanom riziku od seksualnog zlostavljanja, što se može pripisati slomu uobičajenih mirnodopskih zaštitnih struktura, ali i zbog korištenja seksualnog nasilja kao ratnog čina (Ward i Marsh, 2006; Sedlak i sur., 2010). Među njima su posebno u riziku djeca koja su razdvojena od svojih obitelji, djeca bez pratnje koja nemaju zaštitu, djeca koja su u pritvoru i djeca s teškoćama u razvoju. U tu kategoriju ulaze i djeca vojnici.

Još jedan iznimno važan faktor rizika je postojanje **rodne neravnopravnosti** u društvu, koje je povezano sa svim oblicima nasilja nad ženama (Yodanis, 2004). Usvajanje i uklapanje u stereotipne rodne uloge o tome što je „pravi“ muškarac i „prava“ žena povezano je s većim prihvaćanjem opravdavajućih stavova prema seksualnom nasilju i počiniteljima, a samim time i s većim rizikom od seksualnog nasilja (Chapleau i Oswald, 2014).

INDIKATORI SEKSUALNOG NASILJA

Indikatori su **znakovi upozorenja** da je dijete bilo ili je još uvijek izloženo seksualnom nasilju. Vrlo često je ono što vidimo kao indikator ujedno i posljedica koja je već nastupila. Postoji čitav niz preklapanja indikatora i posljedica seksualnog nasilja.

Indikatori mogu biti vidljivi na tijelu i tjelesnim promjenama, iako su u pravilu rjeđe prisutni, jer počinitelj (pogotovo seksualnog nasilja u obitelji) pomno vodi brigu da iza njega ne ostaju fizički dokazi. Najčešće vidljivi i uočljivi indikatori vezani su uz psihološki status i funkcioniranje djeteta, kao i promjene u ponašanju.

Međutim, prvi i najvažniji preduvjet za prepoznavanje seksualnog nasilja je vjerovanje da su djeca izložena seksualnom nasilju i da se ono može dogoditi svakom djetetu. Nažalost, upravo to je kritična točka, jer većina ljudi želi vjerovati da je tako nešto nemoguće i misli da se to ne događa, a pogotovo ne njima bliskim osobama ili učenicama i učenicima za koje brinu i za koje su odgovorni. Zbog toga ne žele niti vidjeti problem, odbacuju takvu mogućnost, marginaliziraju, minimaliziraju ili u potpunosti negiraju postojanje problema (Mamula, 2007; 2020c). Osim zbog stečenih stavova i predrasuda o seksualnom nasilju, dodatni razlog takvog ponašanja je strah od toga što sad učiniti, kako zaštititi dijete, kome se obratiti. Stoga je iznimno važno da sve osobe koje rade u odgojno-obrazovnom sustavu budu dostatno educirane, kako bi mogle prepoznati seksualno nasilje, pružiti osnovnu pomoć učenici/učeniku i prijaviti preživljeno nasilje.

Kao što je već navedeno u poglavlju 4 (*Razotkrivanje seksualnog nasilja*), djeca koja su preživjela ili preživljavaju seksualno nasilje u većini slučajeva neće se povjeriti nikome ili će možda povjeriti preživljeno iskustvo prijateljici/prijatelju. Očekivanja odraslih kako će se djeca odmah nakon preživljenog nasilja obratiti odrasloj osobi za pomoć su nerealna i događaju se iznimno rijetko te u potpunosti zanemaruju položaj djeteta i njegovu bespomoćnost u odnosu na počinitelja (Mamula, 2020b). Da bi došlo do razotkrivanja preživljenog nasilja, odrasle osobe trebaju biti osobe od povjerenja. Upravo u tome je ključ povećanja vjerojatnosti da vam se dijete koje ima problem obrati. Istovremeno, spremnost na reakciju mogu potaknuti određene promjene kod djece (npr. povlačenje, isključivanje iz svega, slabiji školski uspjeh), koje potiču sumnju da dijete možda proživljava nekakvu iznimno tešku situaciju ili nasilje, u čemu djetetu treba pomoći bez odgode.

Četiri su osnovne grupe indikatora koji mogu skretati pažnju i ukazivati na moguće seksualno nasilje (Mamula, 2020c). Dijete ili mlada osoba može **sama otvoriti priču**, povjeriti se. Povjeravanje može biti u potpunosti nenadano, izazvano nekim vanjskim okidačem (npr. radionica o prevenciji seksualnog nasilja, razgovor o knjizi ili filmu koji uključuje elemente seksualnog nasilja). Takva iskustva u praksi su najrjeđa. Ako se dijete i želi povjeriti, teško da će to učiniti odjednom, kao cjelovitu priču - u najvećem broju slučajeva razotkrivanje je proces. Vjerojatnije je da će dijete „ponuditi“ neku rečenicu, napraviti nešto čime želi izazvati vašu reakciju i skrenuti pažnju na sebe. Nekada je moguće zamijetiti **tjelesne indikatore**, pogotovo neposredno nakon preživljenog nasilja. **Psihički indikatori** i **indikatori u ponašanju** mogu ukazivati i na neke druge oblike preživljenog nasilja i traumatskih iskustava, ali u svakom slučaju ovdje su pobrojani kako bi potaknuli sumnju baš na seksualno nasilje. Važno je obratiti pažnju na dijete i probati utvrditi uzroke promjena i pri tome ne isključiti mogućnost da se radi o seksualnom nasilju.

Pri tome je svakako ključno imati na umu da postoje djeca koja ne pokazuju niti jedan od navedenih znakova upozorenja i koja uspijevaju sakriti da su seksualno zlostavljana. Jedna od osnovnih stvari koje dijete nauči tijekom seksualnog zlostavljanja je da ne pokazuje svoje osjećaje, kako ih nitko ne bi vidio i kako se ne bi saznalo što mu se događa, jer ga je počinitelj ciljano „istrenirao“ da čuva tajnu (Popadić, 2020).

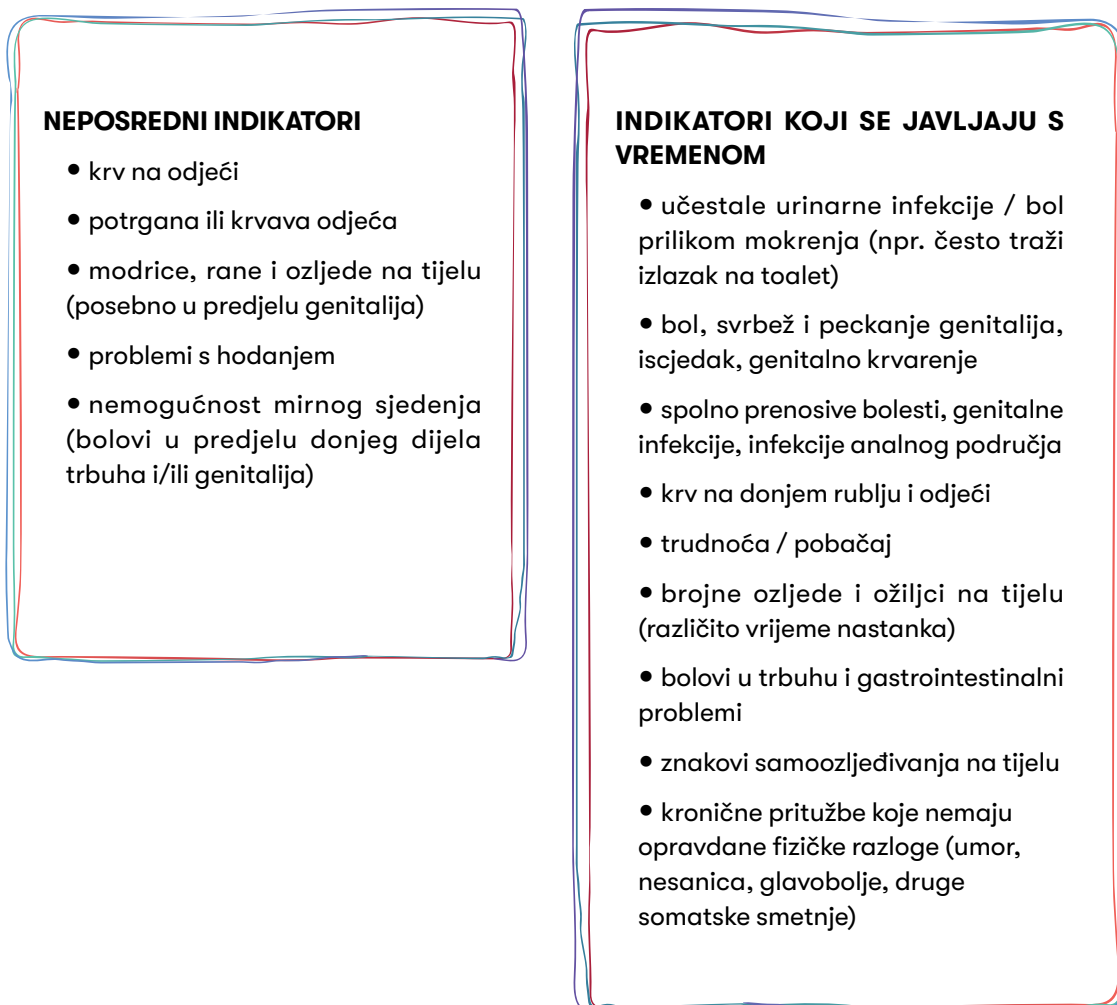
Tjelesni indikatori

Tjelesni indikatori, kao što je navedeno, u većini slučajeva nisu prvi znak sumnje, jer nisu vidljivi ili ih nema.

Mogu biti neposredni, jasno vidljivi u kraćem periodu nakon preživljenog nasilja (npr. potrgana odjeća, krv) i kao takvi odmah bude sumnju i izazivaju reakcije.

Tjelesni indikatori koji se mogu razviti s odgodom (npr. spolno prenosive bolesti) najčešće ostaju neprepoznati. Jedan od odgođenih indikatora koji rijetko skreće pažnju u smjeru sumnje na seksualno nasilje je i maloljetnička trudnoća.

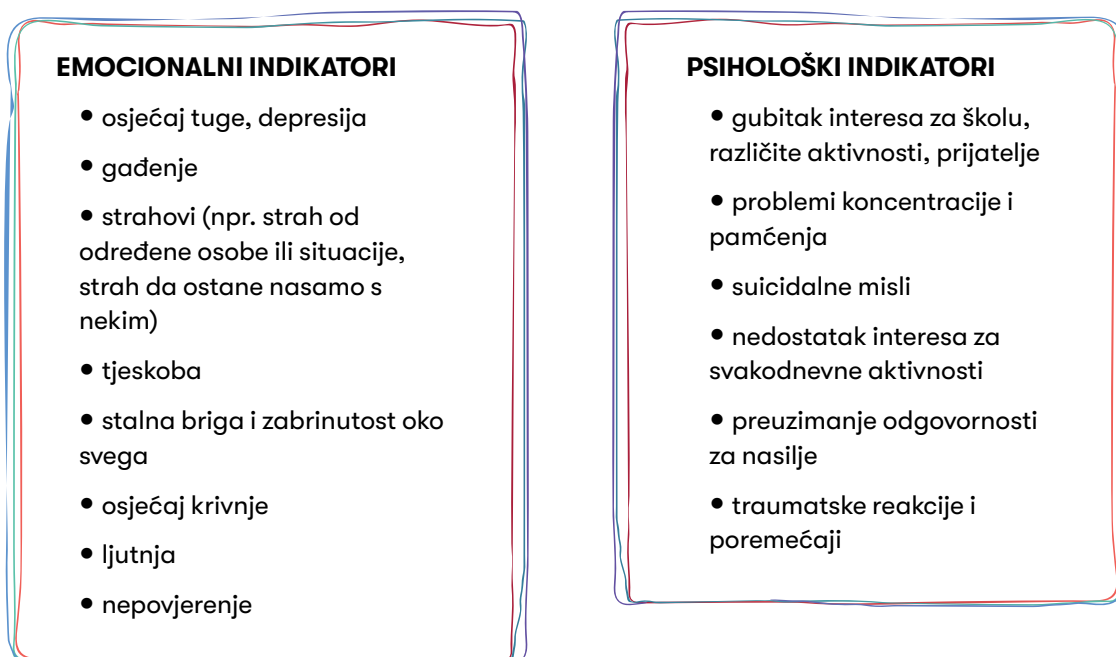
Slike 7. i 8. Primjeri neposrednih i odgođenih tjelesnih indikatora seksualnog nasilja (Mamula, 2020c)

Psihički i emocionalni indikatori

Ovo je možda najveća grupa indikatora koji mogu ukazivati da je dijete izloženo nekom obliku nasilja i/ili da ga je preživjelo.

Slike 9. i 10. Primjeri emocionalnih i psiholoških indikatora na preživljeno seksualno nasilje (Mamula, 2020c)

Indikatori u ponašanju

Ova grupa indikatora najlakše je zamjetljiva u školskom okruženju, pogotovo kada su direktno vezani uz školu i školski uspjeh (Mamula, 2020c):

- povjeravanje o preživljenom nasilju prijateljici/prijatelju ili drugoj bliskoj osobi
- promjene uobičajenih obrazaca ponašanja
- promjene u tjelesnom izgledu i higijenskim navikama
- loše ocjene, iznenadan pad razreda
- izostanak sa (svih) školskih aktivnosti
- odbijanje daljnjeg odlaska u školu ili školovanja
- odbijanje djeteta da govori (šutnja kao izbor)

- regresija
- zloupotreba sredstava ovisnosti
- poremećaji spavanja (spavanje za vrijeme nastave, nesanica, noćne more)
- kronični poremećaji prehrane (anoreksija, bulimija)
- inkontinencija ili mokrenje u krevet
- samoozljeđivanje
- napadi panike
- ponašanja čiji je cilj skretanje pažnje na sebe
- teško zadržavanje kontrole i burne reakcije na naoko beznačajan povod
- loše socijalne vještine
- povlačenje u sebe, izolacija
- pokušaj suicida
- seksualno ponašanje neprimjereno dobi
- znanja i rječnik o seksualnosti, seksualnim odnosima, dijelovima tijela neprimjerena dobi, izražena kroz crteže ili verbalno
- buntovništvo, bijeg od kuće, poremećaji ponašanja

POSljedICE SEKSUALNOG NASILJA

Preživljeno seksualno nasilje ostavlja brojne posljedice na ponašanje, fizičko i mentalno zdravlje, uključujući psihološke i psihijatrijske poremećaje te samoubojstvo (Elliott i sur., 2022).

Posljedice koje imaju djeca koja su preživjela seksualno nasilje mogu se navesti kroz različite modele, a jedan od najpoznatijih je klasični **model traumatogene dinamike seksualnog zlostavljanja** koji su postavili Finkelhor i Browne (1985):

1. TRAUMATSKA SEKSUALIZACIJA – proces kroz koji je seksualni razvoj djeteta ugrožen zbog preživljenog seksualnog zlostavljanja, a što se tijekom odrastanja djeteta i u odrasloj dobi manifestira u obliku različitih seksualnih poteškoća, negativnog doživljaja seksualnog identiteta i sl.

2. STIGMATIZACIJA – kroz iskustvo seksualnog nasilja i razotkrivanja sram i krivnja postaju integrirani u djetetovu sliku o sebi, što posljedično utječe na negativnu sliku o sebi i vlastitoj vrijednosti kod djeteta; posljedice se manifestiraju kroz negativnu sliku o sebi i vlastitoj vrijednosti (Batool i Abdahi, 2017).

3. OSJEĆAJ IZDAJE – u odnosu na počinitelja, u odnosu na osobe koje su mogle primijetiti, a nisu reagirale te u odnosu na one koji su negativno reagirali na razotkrivanje seksualnog nasilja.

4. BESPOMOĆNOST – povezana s osjećajem izdaje, jer se kroz zlostavljanje poništava djetetov osjećaj samoefikasnosti te njegove želje i potrebe.

Osnovne skupine posljedica seksualnog nasilja možemo razdijeliti na **tjelesne, psihološke, socijalne i posljedice vidljive u promjeni ponašanja**. Svaka od navedenih skupina posljedica razlikuje se po svojem **periodu trajanja**, pa tako možemo govoriti o **neposrednim** (kratkoročnim) i **kroničnim** (dugoročnim) posljedicama (Mamula, 2020).

TJELESNE POSLJEDICE

Već neposredno nakon preživljenog seksualnog nasilja mogu nastupiti neke tjelesne posljedice. Najčešće uključuju ozljede u području genitalnih organa, različite (obrambene) ozljede na tijelu, podljeve, fizičku bol i osjetljivost dijelova tijela. Protokom vremena, razvijaju se tjelesne posljedice koje se mogu očitovati u psihosomatskim smetnjama i kroničnim bolestima, koje je teže izravno povezati s preživljenim iskustvom nasilja.

Tjelesne posljedice seksualnog nasilja očituju se u sljedećem: (WHO, 2003; Maniglio, 2009; Perez-Fuentes i sur., 2013):

- tjelesne ozljede (podljevi, ogrebotine, lomovi, invaliditet)
- povrede genitalnih organa
- narušeno reproduktivno zdravlje
- spolno prenosive bolesti
- neželjena trudnoća
- psihosomatske smetnje – poput razvoja kardiovaskularnih bolesti, kožnih bolesti, kroničnih stanja (primjerice sindrom kronične boli zdjelice)

PSIHOLOŠKE POSLJEDICE

Posljedice na psihičkom planu brojne su i u pogledu intenziteta i trajanja više zastupljene od drugih posljedica (Amado, 2015; Hillberg i sur., 2011; Zoldbrod, 2015). Mogu se javiti neposredno nakon preživljenog traumatskog iskustva seksualnog nasilja, a mogu se javiti i s odgodom:

- 1. Neposredne psihološke posljedice:** intenzivan strah, osjećaj ugroženosti, stanje šoka, poricanje, bespomoćnost, zbunjenost, sram, krivnja, tuga.
- 2. Kronične psihološke posljedice:** akutna stresna reakcija, posttraumatski stresni poremećaj, anksiozno-depresivna stanja, suicidalne misli, nepovjerenje prema drugima, narušena slika o sebi i nisko samopoštovanje, narušeno seksualno zdravlje, poteškoće u rodbinskim, prijateljskim i/ili partnerskim odnosima.

Na razvoj i razinu psiholoških posljedica utječu brojni aspekti, kao što su prethodni stupanj važnosti počinitelja u životu djeteta, trajanje nasilja, broj i vrsta nasilnih događaja, (ne)razotkrivanje nasilja, stupanj podrške od odraslih bliskih osoba.

Teorija traumatske izdaje (engl. betrayal trauma theory) opisuje pogubnost, odnosno intenzitet psiholoških posljedica s obzirom na stupanj važnosti i ulogu počinitelja u životu žrtve (Freyd, 1996). Prema ovoj teoriji, u slučajevima u kojima je počinitelj imao važnu ulogu u životu djeteta, poput člana obitelji u kojeg je dijete imalo povjerenje, preživljeno seksualno nasilje ima razornije posljedice na mentalno zdravlje, veći rizik za ponovljenu viktimizaciju same žrtve, kao i posljedice na tjelesno zdravlje djeteta (Bulik i sur., 2001; Edwards i sur., 2012). Za dijete koje preživljava seksualno nasilje unutar vlastite obitelji karakterističan je osjećaj krivnje, kao i podvojenost oko razotkrivanja preživljenog iskustva (Malloy i sur., 2007). Seksualno zlostavljanje u djetinjstvu predstavlja izdaju povjerenja tijekom kritičnih razvojnih faza djeteta, često u primarnim odnosima, što dovodi do teškoća s regulacijom emocija, razvojem privrženosti te osjećaja vlastite vrijednosti (Courtois i Ford, 2009; prema Coyle i sur., 2014).

Kada govorimo o dugotrajnijim psihološkim posljedicama, rezultati provedene meta-analize (Amado, 2015) pokazuju 70% veću vjerojatnost razvoja nekih internaliziranih psihičkih poteškoća, koje sežu od kroničnih stanja do razvoja kliničkog stanja koje odgovara dijagnostičkim kriterijima depresije ili specifične fobije. Dok psihičke teškoće pogađaju i žene i muškarce koji su preživjeli seksualno nasilje u djetinjstvu, žene su u većem riziku od razvoja anksioznog poremećaja i depresije. Također, značajno je veći rizik od razvoja dijagnoze depresije ili anksioznog poremećaja kod osoba koje su preživjele silovanje (Amado, 2015). Osjećaj bespomoćnosti i izdanosti kod djece koja su preživjela seksualno nasilje dovodi do razvoja depresivnosti i suicidalnosti. Istraživanja pokazuju kako je 32% seksualno zlostavljane djece pokušalo izvršiti suicid u periodu adolescencije, a njih 43% je razmišljalo o suicidu nakon preživljenog seksualnog nasilja (Plunkett i sur., 2001).

Usporedba provedenih meta-analiza (Hillberg i sur., 2011) pokazala je da je preživljeno seksualno nasilje u djetinjstvu rizični faktor za daljnji razvoj psihopatoloških smetnji. Uz navedeno, dijete kroz iskustvo seksualnog nasilja stvara negativne asocijacije vezane uz dodir i fizički kontakt te vlastite tjelesne senzacije može smatrati opasnim ili ugrožavajućim (Zoldbrod, 2015).

Za dublje razumijevanje psiholoških posljedica slijedi pregled faza koje se javljaju u vremenskom periodu od akutno preživljenog seksualnog nasilja do prolaska duljeg vremenskog perioda.

Seksualno nasilje je traumatsko iskustvo

Traumatsko iskustvo je događaj koji nadilazi granice uobičajenog ljudskog iskustva i koji je izrazito težak, neugodan i preplavljuje sve postojeće kapacitete osobe za nošenje s tim iskustvom (Mamula, 2007). Događaji koje zovemo traumatskima predstavljaju opasnost za vlastiti život ili život druge osobe, a izloženost i svjedočenje nasilju također predstavlja životno ugrožavajuće iskustvo (DSM V, 2014).

Reakcije na traumatski događaj brojne su, a mogu uključivati šok, užas, tupost, bespomoćnost, tugu, bol, osjećaj da to što se dogodilo nije istinito. Žrtva se može ne sjećati traumatskog događaja u cijelosti ili u nekim detaljima. Reakcije se javljaju na emocionalnom, misaonom, tjelesnom i ponašajnom planu, a jačina reakcije može ovisiti o čitavom nizu faktora kao što su osobni faktori (npr. dob, prijašnja životna iskustva), faktori koji se odnose na samu traumu (npr. tko je počinitelj, trajanje traumatskog iskustva, razina straha za život, količina povreda), te reakcije okoline (npr. razina podrške, razina optužbi, nevjerovanja i odbačenosti) (Mamula, 2005; Mamula 2020c).

Važno je naglasiti kako nema ispravnog ili pogrešnog načina reagiranja na traumatsko iskustvo. Svaka osoba reagira na traumatsko iskustvo na svoj karakterističan način i kako god se osjećala, ima pravo na to – to je za nju jedino ispravno i normalno (Mamula, 2020c).

Osjećaj srama koji proizlazi iz preživljene traume seksualnog nasilja

U suvremenoj literaturi sve veći broj istraživanja bavi se osjećajem srama kod osoba koje su preživjele seksualno nasilje u djetinjstvu, kao specifičnoj posljedici preživljenog nasilja i kao faktoru koji značajno doprinosi razvoju psiholoških problema i smanjenju vjerojatnosti razotkrivanja preživljenog nasilja te koji je zahtjevan osjećaj za proradu u psihoterapijskom radu (McElvaney i sur., 2021).

Istraživanja (DeCou i sur., 2019; Wetterlöv i sur., 2020) pokazuju da postoji značajna povezanost između preživljavanja seksualnog nasilja i osjećaja srama te da je više od 75% studentica koje su preživjele seksualno nasilje izjavilo da osjećaju sram povezan s preživljenim nasiljem.

Osjećaj srama povezan sa seksualnim zlostavljanjem u djetinjstvu dovodi do suicidalnih misli i zloporabe sredstava ovisnosti te je faktor rizika za ponovnu viktimizaciju. Kod osoba koje su preživjele seksualno nasilje sram je povezan s osjećajem nemoći, nedostatnosti, samookrivljanja, razotkrivanja, poniženja, kao i s uvjerenjima da su na neki način krive za preživljeno nasilje i/ili da će zbog preživljenog biti stigmatizirane i etiketirane (Bhuptani i Messman, 2021).

Istraživanje Lev-Wiesel i sur. (2016) pokazalo je kako 68% mladih navodi sram kao jedan od glavnih tri faktora koji su utjecali na njihovu odluku da razotkriju seksualno nasilje (druga dva faktora bili su strah i strah od počinitelja). Nerazotkrivanje seksualnog nasilja koje je povezano sa sramom značajno utječe na razvoj simptoma PTSP-a (Negrao i sur., 2005).

Osnovne reakcije na preživljenu traumu su akutni stresni poremećaj i posttraumatski stresni poremećaj (DSM V, 2014), koji uključuju neke simptome koji se preklapaju, a osnovna razlika je razdoblje njihovog trajanja.

Akutni stresni poremećaj – smatra se normalnom reakcijom na traumatski događaj. Može se pojaviti još za vrijeme trajanja samog traumatskog događaja ili neposredno nakon njega, a reakcije su usmjerene na ublažavanje utjecaja traumatskog događaja. Uobičajeno traje od nekoliko dana do nekoliko tjedana. Karakteriziraju ga:

- nametanje (uznemirujuća i nametljiva sjećanja na traumatski događaj, koja se pojavljuju bez kontrole, uznemirujući snovi, flešbekovi – osoba ima osjećaj da ponovno proživljava traumu, intenzivna psihička patnja)
- sniženo i negativno raspoloženje (nemogućnost doživljavanja pozitivnih/ugodnih emocija)
- disocijativni simptomi (izmijenjen osjećaj stvarnosti i/ili sebe, nemogućnost prisjećanja osnovnih elemenata traume)
- izbjegavanje (osoba nastoji izbjeći sve što je podsjeća na preživljenu traumu – sjećanja, misli, osjećaje, kao i bilo kakve vanjske podsjetnike na traumu, uključujući i razgovor o traumatskom iskustvu/ima)
- simptomi pojačane pobuđenosti (smetnje spavanja, razdražljivo ponašanje, pretjerane reakcije na iznenadne podražaje, problemi koncentracije).

Posttraumatski stresni poremećaj – vezan je uz sjećanje na traumatski događaj i njegove neposredne posljedice. Karakteriziraju ga reakcije koje traju dulji vremenski period od kad je osoba preživjela traumatsko iskustvo ili se javljaju odgođeno. Očituje se u sljedećim simptomima:

- nametanje, disocijativne reakcije, intenzivna i produljena psihička patnja, fiziološke reakcije na unutarnje ili vanjske podražaje vezane uz traumatsko iskustvo
- izbjegavanje svega (npr. mjesto, mirisi) što podsjeća na traumatsko iskustvo
- negativne promjene kognicije i raspoloženja (pretjerano negativna uvjerenja ili očekivanja od sebe i drugih, iskrivljena shvaćanja o uzrocima i posljedicama traumatskog događaja, osjećaj emocionalne otuđenosti, osjećaj odvojenosti od drugih)
- istaknute promjene u pobuđenosti i reaktivnosti (razdražljivost, napadi bijesa, nesmotreno ili autodestruktivno ponašanje, pretjerane reakcije na iznenadni podražaj, poteškoće s koncentracijom, problemi sa spavanjem).

Kompleksni posttraumatski stresni poremećaj

U zadnjoj verziji Međunarodne klasifikacije bolesti i srodnih zdravstvenih problema MKB 11 (WHO, 2018) uvrštena je i dijagnoza kompleksnog posttraumatskog stresnog poremećaja (CPTSP). Uz simptome koje pripadaju PTSP-u, **kompleksni PTSP** sadržava tri dodatne skupine simptoma:

- * poteškoće u reguliranju emocija
- * negativna slika o sebi
- * poteškoće u odnosima (obiteljski, prijateljski, partnerski)

Da bi se dijagnosticirali PTSP i CPTSP, važno je usmjeriti se na prisutne simptome, dok vrsta traumatskog iskustva može biti rizični faktor za svaki od navedenih poremećaja.

Na temelju dobivenih rezultata, Cloitre i sur. (2019) navode kako na razvoj kompleksnog posttraumatskog stresnog poremećaja utječe broj preživljenih traumatskih iskustava, odnosno višekратно iskustvo traume, vlastita psihološka otpornost žrtve i sustav podrške okoline koji je osoba imala uz sebe nakon preživljenog iskustva. Također, kompleksni PTSP povezuje se sa značajnijim posljedicama za osobu i javlja se kao rezultat prolongirajućeg iskustva traume te mu se pripisuje značajno narušena psihološka dobrobit, kao i istovremeno prisustvo dvije ili više poteškoća (komorbiditet). Kad govorimo o kompleksnom PTSP-u, kumulativna traumatska iskustva u djetinjstvu, posebice preživljeno seksualno nasilje od strane roditelja i skrbnika/ca, dovode do češćeg razvoja simptoma koji odgovaraju kriterijima kompleksnog PTSP-a, u odnosu na razvoj PTSP-a (Cloitre i sur., 2019).

Za oba navedena poremećaja karakteristično je da uzrokuju značajnu patnju ili oštećenje u socijalnom, radnom ili drugim važnim područjima funkcioniranja (Palic i sur., 2016).

Iz dugogodišnjeg iskustva rada Ženske sobe, u okviru koje djeluje Centar za žrtve seksualnog nasilja, kao i iz literature, vidljivo je da su osobe koje prežive seksualno nasilje najčešće izložene sumnji, nevjerovanju, okrivljavanju, nerazumijevanju i posljedično tome nedostatku podrške i odbacivanju od strane bliskih osoba i okoline, uključujući stručne osobe iz nadležnih institucija. Navedeno je jedan od ključnih razloga zašto je prevalencija posttraumatskog stresnog poremećaja vrlo visoka kod djece, mladih i odraslih koji su preživjeli seksualno nasilje (Coid i sur., 2003; Yuan i sur., 2006). U većini drugih traumatskih situacija u životu (npr. smrt bliske osobe, prometna nesreća), bliža

okolina, tzv. socijalna mreža, se aktivira i na sve načine (direktno ili indirektno) nastoji pružiti pomoć i podršku traumatiziranoj osobi. Možemo reći da se u tim situacijama socijalna mreža „zgušnjava“ i da se osobe povezuju. U slučaju kada osoba preživi seksualno nasilje, najčešće se događa upravo suprotno – osobe sumnjaju u iskustvo seksualnog nasilja, okrivljavaju i povlače se radi vlastitih predrasuda koje imaju o seksualnom nasilje (Mamula, 2020c).

POSljedICE UOČLJIVE U PONAŠANJU

Psihološke posljedice očituju se i kroz promjene u ponašanju djeteta i mlade osobe. Promjene uobičajenog načina ponašanja kod djeteta okolina nerijetko pripisuje razvojnim promjenama u adolescenciji te ne pridaje dovoljan značaj tim promjenama u kontekstu mogućeg preživljenog seksualnog nasilja. Brojne posljedice seksualnog nasilja uočljive su i u ponašanju, a neke od njih su karakteristične te je na njih potrebno obratiti posebnu pažnju (WHO, 2003; Maniglio, 2009; Yuan i sur., 2006; Al Odhayani i sur., 2013; Aydin i sur., 2016):

- problemi sa školovanjem (pad razreda, pad školskog uspjeha, bježanje s nastave, odustajanje od daljnjeg školovanja)
- auto-destruktivni oblici ponašanja (zloupotreba sredstava ovisnosti, samoozljeđivanje kao što su rezanje, paljenje, rizična ponašanja, uključujući pokušaj suicida i suicid)
- problemi u nošenju sa svakodnevnom rutinom
- poremećaji spavanja
- poremećaji prehrane
- agresivno ponašanje
- neodgovarajuća znanja ili detaljna znanja o seksualnim aktivnostima i seksualnom odnosu izražena kroz crteže ili verbalno, a što nije u skladu s dobi djeteta
- nekarakteristično ponašanje koje podsjeća na seksualno, a koje nije u skladu s dobi djeteta
- posljedice na seksualno zdravlje

SOCIJALNE POSljedICE

Posljedice seksualnog nasilja vidljive su u promjeni načina na koji je dijete percipirano u svojoj okolini. Zbog postojanja brojnih predrasuda u društvu, pod čijim se utjecajem odgovornost za seksualno nasilje prebacuje na žrtvu, umanjuje težina i značaj preživljenog iskustva te okrivljava žrtva, događa se da se djetetu ne vjeruje kada razotkrije seksualno nasilje, ili pak da ga radi preživljenog seksualnog nasilja bliske osobe i okolina stigmatiziraju. Dio žrtava doživljava ponašanja poput **odbacivanja** i **izoliranja** iz društva, a kroz okrivljavanje za preživljeno iskustvo dijete dobiva poruku da je ono što je preživjelo nešto o čemu se ne smije pričati i što bi trebalo zaboraviti. Ovim ponašanjima okoline produbljuje se **stigmatiziranost** djeteta, a ono često ostaje **napušteno**, **odbačeno** i **usamljeno**, što doprinosi narušenoj slici o sebi (Plunkett i sur., 2001; Ullman i Brecklin, 2002; Batool i Abdahi, 2017).

Djetetu za koje se sazna da je preživjelo seksualno nasilje nerijetko se mogu pripisivati osobine samo na temelju preživljenog iskustva i time je **etiketirano** u društvu.

Dio djece trpi ove posljedice zbog "čuvanja tajne" i nerazotkrivanja iskustva seksualnog nasilja, u kojima ostaje samo i neshvaćeno. Međutim, navedene socijalne posljedice su prisutne i u slučajevima kad se dijete povjeri o preživljenom iskustvu, koje opstaju zbog nerazumijevanja okoline o ozbiljnosti i težini iskustva seksualnog nasilja. Negativnim reakcijama okoline nakon razotkrivanja preživljenog iskustva djetetu se potvrđuje strah stvoren na temelju emocionalno ucjenjujućih poruka koje je dobivalo od počinitelja.

Kao što je navedeno, djeca koja su preživjela seksualno nasilje doživljavaju različite posljedice, no bez obzira na razvoj i intenzitet opisanih posljedica preživljenog seksualnog nasilja, iskustva iz prakse uvjerljivo pokazuju da je **oporavak moguć**. Uz stručnu pomoć u proradi traumatskog iskustva, za dijete je od neizmjerne važnosti podrška bliskih osoba iz okoline, koja djeluje kao zaštitni faktor u oporavku i ima za svrhu osnaživanje žrtve te ublažavanje nastalih posljedica. Ključno je da sve odrasle osobe budu spremne prepoznati znakove upozorenja, vjeruju djetetu i pruže mu odgovarajuću podršku i zaštitu.

The background is a vibrant red color. It features several abstract geometric elements: a top-left corner with a grid of small red dots transitioning into horizontal green lines; a top-right area with diagonal green lines and a small orange dotted triangle; a middle-left section with a cyan triangle and horizontal white lines; a large central area with a grid of orange dots; a bottom-left area with a grid of blue dots; a bottom-right area with a green triangle and a pattern of small blue triangles; and a large green circle in the bottom right containing a blue number '9'.

PRAVNI OKVIR ZA ZAŠTITU DJECE OD SEKSUALNOG NASILJA

9

9. PRAVNI OKVIR ZA ZAŠTITU DJECE OD SEKSUALNOG NASILJA

Anamaria Drožđan-Kranjčec, mag.iur.

Suvremena kaznena zakonodavstva, uključujući i hrvatsko, ulažu značajne napore u usklađivanje nacionalnih kaznenih sustava s međunarodnim i europskim pravnim instrumentima koji se odnose na zaštitu djece od seksualnog nasilja. Na međunarodnoj razini danas postoji niz dokumenata čije se odredbe odnose na zaštitu djece od seksualnog nasilja, uključujući i zaštitu djece od počinjenja tih djela u digitalnom okruženju.

Međunarodni pravni okvir

Temeljno ljudsko pravo žrtava teških kaznenih djela (silovanje) je pravo na učinkovitu istragu. To pravo zajamčeno je **Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda**.⁴ U odnosu na svaku osobu kojoj je teškim kaznenim djelom oduzeto ili ograničeno određeno pravo zajamčeno tom Konvencijom (članak 2., članak 3., članak 5. i članak 8.) država je dužna provesti učinkovitu istragu, odnosno učinkovit kazneni postupak. Europski sud za ljudska prava postavio je standarde u pogledu učinkovitosti, odnosno definirao što je potrebno da bi se istraga ili kazneni postupak smatrali učinkovitim: adekvatnost i sveobuhvatnost istrage, neovisnost i nepristranost istražitelja, žurnost i transparentnost istrage, uključenost žrtve i obveza poduzimanja kaznenog progona kada na to ukazuju rezultati istraživanja (Đurđević, 2014).

Odredbe članka 34. **Konvencije o pravima djeteta iz 1989. godine**⁵ propisuju obvezu državama strankama da zaštite djecu od svakog oblika spolnog izrabljivanja i zlostavljanja. U tu svrhu države stranke dužne su poduzeti sve nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere kako bi spriječile navođenje ili prinuđivanje djeteta na bavljenje bilo kojom nezakonitom spolnom djelatnošću, izrabljivačku uporabu djeteta u prostituciji ili kakvoj drugoj nezakonitoj spolnoj djelatnosti i izrabljivačku uporabu djeteta u pornografskim predstavama i materijalima. Također, navodi se kako su države stranke dužne osigurati sveobuhvatne mjere (zakonodavne, upravne, socijalne i prosvjetne) kako bi se djeca zaštitila od svakog oblika tjelesnog ili duševnog nasilja, povreda ili zloraba, zanemarivanja ili zapuštenosti, zlostavljanja ili iskorištavanja, uključujući spolno zlostavljanje, dok o njemu brine roditelj(i), zakonski skrbnik(ci) ili neka druga odgovorna osoba kojoj je dijete povjereno na skrb.

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji⁶ usvojen je 2000. godine s ciljem postizanja svrhe Konvencije o pravima djeteta i provedbi njezinih odredbi. U predgovoru Fakultativnog protokola izražava se zabrinutost zbog sve veće dostupnosti dječje pornografije na internetu i drugim tehnologijama koje se razvijaju, te se navodi kako su mnoge osobito ranjive skupine, uključujući djevojčice, u većoj opasnosti od seksualnog iskorištavanja, te da su djevojčice nesrazmjerno zastupljene među seksualno iskorištavanim osobama.

⁴ Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Narodne novine 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17)

⁵ Konvencija o pravima djeteta. Dostupno na: https://gov.hr/UserDocImages/Moja%20uprava/Konvencija_o_pravima_djeteta_UN.pdf

⁶ Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji (Narodne novine 05/2002)

Jedan od ključnih pravnih dokumenata usmjerenih na zaštitu djece od seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja, uključujući i počinjenja tih djela putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija, je **Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja**⁷, poznata i kao Lanzarote konvencija. Republika Hrvatska je jedna od 46 država članica Vijeća Europe koja je Konvenciju potpisala i ratificirala (Vijeće Europe, 2023). Osnovni ciljevi Lanzarote konvencije su sprječavanje i suzbijanje seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece, zaštita prava djece žrtava seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja i promicanje nacionalne i međunarodne suradnje u suzbijanju seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece. Lanzarote konvencija sveobuhvatni je međunarodni dokument usmjeren na prevenciju seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, koji obuhvaća i definira sva seksualna kaznena djela nad djecom, kazneni progon počinitelja i zaštitu djece koja su preživjela bilo koji od oblika seksualnog nasilja. Konvencija u člancima 18. do 23. navodi kažnjive oblike seksualnog nasilja nad djecom:

- * Seksualno zlostavljanje;
- * Kaznena djela vezana uz dječju prostituciju;
- * Kaznena djela vezana uz dječju pornografiju;
- * Kaznena djela vezana uz sudjelovanje djeteta u pornografskim nastupima;
- * Moralno iskvarivanje djeteta;
- * Vrbovanje djeteta u seksualne svrhe.

Lanzarote konvencija je prvi međunarodni pravni instrument kojim se zahtijeva kriminalizacija vrbovanja djece u seksualne svrhe (pripremanje žrtve). S obzirom na porast ovog kaznenog djela, čije je počinjenje olakšano informacijskim i komunikacijskim tehnologijama, Lanzarote konvencija služi kao ključni alat kojim se države obavezuju da zaštite djecu od ovog oblika seksualnog nasilja i da procesuiraju počinitelje ovog kaznenog djela. Konvencija veliki naglasak stavlja i na prevenciju, odnosno obvezu država da osigura da djeca tijekom osnovnog i srednjeg obrazovanja dobiju informacije o rizicima seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, kao i o načinima da se zaštite, prilagođeno njihovim razvojnim sposobnostima. Nadalje, obveza je država da osiguraju mjere za izobrazbu i poticanje svijesti o zaštiti i pravima djece među osobama koje su u redovitom kontaktu s djecom u sektorima obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite, pravosuđa i policije te na područjima vezanim uz sport, kulturu i slobodne aktivnosti. Jedna od važnijih odredbi Lanzarote konvencije odnosi se na obvezu država da usvoje potrebne zakonodavne ili druge mjere, u skladu sa svojim unutarnjim pravom, kako bi osigurale da uvjeti za pristup strukama čije obavljanje podrazumijeva redovite kontakte s djecom osiguravaju da kandidati za te struke nisu prethodno osuđivani za djela seksualnog iskorištavanja ili zlostavljanja djece.

Prema pravu Europske unije, **Direktivom 2011/93/EU Europskog parlamenta i Vijeća Europe o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije**⁸ od 13. prosinca 2011., koja uglavnom odražava pristup Lanzarote konvencije, nastoje se uskladiti minimalne kaznenopravne sankcije država članica za različita kaznena djela seksualnog zlostavljanja djece (Agencija Europske unije za temeljna prava i Vijeće Europe, 2015.). Direktiva utvrđuje minimalna pravila za određivanje kaznenih djela i sankcija u području seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece, dječje pornografije i mamljenja djece za seksualne potrebe.

⁷ Zakon o potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Narodne novine 11/2011)

⁸ Direktiva (EU) br. 2011/93 Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2011. o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2004/68/PUP, SL L 335, 17. prosinca 2011

Korištenje modernih tehnologija u svrhu počinjenja različitih oblika kažnjivih ponašanja nad djecom predstavlja jedan od najvećih izazova suvremenih kaznenih zakonodavstava. Široka dostupnost informacijske i komunikacijske tehnologije rezultirala je i sve većim brojem spolnog zlostavljanja djece. Navedeno je dovelo do potrebe proširenja kaznenopravne zaštite i na uporabu informacijske i komunikacijske tehnologije za pripremne radnje za počinjenje težih kaznenih djela spolnog iskorištavanja i zloporabe djece (Škrtić, 2013).

Konvencija Vijeća Europe o kibernetičkom kriminalu⁹ iz 1997. godine propisuje odredbe usmjerene na sprječavanje dječje pornografije. Republika Hrvatska Konvenciju je ratificirala 2002. godine. Odredbe članka 9. Konvencije propisuju kako će svaka stranka usvojiti zakonske i druge mjere potrebne kako bi se unutarnjim zakonodavstvom kaznenopravno sankcionirao namjerni neovlašteni čin: 1) proizvodnje dječje pornografije za svrhu njene distribucije putem računalnih sustava; 2) nudenja ili činjenja dostupnim dječje pornografije putem računalnog sustava; 3) distribuiranja ili prenošenja dječje pornografije putem računalnog sustava; 4) pribavljanja dječje pornografije putem računalnog sustava za sebe ili drugoga; 5) posjedovanja dječje pornografije u računalnom sustavu ili na mediju za pohranu računalnih podataka.

Preporuke CM/Rec(2018)7 Odbora ministara državama članicama o Smjernicama za poštivanje, zaštitu i ostvarivanje prava djeteta u digitalnom okruženju prihvatio je Odbor ministara Vijeća Europe 4. srpnja 2018. u Strasbourgu. Vijeće Europe vladama država članica preporučuje reviziju zakonodavstva, politika i praksi, kako bi se osigurala implementacija međunarodnih i europskih konvencija i standarda. Smjernicama se identificiraju četiri problematičnih područja za zdrav razvoj i dobrobit djece vezano uz digitalno okruženje, uključujući, ali ne ograničavajući se na rizike od sljedećeg:

- seksualno iskorištavanje i zlostavljanje, manipulacija u seksualne svrhe (engl. *grooming*), korištenje interneta za poticanje djece na kaznena djela i sudjelovanje u ekstremističkim političkim ili vjerskim pokretima ili u svrhe trgovanja ljudima (kontaktni rizici)
- ponižavajući i stereotipni prikazi te pretjerana seksualizacija, osobito žena i djece; prikazivanje i glorificiranje nasilja i samoozljeđivanja, osobito samoubojstava; ponižavajući, diskriminatorni ili rasistički izrazi ili opravdavanje takvog ponašanja; reklame, sadržaj za odrasle (sadržajni rizici)
- maltretiranje, praćenje i drugi oblici uznemiravanja, distribuiranje slika sa seksualnim sadržajem bez pristanka, iznuđivanje, govor mržnje, hakiranje, kockanje, nezakonito preuzimanje ili drugi oblici kršenja prava intelektualnog vlasništva, iskorištavanje u komercijalne svrhe (rizici koji se tiču ponašanja)
- pretjerana upotreba digitalnih sadržaja, lišavanje sna i tjelesno ozljeđivanje (zdravstveni rizici).

Nacionalni pravni izvori

Republika Hrvatska stranka je brojnih međunarodnih dokumenata, koji zajedno s nacionalnim zakonodavstvom i strateškim dokumentima čine pravni okvir za zaštitu djece od spolnog iskorištavanja i zlostavljanja, uključujući i zaštitu djece u digitalnom okruženju. Izvješće Komisije Europskom parlamentu i Vijeću o ocjeni u kojoj su mjeri države članice poduzele mjere potrebne za usklađivanje s Direktivom 2011/93/EU od 13. prosinca 2011. o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije utvrđuje da je Republika Hrvatska svoje nacionalno zakonodavstvo uskladila s Direktivom, propisala raspone kazni sukladno zahtjevima Direktive, osigurala da zastara kaznenog progona za kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja počinje teći od punoljetnosti žrtve te da ulaže u forenzičnu opremu, ali i u edukacije policijskih službenika/ca putem obuka, specijalističkih tečajeva i seminara, pri čemu su za istrage ovih kaznenih djela dostupni sva raspoloživa oprema i alati (Odeljan, 2019).

⁹Zakon o potvrđivanju Konvencije o kibernetičkom kriminalu (Narodne novine 9/2002)

Kazneni zakon Republike Hrvatske¹⁰ u Glavi XVII. propisuje kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta koja su usklađena s odredbama Lanzarote konvencije:

- spolna zlouporaba djeteta mlađeg od petnaest godina (čl. 158.)
- spolna zlouporaba djeteta starijeg od petnaest godina (čl. 159.)
- zadovoljenje pohote pred djetetom mlađim od petnaest godina (čl. 160.)
- mamljenje djece za zadovoljenje spolnih potreba (čl. 161.)
- podvođenje djeteta (čl. 162.)
- iskorištavanje djece za pornografiju (čl. 163.)
- iskorištavanje djece za pornografske predstave (čl. 164.)
- upoznavanje djece s pornografijom (čl. 165.)
- teška kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta (čl. 166.).

Kroz navedena djela vidljivo je da je zakonodavac vodio računa o važnim postavkama međunarodnih dokumenata u smislu definiranja seksualnih kažnjivih ponašanja na štetu djece, postavkama materijalnog prava u smislu određivanja i definiranja pojma djeteta kao osobe mlađe od 18 godina, kao i o svim oblicima delikata koji se mogu svrstati u spolno zlostavljanje i iskorištavanje djece, a uključuju prepoznate i pomno izdvojene karakteristike pornografije (Banovac i sur. 2019).

U hrvatskom zakonodavnom sustavu dijete kao žrtva kaznenog djela ima veća procesna prava u odnosu na odrasle žrtve kaznenih djela. Uz opći katalog prava koja pripadaju žrtvama svih kaznenih djela, a koja su propisana člankom 43. **Zakona o kaznenom postupku**¹¹, dijete kao žrtva kaznenog djela ima i prava propisana člankom 44. Zakona o kaznenom postupku:

- opunomoćenika na teret proračunskih sredstava,
- tajnost osobnih podataka,
- isključenje javnosti.

Uz katalog općih prava, žrtve kaznenih djela protiv spolne slobode imaju i sljedeća prava (članak 44. stavak 4. Zakona o kaznenom postupku):

1. prije ispitivanja razgovarati sa savjetnikom, na teret proračunskih sredstava,
2. na opunomoćenika na teret proračunskih sredstava,
3. da ih u policiji i državnom odvjetništvu ispituje osoba istog spola te da ih, ako je to moguće, u slučaju ponovnog ispitivanja ispituje ta ista osoba,
4. uskratiti odgovor na pitanja koja nisu u vezi s kaznenim djelom, a odnose se na strogo osobni život žrtve,
5. zahtijevati da budu ispitani putem audio-video uređaja,
6. na tajnost osobnih podataka,
7. zahtijevati isključenje javnosti s rasprave.

¹⁰ Kazneni zakon Republike Hrvatske (Narodne novine 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21)

¹¹ Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske (Narodne novine 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 130/20, 80/22)

Sva nadležna tijela dužna su prema djetetu kao žrtvi kaznenog djela postupati posebno obzirno, imajući na umu dob, ličnost i druge okolnosti, kako bi se izbjegle štetne posljedice za odgoj i razvoj djeteta. Pri postupanju prema djetetu žrtvi nadležna tijela dužna su se prvenstveno rukovoditi najboljim interesom djeteta. Ako nije poznata dob osobe, pretpostavit će se da se radi o djetetu ako postoji vjerojatnost da žrtva nije navršila osamnaest godina života.

Lanzarote konvencija u članku 18. navodi kako svaka država stranka samostalno određuje dobnu granicu ispod koje je zabranjeno sudjelovati u seksualnim aktivnostima s djetetom. Republika Hrvatska je kao dobnu granicu za pristanak na spolni odnos odredila 15 godina života.

Zakon o sudovima za mladež¹² propisuje visoke standarde u postupanju s djecom koja su preživjela seksualno zlostavljanje. Sudovi za mladež sude počiniteljima kaznenih djela na štetu djeteta iz Glave XVI. (Kaznena djela protiv spolne slobode) i Glave XVII. (Kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta) Kaznenog zakona. U predmetima kaznenopravne zaštite djece postupaju policijski službenici za mladež, istražitelji za mladež i državni odvjetnici za mladež. Poziv djetetu kao svjedoku upućuje se preko roditelja te se na dijete ne primjenjuju odredbe o prisilnom dovođenju i kažnjavanju zbog odbijanja svjedočenja.

U odnosu na ispitivanje djece u kaznenom postupku u nacionalnom sustavu postoje razlike u odnosu na dob samog djeteta. Zakonom o kaznenom postupku (članak 292.) i Zakonom o sudovima za mladež (članak 115.) opisana je razlika u ispitivanju djeteta kao svjedoka do 14 godina života odnosno 16 godina i djeteta s navršениh 14 odnosno 16 godina, a nenavršenih 18 godina života. Od izuzetne je važnosti odredba koja propisuje da se djeca ispituju jednom, a samo iznimno se mogu ponovno ispitati i to na isto prilagođen način propisan navedenim zakonskim odredbama. Uz dijete može biti prisutna i osoba od povjerenja prilikom ispitivanja. Iako postoji relativno dobro zakonsko uređenje načina ispitivanja djece u kaznenim postupcima, podaci iz istraživanja ukazuju na određene probleme u praksi: neadekvatnost prostora za ispitivanje djece, nedovoljno vremena za pripremu djece za iskazivanje, nužnost standardizacije uloge stručnih suradnika i suradnica za ispitivanje djece i potrebnih protokola za rad (Droždan-Kranjčec, 2023).

Prilikom provedbe pojedinačne procjene potreba žrtava kaznenih djela (članak 43.a. Zakona o kaznenom postupku) kod djece će se uvijek pretpostaviti da postoji potreba za primjenom posebnih mjera zaštite te utvrditi koje posebne mjere zaštite treba primijeniti (npr. poseban način ispitivanja, uporaba komunikacijskih tehnologija radi izbjegavanja vizualnog kontakta s počiniteljem, isključenje javnosti s rasprave, ispitivanje od strane osobe istog spola te, ako je to moguće, u slučaju ponovnog ispitivanja da ispitivanje provodi ista osoba, pratnja osobe od povjerenja, zaštita tajnosti osobnih podataka).

Za određena kaznena djela počinjena na štetu djece zastara počinje teći od punoljetnosti žrtve (članak 82. stavak 3. Kaznenog zakona). Kazneni progon ne zastarijeva za teška kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta (članak 81. stavak 2. Kaznenog zakona).

Uz međunarodni i zakonodavni okvir za zaštitu djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja u Republici Hrvatskoj postoje i podzakonski akti i javne politike koje se odnose na zaštitu djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, uključujući i zaštitu djece u digitalnom okruženju. Najznačajniji dokumenti koje je Vlada Republike Hrvatske usvojila su **Nacionalni plan za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2022. do 2026**¹³. godine, **Nacionalni plan za suzbijanje seksualnog nasilja i seksualnog uznemiravanja za razdoblje do 2027. godine**¹⁴, **Protokol o postupanju u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja djece te važeći Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja**.

¹² Zakon o sudovima za mladež (Narodne novine 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19)

¹³ Odluka o donošenju Nacionalnog plana za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2022. do 2026. godine i Akcijskog plana za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2022. do 2024. godine (Narodne novine 55/2022)

¹⁴ Odluka o donošenju Nacionalnog plana za suzbijanje seksualnog nasilja i seksualnog uznemiravanja za razdoblje do 2027. godine i Akcijskog plana za suzbijanje seksualnog nasilja i seksualnog uznemiravanja za razdoblje do 2024. godine (Narodne novine 156/2022)

10

ŠTO UČINITI
U SLUČAJU
SEKSUALNOG
NASILJA

10. ŠTO UČINITI U SLUČAJU SEKSUALNOG NASILJA

Anamaria Drožđan-Kranjčec, mag. iur., Kristina Mihaljević, mag. paed. soc.

PROTOKOL O POSTUPANJU U SLUČAJU SEKSUALNOG NASILJA

S ciljem definiranja jasnih procedura i pružanja trenutne, suosjećajne, rodne i kulturalno osjetljive sveobuhvatne pomoći i potpore žrtvama seksualnog nasilja razvijen je Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja (u daljnjem tekstu: Protokol). Vlada Republike Hrvatske usvojila je prvi Protokol 2012. godine, a nastao je na inicijativu i na temelju prijedloga proizašlih iz dugogodišnjeg rada Ženske sobe, koja je još davne 2004. godine razvila prvi Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja u školama. On je korišten kao sastavni dio edukacija o seksualnom nasilju za stručno osoblje odgojno-obrazovnih ustanova.

Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske zadužen je za koordinaciju i praćenje provedbe Protokola te o navedenom izvještava Vladu Republike Hrvatske u okviru dvogodišnjeg izvješća o provedbi nacionalnog strateškog dokumenta o ravnopravnosti spolova.

S obzirom na kontinuiranu potrebu za usklađivanjem s novim nacionalnim i međunarodnim propisima, Protokol se periodički revidira, te smo do sada imali ažurirane verzije donesene 2014. i 2018. godine. U 2022. godini započela je izrada novog Protokola, koja ne predstavlja samo ažuriranje sukladno zakonskim izmjenama, već i izradu sveobuhvatnijeg teksta Protokola. Stoga je važno uvijek na stranicama Ministarstva znanosti i obrazovanja i drugih relevantnih državnih tijela provjeriti koji je važeći Protokol na snazi.

Protokol sadrži:

- a. obveze nadležnih tijela i drugih čimbenika koji sudjeluju u otkrivanju i suzbijanju seksualnog nasilja i pružanju pomoći i zaštite osobama izloženim seksualnom nasilju;
- b. oblike, način i sadržaj suradnje između nadležnih tijela i drugih čimbenika koji sudjeluju u otkrivanju i suzbijanju seksualnog nasilja i pružanju pomoći i zaštite osobama izloženim seksualnom nasilju;
- c. završne odredbe kojima se propisuju postupanja u skladu s aktivnostima iz Protokola.

Uz obvezu prijave sumnje na seksualno nasilje nadležnim institucijama, sve **odgojno-obrazovne ustanove** dužne su svojim internim dokumentima propisati postupke zaprimanja prijave za seksualno nasilje, kao i procedure postupanja po tim prijavama.

POSTUPANJE ODGOJNO-OBRAZOVNIH USTANOVA SUKLADNO PROTOKOLU

Djelatnice/djelatnici odgojno-obrazovnih ustanova prijavljuju sumnju na seksualno nasilje. Ovo je važno u pogledu postupanja, jer djelatnice/djelatnici odgojno-obrazovnih ustanova ne provode tzv. „istražne radnje“ (npr. ne pozivaju potencijalnog počinitelja na razgovor da bi se sami uvjerali u osnovanost sumnje i ne traže od djeteta da im dostavi dokaze ili dovede nekoga tko može posvjedočiti o tome što je bilo i sl.). Navedene radnje provode nadležna tijela koja su zakonskim odredbama određena za takvo postupanje (policija i državno odvjetništvo), a djelatnice/djelatnici odgojno-obrazovnih ustanova, kako je više puta istaknuto, prijavljuju sumnju na seksualno nasilje.

Obveze postupanja sukladno Protokolu:

1. NAČIN RAZGOVORA S DJETETOM

Sukladno Protokolu, djelatnici i djelatnice odgojno-obrazovnih ustanova dužni su poduzeti sve mjere da se zaustavi i prekine aktualno nasilje prema djetetu. S djetetom se razgovara na smiren način, po mogućnosti to obavlja stručna osoba, u uvjetima i na način prilagođen djetetu. Dijete se ne ispituje, nego se pušta da samostalno opiše događaj na način i u opsegu kako to samo želi. Osoba koja vodi razgovor dužna je dijete na njemu razumljiv način upoznati s daljnjim postupanjem, osobito napomenuti da je dužna prijaviti nasilje nadležnim tijelima i upoznati dijete s daljnjim očekivanim procedurama. Svaka ustanova dužna je pobrinuti se da se dijete o događaju ne izjašnjava više puta.

2. OBVEZA PRIJAVE SEKSUALNOG NASILJA I MJERE ZAŠTITE DJETETA

Odmah po primanju informacije iz koje proizlazi sumnja da je dijete preživjelo seksualno nasilje, ravnateljica/ravnatelj ustanove kao odgovorna osoba bez odgode prijavljuje sumnju na seksualno nasilje nadležnim tijelima. Nadalje, Protokolom su propisane obveze postupanja ukoliko je djetetu potrebna hitna liječnička intervencija i poduzimanja žurnih mjera za sigurnost i zaštitu djeteta. Propisane su i obveze postupanja čelnica/čelnika ustanove ukoliko je počinitelj seksualnog nasilja djelatnik ustanove.

3. PSIHOLOŠKA PODRŠKA

Protokolom je propisana obveza odgojno-obrazovnih ustanova da dijete žrtvu i osobe koje skrbe o djetetu upozna s mogućnostima izvaninstitucionalne i/ili institucionalne pomoći i potpore djetetu.

4. POSTUPANJE U SLUČAJU VRŠNJAČKOG NASILJA

Posebne odredbe navedene su za postupanje u situacijama vršnjačkog nasilja, kao i za potrebe uključivanja timova za krizne intervencije zbog stručne podrške drugoj djeci u okviru odgojno-obrazovne ustanove.

5. OBVEZA OBAVJEŠTAVANJA

Protokolom su propisane obveze odgojno-obrazovne ustanove u pogledu postupanja povodom prijave sumnje na seksualno nasilje nad djetetom i obveze obavještanja nadležnog ministarstva (u slučaju nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama Ministarstvo znanosti i obrazovanja putem web obrasca za prijavu nasilnog ponašanja koji je dostupan na mrežnim stranicama Ministarstva¹⁵), pravobraniteljice za djecu i nadležne liječnice/liječnika.

Detaljne obveze postupanja i hodogram po kojemu su obvezne postupati sve odgojno-obrazovne ustanove dostupne su u važećem tekstu Protokola.

KAKO RAZGOVARATI S DJETETOM U SLUČAJU RAZOTKRIVANJA SEKSUALNOG NASILJA I U SLUČAJU SUMNJE NA SEKSUALNO NASILJE

Djeca najčešće razotkrivaju seksualno nasilje svojim roditeljima, prijateljicama/prijateljima i učiteljicama/učiteljima (vidjeti poglavlje 4 Razotkrivanje seksualnog nasilja)

Vaš odgovor i reakcija na razotkrivanje seksualnog nasilja važan je korak za zaustavljanje nasilja i zaštitu djeteta od daljnjeg nasilja. Kada dijete razotkriva seksualno nasilje, ono traži i želi pomoć – prva reakcija koju dobije utječe na sposobnost djeteta da potraži daljnju pomoć, kao i na njegov oporavak od preživljenog traumatskog iskustva. Čast je ako baš vas dijete odabere i povjeri vam se, jer to znači da vam vjeruje i da ste vi njegova osoba od povjerenja. Nemojte izdati to povjerenje.

U slučaju sumnje na seksualno nasilje ili razotkrivanja seksualnog nasilja (kada se dijete samo povjeri da preživljava ili je preživjelo seksualno nasilje), škole su dužne postupati prema Protokolu o postupanju u slučaju seksualnog nasilja. U nastavku možete pročitati smjernice za razgovor s djetetom u slučaju seksualnog nasilja, koje vam mogu pomoći da postupite u najboljem interesu djeteta.

ŠTO UČINITI U SLUČAJU KADA VAM DIJETE RAZOTKRIJE SEKSUALNO NASILJE? (PREMA HUNTER, 2011)

1. SLUŠAJTE DIJETE I PRUŽITE MU PODRŠKU

Ukoliko vam je dijete odlučilo reći da je preživjelo ili preživljava seksualno nasilje, nužno je da mu budete podrška u trenutku kada vam razotkriva nasilje. Dijete vam je odlučilo razotkriti seksualno nasilje jer vam vjeruje i vjeruje da ćete mu pomoći. Pokušajte da vas ne omete potreba da znate točno “pravu” stvar koju ćete mu reći. Sve dok slušate podržavajući ga, dijete će imati koristi od razgovora s vama. Važno je da učinite sve što možete da zaštitite dijete i zaustavite nasilje. Vaša uloga nije istraživati što se dogodilo i na koji način – to je uloga policije. Vaša je najvažnija uloga biti podrška djetetu.

2. OSIGURAJTE SIGURNO MJESTO I PRUŽITE DJETETU POTPUNU POZORNOST

Dijete možda neće uvijek izabrati najbolji trenutak i/ili mjesto za razgovor o tome što mu se dogodilo ili se događa. Ako ste na nekom bučnom mjestu (npr. učionica, hodnik škole) pitajte dijete možete li otići na neko drugo mjesto gdje ćete ga bolje čuti i gdje vas ništa neće ometati tijekom razgovora. Dajte djetetu do znanja da mu želite posvetiti svoju potpunu pozornost. Poštujte djetetove želje o tome koje je najbolje mjesto na kojem možete razgovarati, jer djetetu neka mjesta mogu biti podsjetnici na preživljeno seksualno nasilje (npr. dok je dijete samo na tihom, izoliranom mjestu s odraslom osobom).

KAKO NE REAGIRATI

- **Nevjеровanje** (“Ma kakve mi sad tu gluposti pričaš.”)
- **Ljutnja** (“A lijepo sam ti govorila da ne ideš tamo...”)
- **Poricanje** (“Nemoj izmišljati priče.”)
- **Sumnja** (“To se dogodilo... Pa je li tako nešto uopće moguće?”)
- **Šok** (“Strašno! Što sad napraviti?!”)
- **Samookrivljanje** (“Ja sam kriva, trebala sam bolje paziti na tebe/trebala sam to prepoznati...”)

3. OSTANITE SMIRENI

Neizbježno je da razotkrivanje seksualnog nasilja nad djetetom izazove snažne osjećaje kod odrasle osobe koja sluša djetetovo iskustvo. Vrlo je važno da ostanete smireni i strpljivi i da dijete ima povjerenje da ćete ga saslušati i pomoći mu. Ako dijete postane svjesno vaših osjećaja i uznemirenosti, važno je da mu kažete da ono nikako nije uzrok toga. Objasnite mu da ste uznemireni i tužni zato što neki odrasli povređuju djecu, iako se trebaju brinuti o njima i štiti ih. Vaši osjećaji nisu odgovornost djeteta i ono ne smije osjećati brigu radi toga kako se vi osjećate. U okviru kako ne reagirati (desno) možete pročitati najčešće **pogrešne reakcije** odraslih osoba na djetetovo razotkrivanje seksualnog nasilja.

4. NEMOJTE DAVATI OBEĆANJA KOJA NE MOŽETE ISPUNITI

S obzirom na to da se zlostavljanje djece, a posebno seksualno zlostavljanje, oslanja na tajnost, dijete bi moglo tražiti da mu obećate da će sve što vam kaže ostati između vas, odnosno da će to biti vaša tajna. Djeca koja doživljavaju seksualno nasilje u vrlo ranoj dobi nauče skrivati što im se događa, kao osnovni mehanizam preživljavanja, jer se boje posljedica za sebe, druge članice/članove obitelji, boje se počinitelja ili se boje za počinitelja (ako je roditelj ili bliska osoba, oni ga unatoč zlostavljanju vole). Počinitelji često prijete djetetu da će se njemu ili njemu bliskim osobama nešto loše dogoditi (npr. da će biti smješteno u udomiteljsku obitelj, da će učiniti nešto djetetu ili njegovim roditeljima ili braći i sestrama) ukoliko ikome razotkriju seksualno nasilje.

Nikada djetetu nemojte obećati da će ono što vam kaže ostati isključivo između vas. Možete mu reći da mu ne možete obećati da će sve što vam povjeri ostati vaša tajna, ali da će te dati sve od sebe da ga zaštitite. Umirite dijete i jasno mu dajte do znanja što može očekivati od vas (pomoć i podršku).

5. JASNO NAGLASITE DJETETU DA JE DOBRO ŠTO VAM SE POVJERILO

Zahvalite djetetu što vam se povjerilo i jasno mu dajte do znanja da je jako dobro što je to napravilo i da niste nikako ljuti na njega, jer ćete vi sada učiniti sve što možete da ga zaštitite. Djeca se boje posljedica razotkrivanja seksualnog nasilja (što će se dogoditi njima, njihovoj obitelji, počinitelju) i vjeruju da će se počiniteljeve prijetnje ostvariti. Na primjer, ukoliko je počinitelj seksualnog nasilja djetetov otac i roditelji se rastave nakon razotkrivanja seksualnog nasilja, dijete može osjećati krivnju za to, kao i za druge posljedice koje razotkrivanje nosi njegovoj obitelji. Od iznimne je važnosti višestruko naglasiti djetetu da mu vjerujete i da je isključivo počinitelj odgovoran za počinjeno seksualno nasilje.

6. DOPUSTITE DJETETU DA KAŽE KOLIKO MOŽE, DAJTE MU VREMENA I NE POŽURUJTE GA

Važno je da imate na umu i prihvatite da će dijete razotkriti samo onoliko koliko mu je u tom trenutku prihvatljivo i prepoznajte njegovu hrabrost i snagu da govori o preživljenom seksualnom nasilju. Djeci je razotkrivanje seksualnog nasilja iznimno teško iskustvo koje ih

ponovo traumatizira. Dopustite djetetu da si uzme onoliko vremena koliko mu je potrebno. Neka djeca neće htjeti puno razgovarati o preživljenom seksualnom nasilju i htjet će brzo nastaviti s nekim redovnim aktivnostima, dok će druga djeca htjeti duže i više razgovarati o preživljenom iskustvu. Važno je da ne požurujete dijete i da mu jasno kažete da imate vremena koliko god mu je potrebno. Neka djeca neće direktno razotkriti preživljeno seksualno nasilje, već će to činiti indirektno i to može trajati i nekoliko dana ili duže. Tijekom tog vremena možete povremeno na pažljiv i suosjećajan način reći djetetu da želite čuti sve što vam ono želi reći i da ste tu za njega kada god je to spremno učiniti. Važno je da dijete ima kontrolu nad procesom razotkrivanja seksualnog nasilja, jer je glavna karakteristika seksualnog nasilja gubitak kontrole nad svojim tijelom, osjećajima i životom. Važno je da prihvatite razotkrivanje seksualnog nasilja na način i pod uvjetima djeteta. Moguće je dijete nježno poticati pitanjima poput: “Možeš li mi reći nešto više o tome?”, ali najbolje je ne pritiskati dijete i tražiti detalje koje ono nije spremno razotkriti. Iako je važno da dijete ima kontrolu, nužno je da to bude uravnoteženo s njegovom sigurnošću ili sigurnošću druge djece. Ako vam dijete ne razotkrije seksualno zlostavljanje, a vi sumnjate na takvo nasilje, nužno je slijediti Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja i poduzeti nužne korake za zaštitu djeteta.

7. DOPUSTITE DJETETU DA VAM ISPRIČA ISKUSTVO SVOJIM RIJEČIMA I NE ISPITUJTE DIJETE

Imajte na umu da djeca imaju svoj način opisivanja iskustava. Ukoliko nešto želite razjasniti ili niste shvatili što vam dijete govori, parafrazirajte. Važno je da ne pretpostavljate da vi i dijete mislite potpuno istu stvar. Također je važno da ne postavljate pitanja koja su sugestivna na način koji se može shvatiti kao da djetetu stavljate riječi u usta. Dopustite djetetu da koristi vlastite riječi, jer je to nužno kako bi se smanjila njegova nelagoda. Dajte djetetu do znanja da je u redu da koristi riječi koje poznaje i/ili želi, na način koji želi, kako bi reklo sve što treba reći. Nikako nemojte ispitivati dijete ili tražiti da vam nekoliko puta ponavlja priču, jer to može stvoriti dojam da sumnjate u to što je reklo i da mu ne vjerujete. Jedino pitanje koje trebate postaviti jest: „Što ti je on (počinitelj) rekao da će se dogoditi ako ispričaš nekome?“. Najčešće je većina prijetnji bez osnove i potrebno je objasniti djetetu da se one neće ostvariti (Bogavac i Popadić, 2016). Sva postavljena pitanja trebaju biti relativno općenita i usmjerena na dobivanje informacija kako biste znali što dalje trebate poduzeti radi zaštite djeteta. Ukoliko pretjerate s ispitivanjem, to može imati neželjene posljedice u svim daljnjim koracima, odnosno kod prijave seksualnog nasilja i sudskog postupka, jer iskaz djeteta može biti iskrivljen radi vašeg nepotrebnog ispitivanja. Zapamtite – vi ne utvrđujete što se i kako dogodilo, vi ste podrška djetetu i trebate učiniti sve da ga zaštitite.

8. RECITE DJETETU ŠTO ĆETE SLJEDEĆE UČINITI

Dijete mora biti upoznato sa svim koracima koje morate učiniti nakon što vam je razotkrilo seksualno nasilje. Kada djetetu objašnjavate što ćete sljedeće učiniti, važno je osigurati da vas ono razumije i da razumije svrhu toga (npr. ispitat će ga na policiji s ciljem njegove zaštite i zaustavljanja nasilja). Objasnite djetetu da će o svom iskustvu morati razgovarati s drugim osobama (zavod za socijalni rad, policija) i da ćete ga vi kroz to podržati. Dajte djetetu do znanja da vas uvijek može pitati što će se dalje događati i objasnite mu sve korake koliko god puta je potrebno. Recite djetetu kojim sve osobama morate reći što ste saznali (ne širite informacije osobama za koje nije nužno da ih znaju). Pobrinite se da dijete bude upoznato sa svim koracima koji sljede, jer to može učiniti proces manje zastrašujućim i pomoći djetetu da mu se vrati osjećaj moći i sigurnosti.

9. NE OSUĐUJTE POČINITELJA PRED DJETETOM I NE SUOČAVAJTE SE S POČINITELJEM

Zapamtite, nije vaša uloga istražiti što se dogodilo, to je uloga policije i tijela pravosuđa. Vaša uloga je podržati i zaštititi dijete. Imperativ je da se ne suočavate s počiniteljem niti da s njim razgovarate o tome što vam je dijete razotkrilo - to je također zadatak policije. Osim toga, vaše suočavanje s počiniteljem može predstavljati rizik za sigurnost djeteta.

Nadalje, važno je da imate na umu da djeca u 93% slučajeva seksualnog nasilja poznaju počinitelja. Česti počinitelji su članovi obitelji (otac, očuh, djed i sl.), a djeca s njima imaju blizak odnos koji često uključuje i ljubav. Važno je da osudite ponašanje počinitelja, a ne samu osobu – ako osuđujete osobu, dijete će biti zbunjeno i osjećat će se krivo što voli tu osobu. Počinitelji su manipulativni, mnoga djeca se okrivljuju za preživljeno seksualno nasilje, stoga je važno da budete oprezni i ne uzrokuje dodatni osjećaj krivnje kod djeteta.

Vaša reakcija i odgovor na djetetovo razotkrivanje seksualnog nasilja mogu biti ključni za sigurnost djeteta i njegov oporavak od seksualnog nasilja. Ako u slučaju sumnje na seksualno nasilje odrasla osoba ne poduzme odgovarajuće zakonske korake, to može izložiti dijete daljnjem riziku od seksualnog nasilja i spriječiti da dijete dobije adekvatnu pomoć i podršku.

Ključno:

- saslušati i podržati dijete
- uvjeriti dijete da je učinilo pravu stvar kada vam se obratilo
 - vjerovati djetetu i ne okrivljavati ga
 - ne davati obećanja koja ne možete ispuniti
- postupiti prema Protokolu o postupanju u slučaju seksualnog nasilja i prijaviti nasilje

ŠTO UČINITI U SLUČAJU SUMNJE NA SEKSUALNO NASILJE?

Neka djeca žele se povjeriti svojoj učiteljici/učitelju i/ili stručnoj suradnici/suradniku kojem vjeruju. Međutim, istraživanja i praksa ukazuju kako djeca žele da oni sami primijete određena ponašanja i riječi, odnosno signale koje dijete šalje, kao što su samoozljeđivanje, loši školski rezultati, poremećaji prehrane, izoliranost i povučenost u školi, te da na to reagiraju i pozovu dijete na razgovor (Alaggia, 2004; Alaggia, 2010).

Također, djeca se mogu suočiti s dodatnim preprekama u razotkrivanju seksualnog nasilja radi različitih teškoća u razvoju, spola, etničke pripadnosti i/ili seksualne orijentacije (Allnock i sur., 2019).

Najvažniji korak u prepoznavanju seksualnog zlostavljanja djeteta jest svijest da ono postoji – nećete ga otkriti ako ne vjerujete da postoji (Bogavac i Popadić, 2016).

Ukoliko **radi djetetovog ponašanja/riječi/crteža imate sumnju da je dijete izloženo seksualnom nasilju**, važno je da:

1. Razgovarate s djetetom

Tijekom razgovora s djetetom, **vodite se smjernicama za razgovor koje su navedene u prethodnom poglavlju** za slučajeve kada dijete samo razotkrije seksualno nasilje. Imajte na umu da je važno stvoriti sigurno okruženje za dijete, pažljivo odaberite vrijeme i mjesto razgovora i izbjegavajte razgovarati pred nekim tko bi mogao uzrokovati štetu. Budite svjesni tona svog glasa, jer ako započnete razgovor ozbiljnim tonom mogli biste preplašiti dijete i vjerojatnije je da će vam umjesto istine dati odgovore za koje misli da želite čuti. Razgovarajte izravno s djetetom, recite mu da ste zabrinuti, jer ste čuli/vidjeli/primijetili nešto što ukazuje da dijete proživljava nešto iznimno teško i loše. Pričajte s djetetom koristeći njegov vokabular, slušajte dijete i dopustite mu da slobodno govori. Dajte djetetu do znanja da ga ne okrivljavate i ne osuđujete, pobrinite se da zna da nije u nikakvoj nevolji, već da razgovarate s njim jer ste zabrinuti i želite ga zaštititi. Ukoliko Vam se dijete ne povjeri i to je u redu, dajte mu do znanja da ste tu za njega i da ste otvoreni za razgovor i objasnite mu sve korake koje morate dalje učiniti, odnosno da morate prijaviti SUMNJU na seksualno nasilje (RAINN, 2023).

2. Postupite prema važećem Protokolu o postupanju u slučaju seksualnog nasilja i PRIJAVITE SVAKU SUMNJU NA SEKSUALNO NASILJE.

3. Ukoliko sumnjate da je jedan roditelj zlostavljač, ne zovite ga na razgovor, već pozovite drugog roditelja.

4. Budite djetetova podrška prije, tijekom i nakon prijave seksualnog nasilja.

Seksualno nasilje nad djecom je kazneno djelo i vaša je zakonska obveza prijaviti sumnju ili saznanje o kaznenom djelu. Važno je da učinite sve kako biste zaštitili dijete i zaustavili nasilje – **nema zaustavljanja nasilja bez intervencije policije** (Bogavac i Popadić, 2016).

The background is a solid blue color with several abstract geometric patterns. In the top right, there are yellow horizontal lines forming a triangular shape. To the left of this, there are orange diagonal lines. Below the orange lines, there is a purple triangle. In the bottom left, there is a large orange circle containing the number '11'. The bottom right area features a green dotted pattern and a green triangle. There are also some thin white lines and a small green triangle pointing right.

**VAŽNOST ŠKOLSKIH
PROCEDURA I
DOKUMENATA
U SUZBIJANJU
SEKSUALNOG NASILJA
I ZAŠTITI DJECE**

11

11. VAŽNOST ŠKOLSKIH PROCEDURA I DOKUMENATA U SUZBIJANJU SEKSUALNOG NASILJA I ZAŠTITI DJECE

Gordana Filipović, dipl. iur.

ZAŠTITIMO DJECU OD SEKSUALNOG NASILJA ODRASLIH U ŠKOLI

Seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece jedna je od najtežih povreda prava djeteta. Ono može imati različite oblike, od teških, poput silovanja, iskorištavanja u prostituciji i pornografiji i podvođenja, do onih koji se u javnosti nerijetko smatraju blažima; kao što su seksualno dodirivanje, seksualno uznemiravanje, mamljenje (engl. *grooming*), ekshibicionizam, dječja pornografija i drugo. Za dijete je to uvijek zastrašujuće iskustvo i nerijetko ostavlja ožiljke za cijeli život.

Seksualno nasilje i zlostavljanje pojavljuje se u gotovo svim segmentima života djeteta, uključujući i mjesta na kojima bi se dijete trebalo osjećati najsigurnijim – u vlastitom domu i školi. Seksualni zlostavljači djece najčešće su osobe koje djeca poznaju i vjeruju im.

Zadaća je cijelog društva zaštititi djecu od seksualnog zlostavljanja, a to znači kreirati sigurno okruženje za djecu, spriječiti zlostavljanje, osigurati dosljedno i učinkovito kažnjavanje zlostavljača te pomoći djetetu u oporavku od takvoga nasilja. *Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarote konvencija)* nalaže državama članicama da poduzmu mjere prevencije i zaštite djece. Glavne mjere prevencije su s jedne strane pažljivo procjenjivati, zapošljavati i obučavati osobe koje rade u kontaktu s djecom, a s druge strane osigurati da djeca postanu svjesna rizika seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja te načina na koji se mogu zaštititi. Djelotvorna prevencija uključuje: poboljšanje propisa i politika, uspostavljanje strategija zaštite djece, razvijanje kodeksa ponašanja, obučavanje stručnjaka/inja koji rade s djecom te osnaživanje roditelja i osnaživanje djece.

Prateći ovo područje, Ured pravobraniteljice za djecu već godinama upozorava da sadašnji zakonski okvir u Hrvatskoj i njegova neodgovarajuća primjena u praksi ne daju djeci dovoljno jamstvo zaštite od seksualnog zlostavljanja, što pokazuju brojni primjeri s kojima se susrećemo.

POBOLJŠATI PROPISE

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi propisuje zabranu zasnivanja radnog odnosa osobama pravomoćno osuđenim za određena kaznena djela, uključujući i seksualne delikte¹⁶, kao i osobama protiv kojih je u tijeku kazneni postupak, te predviđa i obvezu raskida radnog odnosa

¹⁶ Čl. 106. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi: (2) Radni odnos u školskoj ustanovi ne može zasnovati osoba koja je pravomoćno osuđena za neko od kaznenih djela protiv života i tijela, protiv Republike Hrvatske, protiv pravosuđa, protiv javnog reda, protiv imovine, protiv službene dužnosti, protiv čovječnosti i ljudskog dostojanstva, protiv osobne slobode, protiv spolne slobode, spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta, protiv braka, obitelji i djece, protiv zdravlja ljudi, protiv opće sigurnosti, protiv krivotvorenja...

u slučaju pravomoćne osude za kazneno djelo nakon zasnivanja radnog odnosa. Propisuje i obvezu **provjere** ispunjavaju li osobe koje se zapošljavaju u školi taj uvjet, ali u praksi se ta provjera često ne provodi u cijelosti. Naime, nepostojanje zapreke za zasnivanje radnog odnosa u školi treba se provjeravati dvostruko: „**uvjerenjem o nekažnjavanju**“, kojim se potvrđuje da se protiv osobe trenutno ne vodi kazneni postupak (osoba sama pribavlja uvjerenje putem aplikacije e-građanin ili na općinskom sudu) te „**posebnim uvjerenjem**“ iz Kaznene evidencije¹⁷ Ministarstva pravosuđa, koje poslodavac po službenoj dužnosti mora tražiti putem propisanog obrasca¹⁸.

Zakon predviđa takvu provjeru budućih zaposlenika/ca radi zaštite djece, međutim, u nizu drugih pitanja on ne predviđa dovoljnu razinu zaštite. Primjerice, Zakon kao zapreku za rad u školi ne propisuje osudu za seksualno uznemiravanje temeljem *Zakona o ravnopravnosti spolova*, *Zakona o zaštiti od diskriminacije* te *Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji*. Ne regulira ni one situacije kad postoji sumnja da je osoba počinila seksualni delikt na štetu djeteta, ali istraga još traje i kazneni postupak formalno još nije započeo. Zakon nije predvidio ni situacije u kojima je nedvojbeno utvrđeno neprofesionalno i neetično ponašanje prema djeci, koje nema obilježja kaznenog djela ili se procjenjuje da nema elemenata za vođenje kaznenog postupka.

Naime, neće svako seksualno zlostavljanje dovesti do kaznenog procesuiranja i osude za počinitelja, osobito kad je riječ o „blažim oblicima“ poput seksualnog uznemiravanja, jer Državno odvjetništvo ponekad odustaje od kaznenog progona zbog „beznačajnosti“ kaznenog djela. Odustanak od kaznenog progona u tom slučaju ne znači da je osoba za koju se sumnja da je počinila seksualni delikt nad djetetom oslobođena krivnje i neosnovano optužena, već predstavlja odluku pravosudnih tijela da ne troše resurse na provođenje postupka. Nevođenje kaznenog postupka ili dugotrajno odlučivanje o tome hoće li se podići optužnica onemogućuje aktiviranje mehanizma zaštite predviđene propisima, kao što je suspenzija djelatnika ili prekid radnog odnosa.

Sud vjerodostojnim smatra iskaze maloljetnih oštećenica koje su opisale postupanje učitelja informatike koji ih je nazivao “ljepotice, lutke, komadi”, tijekom nastave ih gladio po nozi iznad koljena i po kosi, dirao ih po ramenima i leđima, neko od njih dirao ili štipnuo po stražnjici, a kada su radile s mišem stavljao svoju ruku preko njihove što je kod njih izazvalo osjećaj nelagode i srama... (Iz obrazloženja sudske odluke)

Međutim, neovisno o reakciji pravosuđa, u školi je nužna nulta tolerancija na svako nedolično, neprofesionalno i ugrožavajuće ponašanje odraslih prema djeci. To je osobito važno i u slučaju neprimjerenih postupaka, poput neželjenih seksualnih dodira, lascivnih komentara i gesti koje kod djece stvaraju nelagodu i uznemirenost te se ona zbog toga u školi osjećaju loše.

Primjer iz prakse: nastavnik za vrijeme nastave svojim ponašanjem - pokretima tijela i izrazom lica - uznemiruje učenice tako što je, kad bi mu donijele domaću zadaću na pregled ili prilikom ispitivanja, usmjeravao pogled na njihova tijela, posebice u grudi, međunožje i stražnjicu, zbog čega su se osjećale poniženo, uznemireno i zastrašeno.

Lascivni, dvosmisleni komentari, neprimjereni pogledi usmjereni na grudi ili stražnjicu, neprimjereni pokreti i pažnja nedopustivi su u školi.

¹⁷ Kaznena evidencija vodi se za fizičke i pravne osobe koje su za kaznena djela pravomoćno osuđene u Republici Hrvatskoj, kao i za državljane RH i pravne osobe sa sjedištem u RH koje su za kaznena djela pravomoćno osuđene izvan RH, ako su ti podaci dostavljeni Ministarstvu pravosuđa.

¹⁸ Više na stranicama Ministarstva pravosuđa <https://pravosudje.gov.hr/UserDocImages/19780> Sve dodatne informacije mogu se dobiti ponedjeljkom, utorkom, srijedom i četvrtkom od 9 do 11 sati na brojevima telefona: 01/3714- 224, 01/3714 -228 i 01/3714 -213.

Takva ponašanja odraslih prema djeci u školi često ostaju nekažnjena jer se seksualno uznemiravanje rijetko procesuiraju. Utoliko je važnije osigurati primjereno reagiranje odgovornih osoba u školi na takve pojave. Ako u slučaju seksualnog uznemiravanja djece u školi izostane reakcija prema počinitelju, djeca ostaju prepuštena sebi - izložena, posramljena i obeshrabrena da reagiraju i traže zaštitu. Ona trpe i povlače se u sebe, a osoba koja je uzrok njihovom stresu nastavlja bez posljedica s neprimjerenim ponašanjem, ponekad uzrokujući štetu generacijama djece.

MEHANIZMI ZAŠTITE DJECE

Nažalost, često svjedočimo situacijama u kojima se škole odriču svoje odgovornosti u poduzimanju mjera za zaštitu učenika/ca prebacujući odgovornost na pravosudna tijela i čekajući odluku suda o krivnji. Postupanje po *Protokolu o postupanju u slučaju seksualnog nasilja* nerijetko se svede na obavijest svim nadležnim tijelima i čekanje njihove reakcije, a izostaje zaštita djeteta žrtve u školi, ali i prevencija takvih neprimjerenih ponašanja prema drugoj djeci.

Ponašanja poput seksualnog uznemiravanja učenika/ca moraju biti osnova za **preispitivanje radno-pravne i etičke odgovornosti** osoba koje rade s djecom te osnova za prekid radnog odnosa, neovisno o postupanju pravosudnih tijela. Škola mora biti mjesto na kojem se djeca osjećaju sigurno i zaštićeno. To je obveza koja proizlazi iz *Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*¹⁹, a regulirana je i *Pravilnikom o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima*²⁰. Pravilnik obvezuje na poduzimanje mjera za sprečavanje nasilja, na postupanje prema žrtvama nasilja te na postupanje prema kršiteljima/icama prava učenika/ca.

Zato je iznimno važno da obrazovne ustanove u okviru svojih internih propisa (pravilnika o radu, etičkog kodeksa, ugovora o radu) stvore pravnu osnovu koja će onemogućiti da osobe koje svojim ponašanjem ugrožavaju djecu dolaze u kontakt s djecom (što zahtijeva *Lanzarote konvencija*) i to neovisno o kaznenom progonu i osudi. Internim propisima treba propisati procedure i posljedice neprihvatljivih ponašanja zaposlenika odgojno-obrazovne ustanove škole, kao što je odgojno-obrazovna ustanova dužna učiniti kad je u pitanju zaštita odraslih zaposlenika škole²¹. Sukladno odredbama *Zakona o radu* o zaštiti dostojanstva radnika, poslodavac je dužan ispitati pritužbu te ako utvrdi njezinu osnovnost poduzeti sve potrebne mjere radi sprječavanja nastavka uznemiravanja ili spolnog uznemiravanja. Kad je u pitanju seksualno uznemiravanje djece te procedure trebaju biti jasno definirane te usmjerene prvenstveno na zaštitu djeteta i zaštitu njegovog dostojanstva.

¹⁹ Čl. 70. Učitelji, nastavnici, stručni suradnici i ostali radnici u školskim ustanovama dužni su poduzimati mjere zaštite prava učenika te o svakom kršenju tih prava, posebice o oblicima tjelesnog ili duševnog nasilja, spolne zloporabe, zanemarivanja ili nehajnog postupanja, zlostavljanja ili izrabljivanja učenika, odmah izvijestiti ravnatelja školske ustanove koji je to dužan javiti tijelu socijalne skrbi, odnosno drugom nadležnom tijelu.

²⁰ Čl. 3. Zaštita prava učenika ostvaruje se:

- sprječavanjem nasilja između učenika, između učenika i radnika školske ustanove, između učenika i druge odrasle osobe;
 - prijavom povrede prava učenika stručnim tijelima školske ustanove;
 - prijavom povrede prava učenika nadležnim tijelima izvan školske ustanove;
 - postupanjem stručnih tijela školske ustanove prema žrtvama nasilja;
 - postupanjem stručnih tijela školske ustanove prema kršiteljima prava učenika;
 - postupanjem školske ustanove u suradnji s nadležnim tijelima izvan školske ustanove prema žrtvama nasilja;
 - postupanjem školske ustanove u suradnji s nadležnim tijelima izvan školske ustanove prema kršiteljima prava učenika.
- (2) Školska ustanova obvezna je skrbiti se o ostvarivanju prava svih učenika.
(3) Školska ustanova obvezna je posebno skrbiti o ostvarivanju prava učenika u slučajevima svih oblika nasilja, spolne zloporabe, zanemarivanja, odgojne zapuštenosti, nehajnog postupanja, zlostavljanja i izrabljivanja...

²¹ Čl. 134. *Zakona o radu*

Na ravnateljima/cama obrazovnih ustanova je posebna odgovornost. Njihova je dužnost provjeriti da osobe zaposlene u školi ispunjavaju uvjete za rad u školi te podliježu i prekršajnoj odgovornosti ako to ne čine (zapriječena kazna je od 2.000 do 5.000²² kn). Ravnatelji/ce su dužni poduzeti mjere prevencije, osigurati sigurno okruženje za djecu, voditi računa o provjeri zaposlenih osoba koje u obrazovnoj instituciji dolaze u kontakt s djecom, ne samo u okviru obrazovnog procesa i redovnih školskih aktivnosti, već i drugih sadržaja koji se odvijaju u školi, posebice sportskih aktivnosti u okviru školskih sportskih saveza.

Događalo se da ravnatelji/ce odriču svoju odgovornost za seksualno nasilje odraslih nad djecom koje se dogodilo u školskom prostoru iznajmljenom za sportske ili umjetničke aktivnosti, učenje stranih jezika i slično. Roditelji koji uključuju djecu u takve aktivnosti opravdano očekuju da škola jamči za sigurnost djece. Valja upozoriti i da rad udruga koje često organiziraju aktivnosti s djecom, primjerice sportskih klubova, nije podložan nadzoru ni prethodnoj provjeri osoba koje u okviru tih aktivnosti dolaze u kontakt s djecom (osim osoba koje podliježu provjeri na osnovi *Zakona o volonterstvu*). Stoga bi ravnatelji/ce škola, prije sklapanje ugovora, trebali tražiti da im organizacija kojoj iznajmljuju prostor za aktivnosti s djecom pruži dokaze o provjeri prethodne osuđivanosti osoba koje će provoditi te aktivnosti.²³

Osim toga, događa se da škola smatra da ni na koji način ne treba reagirati na seksualno uznemiravanje ili nasilje među djecom koje se dogodilo izvan škole. Na taj način ona dovodi u pitanje svoju odgojnu funkciju i odgovornost kao drugog najvažnijeg faktora socijalizacije i zaštite djeteta.

PREVENCIJA I OSNAŽIVANJE

Važno je za svu djecu osigurati preventivne programe koji će ih poučiti koja ponašanja odraslih ih ugrožavaju i kako se mogu zaštititi te će ih osnažiti za prijavu nasilja i postupke koji nakon toga slijede. Djeca bi već od predškolske dobi trebala biti upoznata s opasnostima od seksualnih napada i mogućnostima zaštite, a takvom edukacijom valja obuhvatiti i roditelje i zaposlenike/ce odgojno-obrazovnih ustanova, kako bi prepoznali znakove izloženosti nasilju te naučili kako trebaju na njih reagirati.

Ohrabrivati djecu da prijave seksualno nasilje, a pritom ne osigurati odgovarajuću reakciju odraslih na tu prijavu, znači iznevjeriti dijete.

Odgovornost je odraslih, posebno stručnih službi škole, da dijete nakon prijave nasilja ne doživi ponovnu viktimizaciju kroz reakcije i ponašanje drugih u školi, da mu se omogući podrška odraslih, ali i vršnjaka/inja u školskoj sredini. Vršnjačka pomoć važan je segment u oporavku djeteta koje je doživjelo nasilje, ali ona zahtijeva stručno vođenje od stručnih suradnika/ca, kako djeca ne bi prekoračila svoje granice i mogućnosti te preuzela na sebe preveliku odgovornost, ali i da bi se osigurala odgovarajuća briga o mentalnom zdravlju djece vršnjakinja-pomagačica i vršnjaka-pomagača.

²² Čl. 151. *Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*

²³ Iznimno, kada se radi o zasnivanju radnog odnosa ili povjeravanju poslova čije obavljanje podrazumijeva redovite kontakte s djecom, poslodavac mora, uz suglasnost osobe za koju se podaci traže, zatražiti izdavanje posebnog uvjerenja o podacima iz članka 13. stavka 4. ovoga Zakona. (čl. 14. st.2. Zakona o pravnim posljedicama osude, kaznenoj evidenciji i rehabilitaciji)

12

ULOGA KONVENCIJE
VIJEĆA EUROPE O ZAŠTITI DJECE
OD SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA
I SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA U
ODGOJNO-OBRAZOVNOM SUSTAVU

12. ULOGA KONVENCIJE VIJEĆA EUROPE O ZAŠTITI DJECE OD SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA I SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA U ODGOJNO-OBRAZOVNOM SUSTAVU

Svea Kučinić, mag. rehab. educ.

Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarote konvencija) veliki naglasak stavlja na prevenciju seksualnog nasilja nad djecom, koja je dužnost je svih odraslih osoba u društvu, uključujući i odrasle zaposlene u sektorima zdravstva, socijalne skrbi i pravosuđa. Fokus ovog poglavlja bit će na ulozi Lanzarote konvencije u odgojno-obrazovnom sustavu.

Republika Hrvatska potpisala je Lanzarote konvenciju 2007. godine, a ratificirala je 2011. godine, te je ona u Hrvatskoj stupila na snagu 1. siječnja 2012. godine. Unatoč tome, Lanzarote konvencija i dalje nije dovoljno istaknuta kao ključan dokument za zaštitu djece od seksualnog nasilja koji moraju poznavati svi odgojno-obrazovni djelatnici/e.

Kada je riječ o ulozi Lanzarote konvencije u odgojno-obrazovnom sustavu, postoje tri važna područja djelovanja unutar navedenog sustava na koja su države potpisnice dužne obraditi pozornost te uvesti potrebne promjene u svrhu zaštite djece od seksualnog nasilja:

- **zapošljavanje, izobrazba i podizanje svijesti osoba koje rade u kontaktu s djecom (članak 5.)**
- **obrazovanje djece (članak 6.)**
- **prijavljivanje sumnje u seksualno iskorištavanje ili seksualno zlostavljanje (članak 12.)**

Iako je važno da su odgojno-obrazovni djelatnici/e upoznati s cijelim tekstom Konvencije, u nastavku se nalaze navedeni članci usmjereni specifično na odgojno-obrazovni sustav te pojašnjenja:

• **Članak 5. – Zapošljavanje, izobrazba i podizanje svijesti osoba koje rade u kontaktu s djecom**

1. Svaka će stranka usvojiti potrebne **zakonodavne ili druge mjere za poticanje svijesti o zaštiti i pravima djece među osobama koje su u redovitom kontaktu s djecom u sektorima obrazovanja**, zdravstva, socijalne zaštite, pravosuđa i policije te na područjima vezanim uz sport, kulturu i slobodne aktivnosti.

2. Svaka će stranka usvojiti potrebne **zakonodavne ili druge mjere kako bi osigurala da osobe o kojima je riječ u stavku 1. raspoložu odgovarajućim znanjem o seksualnom iskorištavanju i seksualnom zlostavljanju djece, o načinima da se iste prepozna te o mogućnosti navedenoj u članku 12. stavku 1. (Prijavljivanje sumnje u seksualno iskorištavanje ili seksualno zlostavljanje).**

OBJAŠNJENJE/PRIMJENA U ODGOJNO-OBRAZOVNOM SUSTAVU: Države potpisnice dužne su se pobrinuti da sve osobe u odgojno-obrazovnom sustavu koje su u redovitom kontaktu s djecom imaju adekvatnu razinu znanja o seksualnom nasilju nad djecom, kako bi mogli prepoznati različite oblike seksualnog nasilja te prijaviti sumnju na seksualno nasilje. Zakonodavne mjere donesene u ovu svrhu uključuju **Nacionalni plan za suzbijanje seksualnog nasilja i seksualnog uznemiravanja za razdoblje od 2022. do 2027. godine, Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja** te **Akcijski plan za prevenciju nasilja u školama 2020. – 2024.**, u kojem se prevencija seksualnog nasilja eksplicitno ili implicitno spominje u sljedećim stavcima:

- Nužno je nastaviti **unapređivati postojeće preventivne programe** i razvijati nove koji će dati učinkovit odgovor svim vrstama nasilja: fizičkom, psihičkom/emocionalnom, **seksualnom** i sve prisutnijem internetskom nasilju.
- Podaci govore o značajnoj prisutnosti i tzv. **sekstanja** među našim učenicima koja se odnosi na primanje, slanje, prosljeđivanje svojih i tuđih eksplicitnih seksualnih sadržaja. Porazno je niska osviještenost da je to nasilnički oblik ponašanja, a dodatno zabrinjava činjenica da je povezano s ucjenama te da svi odgojno-obrazovni djelatnici nisu o tome informirani.
- **Programi/projekti prevencije** moraju uključivati i prevenciju **rodno uvjetovanog nasilja**, homofobnog i transfobnog nasilja te je nužno osigurati da se u školama provode programi prevencije rodno uvjetovanog nasilja, odnosno **nasilja u vezama mladih**. U **stručna usavršavanja učitelja** potrebno je uključiti **programe/projekte edukacija i senzibilizacije na temu rodno uvjetovanog nasilja** i ponuditi preventivne programe/projekte **suzbijanja nasilja u vezama mladih (...)**.

Još jedan važan element su programi prevencije seksualnog nasilja, koji bi se trebali sustavno provoditi tijekom cijelog obrazovanja. Iako postoji niz verificiranih preventivnih programa usmjerenih na prevenciju nasilja u mladenačkim vezama, kao što je program Rodnom jednakošću protiv nasilja u intimnim partnerskim vezama (CESI – Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje), kada je riječ o preventivnim programima usmjerenim ciljano na seksualno nasilje, trenutno se na popisu verificiranih programa nalaze samo CAP program (Child Abuse Prevention²⁴), koji obuhvaća djecu predškolske i školske dobi, te programi Ženske sobe, SNEP i SNEP 2 – Junior, kojima su obuhvaćeni prva tri razreda srednje škole te viši razredi osnovne škole. Unatoč postojanju navedena dva programa, osnovni problem je vezan uz manjak njihovog sustavnog provođenja (npr. odluka škole hoće li odabrati ili ne provođenje programa prevencije seksualnog nasilja), razina spremnosti i osposobljenosti nastavnog osoblja za njegovo provođenje, kontinuitet provedbe i sl.

²⁴ CAP program nastao je u SAD-u 1978. godine i iako se u Hrvatskoj primjenjuje od 1999. godine, važno je znati da se radi o programu koji ne uzima u obzir kulturološke razlike, već je baziran na američkim kulturološkim normama.

3. Svaka će stranka usvojiti **potrebne zakonodavne ili druge mjere**, u skladu sa svojim unutarnjim pravom, kako bi osigurala da **uvjeti za pristup strukama čije obavljanje podrazumijeva redovite kontakte s djecom osiguravaju da kandidati za te struke nisu prethodno osuđivani za djela seksualnog iskorištavanja ili seksualnog zlostavljanja djece**.

OBJAŠNJENJE/PRIMJENA U ODGOJNO-OBRAZOVNOM SUSTAVU: Iako u Hrvatskoj postoje *Zakon o pravnim posljedicama osude, kaznenoj evidenciji i rehabilitaciji* (članak 13. stavak 4.), posebni propisi vezani uz zapošljavanje u sustavu odgoja i obrazovanja, kao i *Direktiva o zaštiti djece od seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije*, koja kao jedan od načina zaštite djece propisuje provjeru prethodne osuđivanosti, u praksi i dalje postoje značajni propusti/izazovi kada je riječ o poštivanju gore navedenog članka. Kao što navodi Pravobraniteljica za djecu u svojem *Izvešću o radu za 2021. godinu*, postoji „[...] nerazumijevanje razlike između tzv. potvrde o nekažnjavanju i uvjerenja o podacima iz kaznene evidencije Ministarstva pravosuđa i uprave. Dok se potvrdom o nekažnjavanju, koja se može dobiti na općinskom sudu ili putem sustava e-građani, dokazuje da protiv osobe nije u tijeku kazneni postupak, uvjerenje iz kaznene evidencije jedini je dokaz da osoba nije pravomoćno osuđena, što je prema nekim posebnim propisima uvjet za rad s djecom.“ Odgojno-obrazovne ustanove pri zapošljavanju uglavnom traže potvrdu o nekažnjavanju, no ne i uvid u kaznenu evidenciju kako bi se dokazalo da osoba nije prethodno kažnjavana za kaznena djela zbog kojih ne bi smjeli raditi s djecom, među koja spadaju i kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta.

• Članak 6. – Obrazovanje djece

Svaka će stranka usvojiti potrebne **zakonodavne ili druge mjere kako bi osigurala da djeca, tijekom osnovnog i srednjeg obrazovanja, dobiju informacije o rizicima seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, kao i o načinima da se zaštite, prilagođeno njihovim razvojnim sposobnostima**. Te će informacije, koje se pružaju u suradnji s roditeljima, biti predstavljene u okviru općenitijeg konteksta informacija o spolnosti te će se posebna pozornost posvetiti riziku, osobito rizicima koje nosi upotreba novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija.

OBJAŠNJENJE/PRIMJENA U ODGOJNO-OBRAZOVNOM SUSTAVU:

• Članak 12. – Prijavljivanje sumnje u seksualno iskorištavanje ili seksualno zlostavljanje

1. Svaka će stranka usvojiti **zakonodavne ili druge mjere potrebne kako bi se osiguralo da pravila o tajnosti koja unutarnje pravo nameće određenim strukama pozvanima da rade u kontaktu s djecom ne predstavljaju prepreku mogućnosti da pripadnici tih struka prijave odgovornim službama** za zaštitu djece bilo koju situaciju za koju imaju **opravdanih razloga sumnjati da je dijete žrtva seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja**.
2. Svaka će stranka usvojiti zakonske ili druge mjere potrebne kako bi **potaknula svaku osobu koja zna ili u dobroj vjeri sumnja u seksualno iskorištavanje ili seksualno zlostavljanje djece da prijavi te činjenice nadležnim službama**.

OBJAŠNJENJE/PRIMJENA U ODGOJNO-OBRAZOVNOM SUSTAVU: Dužnost je svake osobe, pa tako i svih osoba zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama, da prijave **svaku sumnju na seksualno nasilje**. Dapače, status odgojno-obrazovnih djelatnica/ka kao službenih osoba značajno povećava njihovu razinu odgovornosti te implicira dodatnu obvezu za brigu i skrb o dobrobiti djece i mladih, uključujući i zaštitu od seksualnog nasilja te poduzimanje svih relevantnih koraka u slučaju sumnje na seksualno nasilje. Nadalje, prijava sumnje na seksualno nasilje je **prioritet nad čuvanjem profesionalne tajne**. Primjena ovog stavka u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu uređena kaznenopravnim zakonodavstvom, dok je detaljno postupanje osoba zaposlenih u sustavu odgoja i obrazovanja definirano **Protokolom o postupanju u slučaju seksualnog nasilja**.

Zaključno, Lanzarote konvencija ključan je dokument za zaštitu djece od seksualnog nasilja te bi sve osobe zaposlene u odgojno-obrazovnom sustavu trebale s njom biti detaljno upoznate. Unatoč njezinoj važnosti, Republika Hrvatska još uvijek ne koristi Lanzarote konvenciju u njezinom punom kapacitetu kako bi osigurala dobrobit i zaštitu djece. Od njezine ratifikacije učinjeni su određeni koraci prema ispunjavanju obveza koje je Republika Hrvatska preuzela na sebe ratifikacijom ove konvencije, uglavnom ograničeni na izmjene Kaznenog zakona i Zakona o kaznenom postupku.

Nadležno tijelo zaduženo za praćenje provedbe Lanzarote konvencije u Republici Hrvatskoj je Ministarstvo pravosuđa i uprave, koje u svrhu izrade objedinjenog izvješća dostavlja podatke o provedbi Odboru potpisnica Konvencije o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (engl. *Lanzarote Committee*) u obliku odgovora na upitnik²⁶. Nažalost, ne postoje javno dostupna izvješća s podacima za Hrvatsku, što onemogućava jasnije praćenje i izradu tzv. izvještaja iz sjene (engl. *shadow report*). Izvještaj iz sjene je izvještaj koji se izrađuje neovisno o izvještaju nadležnog državnog tijela zaduženog za nadziranje provedbe određene konvencije ili drugih sličnih dokumenata. Izrađuju ga izvjestitelji iz sjene (najčešće organizacije civilnog društva), prateći provedbu po istim parametrima kao i nadležno državno tijelo, kako bi se mogli usporediti podaci iz dva izvještaja i dobiti potpunija i objektivnija slika provedbe. Iako je u poslovniku Odbora navedeno da će Odbor tražiti mišljenja predstavnika/ca civilnog društva i drugih relevantnih tijela o stanju provedbe Lanzarote konvencije, kao i o odgovorima državnog tijela nadležnog za praćenje provedbe, još nismo svjedočili ovakvom postupanju u praksi.

Upravo dobrim poznavanjem obveza koje je država preuzela ratifikacijom Lanzarote konvencije, u svakom od relevantnih sustava, uključujući odgojno-obrazovni, aktivnim zagovaranjem provođenja potrebnih promjena možemo unaprijediti provedbu ove važne konvencije, a time i poboljšati zaštitu djece od seksualnog nasilja.

²⁶ IZVJEŠĆE O AKTIVNOSTI ODBORA POTPISNICA KONVENCIJE: <https://rm.coe.int/7th-activity-report-of-the-lanzarote-committee/1680aa8e3a>

13

ULOGA I VAŽNOST
RODITELJA U PREVENCIJI
SEKSUALNOG NASILJA

13. ULOGA I VAŽNOST RODITELJA U PREVENCIJI SEKSUALNOG NASILJA

dr. sc. Matea Belošević

Seksualno nasilje nad djecom i mladima predstavlja značajan javnozdravstveni problem i negativno iskustvo u djetinjstvu (Centers for Disease Control [CDC], 2019; Prikhidko i Kenny, 2021). Javnozdravstveni pristupi prevenciji seksualnog nasilja djece i mladih naglašavaju važnost uključivanja različitih okruženja u prevenciju seksualnog nasilja, odnosno neizostavnu ulogu roditelja u prevenciji seksualnog nasilja (Anderson, Mangels i Langsam, 2004; Babatsikos i Miles, 2015; Rudolph i sur., 2018; Wurtele, 2009).

Unatoč preporukama stručnjaka/inja da roditelji sudjeluju u edukaciji svoje djece o prevenciji seksualnog nasilja i preferencijama roditelja da su upravo oni primarni edukatori djece na tu tematiku (Foster, 2017; Rudolph i Zimmer-Gembeck, 2018; Walsh i Brandon, 2012), mnogi roditelji nerado pokreću razgovore o seksualnosti, a pogotovo o seksualnom nasilju sa svojom djecom. Glavni razlozi za to su što mnogi roditelji ne vjeruju da su njihova djeca u opasnosti od seksualnog nasilja ili zato što im nedostaje znanja, vještina i prakse za razgovor o toj tematici, ili im je neugodno biti u ulozi seksualnih edukatora (Babatsikos, 2010; Del Campo i sur., 2023; Flores i Barroso, 2017; Kenny i Wurtele, 2013; Livingston i sur., 2020; Prikhidko i Kenny, 2021; Rudolph i Zimmer-Gembeck, 2018).

Nekoliko je studija pokazalo da upravo roditelji mogu biti učinkoviti edukatori u sprječavanju rizika od seksualnog nasilja, ali kada imaju odgovarajuću razinu znanja i vještina da na učinkovit način otvore temu seksualnog nasilja sa svojom djecom (Del Campo i Fávero, 2020; Del Campo i sur., 2023). Prije svega, roditelje bi trebalo poticati na višestruke razgovore s djecom tijekom njihova odrastanja o prevenciji seksualnog nasilja (Babatsikos i Miles, 2015; Dilorio i sur., 2002). Ako želimo prevenirati seksualno nasilje, roditeljima bi trebalo omogućiti stjecanje znanja kako i u kojem trenutku dječjeg razvoja uputiti ključne informacije djeci i mladima te koje su to ključne informacije (Dilorio i sur., 2002). Naime, roditelje bi trebalo podučiti boljem prepoznavanju taktika počinitelja i načina djelovanja (kao što je vrbovanje), potencijalno rizičnih situacija, znakova upozorenja (kao što je odrasla osoba koja posvećuje posebnu pažnju i daje privilegije ili darove jednom djetetu), kao i identiteta mogućih počinitelja (uključujući partnere, stariju djecu/adolescente, širu obitelj...) (Rudolph i sur., 2018). Ujedno, roditelje bi trebalo poučiti postavljanju zdravih granica i protokolima privatnosti (na primjer, u vezi s nebiološkim članovima/cama kućanstva i starijom djecom), posebnim tehnikama zaštite (kao što je nenajavljeni dolazak kada dijete provodi vrijeme samo s odraslim ili starijim djetetom), razgovoru sa starijom djecom o primjerenom i neprimjerenom ponašanju s mlađom djecom te prepoznavanju problematičnog ili zabrinjavajućeg seksualnog ponašanja (Mendelson i Letourneau, 2015). I ono ključno, roditelje je važno podučiti vezi između pozitivnog roditeljstva i rizika od seksualnog nasilja nad djecom, jačajući nadzor djece, uključenost u život djeteta, toplinu i komunikaciju u odnosu s djetetom. Navedeno nisu samo važne komponente za dobrobit djeteta u socijalnim i emocionalnim domenama, već su i važne strategije za prevenciju

seksualnog nasilja (Rudolph i sur., 2018). Razgovori roditelja s djecom o temama vezanim uz seksualnost i prevenciju seksualnog nasilja potencijalno mogu biti najučinkovitije strategije, ako kod roditelja potičemo komunikaciju s djetetom na topao, brižan i čvrst način (Mendelson i Letourneau, 2015).

Dakle, roditelji mogu igrati ključnu ulogu u prevenciji seksualnog nasilja na dva načina: izravno, kroz roditeljski nadzor, praćenje, uključivanje u život djeteta i komunikaciju s djecom i neizravno, promicanjem kompetentnosti, dobrobiti, samopoštovanja i samoučinkovitosti kod djece, što ih može učiniti manje vjerojatnim metama za seksualno nasilje i sposobnijima da na odgovarajući način reagiraju na preživljeno seksualno nasilje te potencijalno otkriju ako se ono dogodi (Rudolph i sur., 2018; Guastaferrero i sur., 2022). Međutim, veliki izazov za stručnjake/inje predstavlja kako doprijeti do roditelja s porukama o prevenciji seksualnog nasilja djece, budući da mnogi roditelji ne pohađaju preventivne radionice, ne savjetuju se sa stručnjacima/kinjama, niti se konzultiraju putem interneta, što pokazuju pojedine studije (Babatsikos, 2010; Babatsikos i Miles, 2015). Stoga je važno da se na različite načine pokuša obuhvatiti roditelje. Tako se ključne poruke za prevenciju seksualnog nasilja mogu uključiti u druge teme od interesa roditeljima, poput sigurnosti na internetu ili kroz programe kućnih posjeta u prenatalnoj dobi ili programe razvoja roditeljskih vještina. Uz navedeno, važno je koristiti i inovativne pristupe dopiranja do roditelja, poput korištenja društvenih mreža.

S obzirom na navedene izazove, u nastavku teksta istaknute su smjernice i ključne poruke za roditelje koje se mogu prenositi na različite načine, a odnose se na to kada i kako roditelji mogu poticati razgovor s djecom o temi seksualnog nasilja te koje sve korake mogu poduzeti kako bi zaštitili svoje dijete.

KADA I NA KOJI NAČIN POTAKNUTI RAZGOVOR S DJECOM O SEKSUALNOM NASILJU?

Ne postoji točno definirana dob djeteta, mjesto, vrijeme ni način kako razgovarati s djetetom o prevenciji seksualnog nasilja. Važno je imati na umu da to ne bi trebao biti izolirani razgovor koji ćete s djetetom obaviti jednom. U našoj kulturi tema seksualnog nasilja je često popraćena stigmom i neugodom. Upravo zbog toga je važno početi razgovarati s djecom o navedenoj tematici u što ranijoj dobi i što češće. Što ranije započnete razgovarati s djecom, to će ti razgovori biti lakši i normalniji te ćete postaviti dobre temelje za prevenciju seksualnog nasilja u vlastitoj obitelji (Bernier, 2014; Jeglic i Calkins, 2022; Daniels, 2023; Mendelson i Letourneau, 2015). Započnite s pravilnim imenovanjem dijelova tijela i razgovorom o njima u što ranijoj dobi djeteta, odnosno u razdoblju ranog djetinjstva (Bernier, 2014; Daniels, 2023; Jeglic i Calkins, 2022). Riječi penis i vagina trebale bi postati riječi koje su jednako uobičajene i neutralne u vašem kućanstvu kao riječi ruka i noga.

U razdoblju srednjeg djetinjstva i rane adolescencije djeca postaju sve znatijeljnija te njihova pitanja postaju složenija (Jeglic i Calkins, 2022). Kako se na to pripremiti? Preporučuje se korištenje pokretača razgovora. Možda neki događaj u školi vašeg djeteta, odnosi između vršnjaka/inja, film koji zajedno gledate ili neki događaj koji ste zajedno vidjeli na vijestima može poslužiti kao poticaj za raspravu. U ovoj dobi s djecom je važno razgovarati o širokoj tematici poput seksualne orijentacije i rodnog identiteta, postavljanja osobnih granica, intimnosti i poštovanja, odgovornog seksualnog ponašanja, pritiska vršnjaka/inja, pristanka na odnose, partnerskog i seksualnog nasilja (Jeglic i Calkins, 2022).

Dolaskom razdoblja adolescencije održavanje komunikacije s djecom postaje sve veći izazov, stoga je ključ postaviti dobre temelje u ranijim razvojnim fazama. Pozitivan odnos između roditelja i

adolescenata/kinja, kojeg karakterizira otvorena komunikacija i pružanje podrške (Hair i sur., 2009), od velike je važnosti za razvoj adolescenata/kinja, koji prolaze kroz brojne fizičke i emocionalne promjene u razdoblju adolescencije (Sacks i sur., 2014). Brojna istraživanja pokazuju kako je pozitivna obiteljska komunikacija o seksualnom ponašanju povezana s poboljšanom seksualnom sigurnošću među adolescentima/kinjama uključujući odgođeno započinjanje seksualnih aktivnosti te povećanu upotrebu kontracepcije (Aspy i sur., 2007; Wight i Fullerton, 2013). Nadalje, u ovoj je dobi važno uspostavljati balans između davanja autonomije mladima te adekvatnog nadzora i brige za mlade (Kobak i sur., 2017). Važno je da roditelji znaju gdje mladi provode slobodno vrijeme, tko su im prijatelji/ce i na što troše svoj novac. Uz to, ne smijemo zaboraviti da mladi uče po modelu, stoga je ključno i dalje modelirati prosocijalna ponašanja – mladi promatraju kako rješavate sukobe te kako stvarate i održavate odnose s drugim osobama.

Smjernice za roditelje za prevenciju seksualnog nasilja (Bernier, 2014; Daniels, 2023; Jeglic i Calkins, 2022):

- **Počnite razgovarati s djecom o dijelovima tijela, o važnosti osobnog prostora i privatnosti u razdoblju ranog djetinjstva, a o seksualnim odnosima u razdoblju rane adolescencije.**

Započnite s pravilnim imenovanjem dijelova tijela i razgovorom o njima u što ranijoj dobi djeteta. Tako potičemo da se dijete ugodno osjeća prilikom korištenja ovih riječi te da poznaje njihovo značenje, što posljedično može pomoći djetetu da jasno verbalizira ako mu/joj se dogodi nešto neprimjereno.

- **Naučite dijete da su neki dijelovi tijela privatni.**

Naučite dijete da se intimni dijelovi tijela nazivaju privatnim, jer nitko drugi ne bi trebao tražiti da ih vidi, dira ili fotografira.

- **Dopustite osobnu njegu i kupanje vašeg djeteta samo osobama u koje imate povjerenja i koje poznajete duži niz godina. U skladu s razvojem djeteta potaknite dijete na samostalnost u odnosu na osobnu higijenu i brigu o vlastitom tijelu.**

- **Podučite dijete postavljanju granica vezanih uz njihov osobni prostor i tijelo. Ujedno, podučite dijete da granice i pravila vezana uz vlastito tijelo vrijede i za osobe koje poznaju, uključujući odrasle osobe, ali i djecu.**

Naučite dijete da nitko ne bi trebao dirati njihove intimne dijelove tijela te nitko od njih ne bi trebao tražiti da diraju tuđe intimne dijelove tijela.

- **Podučite dijete da NEMA tajni vezanih uz vlastito tijelo. Ujedno, podučite dijete da NIKADA neće biti u nevolji ako vam otkrije neku tajnu vezanu uz vlastito tijelo.**

Recite djetetu da bez obzira na to što mu/joj netko kaže, tajne vezane uz vlastito tijelo nisu U REDU te bi vam uvijek trebali reći kada ih netko pokušava nagovoriti da imaju neku tajnu vezanu uz njihovo tijelo. Važno je uspostaviti odnos s djetetom u kojem nema neugodnih ili zabranjenih tema te da Vaše dijete zna da ste uvijek na raspolaganju za odgovaranje na pitanja o bilo kojoj temi od interesa.

- **Podučite dijete da dodiri tijela mogu biti bolni, neugodni, ali ponekad i ugodni i škakljivi.**

Mnoga literatura govori o „dobrim i lošim dodirima“, međutim navedeno ponekad može biti zbunjujuće za djecu i mlade, jer često neki od „loših dodira“ ne bole ili ne izazivaju neugodne osjećaje, već baš suprotno mogu biti ugodni. Stoga je važno s djecom razgovarati o dodirima koji nisu primjereni.

- **Ostavite otvorenim prostor za komunikaciju o temama vezanim uz osobni razvoj, seksualnost i prevenciju seksualnog nasilja. Razgovor o tim temama na otvoren i iskren način najbolja je metoda da zaštitite svoju djecu tijekom života.**

Zaključno, roditelji mogu imati ključnu ulogu u prevenciji seksualnog nasilja nad djecom i mladima upravo kroz aktivno i uključeno roditeljstvo. Najznačajniji doprinos roditelja u prevenciji seksualnog nasilja nad djecom i mladima može biti kroz stvaranje sigurnijeg okruženja te pružanjem podrške svojoj djeci da se osjećaju sigurno i samopouzdana u različitim okruženjima, a posebice u onom obiteljskom. Stoga je važno uspostaviti topao i brižan odnos s djetetom te poticati kontinuiranu raspravu u različitim fazama djetetovog razvoja o dijelovima tijela, privatnosti, zdravim granicama, davanju pristanka, modeliranju zdravih odnosa i još mnogo toga. Navedene teme nisu ograničene samo na jedan razgovor s djetetom. Otvorena komunikacija s djecom i stvaranje odnosa povjerenja ključni su temelji u prevenciji i otkrivanju seksualnog nasilja.

The background features a complex abstract design with various geometric elements. At the top, there is a large green triangle with horizontal lines, a smaller dotted green triangle, and a larger triangle with diagonal lines. Below these, there is a purple triangle with horizontal lines, a large purple dotted triangle, and a green triangle with a diagonal line. A large brown circle containing the number 14 is positioned in the lower right. The overall color palette includes light blue, green, purple, brown, and white.

**SNEP 2 – JUNIOR
(SEKSUALNO NASILJE
– EDUKACIJSKI I
PREVENTIVNI PROGRAM 2
- JUNIOR)**

14

14. PROGRAM PREVENCIJE SEKSUALNOG NASILJA ZA VIŠE RAZREDE OSNOVNIH ŠKOLA „SNEP 2 – JUNIOR,,

NAZIV PROGRAMA	SNEP 2 - JUNIOR (SEKSUALNO NASILJE – EDUKACIJSKI I PREVENTIVNI PROGRAM 2 - JUNIOR)
VRSTA PROGRAMA	Preventivni program
NOSITELJICA PROGRAMA	Ženska soba
OPĆI CILJ PROGRAMA	Prevenција seksualnog nasilja nad i među djecom
CILJANA POPULACIJA	Učenice i učenici 5., 6., 7. i 8. razreda osnovne škole
PODTEME	5. razred: Seksualno nasilje i predrasude o seksualnom nasilju 6. razred: Konvencija o pravima djeteta i seksualno nasilje u obitelji 7. razred: Elektroničko seksualno nasilje 8. razred: Seksualno nasilje u mladenačkim vezama
ISHODI UČENJA NA RAZINI PROGRAMA	<ul style="list-style-type: none"> * objasniti što je seksualno nasilje * nabrojati uzroke, oblike i posljedice seksualnog nasilja * prepoznati znakove upozorenja koji ukazuju na izloženost seksualnom nasilju * prepoznati seksualno nasilje nad djecom kao primjer kršenja prava djeteta na zaštitu od nasilja i zaštitu od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja * kritički se osvrnuti na predrasude o seksualnom nasilju i razlikovati ih od činjenica * povezati seksualno nasilje s rodnom neravnopravnošću u društvu

	<ul style="list-style-type: none"> * opisati mehanizme povećanog rizika od sudjelovanja u elektroničkom seksualnom nasilju i navesti rizična ponašanja na internetu * oblikovati pravila sigurnog ponašanja na internetu s ciljem zaštite od elektroničkog seksualnog nasilja * objasniti koncept pristanka na seksualne aktivnosti * prepoznati karakteristike kvalitetnih i štetnih veza * navesti i znati pronaći sustave za pomoć i podršku djeci koja su preživjela seksualno nasilje, kao i sustave za prijavu seksualnog nasilja * pokazati suosjećanje i empatiju prema osobama koje su preživjele bilo koji oblik seksualnog nasilja * prepoznati da je u slučaju seksualnog nasilja odgovornost uvijek na počinitelju i prepoznati važnost prijavljivanja počinitelja
<p>METODE RADA</p>	<ul style="list-style-type: none"> * suradničko učenje * kratka predavanja * vođeno poučavanje * edukativni filmovi i priče * rad u paru * rad u malim grupama * radni listići * grupne rasprave
<p>PREDVIĐENI IZVODITELJI/CE PROGRAMA</p>	<ul style="list-style-type: none"> • stručne suradnice/suradnici (socijalne pedagoginje/pedagozi, psihologinje/psiholozi, pedagoginje/pedagozi i dr.) • odgojno – obrazovne djelatnice/djelatnici koji su završili specijaliziranu edukaciju Ženske sobe

<p>AUTORICE PROGRAMA</p>	<p>ŽENSKA SOBA</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. dr. sc. Maja Mamula, psihologinja 2. Kristina Mihaljević, mag. paed. soc. 3. Josipa Tukara Komljenović, mag. soc. <p>INCEST TRAUMA CENTAR - BEOGRAD</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Dušica Popadić, psihologinja, Incest Trauma Centar – Beograd 2. Ljiljana Bogavac, dr. med., Incest Trauma Centar – Beograd <p>CESI – Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. mr. sc. Nataša Bijelić <p>VANJSKE STRUČNJAKINJE</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. prof. dr. sc. Dejana Bouillet, socijalna pedagoginja 2. Jelena Bičanić, prof. socijalne pedagogije
<p>RECENZIJIA PROGRAMA</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. prof. dr. sc. Martina Ferić, Laboratorij za preventijska istraživanja, Odsjek za poremećaje u ponašanju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 1. prof. dr. sc. Vesna Bilić, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
<p>UVODNE NAPOMENE VEZANE UZ PROVEDBU RADIONICA</p>	
<p>Tijekom cjelokupnog trajanja radionica, korištenjem <i>Italica</i> slova pružene su isključivo sugestije na koji način voditeljice/voditelji mogu učenicama/učenicima komunicirati vrijednosni sustav i njegove ključne poruke. Svaka voditeljica/voditelj ima svoj osobni stil i dragocjeno iskustvo u radu u učionici, te će svakako i u ovoj temi navedene resurse koristiti u najboljem interesu učenica/učenika. Svatko od nas ima vlastiti način, no samo je jedan vrijednosni sustav u području zaštite djece od nasilja, kao i ključne poruke koje ga odražavaju.</p>	
<p>Ako u bilo kojem trenu imate sumnju da je učenica/učenik žrtva seksualnog nasilja, obvezno kontaktirajte stručnu službu škole i postupite prema važećem Protokolu o postupanju u slučaju seksualnog nasilja!</p> <p>U slučaju da primijetite da učenica/učenik tijekom radionice želi podijeliti svoje osobno iskustvo preživljenog seksualnog nasilja, na oprezan i primjeren način zaustavite iznošenje osobnog iskustva i predložite da o tome razgovara s vama nakon provedene radionice (vidjeti „Grupa podrške“). Također, možete reći: <i>Čini mi se da se pripremaš ispričati nam nešto iz svog osobnog iskustva, iz svog života. Želim te pitati odgovara li ti da to učiniš sada, na ovoj radionici, ili želiš da izađemo sada van razgovarati o tome (ako postoji suvoditeljica/suvoditelj)? Osim toga, svoje iskustvo možeš podijeliti na grupi podrške, na koju će doći svi koji žele ispričati osobno iskustvo, ili možeš meni ispričati nakon ove radionice.</i></p>	

<p>PREPORUKE ZA PROVEDBU RADIONICA</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Pročitati uvodne napomene vezane uz provođenje radionica, kao i ovaj cjelokupni udžbenik. 2. Za provođenje radionica preporučuje se izvođenje u suvoditeljskom paru, kao nadstandard kojim se uvelike promiče i podiže kvaliteta rada i ukazuje posebna pažnja u slučaju da se identificira učenica/učenik koji treba posebnu pažnju. 3. Poželjno je da učenice/učenici sjede u krugu (ako je to moguće). 4. Priče koje se koriste za rad u grupama učenicama/učenicima dati u pisanom (papirnatom) obliku (kako bi lakše pratili čitanje na glas). Ako u razredu u kojem se provodi radionica postoje učenice/učenici s imenima koja se spominju u pričama, voditeljice/voditelji su obvezni promijeniti imena likova. 5. Predlaže se da se između provedbe dvije radionice (uvodne i tematske) za isti razred ne pravi velika stanka. Optimalno je da se provode u razmaku od 2 tjedna. Tako će trebati manje ponavljanja i podsjećanja što je bilo na prošloj radionici, a učenicama/učenicima ostaje dovoljno vremena između radionica da promisle o naučenom i da provjere nedoumice/pitanja na sljedećoj radionici. 6. Predlaže se da se radionice - kada god je to moguće - organiziraju zadnji sat nastave, prije svega zbog održavanja Grupa podrške, kao i zbog toga da učenice/učenici imaju vremena promisliti o naučenom na radionici. 7. Ukoliko voditeljice/voditelji prepoznaju potrebu za dodatnim razgovorom s učenicama/učenicima o temi ili prepoznaju da je potrebno dodatno obraditi određeni dio radionice, predlaže se da s učenicama/učenicima porazgovaraju na sljedećem Satu razrednog odjela.
<p>ETIČKI ASPEKT</p>	<p>Provedba SNEP 2 – Junior programa nužno se mora odvijati uz poštovanje etičkih načela koja vrijede za rad s djecom, s ciljem osiguravanja najboljeg interesa djeteta. Nužno je da sve voditeljice/voditelji programa poštuju etički kodeks svoje struke kojoj pripadaju (Etički kodeks socijalnih pedagoga/inja, Kodeks etike psihološke djelatnosti i dr.), kao i Etički kodeks škole.</p> <p>SNEP 2 – Junior program, njegov sadržaj, aktivnosti i metode, kreiran je u cilju osiguravanja najboljeg interesa djeteta stoga je nužno na taj način i osigurati njegovu provedbu. Od izrazite je važnosti da učenice/učenici sudjeluju u programu uz kontinuiranu podršku i vođenje voditeljica/voditelja kako bi se ostvarili pozitivni ishodi programa.</p> <p>Provedba programa mora biti temeljena na uvažavanju različitosti.</p> <p>Informacije koje učenice/učenici iznose na radionicama ili na grupi podrške, a koje ne uključuju sumnju na nasilje, povjerljive su i ostaju u grupi. Pravilo povjerljivosti se definira na početku svake radionice i sesije grupe podrške kao grupno pravilo.</p> <p>Također, važno je unaprijed informirati učenice/učenike o tome da je zakonska obveza škole prijaviti svaku sumnju na seksualno nasilje, vodeći pri tome posebnu brigu o potrebnoj pomoći i podršci učenici/učeniku.</p>

<p>RAZLIČITOSTI</p>	<p>Važno je imati na umu da se tema seksualnog nasilja ne može obrađivati bez znanja o različitostima. Vrijednosni sustav u području seksualnog nasilja mora se temeljiti na najboljem interesu djeteta, odnosno učenice/učenika izloženog nasilju. Stavovi koje imamo o seksualnom nasilju, a koje smo usvojili kroz odgoj i obrazovanje, značajno utječu na rad na sprječavanju seksualnog nasilja i zaštiti od seksualnog nasilja.</p> <p>Kako biste kvalitetno provodili ove radionice, neophodno je preispitati vlastite stavove i predrasude kako ih ne biste prenosili dalje na učenice/učenike. Prepoznajte na koje sve načine uvažavate sve različitosti, ali i one na koje možda diskriminirate. Uloga svake voditeljice/voditelja radionice jest da kroz vlastite stavove i ponašanja javno bude uzor učenicama/učenicima.</p>
<p>RODNA KOMPONENTA SEKSUALNOG NASILJA</p>	<p>Iskustvo provođenja preventivnih programa potvrdilo je da voditeljice/voditelji u okviru tema seksualnog nasilja i nasilja u obitelji osobno imaju najviše teškoća u razumijevanju, ali i prenošenju rodne komponente nasilja (uzroka, dinamike, spol žrtve, spol počinitelja). Seksualno nasilje i nasilje u obitelji su dva glavna oblika rodno uvjetovanog nasilja u kojima su najčešći počinitelji muškarci, a najčešće žrtve su djevojčice, djevojke i žene.</p> <p>Voditeljice/voditelji u okviru svojih edukacija i proučavanja stručne literature nauče da je politički korektno reći da su počinitelji seksualnog nasilja najčešće osobe muškog spola. Međutim, to ne znači da će to znanje moći i znati jasno prenijeti svojim kolegicama/kolegama, roditeljima i učenicama/učenicima. Pri tome je važno djeci prenijeti točne informacije kako bi učinili sve što možemo da bi se spriječilo prenošenje i utjecaj predrasuda te zaustavilo nasilje.</p> <p>Statistike u Europi i svijetu ukazuju kako je od 10 partnerskih odnosa u kojima postoji nasilje, u njih 9 počinitelj muškog spola. Također, u slučaju seksualnog zlostavljanja djece najčešći počinitelji su muškarci. Nadalje, podaci ukazuju kako su navedeni oblici nasilja iznimno rasprostranjeni. Zbog toga ljude nerijetko preplavi osjećaj da je nasilje doslovno svugdje oko nas i pojave im se otpori u usvajanju osnovnog razumijevanja spola počinitelja seksualnog nasilja i nasilja u obitelji. Tako se često čuje “ako priznamo da su počinitelji najčešće muškarci, proizlazi kao da svi muškarci počinitelji nasilja”. Međutim, svjesni smo da to nije točno. Činjenica da su muškarci najčešći počinitelji, ne implicira da su svi muškarci nasilni.</p> <p>Rodno uvjetovano nasilje, prije svega seksualno nasilje i nasilje u obitelji, direktna je posljedica neravnopravne raspodjele moći između žena i muškaraca, koja postoji u društvu. Iako neravnopravnost lakše prepoznajemo u nekim drugim sferama života (pri zapošljavanju, napredovanju, razlici u visini plaća i dr.), važno je razumijevanje da je utjecaj patrijarhata i neravnopravnost žena i muškaraca direktno povezan sa seksualnim nasiljem nad djevojčicama, djevojkama i ženama.</p> <p>Ako nismo jasni o tome koji je najčešći spol počinitelja nasilja, posljedica je da zapravo pomažemo nasilnicima, iako to možda svjesno ne želimo. Najčešće to činimo kroz podržavanje raširenih predrasuda, koje su utemeljene u duboko internaliziranim osobnim stavovima, koje smo na žalost, stekli i razvili već tijekom odrastanja. Neke od najčešćih predrasuda su:</p> <p>“Muškarci i žene jednako vrše nasilje”. Rezultati svih međunarodnih i nacionalnih istraživanja, kao i podatci policije i pravosudnog sustava u potpunosti opovrgavaju ovu predrasudu.</p>

“On (nasilnik) je nasilan, jer je i sam preživio nasilje.” Najčešće se aludira na “traumu u djetinjstvu” i “da i njemu treba pomoć”, čime se zamagljuje da je **prioritet pomoć žrtvi nasilja koje je on sada počinio i da je odgovornost isključivo na počinitelju.**

“To nikako ne može biti on, znam čovjeka (kolegu, susjeda, člana obitelji), zlatan je.” Jedna od taktika nasilnika je da se u javnosti, koju činimo i mi, predstavi kao pozitivna osoba, tako da kada saznamo za slučaj počnemo sumnjati, opravdavati i/ili umanjivati njegovu nasilje, čime postaje dominantno naše nepovjerenje u iskustvo žrtve.

“Sigurno je i ona nešto učinila i izazvala ga, pa je on morao...”. Jedna od najčešći predrasuda, kojom se temeljna odgovornost za počinjeno nasilje prebacuje na žrtvu i traži se na koji način je sama žrtva nekim svojim postupcima „izazvala“ ili „doprinijela“ preživljenom nasilju. Umjesto prijavljivanja nasilja nadležnim službama, okruženje često traži “uzrok/povod”, odnosno aktivira se tzv. mit o uzajamnosti, kojim se implicira da “oni oboje sudjeluju u nasilju” i da je žrtva odgovorna. Žrtva se uvijek okrivljuje, na različite načine, a ovo je samo jedan od načina s kojim nasilnik računa – nemojte mu pomagati.

“Ne mogu ja tvrditi da je on nasilan, nisam vidjela/vidio.” Bilo da ste susjeda/susjed, kolegica/kolega ili voditeljica/voditelj ne trebate vidjeti nečije nasilje da biste – posebno u ulozi voditeljice/voditelja ovog programa – vjerno prenijeli podatke o tome koji je najčešći spol počinitelja.

Funkcija predrasuda je minimizirati, relativizirati ili poništiti odgovornost nasilnika. Ili sve to zajedno. Predrasude idu na ruku nasilnicima. Često ih svjesno kreiraju kao jednu od svojih taktika, kako se o nasilju ne bi saznalo ili kako ne bi odgovarali za počinjeno kazneno djelo.

Nitko ne poriče da i žene mogu biti nasilne. U stvarnom životu, to je slučaj u 1 od 10 nasilnih partnerskih odnosa. Svaki put kada jasno ne istaknemo da je od 10 nasilnika u partnerskom odnosu 9 osoba muškog spola – snosimo odgovornost za neistinitu poruku koju smo poslali.

Podržavanje predrasuda se događa kada voditeljice/voditelji izgovore ili iskažu dvosmislene ili konfuzne poruke, što nerijetko čine i svojim govorom tijela koji izražava neslaganje sa “zadatkom što treba reći” ili izražava nesigurnost u poruku koju trebaju prenijeti - iako je poruka o spolu počinitelja u **najboljem interesu** djeteta ili odrasle osobe koja je preživjela nasilje.

Kako znamo da je u najboljem interesu? Tako što se **statistički podaci temelje na iskustvima stvarnih osoba koje su se zatekle u situaciji nasilja. Poricanjem ili modificiranjem brojki poništavamo iskustvo stvarnih osoba koje su u stvarnom životu tu negdje među nama.**

Voditeljice/voditelji i sami su podložni predrasudama, jer su tijekom odrastanja i cijelog života učili čuvati patrijarhalne predodžbe. Iskorakom izvan predrasuda u području nasilja voditeljice/voditelji izlaze iz zone komfora i mogu postati meta većine zbog stavova koje iskazuju u korist žrtve nasilja. Zbog toga je izuzetno važan osobni stav kojim izražavamo spremnost da se izložimo i da uvijek jasno iskažemo kako nismo važniji od djece i odraslih koji su preživjeli nasilje.

Uvijek se podsjetite: Kada govorite o muškarcima koji su nasilni, **NE GOVORITE O SVIM MUŠKARCIMA.** Ima ih puno koji su brižni, osjetljivi i doprinose zdravom partnerskom odnosu.

**GRUPA
PODRŠKE (30
min)**

Kada se obrađuje tema nasilja nad djecom, pa tako i seksualnog nasilja, potrebno je imati dodatni mehanizam podrške. Neophodno je već u okviru početne najave prve radionice učenicama/učenicima pružiti informacije o Grupi podrške. Tako će biti sigurni da je planirano vrijeme u kojem će imati individualnu pažnju voditeljice/voditelja, ako im je potrebna. Voditeljice/voditelji naglase učenicama/učenicima da će svakako biti na određenom mjestu 30 minuta (svakako ostanite tamo bez obzira na to dođe li netko ili ne). To obećanje svakako ispunite.

Ukoliko se radionica, primjerice, održava u okviru sata razrednog odjela, koji je zadnji sat u danu, tada je jednostavno ostati nakon završetka sata i pričekati 30 minuta ukoliko neka učenica/učenik dođe. Ako nakon održane radionice i voditeljice/voditelji i učenice/učenici moraju ići na neki drugi nastavni sat, koji je u rasporedu, važno je ostati u školi 30 minuta nakon što se završe svi nastavni sati na kojima učenice/učenici trebaju biti taj dan.

I u slučaju da ste i nakon 15 minuta sami u prostoriji, ostanite svih 30 minuta, jer se možda neka učenica/učenik bori sa sobom da napravi taj korak. Za razotkrivanje osobnog iskustva nasilja potrebno je vrijeme, najčešće godine. Vi pružate mogućnost da to bude baš na taj dan, u vrijeme u koje ste obećali. U okviru ovih radionica za Vas je to osam puta po 30 minuta, a za učenicu/učenika to može imati neprocjenjiv značaj.

Sadržaji koji su razmijenjeni tijekom radionica mogu ohrabriti učenice/učenike da ispričaju svoje iskustvo zanemarivanja i zlostavljanja. Tada se trebate povezati sa stručnim službom škole i postupiti u skladu s postojećim protokolima.

Također, učenicama/učenicima možete reći da mogu povesti prijateljicu/prijatelja na Grupnu podršku ako će se tako osjećati sigurnije.

Detaljnije o uspostavljanju i funkcioniranju grupa podrške možete pronaći u „Zdravim izborima za decu“ na str. 67. (http://incestraucentar.org.rs/files/2016/MPNTR-ITC_ZDRAVI_IZBORI_ZA_DECU_2016.pdf). Na ovaj resurs ste ciljano usmjereni jer Vam pored ove podteme i izvođenja radionica, može biti korisno i biti u stalnoj komunikaciji s kolegicama/kolegama, roditeljima i učenicama/učenicima, a sve vezano uz temu nasilja nad djecom.

DODATNE UPUTE ZA GRUPU PODRŠKE

Grupa podrške namijenjena je učenicama/učenicima koji imaju akutni životni problem, te im može pomoći da se možda prvi put otvore i nekome ispričaju svoj problem, a vama da im pružite zaštitu.

Započnite grupu podrške time da učenice/učenici kažu svoju zabrinutost, odnosno razlog zbog kojeg su se priključili grupi.

Predlažemo:

„Znam da nije lako govoriti o neugodnim stvarima. Znam da može biti teško izraziti riječima iskustvo koje te brine. Ako ti je teško reći, možeš napisati“.

Grupa može doći do teme razgovora na dva načina.

Prvi način je da jedna učenica/učenik kaže problem na kojem želi raditi i za koji bi bilo značajno da dobije pomoć ostalih. U tom trenutku, svatko od prisutnih može odlučiti želi li ostati ili otići iz različitih razloga.

Drugi način jest da se napravi krug u kojem će svaka učenica/učenik reći zašto je došao na Grupi. Od sadržaja koji ste čuli i koji je ponuđen, izaberite pravac ili fokus koji vrijedi za Grupi u trenutnom sastavu. Na primjer, ako je 4 od 6 učenica/učenika izrazilo zabrinutost zbog vrijeđanja u razrednoj WhatsApp grupi, to predstavlja fokus ove grupe. Kroz odgovore na sljedeća pitanja djeca mogu izraziti svoju zabrinutost u vezi s tim problemom.

Koliko vas:

- se boji da će se nekome dogoditi nešto loše?
- se osjeća bespomoćno?
- je ljuto na svoje vršnjake/inje?
- se nada da će se stvari ipak popraviti?
- ima neke ideje kako zaustaviti vrijeđanje, a koje želi podijeliti s Grupom?

Važno je dopustiti da svaka učenica/učenik koja dođe u Grupi podrške ima prijateljicu/prijatelja kao podršku i ako sama/sam ne može iskazati svoj problem, da to uz njezinu/njegovu dozvolu učini prijateljica/prijatelj. Istovremeno Vaš je zadatak da potaknete učenicu/učenika da to s vremenom iskaže svojim riječima.

Omogućite da učenice/učenici daju oduška svojim osjećajima. Često je upravo Grupi prvo mjesto gdje ih mogu pokazati. Budite uz njih, razmotrite opcije i ideje drugih učenica/učenika koji danas, na ovoj grupi, nemaju isti problem. Dajte im informacije o mjestima na kojima mogu dobiti pomoć i podršku.

Završite grupu tako da svaka učenica/učenik navede:

- jednu stvar koju nosi sa sobom iz grupe
- jednu stvar za koju treba pomoć
- jednu stvar koju može napraviti, a koju je naučio u Grupi

Ako u bilo kojem trenu **imate sumnju da je učenica/učenik žrtva seksualnog nasilja**, obvezno kontaktirajte stručnu službu škole i postupite prema važećem Protokolu o postupanju u slučaju seksualnog nasilja!

<p>DNEVNIK VODITELJICE/ VODITELJA</p>	<p>Radi vlastite analize i unapređenja svog rada važno je da svaka voditeljica/voditelj vodi dnevnik - kako pripreme, tako i realizacije radionica.</p> <p><u>Nakon prve radionice:</u></p> <p><i>Na prvom satu radionice, naučila/naučio sam o svojoj pripremi i realizaciji sata...</i></p> <p><i>Na prvom satu radionice, naučila/naučio sam od učenica/učenika...</i></p> <p><i>Za sljedeće izvođenje prvog sata radionica, pripremit ću još bolje...</i></p> <p><u>Nakon druge radionice:</u></p> <p><i>Na drugom satu radionice, naučila/naučio sam o svojoj pripremi i realizaciji sata...</i></p> <p><i>Na drugom satu radionice, naučila/naučio sam od učenica/učenika...</i></p> <p><i>Za sljedeće izvođenje dviju radionica, pripremit ću još bolje...</i></p> <p><i>Naučene lekcije i moje preporuke u vezi dviju radionica, podijelit ću sa svojim kolegicama i kolegama(navesti kojim i kada)....</i></p> <p>Pri unošenju bilješki po završetku drugog sata radionice, neophodno je konzultirati svoje bilješke nakon prvog sata radionice.</p>
<p>PREDAVANJE ZA RODITELJE</p>	<p>Video predavanje za roditelje je odličan materijal koji je moguće koristiti kao pripremu roditelja za razgovor o seksualnom nasilju sa svojom djecom (temi o kojoj roditelji nerado razgovaraju), posebno u vremenu kada se provode radionice s učenicama/učenicima s obzirom na to da je tada moguće očekivati veći interes djece za ove teme.</p> <p>Važno je da voditeljice/voditelji informiraju roditelje o predavanju o seksualnom nasilju nad djecom prije provedbe radionica u svakom razredu. Roditelji mogu pogledati predavanje na roditeljskom sastanku ili im se može poslati elektronskim putem (dostupno na web stranici programa www.snep2junior.zenskasoba.hr). Važno je roditeljima istaknuti da se za sva pitanja i dodatna pojašnjenja mogu obratiti Ženskoj sobi putem e-maila (zenska.soba@zenskasoba.hr) i telefona (01/6119-174).</p>

UVODNA RADIONICA ZA 5. RAZREDE SEKSUALNO NASILJE

1. CILJEVI RADIONICE

- * informirati učenike/ce o osnovnim obilježjima, učestalosti i posljedicama seksualnog nasilja
- * usmjeriti učenike/ce na prepoznavanje različitih oblika seksualnog nasilja
- * upoznati učenike/ce s mehanizmima i mogućnostima zaštite u slučaju seksualnog nasilja

2. OČEKIVANI ISHODI UČENJA (znanja, vještine, stavovi i vrijednosti)

Učenici/e će nakon sudjelovanja na radionicama moći:

1. objasniti pojam seksualnog nasilja i navesti osnovne oblike
2. opisati neprihvatljivost, štetnost i posljedice seksualnog nasilja
3. pokazati suosjećanje i empatiju prema osobama koje su preživjele seksualno nasilje
4. navesti i znati pronaći sustave za pomoć, podršku i prijavu bilo kojeg slučaja seksualnog nasilja

3. LITERATURA

1. Bogavac, Lj., Popadić D. i Mrše, S. (2016.). *Obrazovni paketi za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za osnovne i srednje škole u Srbiji*. Beograd: Incest Trauma Centar - Beograd.
2. Mamula, M. (ur.), Popadić, D., Mihaljević, K., Hojt Ilić, A., Droždan-Kranjčec, A., Peto Kujundžić, L., Bičanić, J. i Kolega, M. (2020.). *Seksualno nasilje nad i među djecom i mladima*. Zagreb: Ženska soba – Centar za seksualna prava.

Za provedbu radionice nužno je pročitati cjelokupni teorijski dio udžbenika „Seksualno nasilje nad djecom – SNEP 2 - JUNIOR“.

4. SADRŽAJ – OPIS RADIONICE

UVODNA AKTIVNOST (5 min)

Voditelj/ica kratko pozdravlja učenike/ce i podsjeća na njihova razredna pravila s naglaskom na komunikacijske vještine slušanja i poštovanja mišljenja svih, kao značajan oblik međusobnog uvažavanja.

Kaže da će se danas baviti temom o kojoj se rijetko govori. Voditelj/ica upita učenike/ce jesu li do sada imali prilike slušati i učiti o različitim oblicima nasilja koje doživljavaju djeca.

Pita ih o kojim su oblicima nasilja najčešće slušali. Sumira da postoje različiti oblici nasilja koje djeca mogu doživljavati: tjelesno nasilje, psihičko nasilje, vršnjačko nasilje i sl. Navodi da je jedan od oblika nasilja o kojem se najrjeđe govori **seksualno nasilje**, kojem je posvećena ova radionica. Informira učenike/ce da se radionica sastoji od uvodne, glavne i završne aktivnosti.

Voditelj/ica treba **istaknuti** da tema seksualnog nasilja može potaknuti **razne osjećaje** (ne koristiti nikako pridjev „teške“) te da učenici/e imaju nekoliko mogućnosti:

- mogu **podijeliti osjećaje** o problemu seksualnog nasilja pred cijelom grupom.
- mogu **izaći iz razreda** predahnuti i vratiti se u nekom trenutku. Ako učenik/ca to želi, s njim/njom izlazi su-voditelj/ica radionice (ako je prisutan/a na radionici), kako bi se djetetu odmah pružila podrška. U slučaju kada nije prisutan su-voditelj/ica, ova opcija se ne navodi.
- mogu osjećaje **zadržati za sebe u ovom trenu i izreći ih poslije** - navesti kome se mogu obratiti, kada i na koji način (usmeno, pisanim putem ili na neki drugi način), povezati ovu opciju s „Grupom podrške“ (vidjeti uvodne napomene).
- mogu **nakon održane radionice potražiti voditelja/icu i/ili stručnog suradnika/cu**, s kojim mogu otvoreno porazgovarati o temi i osjećajima koji su im se pojavili tijekom radionice. Voditelj/ica ili stručni suradnik/ca navodi kako će biti na ODREĐENOM MJESTU, S JASNOM INFORMACIJOM OD KADA DO KADA – „GRUPA PODRŠKE“ (min. 30 min, najbolje ODMAH nakon održane radionice). Više informacija o „Grupi podrške“ opisano je u UVODNIM NAPOMENAMA – OBVEZNO PROČITATI.
- mogu se, ako žele, **obratiti na neku od adresa/telefona** koje će biti ponuđene na kraju radionice.

Voditelj/ica ističe kako je važno da svi znaju da ni jedno dijete ne treba trpjeti nikakav oblik nasilja i kako će u slučaju potrebe biti tu za njih, u skladu sa zakonskim pravilima i procedurama škole.

SREDIŠNJA AKTIVNOST (35 min)

Voditelj/ica najavljuje gledanje kratkog filma o seksualnom nasilju i zamoli učenike/ce da pažljivo prate.

A. Projekcija generičkog videa 1 „Seksualno nasilje“ i diskusija (10 min)

Nakon gledanja filma voditelj/ica ističe: *Upravo smo pogledali video film koji nam je pružio osnovne informacije o temi seksualnog nasilja. Jako je važno razgovarati o ovoj temi, jer svako peto dijete ima iskustvo da ih je netko seksualno povrijedio i potrebna im je pomoć. Najčešće žrtve seksualnog nasilja su djevojčice. Postoje i dječaci koji dijele ovo iskustvo. Iako se o ovom obliku nasilja ne govori tako često ili se ne razgovara u školama kao što razgovaramo i učimo o fizičkom ili vršnjačkom nasilju, seksualno nasilje je veoma rasprostranjeno i važno je učiti i o njemu, kako biste ga znali prepoznati, prijaviti i zaštititi sebe ili druge (svoje prijatelje i prijateljice, druge bliske osobe).*

Nadalje, pita učenike/ce: Što ste zapamtili iz video filma? Jeste li već nešto znali od prije? Imate li možda dodatnih pitanja?

Voditelj/ica se osvrće na odgovore učenika/ca i zahvali im.

B. Aktivnost „Što biste vi učinili?“ (25 min)

Voditelj/ica kaže učenicima/ama da će sada zajednički raditi na pričama o seksualnom nasilju. Voditelj/ica čita (uz prikaz u PowerPoint prezentaciji (PPT 1) na platnu) dvije priče, a nakon svake priče povede razgovor s učenicima/ama.

1. Umjetnička fotografija

Nakon priče, voditelj/ica potakne raspravu postavljajući sljedeća pitanja:

1. Što u ovoj priči nije u redu? Kakve vam osjećaje stvara ova priča?
2. Što mislite, kako se osjeća djevojčica u ovoj priči? Koji sve osjećaji vam padaju na pamet?
3. Koje oblike nasilja prepoznajete u ovoj priči?
4. Što biste vi učinili u ovoj priči da pomognete djevojčici?
5. Kome biste se obratili za pomoć?

Napomena: Važno je da voditelj/ica ponudi svoju podršku i da ponudi rješenje ako ga učenici/ce ne nađu.

1. Trener teakwondo-a

Nakon priče, voditelj/ica potakne raspravu postavljajući sljedeća pitanja:

1. Što u ovoj priči nije u redu? Kakve vam osjećaje stvara ova priča?
2. Što mislite, kako se osjeća djevojčica u ovoj priči? Koji sve osjećaji vam padaju na pamet?
3. Koje oblike nasilja prepoznajete u ovoj priči?
4. Što biste vi učinili u ovoj priči da pomognete djevojčici?
5. Kome biste se obratili za pomoć?

Napomena: Važno je da voditelj/ica ponudi svoju podršku i da ponudi rješenje ako ga učenici/e ne nađu.

Voditelj/ica zaključuje aktivnost tako da pokaže **PPT 2 - Kontakti institucija i organizacija civilnoga društva** kojima se mogu obratiti ako im je potrebna pomoć i podijeli učenicima/ama **RADNU KARTICU 1 – Što učiniti u slučaju seksualnog nasilja**. Kartica se ne analizira, već voditelj/ica ističe:

Važno je da svatko ima **odraslu osobu kojoj vjeruje** i kojoj bi se povjerio i od nje tražio pomoć. Važno je da upamtite da **dijete nikada nije odgovorno niti krivo za doživljeno nasilje**, već je to odgovornost i krivnja počinitelja nasilja. Važno je **prijaviti svaki oblik nasilja!** Računajte na mene, tu sam da vas razumijem i podržim u svim životnim situacijama.

ZAKLJUČNA AKTIVNOST (5 min)

Pismo/poruka podrške djetetu koje je preživjelo seksualno nasilje

Voditelj/ica podijeli Prilog 1 i zamoli učenike/ce da napišu kratko pismo/poruku (ovisno o vremenu) podrške djetetu koje je preživjelo seksualno nasilje. Voditelj/ica stavlja pisma/poruke na razredni pano.

Voditelj/ica zahvaljuje učenicima/ama na aktivnom sudjelovanju.

5. POPIS PRILOGA

1. Generički video 1 - Seksualno nasilje
2. PPT 1 - Priče za rad na oblicima seksualnog nasilja
3. PPT 2 - Kontakti institucija i organizacija civilnoga društva
4. Radna kartica 1 - Što učiniti u slučaju seksualnog nasilja
5. Prilog 1 - papir za evaluaciju (poruka/pismo djetetu koje je preživjelo seksualno nasilje)

TEMATSKA RADIONICA ZA 5. RAZREDE PREDRASUDE O SEKSUALNOM NASILJU

1. CILJEVI RADIONICE

- * poučiti učenike/ce o predrasudama i činjenicama vezanima uz seksualno nasilje
- * upoznati učenike/ce s mehanizmima i mogućnostima zaštite u slučaju seksualnog nasilja, radi očuvanja osobne sigurnosti i integriteta te uvažavanja sigurnosti i integriteta drugih

2. OČEKIVANI ISHODI UČENJA (znanja, vještine, stavovi i vrijednosti)

Učenici/e će nakon sudjelovanja na radionicama moći:

1. kritički se osvrnuti na predrasude o seksualnom nasilju
2. povezati štetnost i utjecaj predrasuda o seksualnom nasilju na dijete koje ga je preživjelo, kao i na širi društveni odgovor na preživljeno nasilje
3. odabrati odrasle osobe kojima bi se povjerali u slučaju sumnje ili izloženosti seksualnom nasilju

3. LITERATURA

1. Bogavac, Lj., Popadić D. i Mrše, S. (2016.). *Obrazovni paketi za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za osnovne i srednje škole u Srbiji*. Beograd: Incest Trauma Centar - Beograd.
2. Mamula, M. (ur.), Popadić, D., Mihaljević, K., Hojt Ilić, A., Drožđan-Kranjčec, A., Peto Kujundžić, L., Bičanić, J. i Kolega, M. (2020.). *Seksualno nasilje nad i među djecom i mladima*. Zagreb: Ženska soba – Centar za seksualna prava.

Za provedbu radionice nužno je pročitati cjelokupni teorijski dio udžbenika „Seksualno nasilje nad djecom – SNEP 2 - JUNIOR“.

4. SADRŽAJ – OPIS RADIONICE

UVODNA AKTIVNOST (8 min)

Voditelj/ica podsjeti učenike/ce da je tema prethodne radionice bila određivanje što je seksualno nasilje, a da se tijekom ove radionice nastavlja rad na temi, **s naglaskom na predrasude o seksualnom nasilju**. Informira učenike/ce da se radionica sastoji od uvodne, glavne i završne aktivnosti, kao i to da je moguće nakon sata radionice ostati u **Grupi podrške** (vidi Uvodne napomene) ako postoje teme i pitanja koje pojedini učenici/e žele iznijeti u manjoj grupi. U slučaju da je Grupa podrške imala svoje okupljanje nakon prve radionice, izrazi zahvalnost za to. Ukoliko nije bilo Grupe podrške, naglasi da voditelj/ica razumije kako ona prethodnog puta nije bila održana i da će i nakon ovog sata biti dostupan/na i pričekati ako netko dođe. Voditelj/ica podsjeća na razredna pravila s naglaskom na komunikacijske vještine slušanja i poštovanja mišljenja svih, kao značajan oblik međusobnog uvažavanja.

Voditelj/ica navodi kako je važno da svi znaju da ni jedno dijete ne treba trpjeti nikakav oblik nasilja i kako će u slučaju potrebe biti tu za njih, u skladu sa zakonskim pravilima i procedurama škole.

Uvodna aktivnost završava pojašnjenjem termina **predrasude**:

S obzirom da je današnja tema rad na predrasudama o seksualnom nasilju, važno je da pojasnimo pojam predrasuda.

Predrasude su vjerovanja koja imamo o nekoj osobi, grupi ljudi ili stvarima koje se događaju u društvu, a za koje nemamo dokazane niti provjerene istinite informacije. Nastaju tako da povjerujemo nešto o nekome ili nečemu i stvorimo uvjerenje ili stav bez da znamo dovoljno točnih informacija o toj osobi ili temi. Predrasude na taj način iskrivljuju sliku koju imamo o nekoj osobi ili temi.

Predrasude mogu biti pozitivne (npr. svi dječaci su spretni i brzo trče) ili negativne (npr. svi dječaci su neuredni). One nisu pravedne, jer se ne temelje na istini, nego na pretpostavkama.

U neke predrasude vjeruje jako puno ljudi, pa njihovu točnost najčešće niti ne propitujemo/ne provjeravamo (npr. „Seksualno nasilje se ne događa djeci.“; „Seksualni nasilnici nisu poznati ili nisu bliski djeci“).

O seksualnom nasilju postoji mnogo predrasuda i one su jedan od važnih razloga zašto se o seksualnom nasilju ne govori, zašto se seksualno nasilje ne prijavljuje te su jedan od razloga zašto osobe koje su preživjele seksualno nasilje rijetko traže pomoć i podršku. Zbog svega navedenog vrlo je bitno razgovarati o predrasudama o seksualnom nasilju, što ćemo kroz današnju radionicu i učiniti.

SREDIŠNJA AKTIVNOST (27 min)

Projekcija videa „Predrasude o seksualnom nasilju“ i diskusija

Voditelj/cadijeli post-it papiriće (crvene i zelene) i daje naputak učenicima/ama čemu će post-it papirić poslužiti, uz napomenu da se moraju odlučiti za samo jedan papirić. Učenicima/ama se prikazuje **video „Predrasude o seksualnom nasilju“**. Prikazivanje se zaustavlja nakon svake tvrdnje, a učenici/e dižu crveni (ne slažem se) ili zeleni (slažem se) post-it papirić, kojim pokazuju slažu li se s tvrdnjom ili ne. Voditelj/ica potom zamoli jednog od učenika/ca koji je digao crveni post-it da objasni svoj stav, a nakon toga to ponovi i za zeleni post-it. Ukoliko voditelj/ica prepozna da je u razredu ovakav način rada previše “izlažući” i da se iz tog razloga neće postići željena interakcija (što je za ovu aktivnost iznimno važno), voditelj/ica nakon svake izjave treba zbrojiti crvene i zelene papiriće, dati točne informacije te onda pitati učenike/ce žele li nešto komentirati.

Pušta se nastavak filma s točnim odgovorima i konkretnim činjenicama i podacima.

Tvrdnje (predrasude):

1. Djeca su rijetko žrtve seksualnog nasilja.
2. Seksualno nasilje se ne može dogoditi meni.
3. Postoji više oblika seksualnog nasilja.
4. Počinitelje seksualnog nasilja lako možemo prepoznati.
5. Počinitelji seksualnog nasilja najčešće su djeci nepoznate osobe.
6. Seksualno nasilje događa se samo djevojčicama.
7. Dijete nikad nije krivo za preživljeno seksualno nasilje!
8. Dijete koje je doživjelo seksualno nasilje ne može se nikada oporaviti.
9. Svatko tko je preživio seksualno nasilje je jaka osoba.

Voditelj/ica sumira:

Većina ljudi misli da se seksualno nasilje ne događa ili se događa vrlo rijetko. Mnogi ljudi misle da djeca mogu izbjeći ili spriječiti da im se dogodi seksualno nasilje. Zatim, većina ljudi misli da je lako prepoznati počinitelja, da su to osobe koje dijete ne poznaje. Ljudi najčešće ne vjeruju da je oporavak nakon seksualnog nasilja moguć. Sve su ovo predrasude, odnosno pogrešna uvjerenja koja posebno otežavaju da vjerujemo djeci da su preživjela seksualno nasilje i da ispričaju svoje iskustvo. Najvažnije je da prepoznamo te predrasude i da ohrabrimo prijatelja/icu da govori o tome. Svatko od nas može imati predrasude, ali je važno da ne podržavamo predrasude, nego svoje prijatelje i prijateljice i da im vjerujemo.

ZAKLJUČNA AKTIVNOST (10 min)

A) Mehanizmi za pomoć i podršku (7 min)

Voditelj/ica postavlja pitanje učenicima/ama:

1. Koga smatrate svojom odraslom osobom od povjerenja? Zapišite to ime na komad papira i zapamtite da je to osoba kojoj se možete povjeriti i s kojom možete razgovarati o svom iskustvu. Potičem vas da već danas, ako ste u mogućnosti, razgovarate s vašom osobom od povjerenja i prenesete joj naučeno znanje na radionici.

Odgovarajući na ova pitanja važno je proraditi dio vezan uz to kako reagirati u slučaju seksualnog nasilja. Voditeljica istakne: *Nikada niste krivi za preživljeno seksualno nasilje! Vjerujte svom unutarnjem glasu, on vam uvijek kaže kada nešto nije u redu i zapamtite da ne postoje dobre tajne kada se radi o seksualnom nasilju. Važno je reći odrasloj osobi od povjerenja o preživljenom nasilju. Postoje nadležne institucije kojima se prijavljuje nasilje. Škola i stručna služba su tu za vas, kao i ja!*

Voditelj/ica pokaže **PPT 2 Kontakti institucija i organizacija civilnoga društva** kojima se mogu obratiti ako im je potrebna pomoć i naglašava kako se svi kontakti nalaze i na radnoj kartici koju su dobili na prethodnoj radionici.

B) Evaluacija (3 min)

Voditelj/ica podijeli Post-it papiriće i poziva učenike/ce da anonimno napišu ključnu riječ ili poruku koju će pamti iz ove radionice. Važno je da voditelj/ica obrati posebnu pozornost ako primijeti da neka poruka možda upućuje na iskustvo seksualnog nasilja.

5. POPIS PRILOGA

1. Video 2 - Predrasude o seksualnom nasilju
2. Post-it papirići u 2 boje
3. PPT 2 - Kontakti institucija i organizacija civilnoga društva
4. Post-it papirići za evaluaciju

UVODNA RADIONICA ZA 6. RAZREDE KONVENCIJA O PRAVIMA DJETETA

I. CILJEVI RADIONICE

- * upoznati učenike/ce s Konvencijom o pravima djeteta Ujedinjenih naroda i neophodnošću da država ispunjava obveze u vezi s pravima djeteta i da intervenira ukoliko obitelj krši prava djeteta
- * upoznati učenike/ce s osnovnim podacima o seksualnom nasilju nad i među djecom (što je seksualno nasilje, oblici, rasprostranjenost, najčešći počinitelji)

II. OČEKIVANI ISHODI UČENJA (znanja, vještine, stavovi i vrijednosti)

Učenici/e će nakon sudjelovanja na radionicama moći:

1. objasniti ključne pojmove vezane uz prava djeteta
2. prepoznati seksualno nasilje nad djecom kao primjer kršenja prava djeteta na zaštitu od nasilja i zaštitu od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja
3. prepoznati ulogu i odgovornost države u ispunjavanju obveza spram djeteta sukladno Konvenciji
4. povezati prava iz Konvencije sa životnim situacijama u kojima se konkretno dijete može naći

III. LITERATURA

1. Ujedinjeni Narodi (1989). [Konvencija o pravima djeteta](#).
2. Vijeće Europe (2007). [Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja](#).
3. Finkelhor, D. (2020). Video predavanje „Prevenција seksualnog nasilja nad djecom“. Slovenija: Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja, Ljubljana.
4. Finkelhor, D. (2019). *The Prevention of Child Sexual Abuse: An Overview of Needs and Problems*. Toronto: University of Toronto Press.
5. National Society for the Prevention of Cruelty to Children ([NSPCC](#)). Ujedinjeno kraljevstvo.
6. Bogavac, Lj., Popadić D. i Mrše, S. (2016.). [Obrazovni paketi za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za osnovne i srednje škole u Srbiji](#). Beograd: Incest Trauma Centar - Beograd.

7. Bogavac, Lj., Popadić D. (2016.). Komplementaran resurs *Obrazovnim paketima za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za predškolske ustanove, osnovne i srednje škole u Srbiji: „Zdravi izbori za decu - Program prevencije nasilja Incest Trauma Centra – Beograd za predškolske ustanove, nastavnice i nastavnike, roditelje/staratelje i decu za primenu na času odeljenjskog starešine, za osmišljavanje i realizaciju školskih akcija i akcija u lokalnoj zajednici“*. Beograd: Incest Trauma Centar - Beograd.

Za provedbu radionice nužno je pročitati cjelokupni teorijski dio udžbenika „Seksualno nasilje nad djecom – SNEP 2 - JUNIOR“.

IV. SADRŽAJ – OPIS RADIONICE

UVODNA AKTIVNOST (15 min)

A) Predstavljanje radionice (3 min)

Voditelj/ica najavljuje učenicima/ama temu i strukturu današnje radionice: *Danas ćemo razgovarati o Konvenciji Ujedinjenih naroda o pravima djeteta i njenim člancima koji se najviše odnose na zaštitu djeteta od seksualnog nasilja*. Informira učenike/ce da se radionica sastoji od uvodne, glavne i završne aktivnosti.

Voditelj/ica treba **istaknuti** da tema seksualnog nasilja može potaknuti **razne osjećaje** (ne koristiti nikako pridjev „teške“) te da učenici/e imaju nekoliko mogućnosti:

- * mogu **podijeliti osjećaje** o problemu seksualnog nasilja pred cijelom grupom.
- * mogu **izaći iz razreda** predahnuti i vratiti se u nekom trenutku. Ako učenik/ca to želi, s njim/njom izlazi su-voditelj/ica radionice (ako je prisutan/a na radionici), kako bi se djetetu odmah pružila podrška. U slučaju kada nije prisutan su-voditelj/ica, ova opcija se ne navodi.
- * mogu osjećaje **zadržati za sebe u ovom trenu i izreći ih poslije** - navesti kome se mogu obratiti, kada i na koji način (usmeno, pisanim putem ili na neki drugi način), povezati ovu opciju s „Grupom podrške“ (vidjeti uvodne napomene).
- * mogu **nakon održane radionice potražiti voditelja/icu i/ili stručnog suradnika/cu**, s kojim mogu otvoreno porazgovarati o temi i osjećajima koji su im se pojavili tijekom radionice. Voditelj/ica ili stručni suradnik/ca navodi kako će biti na ODREĐENOM MJESTU, S JASNOM INFORMACIJOM OD KADA DO KADA – „GRUPA PODRŠKE“ (min. 30 min, najbolje ODMAH nakon održane radionice). Više informacija o „Grupi podrške“ opisano je u UVODNIM NAPOMENAMA – OBVEZNO PROČITATI.
- * mogu se, ako žele, **obratiti na neku od adresa/telefona** koje će biti ponudene na kraju radionice.

Voditelj/ica ističe kako je važno da svi znaju da ni jedno dijete ne treba trpjeti nikakav oblik nasilja i kako će u slučaju potrebe biti tu za njih, u skladu sa zakonskim pravilima i procedurama škole.

Voditelj/ica dijeli učenicima/cama pripremljeni materijal za rad i obavještava učenike/ce kako je neophodno da tijekom obje radionice imaju materijale ispred sebe, odnosno kako je važno da ih ponesu i na sljedeću radionicu.

Voditelj/ica pita učenike/ce:

Možete li odgovoriti u jednoj riječi što mislite kako se osjeća dijete koje roditelji povrijede? Navedite u jednoj riječi, jedno osjećanje djeteta.

Voditelj/ica otvara prostor za troje do četvero učenika/ca koji navode jedno osjećanje i poentira:

Riječ je o osjećajima s kojima niti odraslima nije jednostavno izaći na kraj. A kako je tek djetetu koje ih ima puno i najčešće ih čuva u sebi i boji se nekome ih ispričati.

Voditelj/ica zatim prelazi na sljedeći članak Konvencije.

Članak 12. Imaš pravo slobodno izraziti svoje mišljenje i da se njemu posveti dužna pažnja u svim pitanjima koja te se tiču.

*U vezi s Člankom 12. voditelj/ica koristi priliku i pojašnjava:

Ako je dijete preživjelo bilo koji oblik nasilja, Konvencijom se ohrabruje da ispriča svoje iskustvo i da se ono poštuje u potpunosti. Ohrabruje se i da ne odustane dok se njegovom iskustvu ne pokloni puno povjerenje.

Članak 17. Imaš pravo tražiti informacije koje te zanimaju, a država te mora zaštititi od štetnih materijala i informacija.

Članak 18. Roditelji trebaju zajednički brinuti o tebi, a država im u tome mora pomoći.

Članak 19. Imaš pravo biti zaštićen/a od svih oblika zanemarivanja i zlostavljanja, a država ti to treba osigurati.

*U vezi s Člankom 19. voditelj/ica podsjeća:

Konvencijom se bavimo kao uvodom posebno u temu seksualnog nasilja, što ćemo detaljnije obrađivati na sljedećoj radionici. Također, najavljuje (ili smo ga već čuli, ovisno o redoslijedu izvlačenja kartica):

*Postoji i **Članak 34.** Konvencije, koji se posebno odnosi na seksualno nasilje. I njega ćemo čuti kada bude izvučen.*

Članak 23. Ukoliko si dijete s teškoćama u razvoju, imaš ista prava kao ostali, a također imaš i pravo na posebnu njegu, obrazovanje i osposobljavanje za rad.

*U vezi sa Člankom 23. voditelj/ica skreće pažnju učenicima/ama:

Dijete koje ima tjelesne ili mentalne teškoće u razvoju ima posebnu ranjivost i upravo se zbog svoje različitosti nalazi u višestrukom riziku od izloženosti nasilju, posebno seksualnom nasilju.

Članak 30. Ako si pripadnik/ca neke manjine, imaš pravo na svoju kulturu, vjeru i jezik.

Članak 32. Imaš pravo na zaštitu od rada koji je štetan za tvoje zdravlje ili ometa tvoj razvoj i obrazovanje.

Članak 34. Imaš pravo na zaštitu od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, uključujući i pornografiju i prostituciju.

*U vezi sa Člankom 34. voditelj/ica pruža informaciju učenicima/ama:

Podaci u svijetu pokazuju kako je najčešći oblik seksualnog nasilja nad djecom upravo seksualno nasilje u obitelji. Ističe da je tu činjenicu nekad teško razumjeti i da će o tome biti više riječi na sljedećoj radionici.

Članak 35. Država te mora zaštititi od otmice, prodaje ili trgovanja djecom.

Članak 36. Država te mora zaštititi od bilo kojeg oblika iskorištavanja, koji štete tvojoj dobrobiti.

Članak 39. Ako si bio/la izložen/a oružanim sukobima, mučenjima, zanemarivanju, zlostavljanju ili iskorištavanju, imaš pravo na pomoć u fizičkom i psihičkom oporavku.

*U vezi sa Člankom 39. voditelj/ica naglašava:

Nasilje je jedno složeno životno iskustvo. Oporavak je moguć i zato je važno da svi mi budemo saveznice i saveznici prijateljicama ili prijateljima koji su preživjeli nasilje tako što ćemo ih brižno pitati što im je potrebno od nas.

Nakon što su sve kartice pročitane, voditelj/ica se zahvaljuje učenicima/ama što su aktivno sudjelovali i obavještava im da je ovime napravljena priprema za sljedeću radionicu, kada će biti više riječi o seksualnom nasilju nad djecom. Kaže im kako ih ohrabruje na razmišljanje o svemu o čemu su razgovarali danas i ako budu imali neka pitanja, slobodno ih mogu postaviti na sljedećoj radionici.

ZAVRŠNA AKTIVNOST (5 min)

Voditelj/ica zamoli svakog učenika/cu neka na post-it papir dovrši sljedeću rečenicu:

“Dijete je sigurno kada...”

Kad učenici/e dovrše rečenicu, voditelj/ica im daje uputu da svoje papiriće zalijepi na ploču/flipchart/pano. Napominje kako će svi odgovori ostati na ploči/flipchartu/panou do sljedeće radionice, ohrabruje ih da ih do tada pročitaju i napominje kako će ih na drugoj radionici još jednom zajedno pogledati.

V. POPIS PRILOGA

1. Generički video 1 - Seksualno nasilje
2. Prilog 2 - Konvencija o pravima djeteta (ukupno 16 kartica)
3. Post-it papiri
4. Flipchart/pano

TEMATSKA RADIONICA ZA 6. RAZREDE SEKSUALNO NASILJE U OBITELJI

1. CILJEVI RADIONICE

- * upoznati učenike/ce s Konvencijom o pravima djeteta Ujedinjenih naroda i neophodnošću da država ispunjava ob
- * razumjeti povezanost seksualnog nasilja nad djecom u obitelji i kršenja prava učenika/ca prema Konvenciji o pravima djeteta Ujedinjenih naroda
- * upoznati učenike/ce s Konvencijom Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarote konvencijom)
- * upoznati učenike/ce s osnovnim podacima o seksualnom nasilju nad djecom u obitelji (tko su najčešće žrtve, a tko počinitelji, rasprostranjenost, oblici, posljedice)

2. OČEKIVANI ISHODI UČENJA (znanja, vještine, stavovi i vrijednosti)

Učenici/e će nakon sudjelovanja na radionicama moći:

1. prepoznati seksualno nasilje nad djecom u obitelji kao oblik kršenja Konvencije o pravima djeteta i Lanzarote konvencije
2. prepoznati znakove upozorenja koji ukazuju da je dijete izloženo seksualnom nasilju
3. pokazati suosjećanje i empatiju prema osobama koje su preživjele seksualno nasilje
4. razumjeti da je u slučaju seksualnog nasilja odgovornost isključivo na počinitelju i prepoznati važnost prijavljivanja počinitelja

3. LITERATURA

1. Ujedinjeni Narodi (1989). [Konvencija o pravima djeteta](#).
2. Vijeće Europe (2007). [Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja](#).
3. Finkelhor, D. (2020.). Video predavanje „Prevenција seksualnog nasilja nad djecom“. Slovenija: Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja, Ljubljana.
4. Finkelhor, D. (2019.). *The Prevention of Child Sexual Abuse: An Overview of Needs and Problems*. Toronto: University of Toronto Press.
5. National Society for the Prevention of Cruelty to Children ([NSPCC](#)). Ujedinjeno kraljevstvo.
6. Bogavac, Lj., Popadić D. i Mrše, S. (2016.). [Obrazovni paketi za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za osnovne i srednje škole u Srbiji](#). Beograd: Incest Trauma Centar - Beograd.

7. Bogavac, Lj., Popadić D. (2016.). Komplementaran resurs *Obrazovnim paketima za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za predškolske ustanove, osnovne i srednje škole u Srbiji: „Zdravi izbori za decu - Program prevencije nasilja Incest Trauma Centra – Beograd za predškolske ustanove, nastavnice i nastavnike, roditelje/staratelje i decu za primenu na času odeljenjskog starešine, za osmišljavanje i realizaciju školskih akcija i akcija u lokalnoj zajednici“*. Beograd: Incest Trauma Centar - Beograd.

Za provedbu radionice nužno je pročitati cjelokupni teorijski dio udžbenika „Seksualno nasilje nad djecom – SNEP 2 - JUNIOR“.

4. SADRŽAJ – OPIS RADIONICE

UVODNA AKTIVNOST (7 min)

A) Predstavljanje (2 min)

Voditelj/ica najavljuje učenicima/ama temu i strukturu današnje radionice. Informira učenike/ce da se radionica sastoji od uvodne, glavne i završne aktivnosti, te da je moguće nakon sata radionice ostati u **Grupi podrške** (*vidi uvodne napomene*) ako postoje teme i pitanja koje pojedini učenici/e žele iznijeti u manjoj grupi. U slučaju da je Grupa podrške imala svoje okupljanje nakon prve radionice, izrazi zahvalnost za to. Ukoliko nije bilo Grupe podrške, naglasi da voditelj/ica razumije kako ona prethodni put nije bila održana i da će i nakon ovog sata biti dostupan/na i pričekati ako netko dođe.

B) Uvodna aktivnost (5 min)

Voditelj/ica podsjeti da je tema prethodne i ove radionice “Seksualno nasilje u obitelji” i da se tijekom ove radionice nastavlja rad na temi. Ukratko ponovi koje tri aktivnosti su na prethodnoj radionici provedene i što su bili zaključci.

Podsjeti učenike/ce o osnovnim statističkim podacima o seksualnom zlostavljanju djece u Republici Hrvatskoj koji su iznijeti u uvodnom filmu na prvoj radionici, tako što stavlja naglasak na podatke koji se tiču seksualnog nasilja u obitelji.

Navodi i sljedeće:

Danas ćemo nastaviti razgovarati o temi o kojoj se u društvu puno šuti. Prošli put smo govorili o Konvenciji o pravima djeteta, a danas ćemo govoriti o temi seksualnog nasilja nad djecom. Tema je regulirana jednom drugom konvencijom koja se zove Lanzarote Konvencija i govori o tome kako da dijete bude sigurno i zaštićeno od seksualnog nasilja.

Zatim se vrati do post-it papirića na ploči/flipchartu/panou, gdje su na kraju prethodne radionice bile ispisane dovršene rečenice na temu „Dijete je sigurno kada...”. Ima već pripremljeni sažetak u smislu:

Najčešći odgovori su ...

Zatim, xx učenika/ca smatra da je dijete sigurno kada ...

Nekoliko vas je mišljenja da ...

U skladu sa sadržajem prve radionice, ako u svojim odgovorima učenici/e nisu spomenuli neki važan segment, voditelj/ica to može unijeti, tako što će reći da želi osobno sudjelovati u ovoj aktivnosti i da bi dodao/la sljedeće:

Dijete je sigurno kada... (upisati svoj odgovor)

Tokom izvođenja uvodne aktivnosti, voditelj/ica striktno vodi računa o vremenu.

SREDIŠNJA AKTIVNOST (30 min)

Projekcija videa “Priča o mojoj prijateljici” (6 min)

Voditelj/ica najavljuje učenicima/ama kako će pogledati kratki video o situaciji kada je dijete izloženo različitim oblicima nasilja u obitelji. Video se zove „**Priča o mojoj prijateljici**”. Voditelj/ica navodi koliko minuta traje video i da će po završetku slijediti razgovor o tome što su vidjeli. Zamoli učenike/ce da posebno obrate pažnju na to kako se osjeća dijete koje je izloženo nasilju.

Razmjena nakon videa (24 min)

Nakon videa je važno da voditelj/ica najavi da će ostaviti 2-3 minute vremena da učenici/e predahnu i razmisle o sadržaju koji su pogledali. Ovo je trenutak da voditelj/ica dopusti kako tišinu, tako i mogući žamor, a bez prekidanja.

Kad isteknu 2-3 minute, ovisno o procesu kojem prisustvuje, moguće je, primjerice, reći sljedeće:

U slučaju tišine: *Razumijem da je na vas video ostavio snažan utjecaj i da ste se zamislili o svemu što ste čuli...*

ili

Mogu zamisliti kako je video u vama pokrenuo različite osjećaje. Ako mi sada šutimo i borimo se s tim osjećajima, zamislite kako je djetetu koje nekada godinama šuti i mora čuvati lošu tajnu.

U slučaju žamora: *Već vidim da je video u vama izazvao različite reakcije i važno je da o tome sada zajedno razgovaramo.*

ili

Jednostavno na još jedan način dati dopuštenje za razmjene koje su već nastale, tako što kaže:

Važno mi je što ste već počeli razmjenjivati dojmove i sada ćemo to nastaviti raditi, ali tako da pažljivo slušamo jedni druge.

Voditelj/ica otvara diskusiju:

- a. Koje oblike nasilja ste prepoznali u “Priči o mojoj prijateljici”?**
- b. Kome se događa nasilje?**
- c. Tko čini nasilje?**
- d. Koja prava djeteta iz Konvencije o pravima djeteta su prekršena?**

Učenici/e ne moraju znati o kojim se točno člancima Konvencije radi, na to će ih podsjetiti voditelj/ica kada čuje njihove odgovore (u pitanju su Članak 19., Članak 18. i Članak 12.):

- e. Kako se djevojčica osjeća?**
- f. Na temelju čega je psihologinja uočila da se s djevojčicom nešto događa?**

Kada učenici/e odgovore, voditelj/ica imenuje:

To su **znakovi upozorenja**. Vrlo često djeca koja su izložena seksualnom zlostavljanju neće pokazati ni jedan znak upozorenja, jer duboko u sebi kriju što im se događa zbog straha kako im nitko neće vjerovati, zbog tuge, bespomoćnosti, prijetnji koje dobivaju od počinitelja (ne smiju reći nikome, nešto loše će se dogoditi drugom članu/ici obitelji koje dijete voli, obitelj će se raspasti) i dr. Djetetu se posebno teško nekome se povjeriti ako je počinitelj član porodice.

U ovoj priči, znakovi upozorenja su:

Osjećaji koje je psihologinja primijetila kod moje prijateljice su strah, sram, uznemirenost, tuga, bespomoćnost i gubitak nade da će ikada biti bolje, ali i nada da bi jedini izlaz mogao biti odlazak negdje gdje će ih otac teško naći.

Ponašanja koja se kod moje prijateljice mogu primijetiti su povlačenje u sebe, problemi sa spavanjem, nedostatak koncentracije i volje (ne može učiti i ići u školu, pretjerano brine za majku i brata, osjeća krivnju zbog laži i tajni na koje je primorana).

Moja prijateljica se nalazi u stanju koje se zove „stanje potpune predaje“ - ne buni se, pristaje na sve, što je za nju jedini način preživljavanja, kao i u „stanju stalne pobuđenosti“, a to znači - trza se, sve ju uznemiruje i plaši, djeca u školi govore da je jako plašljiva.

Lista znakova upozorenja koja vrijede za bilo koje dijete, kao i znakovi upozorenja o kojima se govori u “Priči o mojoj prijateljici” navedeni su u **Prilogu 3**. Neophodno je da voditelj/ica ovaj prilog unaprijed pripremi u dovoljnom broju ispisanih kopija za svakog učenika/cu.

- g. Tko su promatrači/ce? Tko još primjećuje da se s djevojčicom nešto događa, ali ništa ne poduzima da joj pomogne?**

Voditelj/ica objašnjava učenicima/ama:

Često se događa da netko sumnja ili zna da je neko dijete seksualno zlostavljano, a da ništa ne napravi kako bi ga zaštitio/la ili od nekoga potražio/la pomoć. To su promatrači/ce i njihova odgovornost je velika. Neophodno je uvijek biti saveznik/ca djetetu, jer dijete samo ne može spriječiti ili zaustaviti počinitelja.

Lista znakova upozorenja koja vrijede za bilo koje dijete, kao i znakovi upozorenja o kojima se govori u "Priči o mojoj prijateljici" navedeni su u **Prilogu 3**. Neophodno je da voditelj/ica ovaj prilog unaprijed pripremi u dovoljnom broju ispisanih kopija za svakog učenika/cu.

h. Tko su promatrači/ce? Tko još primjećuje da se s djevojčicom nešto događa, ali ništa ne poduzima da joj pomogne?

Voditelj/ica objašnjava učenicima/ama:

Često se događa da netko sumnja ili zna da je neko dijete seksualno zlostavljano, a da ništa ne napravi kako bi ga zaštitio/la ili od nekoga potražio/la pomoć. To su promatrači/ce i njihova odgovornost je velika. Neophodno je uvijek biti saveznik/ca djetetu, jer dijete samo ne može spriječiti ili zaustaviti počinitelja.

Očekivano je da u priči učenici/e prepoznaju drugu djecu kao neke promatrače/ice. Ukoliko nisu, voditelj/ica preuzima taj odgovor:

Nekada ponašanje djeteta koje je izloženo nasilju može biti zbunjujuće za drugu djecu jer sami sebi ne mogu objasniti zašto je to tako. I kada ne razumijete ponašanje vaše prijateljice ili prijatelja, najvažnije je ne osuđivati ih. Nikada ne znamo stoji li iza tog ponašanja neko bolno iskustvo. Dijete nam najčešće na taj način daje signal da treba pomoć.

i. Što je neophodno učiniti kad je netko seksualno zlostavljan?

Voditelj/ica preuzima ovaj odgovor tako da učenicima/ama dijeli **Prilog 4 - Tvoje tijelo pripada samo tebi** kao unaprijed pripremljen pisani sadržaj i kroz njega prolazi polako, na predavački način, uz redovne provjere jesu li učenici/e točno razumjeli.

TVOJE TIJELO PRIPADA SAMO TEBI I IMAŠ PRAVO REĆI "NE" SVAKOME TKO GA HOĆE DODIRNUTI.

Ako sumnjaš ili znaš da su tvoja prijateljica ili prijatelj seksualno zlostavljani, neophodno je odmah napraviti sljedeće:

- a. Uvijek vjeruj svojoj prijateljici/prijatelju kad ti kaže da nju/njega netko povrjeđuje na seksualan način.
- b. Pažljivo slušaj dok govori.
- c. Nemoj reći ništa negativno o tvojoj prijateljici/prijatelju i reci glasno da dijete nikada nije krivo za nasilje.
- d. Nemoj radoznalo ispitivati što se dogodilo. Poštuj to da će ti prijateljica/prijatelj reći onoliko koliko može. Budi uz svoju prijateljicu/prijatelja uporno i ustrajno, bez obzira na to što se dalje bude događalo. To je pravo prijateljstvo.
- e. Zahvali što ti je vjerovala/vjerovao i ispričala/ispričao iskustvo koje tišti i boli.
- f. Reci kako ste sad zajedno, da više nije sama/sam, da svako dijete treba biti zaštićeno i da ćete zajedno potražiti pomoć.
- g. Reci kako lošu tajnu ne treba čuvati i da je važno potražiti pomoć od odrasle osobe kojoj vjeruje ili kojoj ti vjeruješ.
- h. Pitaj svoju prijateljicu/prijatelja kojoj odrasloj osobi vjeruje i razmisli kome ti vjeruješ.
- i. Ako prva odrasla osoba kojoj se obratiš ne reagira ili reagira na način koji nije dobar za tvoju prijateljicu/prijatelja i ne pruži zaštitu, odmah pronađi(te) drugu odraslu osobu.
- j. Ukoliko i druga odrasla osoba ne pruži zaštitu, a potom ni treća, traži(te) odraslu osobu sve do trenutka dok ona ne pruži pravu pomoć da se tvoja prijateljica/prijatelj osjeti sigurno i zaštićeno. Nemoj(te) stati u traženju!
- k. To nije jednostavno, ali samo ako ispričaš nekom odraslom, nasilje može stati!
- l. Odrasla osoba je odgovorna pozvati policiju i prijaviti seksualno nasilje jer je nasilje kazneno djelo, odnosno ponašanje koje povrjeđuje dijete i protivno je zakonu. To je jedini način za osiguranje djetetove sigurnosti. Zato što se radi o ponašanju koje je protivno zakonu, neophodno je kazniti počinitelja, kako ne bi mogao povrijediti i drugo dijete.
- m. Ako dijete seksualno zlostavlja član obitelji, sjećate se kako smo na prethodnom satu radionice rekli da tada država jamči djetetu pravo na sigurnost i zato moramo javiti policiji da poduzme sve u ime države kako bi zaustavila nasilje i zaštitila dijete.
- n. I još jednom: Budi bezrezervno i bezuvjetno uz svoju prijateljicu/prijatelja. To je pravo prijateljstvo.

VJERUJ SVOJEM UNUTARNJEM GLASIĆU DA NEŠTO NIJE U REDU U TOME DA TE ODRASLA OSOBA DODIRUJE PO MJESTIMA GDJE TI TO NIJE UGODNO I NA NAČIN DA TE ZBOG TOGA SRAM, DA SE OSJEĆAŠ DA SI ZA NEŠTO KRIVA/KRIV I DA TE TO PLAŠI.

ZAVRŠNA AKTIVNOST (8 min)

Kao i na prethodnoj radionici, voditelj/ica zadržava istu metodologiju završne aktivnosti, kako bi se na kraju radionice napravilo zaokruženje i omogućilo učenicima/cama vraćanje u poznato (s plenarnog načina rada, službenog, u svoj osobni proces, u svoju privatnost) i na taj način osigurala anonimnost odgovora prikazanih putem post-it papira.

Voditelj/ica zamoli svakog učenika/cu neka na post-it papir dovrši sljedeću rečenicu:

„Ako se mojoj prijateljici ili prijatelju dogđa seksualno nasilje, ja mogu...“

Kad učenici/e dovrše rečenicu, voditelj/ica im daje uputu da svoje papiriće zalijepi na ploču/flipchart/pano. Daje im uputu neka pročitaju sve odgovore u sljedećim danima.

Zatim najavljuje **domaću zadaću** dijeleći tekst zadatka (**Prilog 5 – Moja osoba od povjerenja**) i u dogovoru s učenicima/cama postavlja rok da zadaću vrate voditelju/icu radionice najkasnije za 7 dana.

Kao i grupa podrške, ova domaća zadaća je i određeni vid evaluacije kako ste u stvarnosti u učionici proveli radionicu. Očekivano je kako ćete dobiti pregršt privatnih informacija od učenika/ca, u koje možda do sada niste imali uvid. Dio tih informacija može se odnositi na objelodanjivanje iskustva različitih oblika nasilja, uključujući seksualno. Zbog toga je važno posvetiti se s posebnom pažnjom pregledavanju eseja i zadržati punu pouzdanost u pisanim odgovorima svakom učeniku/ci posebno. Ako se na ovaj način kod Vas otvori da je učenik/ca izložen nasilju ili saznate to iz ovog eseja, uzmite sebe, svoj autoritet i svoje kompetencije ozbiljno i pristupite (pouzdana i dosljedno po dijete) intervenciji.

Mi, odrasli, imamo moć da zaustavimo emocionalno, ekonomsko, fizičko i seksualno nasilje nad djetetom i da dijete potpuno zaštitimo. Naša je odgovornost da to učinimo žurno. Isključivo tako ćemo zaslužiti povjerenje djeteta.

5. POPIS PRILOGA

1. Video 3 - Priča o mojoj prijateljici
2. Prilog 3 - Znakovi upozorenja
3. Prilog 4 - Tvoje tijelo pripada samo tebi i imaš pravo reći „NE“ svakome tko ga hoće dodirnuti
4. Prilog 5 - Domaća zadaća: Esej - Moja osoba od povjerenja

TEMATSKA RADIONICA ZA 7. RAZREDE ELEKTRONIČKO SEKSUALNO NASILJE

1. CILJEVI RADIONICE

- * informirati učenike/ce o pojmu, osnovnim obilježjima i učestalosti seksualnog nasilja i elektroničkog seksualnog nasilja
- * objasniti učenicima/cama oblike, rizike i posljedice elektroničkog seksualnog nasilja
- * upoznati učenike/ce s mehanizmima i mogućnostima zaštite u slučaju seksualnog nasilja, uključujući i elektroničko seksualno nasilje

2. OČEKIVANI ISHODI UČENJA (znanja, vještine, stavovi i vrijednosti)

1. objasniti što je seksualno nasilje
2. nabrojati različite oblike elektroničkog seksualnog nasilja i njegove posljedice
3. pokazati suosjećanje i empatiju prema osobama koje su preživjele seksualno nasilje, uključujući i elektroničko seksualno nasilje
4. navesti i znati pronaći sustave za podršku, pomoć i prijavu u slučaju bilo kojeg oblika seksualnog nasilja (uključujući i elektroničko seksualno nasilje)

3. LITERATURA

1. Labaš, D., Ciboci, L., Kanižaj, I. (2015.). *Svijet interneta na dlanu*. Zagreb: Djeca medija.
2. Cesar (2021.). *Elektroničko seksualno i rodno uvjetovano nasilje u mladenačkim vezama – Priručnik za nastavnice i nastavnike*. Zagreb: CESI – Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje.
3. Mandić, S. i Radić Bursać, S. (2020.). *Sexting i sextortion – nastavni materijal za srednje škole*. Zagreb: Agencija za elektroničke medije i UNICEF.

Za provedbu radionice nužno je pročitati cjelokupni teorijski dio udžbenika „Seksualno nasilje nad djecom – SNEP 2 - JUNIOR“.

4. SADRŽAJ – OPIS RADIONICE

UVODNA AKTIVNOST (5 min)

A. Predstavljanje (2 min)

Voditelj/ica kratko pozdravlja učenike/ce i podsjeća na njihova razredna pravila s naglaskom na komunikacijske vještine slušanja i poštovanja mišljenja svih kao značajan oblik međusobnog uvažavanja.

Voditelj/ica najavljuje učenicima/ama temu današnje radionice: *Danas ćemo se baviti temom seksualnog nasilja, s naglaskom na **ELEKTRONIČKO SEKSUALNO NASILJE***. Informira učenike/ce da se radionica sastoji od uvodne, glavne i završne aktivnosti. Također ih podsjeća na ishode učenja iz prethodnih radionica (u 5. i 6. razredu).

Voditelj/ica treba **istaknuti** da tema seksualnog nasilja, može potaknuti **različite osjećaje** (ne koristiti nikako pridjev „teške“) te da učenici/e imaju nekoliko mogućnosti:

- mogu **podijeliti osjećaje** o problemu seksualnog nasilja pred cijelom grupom.
- mogu **izaći iz razreda** predahnuti i vratiti se u nekom trenutku. Ako učenik/ca to želi, s njim/njom izlazi su-voditelj/ica radionice (ako je prisutan/a na radionici), kako bi se djetetu odmah pružila podrška. U slučaju kada nije prisutan su-voditelj/ica, ova opcija se ne navodi.
- mogu osjećaje **zadržati za sebe u ovom trenu i izreći ih poslije** - navesti kome se mogu obratiti, kada i na koji način (usmeno, pisanim putem ili na neki drugi način), povezati ovu opciju s „Grupom podrške“ (vidjeti uvodne napomene).
- mogu **nakon održane radionice potražiti voditelja/icu i/ili stručnog suradnika/cu**, s kojim mogu otvoreno porazgovarati o temi i osjećajima koji su im se pojavili tijekom radionice. Voditelj/ica ili stručni suradnik/ca navodi kako će biti na ODREĐENOM MJESTU, S JASNOM INFORMACIJOM OD KADA DO KADA – „GRUPA PODRŠKE“ (min. 30 min, najbolje ODMAH nakon održane radionice). Više informacija o „Grupi podrške“ opisano je u UVODNIM NAPOMENAMA – OBVEZNO PROČITATI.
- mogu se, ako žele, **obratiti na neku od adresa/telefona** koje će biti ponuđene na kraju radionice.

Voditelj/ica ističe kako je važno da svi znaju da ni jedno dijete ne treba trpjeti nikakav oblik nasilja i kako će u slučaju potrebe biti tu za njih, u skladu sa zakonskim pravilima i procedurama škole.

B. Projekcija generičkog videa 2 „Seksualno nasilje“ (8 min)

Voditelj/ica najavljuje gledanje kratkog filma o seksualnom nasilju i zamoli učenike/ce da pažljivo prate.

Nakon gledanja filma voditelj/ica ističe: *Upravo smo pogledali video film koji nam je pružio osnovne informacije o temi seksualnog nasilja. Jako je važno razgovarati o ovoj temi, jer svako peto dijete ima iskustvo da ih je netko seksualno povrijedio i treba pomoć. Najčešće žrtve seksualnog nasilja su djevojčice. Postoje i dječaci koji dijele ovo iskustvo. Iako se o ovom obliku nasilja ne govori tako često ili se o njemu ne razgovara u školama kao što razgovaramo i učimo o fizičkom ili vršnjačkom nasilju, seksualno nasilje je veoma rasprostranjeno i važno je učiti i o seksualnom nasilju, kako biste ga znali prepoznati, prijaviti i zaštititi sebe ili druge (svoje prijatelje i prijateljice, druge bliske osobe).*

Nadalje, pita učenike/ce: *Što ste zapamtili iz video filma? Jeste li već nešto znali od prije? Imate li možda dodatnih pitanja?*

Voditelj/ica se osvrće na odgovore učenika/ca i zahvali im.

C. PPT 3 „Elektroničko seksualno nasilje“ – definiranje, oblici i posljedice (5 min)

Voditelj/ica zaključuje aktivnost tako da zahvali svima na pozornosti. Navodi da iako korištenje interneta i ostalih elektroničkih uređaja ima cijeli niz prednosti, ono sadrži i brojne opasnosti kojih trebamo biti svjesni. Jedna od opasnosti je i doživljavanje elektroničkog seksualnog nasilja. Naglašava kako je jako važno razgovarati o ovoj temi i osvijestiti da se ovaj oblik seksualnog nasilja može dogoditi svakome od nas i da može ostaviti brojne posljedice. Isto tako ističe da moramo osvijestiti kako se ponašamo na internetu i kako to može utjecati na drugu osobu.

SREDIŠNJA AKTIVNOST „Dogodilo se jednom na internetu“ (20 min)

Cilj vježbe je prepoznati tri oblika elektroničkog seksualnog nasilja, posljedice nasilja te potaknuti učenike/ce na razmišljanje o mogućim rješenjima različitih situacija elektroničkog seksualnog nasilja.

Voditelj/ica napominje učenicima/ama da su u prethodnom izlaganju objašnjeni različiti oblici elektroničkog seksualnog nasilja te da će se kroz sljedeću vježbu usmjeriti na tri oblika: nasilnički sexting, cybergrooming i sextortion.

Voditelj/ica podijeli učenike/ce u tri grupe (Napomena: broj učenika/ca u grupi ovisi o broju učenika/ca u razredu. Prijedlog je da u jednoj grupi budu učenici/e iz istog reda/najbližih klupa, kako se ne bi gubilo puno vremena na podjelu. Svakom učeniku/ci u grupi podijeliti unaprijed pripremljene papire s pričama. Za svaku grupu pripremiti dovoljan broj papira s pričom (Prilog 6a, 6b, 6c za svakog učenika/cu. Istaknuti učenicima/ama da ne moraju odgovarati punim rečenicama na postavljena pitanja.)

Voditelj/ica ističe:

Priča koju ste dobili opisuje jedan od oblika elektroničkog seksualnog nasilja. Neka jedna osoba u grupi pročita priču naglas, a ostali pažljivo slušajte. Nakon što ste pročitali priču, zajednički porazgovarajte o odgovorima na četiri postavljena pitanja. Kada se svi složite oko odgovora, jedna osoba iz grupe treba ih zapisati. Odgovore zapišite na drugoj strani papira. Također, dogovorite se tko će od vas ostatku razreda ukratko prepričati dobivenu priču i odgovore na postavljena pitanja. Imate 10 minuta za ovaj zadatak.

Prema potrebi, voditelji/ica nadopunjuje odgovore učenika/ca s objašnjenjima iz Priloga 7 koji unaprijed ima pripremljen za radionicu.

Nakon što sve grupe iznesu svoje odgovore, voditelj/ica zaključuje vježbu:

Sve situacije na kojima smo radili predstavljaju različite oblike elektroničkog seksualnog nasilja, a svaki oblik elektroničkog seksualnog nasilja ostavlja posljedice na osobu koja ga doživljava! Upamtite, osoba koja doživljava nasilje nikada nije kriva za to što joj se događa, odgovornost je isključivo na počinitelju. Niti jedna osoba ne želi doživjeti nasilje. Ukoliko se vama ili vašim prijateljima/cama dogodi ili se dogodilo elektroničko seksualno nasilje, važno mi je da znate da sam ja tu za Vas i da ću Vam pomoći.

ZAKLJUČNA AKTIVNOST (10 min)

A) Mehanizmi za pomoć i podršku (6 min)

Voditelj/ica poziva učenike/ce da razmisle i naglas kažu kome bi se oni obratili za pomoć i podršku u slučaju elektroničkog seksualnog nasilja.

Zadatak voditelja/ice je da na ploču zapiše neke od odgovora i da pokaže **PPT 2 Kontakti institucija i organizacija** kojima se mogu obratiti ako im je potrebna pomoć. Svi navedeni podaci nalaze se na **RADNOJ KARTICI 1 – Što učiniti u slučaju seksualnog nasilja** (radnu karticu je potrebno unaprijed podijeliti učenicima/ama), ali se ona ne analizira s njima, već se istaknu tri ključne stvari:

- važno je povjeriti se odrasloj osobi u koju imate povjerenja,
- važno je da u svakom trenutku znate da niste krivi za preživljeno nasilje,
- važno je da prijavite nasilje nadležnim institucijama.

Voditelji/ca ističe: *Vjerujte svom unutarnjem glasu, on vam uvijek kaže kada nešto nije u redu i upamtite da je o preživljenom nasilju važno reći odrasloj osobi od povjerenja!*

B) Evaluacija (4 min)

Podijeliti učenicima/cama **1 post-it papirić** i dati im uputu da zamisle kako se osjećaju osobe koje doživljavaju elektroničko seksualno nasilje (primjerice, na internetu, nekoj društvenoj mreži, u online grupama za komunikaciju). Voditelj/ica zamoli učenike/ce da na post-it papir napišu osjećaj i da taj papirić zalijepi na ploču/flipchart/pano po izlasku iz učionice. Na početku druge radionice voditelj/ica se osvrće na odgovore učenik/ca s post-ita koje je sačuvao/la nakon prve radionice.

5. POPIS PRILOGA

1. Video 5 - A tko si ti?
2. Prilog 8 - Pitanja za diskusiju nakon videa „A tko si ti?“
3. PPT 2 - Kontakti institucija i organizacija civilnoga društva
4. Radna kartica 2 - ELEKTRONIČKO SEKSUALNO NASILJE I MEHANIZMI ZAŠTITE
5. Post-it papirići
6. Prilog 9 - Oznake TOČNO i NETOČNO
7. Prilog 10 - Objašnjenja za aktivnosti „Internet i ja“

TEMATSKA RADIONICA ZA 7. RAZREDE ELEKTRONIČKO SEKSUALNO NASILJE

1. CILJEVI RADIONICE

- * ukazati učenicima/ama na povezanost rizičnih ponašanja sa seksualnim nasiljem u internetskoj komunikaciji
- * prepoznati važnost uloge promatrača/ice elektroničkog seksualnog nasilja
- * prepoznati pozitivne i negativne posljedice vlastitog ponašanja na internetu
- * upoznati učenike/ce s mehanizmima i mogućnostima zaštite u slučaju elektroničkog seksualnog nasilja

2. OČEKIVANI ISHODI UČENJA (znanja, vještine, stavovi i vrijednosti)

Učenici/e će nakon sudjelovanja na radionicama moći:

1. opisati mehanizme povećanog rizika od sudjelovanja u elektroničkom seksualnom nasilju i navesti rizična ponašanja na internetu
2. opisati krug osoba koje sudjeluju u počinjenju elektroničkog seksualnog nasilja, s naglaskom na važnost uloge promatrača/ice
3. oblikovati pravila sigurnog ponašanja na internetu s ciljem zaštite od elektroničkog seksualnog nasilja
4. pokazati suosjećanje i empatiju prema osobama koje su preživjele seksualno nasilje, uključujući i elektroničko seksualno nasilje

3. LITERATURA

1. Belošević, M., Ćosić, A., Lamešić, L., Mandić, S., Mitrić I. i Radić Bursać, S. (2021.). *Putokaz za uspješno savladavanje izazova odrastanja*. Zagreb: Nastavno-klinički centar Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
2. Bogavac, Lj., Popadić D. i Mrše, S. (2016.). *Obrazovni paketi za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za osnovne i srednje škole u Srbiji*. BBeograd: Incest Trauma Centar - Beograd.
3. Bogavac, Lj., Popadić D. (2016.). *Komplementaran resurs Obrazovnim paketima za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za predškolske ustanove, osnovne i srednje škole u Srbiji: „Zdravi izbori za decu - Program prevencije nasilja Incest Trauma Centra – Beograd za predškolske ustanove, nastavnice i nastavnike, roditelje/staratelje i decu za primenu na času odeljenjskog starešine, za osmišljavanje i realizaciju školskih akcija i akcija u lokalnoj zajednici“*. Beograd: Incest Trauma Centar - Beograd.
4. Mamula, M. (ur.), Popadić, D., Mihaljević, K., Hojt Ilić, A., Droždan-Kranjčec, A., Peto Kujundžić, L., Bičanić, J. i Kolega, M. (2020.). *Seksualno nasilje nad i među djecom i mladima*. Zagreb: Ženska soba – Centar za seksualna prava.
5. Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S., i Hasebrink, U. (2020). *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*. EU Kids Online. Doi: 10.21953/lse.47fdeqj01of

Za provedbu radionice nužno je pročitati cjelokupni teorijski dio udžbenika „Seksualno nasilje nad djecom – SNEP 2 - JUNIOR“.

4. SADRŽAJ – OPIS RADIONICE

UVODNA AKTIVNOST (5 min)

Voditelj/ica podsjeti učenike/ce da je tema prethodne i ove radionice **“Elektroničko seksualno nasilje”** i da se tijekom ove radionice nastavlja rad na temi. Informira učenike/ce da se radionica sastoji od uvodne, glavne i završne aktivnosti, kao i to da je nakon sata radionice moguće ostati u **Grupi podrške** (vidi *Uvodne napomene*) ako postoje teme i pitanja koje pojedini učenici/e žele iznijeti u manjoj grupi. U slučaju da je Grupa podrške imala svoje okupljanje nakon prve radionice, izrazi zahvalnost za to. Ukoliko nije bilo Grupe podrške, naglasi da voditelj/ica razumije kako ona prethodni put nije bila održana i da će i nakon ovog sata biti dostupan/na i pričekati ako netko dođe. Voditelj/ica podsjeća na razredna pravila s naglaskom na komunikacijske vještine slušanja i poštovanja mišljenja svih kao značajan oblik međusobnog uvažavanja.

Voditelj/ica poziva učenike/ce da se prisjete prošlog zajedničkog sata:

- * Što ste novo naučili na prošloj radionici?
- * Jeste li s nekim razgovarali o radionici koju ste prošli?

Zatim se voditelj/ica osvrće na odgovore učenika/ca (iz post-it evaluacije) o tome **kako se osjećaju djeca koja su doživjela/doživljavaju elektroničko seksualno nasilje**. Naglašava kako elektroničko seksualno nasilje može ostaviti različite posljedice – emocionalne (npr. sram, strah, osjećaj manje vrijednosti...), socijalne (npr. stigmatizacija, socijalna isključenost...), fizičke (npr. glavobolja, probavne smetnje...), u školi (loše ocjene, izbjegavanje škole i aktivnosti...). Voditelj/ica ističe kako i osobe koje svjedoče nasilju mogu imati različite posljedice i osjećati se tužno i zabrinuto. Navodi da promatrači/ce mogu imati važnu ulogu u situaciji nasilja te naglašava kako će fokus današnje radionice biti upravo na reakcijama promatrača/ica u slučajevima elektroničkog seksualnog nasilja.

Objašnjava učenicima/ama da će sada pogledati jedan video i zamoli ih da pažljivo prate jer nakon videa slijedi rad u grupama.

SREDIŠNJA AKTIVNOST (30 min) – Video 5 - A tko si ti?

Nakon što su učenici/e pogledali video „A tko si ti?“ (8:07 min), voditelj/ica dijeli učenike/ce u parove prema rasporedu sjedenja u klupama. Svaki par dobije papir (Prilog 8) sa sljedećim pitanjima (NAPOMENA: unaprijed pripremiti dovoljan broj primjeraka priloga 8 i istaknuti učenicima/ama da ne moraju pisati pune rečenice, već natuknice):

1. Kako ste se osjećali dok ste gledali video? Što vas se najviše dojmilo?
2. Od tri situacije prikazane u video filmu, složite ove situacije od 1 do 3, tako da pod brojem 1 bude ona za koju pretpostavljate da će se najčešće dogoditi, a pod brojem 3 ona koja će se najrjeđe dogoditi.
3. Nastavno na vaše prethodne odgovore, zašto mislite da je najviše vjerojatno da će se tako dogoditi? Pojasnite vaš odgovor (na temelju vlastitih iskustava, znanja).
4. Što mislite, doživljavaju li ovaj oblik nasilja češće djevojčice ili dječaci? Zašto to mislite?
5. Što mislite, kako se osjeća djevojka u prvom slučaju, kada nitko nije reagirao? Što mislite, kako se osjeća u slučaju kada su joj prijateljice pružile podršku?
6. Od svega što ste naučili putem ovog videa, koje bi bilo najprimjerenije reagiranje promatrača/ice i kako bi se tada djevojka iz video filma osjećala?

Učenici/e imaju 10 minuta da odgovore na pitanja. Zatim svi parovi zajednički diskutiraju, a voditelj/ica usmjerava diskusiju, s fokusom na to zašto osobe ne reagiraju kada netko doživljava nasilje i zašto djevojčice češće doživljavaju elektroničko seksualno nasilje.

Voditelj/ica na ploču zapisuje sve osjećaje koje djevojka ima kada je dobila podršku.

Voditelj/ica ističe:

*Važno je zapamtiti kako osoba koja doživljava ili je preživjela nasilje nije kriva za zlostavljanje kojem je bila izložena i da za nasilje nema opravdanja. Drugim riječima, nasilnici su odgovorni i krivi za svoja djela i oni sami odabiru svoje ponašanje. Zapamtite, podrška je vrlo važna za oporavak osobe koja doživljava nasilje, ali i za zaustavljanje nasilja. Svaki oblik nasilja, pa tako i elektroničkog seksualnog, je **čin moći i kontrole** i počinitelji imaju moć nad žrtvom. U situacijama nasilja, pa tako i elektroničkog seksualnog nasilja, počinitelji imaju veću moć ili svojim ponašanjem ostvaruju moć nad osobom prema kojoj su nasilni. Promatrači/ce imaju značajnu moć jer njihovi postupci mogu ohrabriti ili obeshrabrati počinitelje elektroničkog seksualnog nasilja te utjecati na to da osoba koja doživljava nasilje dobije potrebnu pomoć.*

Voditelj/ica ističe da na nasilje treba reagirati na učinkovit način (primjerice, obraćanje za pomoć osobi od povjerenja, prijave razrednicima/ama ili stručnim suradnicima/ama u školi i dr.). Naglašava da je on/ona tu za njih i da joj se uvijek mogu obratiti za pomoć i podršku.

ZAKLJUČNA AKTIVNOST (10 min)

A) Mehanizmi za pomoć i podršku (8 min)

Voditelj/ica pokaže **PPT 2 - Kontakti institucija i organizacija** kojima se mogu obratiti ako im je potrebna pomoć u slučaju doživljavanja elektroničkog seksualnog nasilja.

Voditelji/ca dijeli učenicima/ama **Radnu karticu 2 - ELEKTRONIČKO SEKSUALNO NASILJE I MEHANIZMI ZAŠTITE** te s njima prolazi ključne savjete o sigurnosti na internetu: čuvajte svoje osobne podatke i ne dijelite ih s drugim osobama; ne nalazite se uživo s osobama koje ste upoznali putem interneta; ne šaljite sadržaje koje vas mogu dovesti u neugodan položaj ili koji vrijeđaju druge osobe; ne brišite uznemirujuće sadržaje koje ste primili jer oni služe za prijavu nasilja.

Za kraj naglašava: važno je **povjeriti se odrasloj osobi** u koju imate povjerenja, važno je da u svakom trenutku znate da **niste krivi** za preživljeno nasilje i važno je da **prijavite nasilje** nadležnim institucijama.

B) Evaluacija (2 min)

Podijeliti učenicima/ama po jedan post-it papirić na koji svatko treba napisati poruku osobi koja doživljava elektroničko seksualno nasilje.

Potom zalijepiti papirić na ploču/flipchart po izlasku iz učionice.

Za kraj, voditelj/ica zahvaljuje svim učenicima/ama na aktivnom sudjelovanju.

DODATNA AKTIVNOST

Ukoliko ostane vremena, u završnu aktivnost možete uključiti i dodatnu aktivnost te s učenicima/ama utvrditi naučeno kroz dvije radionice. Ovu aktivnost možete napraviti i na satu razrednog odjela te produbiti temu.

AKTIVNOST „Internet i ja“ (10 min)

Voditelj/ica u dva različita kuta učionice postavi natpise TOČNO i NETOČNO (Prilog 9). Objašnjava učenicima/ama kako će im reći nekoliko tvrdnji o korištenju interneta i društvenih mreža. Pravilo je da nakon pojedine tvrdnje, svatko izabere onaj odgovor koji se odnosi na njih ili se s njim slažu/ne slažu, te nakon toga stanu na označeno mjesto u učionici. Nakon svakog odgovora, voditelj/ica pita nekoliko učenika/ca zašto su se odlučili za pojedini odgovor te im, nakon što oni prodiskutiraju, dade objašnjenje (prilog 10).

- 1. tvrdnja:** *Mislim da djeca često doživljavaju elektroničko i elektroničko seksualno nasilje.*
- 2. tvrdnja:** *Bilo je situacija da sam na nekoj društvenoj mreži i/ili u komunikacijskoj grupi (WhatsApp, Viber i sl.) svjedočio/la o govaranju, izrugivanju i neprimjerenim komentarima prema drugoj osobi.*
- 3. tvrdnja:** *Mislim da osobu ne može povrijediti ukoliko ju netko vrijeđa putem društvenih mreža – pa to je samo internet.*
- 4. tvrdnja:** *Osoba koja je nekom drugom poslala intimni sadržaj sama si je kriva – ako nije htjela da bude objavljen, nije ga trebala niti slati.*
- 5. tvrdnja:** *Ukoliko svjedočim nekom obliku elektroničkog seksualnog nasilja (npr. primanje tuđih intimnih fotografija, vrijeđanje na društvenoj mreži), mogu nešto učiniti i pomoći osobi koja doživljava nasilje.*

Voditelj/ica zaključuje aktivnost tako da zahvali svima na iskrenosti. Naglašava kako je jako važno razgovarati o ovoj temi i osvijestiti kako se svatko od nas ponaša na internetu i kako to može utjecati na nas same, ali i na druge osobe.

5. POPIS PRILOGA

1. Video 5 - A tko si ti?
2. Prilog 8 - Pitanja za diskusiju nakon videa „A tko si ti?“
3. PPT 2 - Kontakti institucija i organizacija civilnoga društva
4. Radna kartica 2 - ELEKTRONIČKO SEKSUALNO NASILJE I MEHANIZMI ZAŠTITE
5. Post-it papirići
6. Prilog 9 - Oznake TOČNO i NETOČNO
7. Prilog 10 - Objašnjenja za aktivnosti „Internet i ja“

UVODNA RADIONICA ZA 8. RAZREDE SEKSUALNO NASILJE U MLADENAČKIM VEZAMA

1. CILJEVI RADIONICE

- * informirati učenike/ce o osnovnim obilježjima, učestalosti i posljedicama seksualnog nasilja
- * informirati učenike/ce o tome što je pristanak na seksualnu aktivnost
- * upoznati učenike/ce sa važnošću pristanka na seksualnu aktivnost u kontekstu
- * razumijevanje seksualnog nasilja

2. OČEKIVANI ISHODI UČENJA (znanja, vještine, stavovi i vrijednosti)

Učenici/e će nakon sudjelovanja na radionicama moći:

1. objasniti što je seksualno nasilje
2. nabrojiti uzroke, oblike i posljedice seksualnog nasilja
3. prepoznati različite oblike seksualnog nasilja u mladenačkim vezama
4. objasniti koncept pristanka
5. navesti i znati pronaći sustave za podršku, pomoć i prijavu u slučaju seksualnog nasilja u mladenačkim vezama

III. LITERATURA

Za učenike/ce (udžbenici, priručnici i drugi izvori znanja):

- * Časopis za mlade TRUE2YOU-Iskreno bez cenzure, CESI <https://nechupedia.sezamweb.net/files/TRUE2YOU-casopis-za-mlade.pdf>
- * Brošura za mlade "Nasilne veze su bez veze", CESI http://www.sezamweb.net/attach/_b/brosura_nasilne_veze_su_bez_veze.pdf
- * Edukacijska brošura "Tamna strana ljubavi - Priča o Tanji i Mariu", CESI http://www.sezamweb.net/attach/_t/tamna-strana-ljubavi.pdf

VLOGOVI:

- * Kao mačka oko vruće kaše - Pristanak na seksualni odnos, CESI

<https://www.youtube.com/watch?v=FKdW5T23K-w>

Za nastavnike/ce (stručno-znanstvena, metodička, pedagoška, psihološka):

- * Priručnik za vršnjačke edukatore/ice "Nasilne veze su bez veze", CESI

http://www.sezamweb.net/attach/_p/prirucnik_nasilne_veze.pdf

- * Priručnik "Bolje spriječiti nego liječiti", CESI

<http://stari.cesi.hr/hr/bolje-sprijeciti-nego-lijeciti-prevenција-nasilja-u-adolescentskim-vezama/index.html>

- * Priručnik „Spol i rod pod povećalom“, CESI

<http://stari.cesi.hr/hr/spol-i-rod-pod-povecalom-2-prosireno-izdanje/index.html>

- * Pokreni promjenu - priručnik za rad s mladima na prevenciji rodno uvjetovanog nasilja kroz audio-vizualne medije i glazbu, CESI

http://www.sezamweb.net/attach/_p/prirucnik_pokreni_promjenu.pdf

- * "Rodnom jednakošću protiv nasilja u intimnim partnerskim vezama" - priručnik za nastavnike i nastavnice i radni materijali za učenike/ce, CESI

<http://stari.cesi.hr/hr/prirucnici-rodnom-jednakosci-protiv-nasilja-u-intimnim-partnerskim-vezama/index.html>

- * Priručnik za nastavnice/ke „Elektroničko seksualno rodno uvjetovano nasilje u mladenačkim vezama“, CESI

<https://nechupedia.sezamweb.net/korisni-materijali/>

- * Priručnik Seksualno nasilje nad i među djecom i mladima, Ženska soba <http://zenskasoba.hr/docs/zenska%20soba%20knjiga.pdf>

- * Nasilje u mladenačkim vezama - priručnik za stručnjake, Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

https://cnzd.org/uploads/document/attachment/97/Prirucnik5_nasilje_u_mladenackim_vezama.pdf

- * Je li moguće da je to ljubav? - priručnik o nasilju u vezama mladih, Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba

<https://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/je-li-moguće-da-je-to-ljubav/>

Za provedbu radionice nužno je pročitati cjelokupni teorijski dio udžbenika „Seksualno nasilje nad djecom – SNEP 2 - JUNIOR“.

IV. SADRŽAJ – OPIS RADIONICE

UVODNA AKTIVNOST (15 min)

A) Predstavljanje (2 min)

Voditelj/ica kratko pozdravlja učenike/ce i podsjeća na njihova razredna pravila s naglaskom na komunikacijske vještine slušanja i poštovanja mišljenja svih, kao značajan oblik međusobnog uvažavanja.

Voditelj/ica najavljuje učenicima/ama temu današnje radionice: Danas ćemo se baviti **temom seksualnog nasilja u mladenačkim vezama**. Informira učenike/ce da se radionica sastoji od uvodne, glavne i završne aktivnosti. Također ih podsjeća na ishode učenja iz prethodnih radionica (u 5., 6. i 7. razredu).

Voditelj/ica treba **istaknuti** da tema seksualnog nasilja može potaknuti **razne osjećaje** (ne koristiti nikako pridjev „teške“) te da učenici/e imaju nekoliko mogućnosti:

- mogu **podijeliti osjećaje** o problemu seksualnog nasilja pred cijelom grupom.
- mogu **izaći iz razreda** predahnuti i vratiti se u nekom trenutku. Ako učenik/ca to želi, s njim/njom izlazi su-voditelj/ica radionice (ako je prisutan/a na radionici), kako bi se djetetu odmah pružila podrška. U slučaju kada nije prisutan su-voditelj/ica, ova opcija se ne navodi.
- mogu osjećaje **zadržati za sebe u ovom trenu i izreći ih poslije** - navesti kome se mogu obratiti, kada i na koji način (usmeno, pisanim putem ili na neki drugi način), povezati ovu opciju s „Grupom podrške“ (vidjeti uvodne napomene).
- mogu **nakon održane radionice potražiti voditelja/icu i/ili stručnog suradnika/cu**, s kojim mogu otvoreno porazgovarati o temi i osjećajima koji su im se pojavili tijekom radionice. Voditelj/ica ili stručni suradnik/ca navodi kako će biti na ODREĐENOM MJESTU, S JASNOM INFORMACIJOM OD KADA DO KADA – „GRUPA PODRŠKE“ (min. 30 min, najbolje ODMAH nakon održane radionice). Više informacija o „Grupi podrške“ opisano je u UVODNIM NAPOMENAMA – OBVEZNO PROČITATI.
- mogu se, ako žele, **obratiti na neku od adresa/telefona** koje će biti ponuđene na kraju radionice.

Voditelj/ica ističe kako je važno da svi znaju da ni jedno dijete ne treba trpjeti nikakav oblik nasilja i kako će u slučaju potrebe biti tu za njih, u skladu sa zakonskim pravilima i procedurama škole.

B) Projekcija generičkog videa 2 „Seksualno nasilje“ (8 min)

Nakon gledanja filma voditelj/ica ističe: Upravo smo pogledali video film koji nam je pružio osnovne informacije o temi seksualnog nasilja. Jako je važno razgovarati o ovoj temi, jer svako peto dijete ima iskustvo da ih je netko seksualno povrijedio i potrebna im je pomoć. Najčešće žrtve seksualnog nasilja su djevojčice. Postoje i dječaci koji dijele ovo iskustvo. Iako se o ovom obliku nasilja ne govori tako često ili se o njemu ne razgovara u školama onako kako razgovaramo i učimo o fizičkom ili vršnjačkom nasilju, seksualno nasilje je veoma rasprostranjeno i važno je učiti i o seksualnom nasilju, kako biste ga znali prepoznati, prijaviti i zaštititi sebe ili druge (svoje prijatelje i prijateljice, druge bliske osobe).

Nadalje, pita učenike/ce: Što ste zapamtili iz video filma? Jeste li već nešto znali od prije? Imate li možda dodatnih pitanja?

Voditelj/ica se osvrće na odgovore učenika/ca i zahvali im.

C) Što je pristanak? - pojašnjenje pojma (5 min)

Napomena za voditelja/icu:

U cilju uvažavanja i poštovanja različitosti važno je koristiti pojam „osoba“ ili „osobe“ za mlade koji su u vezi jer želimo uvažiti različite veze bez obzira na spol, rod, rodni identitet i rodno izražavanje partnera/ice. Tek na slijedećoj radionici usmjerit ćemo se na seksualno nasilje koje se događa u vezama.

Voditelj/ica najavljuje učenicima/ama: Na današnjoj radionici ćemo se baviti temom seksualnog nasilja u mladenačkim vezama. Većina vas vjerojatno još nije bila u vezi, ali je važno da o temi seksualnog nasilja razgovaramo puno ranije, odnosno prije nego stupite u vezu. Temu ćemo započeti s objašnjavanjem jednog važnog pojma, a to je pojam **PRISTANKA** na bilo koju seksualnu aktivnost (npr. ljubljenje, seksualne dodire).

Važno je reći da u Republici Hrvatskoj vrijedi zakonska regulativa prema kojoj je dob za seksualni pristanak **15 godina**, što znači da osoba mlađa od 15 godina ne može dati pristanak na seksualne aktivnosti. U zakonu se isto tako ističe da ne postoji kazneno djelo ako razlika u dobi između osoba koje imaju spolni odnos ili spolnu radnju **nije veća od 3 godine** (to bi značilo da ako osobe u dobi 14 i 16 godina imaju spolni odnos, onda to nije zakonski kažnjivo, ali ako se radi o osobama u dobi 14 i 25 godina, onda jest kažnjivo).

Zašto je važno govoriti o pristanku? Zato što **seksualna aktivnost bez pristanka = seksualno nasilje**.

Odluka da se upustiš u bilo koju seksualnu aktivnost (ljubljenje, intimni dodiri) je osobna odluka. Samo ti možeš odlučiti što je dobro za tebe. Seksualni pristanak znači da se slažeš sudjelovati u seksualnoj aktivnosti, slobodno, dobrovoljno i bez ikakvog pritiska, prisile ili prijetnje. Seksualni pristanak treba postojati svaki put kad se upuštaš u neku seksualnu aktivnost, što znači da treba dati pristanak (ili tražiti pristanak od osobe) za bilo koju vrstu seksualne aktivnosti (i to u bilo kojoj fazi te aktivnosti). Bez obzira na to jeste li ili niste u vezi, oba partnera/ice moraju svaki put dati pristanak za svaku vrstu seksualne aktivnosti.

Reći "da" danas ne znači i "da" u budućnosti. Dati pristanak jednom ne znači i pristati na bilo koju seksualnu aktivnost u budućnosti. Također, dati pristanak za jednu seksualnu aktivnost (npr. ljubljenje) ne znači dati pristanak za daljnje korake (npr. za skidanje odjeće, dodirivanje spolnih organa i sl.).

Voditeljica naglašava: **Važno je zapamtiti da se uvijek možeš predomisli i reći NE (tj. povući svoj pristanak) U BILO KOJEM TRENUTKU i ne moraš imati nikakav razlog za to. Dovoljan je tvoj osjećaj i uvijek ga slijedi. Druga osoba je OBVEZNA poštovati tvoju odluku i mora odmah prestati sa onim što čini!**

Nakon ovog dijela voditelj/ica podijeli učenicima/ama **RADNU KARTICU 3 - Seksualni pristanak** te ističe kako će se i u nastavku radionice nastaviti baviti ovom temom.

SREDIŠNJA AKTIVNOST "SEKSUALNI PRISTANAK" (25 min)

Na početku aktivnosti voditelj/ica treba istaknuti da je najvažnije prije upuštanja u bilo koju seksualnu aktivnost (ljubljenje, dodiri i sl.) razgovarati s drugom osobom i biti siguran da to želi i da druga osoba to želi. Moguće je da su mladi pod utjecajem popularne kulture dobili poruku da su seksualne aktivnosti/seksualni odnos nešto što se dešava "spontano" i "bez riječi" te da "razgovor o tome ubija romantiku". Stoga je potrebno mladima pojasniti da se radi o nerealnom prikazu koji nema veze sa stvarnošću te da je važno i potrebno komunicirati s drugom osobom o seksualnosti, kako bi se oboje osjećali dobro i ugodno. Potrebno je objasniti da pristanak može biti verbalan (ali da to nije uvijek slučaj) te da se može iskazati i neverbalno (tj. bez izgovaranja riječi "da" ili "ne"). Osoba može uskratiti pristanak na neverbalan način tako da će njen govor tijela signalizirati "ne" (npr. nekom gestom, izrazom lica, položajem tijela, pogledom, činom itd.).

Napomena za voditelja/icu:

Mladenačke veze podrazumijevaju različitu rodnu dinamiku i neravnopravne odnose moći u vezi, koji su povezani s rodno-stereotipnim ulogama i očekivanjima. Rodne uloge vežu se uz ono što društvo smatra prikladnim i očekuje od djevojaka (žena) i mladića (muškaraca). Rodni stereotipi predstavljaju generalizirana uvjerenja o tipičnim karakteristikama koje vežemo uz žene i muškarce. Neki od primjera rodni stereotipa koji se povezuju uz muškarce su agresivnost, bezosjećajnost, neovisnost, dok se uz žene povezuje pasivnost, osjećajnost, nježnost, itd.

Primjerice, djevojka možda nije u stanju svom partneru reći želi li seksualni kontakt i ako da, kada i kako bi do njega trebalo doći, zbog tradicionalnog shvaćanja da su muškarci ti koji trebaju odlučivati, a žene trebaju slušati (ili pak da je ženina „dužnost“ seksualno zadovoljavati muškarca). Upravo iz tog razloga, djevojka može smatrati da nema snage ili nema pravo reći NE ako ju partner nagovara na seksualnu aktivnost ili seksualni odnos.

Neravnomerni odnosi moći, rodno-stereotipna očekivanja i uloge u mladenačkoj vezi utječu na davanje/uskraćivanje pristanka i otežavaju ga. Početna pozicija mladića i djevojaka u vezi je različita, odnosno neravnomerna, a neravnomerni odnosi moći mogu dovesti do nasilja u vezi.

Pravi pristanak na seksualni odnos mora biti:

1. DAN SLOBODNO (bez prijetnje, prisile)
2. SVJESTAN (ne pod utjecajem alkohola i drugih opojnih sredstava)
3. ENTUZIJASTIČAN (SAMO DA ZNAČI DA – osoba ushićeno i oduševljeno pristaje na seksualne aktivnosti; može biti verbalno: npr. „DA, to mi se sviđa!“ ili neverbalno: npr. smijanje)
4. SPECIFIČAN/FLEKSIBILAN (dan je za specifičnu situaciju i može se povući bilo u kojem trenutku)
5. INFORMIRAN (osoba mora znati na što sve pristaje).

Prisila može imati različite oblike - ona se ne odnosi samo na primijenjenu fizičku silu, nego uključuje i psihološko zastrašivanje, ucjenjivanje i prijetnje (prijetnje nanošenjem fizičkih ozljeda, nedobivanjem posla, ucjenama za ocjenu, prijetnje prekidom veze i sl.)

A) Rad u parovima (5 min)

Voditelj/ica postavlja pitanje učenicima/ama: **Na koji način netko može pokazati (i verbalno i neverbalno) da ne pristaje na neku seksualnu aktivnost?**

Voditeljica objasni učenicima/ama da će raditi u parovima (s osobom s kojom sjede u klupi) i da za odgovor imaju dvije minute. Istakne da je zadatak svakog para navesti nekoliko odgovora na ovo pitanje, uz napomenu da posebno iznesu odgovore za verbalno, a posebno za neverbalno nepristajanje. Zatim voditelj/ica zamoli jedan par da iznese svoje odgovore i pozove ostale parove da nadopune onim što nije rečeno, a nalazi se na njihovoj listi (nije nužno da svaki par čita svoje odgovore).

Neki od primjera odgovora mogu uključivati: verbalno (može reći “Ne, nisam još spremna za seksualni odnos”, “Volio bih da pričekamo i da se malo bolje upoznamo”) ili neverbalno (može se prestati ljubiti; odmakne se od druge osobe; ne želi da ju/ga se grli ili dodiruje; nervoza/uplašenost; ukoči se/”smrzne se”; prestane govoriti).

Nakon odgovora učenika/ca, voditelj/ica naglašava da se pristanak može izraziti verbalno, odnosno reći da ili ne i da je to najpoželjniji način, ali i da može uključivati i neverbalne znakove. Istaknuti da je uvijek najbolje pitati drugu osobu pristaje li na određenu seksualnu aktivnost i da se uvijek pokuša dobiti i VERBALNI PRISTANAK (npr. pitati: Je li ti ovo OK? Želiš li da...? Je li ti ugodno...?). Ako nisi siguran/sigurna, stani i pitaj!

B) Rad u malim grupama (20 min)

Voditelj/ica podijeli učenike/ce u male grupe (kriterij podjele u male grupe može biti prema rasporedu sjedenja u klupama. Npr. prve dvije klupe su jedna grupa i učenice/i se samo okrenu jedni prema drugima). Svaka mala grupa dobiva **Prilog 11 - Pristanak: ključne poruke**. Voditelj/ica daje uputu: Zadatak je da u malim grupama povežete citat s ključnom porukom vezanom uz pristanak.

Nakon što završe s radom, voditelj/ica čita svaki citat i traži od grupa da iznesu svoj odgovor, a nakon toga iznosi točan odgovor. Potrebno je proći kroz sve citate i prodiskutirati sve ključne poruke. U ovoj aktivnosti nije toliko važno da učenici/e točno riješe zadatak, već da počnu povezivati seksualne situacije s pristankom te da osvijeste važnost pristanka.

Rješenja Radnog lista 1 Pristanak: ključne poruke: 1 C, 2 A, 3 F, 4 B, 5 D, 6 G, 7 E

ZAKLJUČNA AKTIVNOST (5 min)

Na kraju, voditelj/ica naglašava učenicima/ama:

1. Važno je da tražite i dobijete verbalni pristanak za svaku seksualnu aktivnost.
2. Nekoliko puta provjeravajte pristanak (najbolje je jasno pitati drugu osobu!).
3. To što osoba šuti, ne znači da je dala pristanak.
4. U Republici Hrvatskoj osoba ispod 15 godina ne može dati pristanak na seksualne aktivnosti jer zakonska regulativa kaže da je dob za seksualni pristanak **15 godina** (Kazneni zakon, gl.17, čl. 158). U zakonu se isto tako ističe da ne postoji kazneno djelo ako razlika u dobi između osoba koje imaju spolni odnos ili spolnu radnju **nije veća od 3 godine**.
5. Ako jedna osoba ne želi seks, druga osoba to treba prihvatiti. Nije u redu pokušati nagovoriti osobu da se predomisli, ili prisiljavati osobu na seksualne aktivnosti jer je to seksualno nasilje i kazneno djelo.
6. **Seksualna aktivnost bez pristanka je seksualno nasilje**. Osoba ne može dati pristanak ako je pod utjecajem alkohola ili droga ili ako je se navede na seksualne aktivnosti pod prijetnjom, prisilom, podmičivanjem ili nuđenjem nečega zauzvrat.
7. Nikada **niste krivi** za doživljeno seksualno nasilje! Vjerujte svom unutarnjem glasu, on vam uvijek kaže kada nešto nije u redu i **upamtite** da je **važno reći odrasloj osobi** u koju imate povjerenja o preživljenom nasilju. Postoje nadležne institucije kojima se **prijavljuje nasilje**. Škola i stručna služba su tu za vas.

Još jednom ponovite učenicima/ama informaciju da vam se mogu javiti nakon radionice ako dodatno žele razgovarati s vama o ovoj temi. Odredite vrijeme i mjesto gdje vas učenici/e mogu potražiti. To može biti neposredno nakon radionice, a može biti i u neko drugo vrijeme koje vam odgovara. Pogledajte dio pod nazivom *GRUPA PODRŠKE* u uvodnim napomenama za voditelje/ice.

Najavite učenicima/ama da će se mehanizmi za pomoć i podršku detaljnije obrađivati na idućoj radionici.

5. POPIS PRILOGA

1. Generički video 2 - Seksualno nasilje
2. Radna kartica 3 - Seksualni pristanak
3. Prilog 11 - Pristanak: ključne poruke

TEMATSKA RADIONICA ZA 8. RAZREDE SEKSUALNO NASILJE U MLADENAČKIM VEZAMA

1. CILJEVI RADIONICE

- * upoznati učenike/ce s nasiljem u mladenačkim vezama, specifično seksualnim nasiljem u vezama
- * upoznati učenike/ce sa znakovima koji ukazuju na doživljavanje seksualnog nasilja u mladenačkim vezama
- * upoznati učenike/ce s mehanizmima i mogućnostima zaštite u slučaju seksualnog nasilja u mladenačkim vezama

2. OČEKIVANI ISHODI UČENJA (znanja, vještine, stavovi i vrijednosti)

Učenici/e će nakon sudjelovanja na radionicama moći:

1. prepoznati znakove koji ukazuju na doživljavanje seksualnog nasilja u mladenačkim vezama
2. prepoznati karakteristike štetnih i kvalitetnih veza
3. navesti i znati pronaći sustave za podršku, pomoć i prijavu u slučaju seksualnog nasilja u mladenačkim vezama

3. LITERATURA

Za učenike/ce (udžbenici, priručnici i drugi izvori znanja):

- * Časopis za mlade TRUE2YOU-Iskreno bez cenzure, CESI <https://nechupedia.sezamweb.net/files/TRUE2YOU-casopis-za-mlade.pdf>
- * Brošura za mlade "Nasilne veze su bez veze", CESI http://www.sezamweb.net/attach/b/brosura_nasilne_veze_su_bez_veze.pdf
- * Edukacijska brošura "Tamna strana ljubavi - Priča o Tanji i Mariu", CESI <http://www.sezamweb.net/attach/t/tamna-strana-ljubavi.pdf>

VLOGOVI:

- * Kao mačka oko vruće kaše - Pristanak na seksualni odnos, CESI <https://www.youtube.com/watch?v=FKdW5T23K-w>

Za nastavnike/ce (stručno-znanstvena, metodička, pedagoška, psihološka):

- * Priručnik za vršnjačke edukatore/ice “Nasilne veze su bez veze”, CESI
http://www.sezamweb.net/attach/_p/prirucnik_nasilne_veze.pdf
- * Priručnik “Bolje spriječiti nego liječiti”, CESI
<http://stari.cesi.hr/hr/bolje-sprijeciti-nego-lijeciti-prevencija-nasilja-u-adolescentskim-vezama/index.html>
- * Priručnik „Spol i rod pod povećalom“, CESI
<http://stari.cesi.hr/hr/spol-i-rod-pod-povecalom-2-prosireno-izdanje/index.html>
- * Pokreni promjenu - priručnik za rad s mladima na prevenciji rodno uvjetovanog nasilja kroz audio-vizualne medije i glazbu, CESI
http://www.sezamweb.net/attach/_p/prirucnik_pokreni_promjenu.pdf
- * “Rodnom jednakosti protiv nasilja u intimnim partnerskim vezama” - priručnik za nastavnike i nastavnice i radni materijali za učenike/ce, CESI
<http://stari.cesi.hr/hr/prirucnici-rodnom-jednakosci-protiv-nasilja-u-intimnim-partnerskim-vezama/index.html>

- * Priručnik za nastavnice/ke „Elektroničko seksualno rodno uvjetovano nasilje u mladenačkim vezama“, CESI
<https://nechupedia.sezamweb.net/korisni-materijali/>
- * Priručnik Seksualno nasilje nad i među djecom i mladima, Ženska soba <http://zenskasoba.hr/docs/zenska%20soba%20knjiga.pdf>
- * Nasilje u mladenačkim vezama - priručnik za stručnjake, Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
https://cnzd.org/uploads/document/attachment/97/Prirucnik5_nasilje_u_mladenackim_vezama.pdf
- * Je li moguće da je to ljubav? - priručnik o nasilju u vezama mladih, Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba
<https://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/je-li-moguće-da-je-to-ljubav/>

Za provedbu radionice nužno je pročitati cjelokupni teorijski dio udžbenika „Seksualno nasilje nad djecom – SNEP 2 - JUNIOR“.

4. SADRŽAJ – OPIS RADIONICE

UVODNA AKTIVNOST (10 min)

A) Predstavljanje (2 min)

Voditelj/ica kratko pozdravlja učenike/ce i podsjeća na njihova razredna pravila s naglaskom na komunikacijske vještine slušanja i poštovanja mišljenja svih kao značajan oblik međusobnog uvažavanja. Voditelj/ica podsjeti učenike/ce da je **tema prethodne i ove radionice seksualno nasilje u mladenačkim vezama** i da se tijekom ove radionice nastavlja rad na temi.

Voditelj/ica podsjeća učenike/ce da su na prošloj radionici obrađivali temu pristanka jer je on važan za razumijevanje seksualnog nasilja, a da će se danas baviti prepoznavanjem seksualnog nasilja u mladenačkim vezama, što učiniti u slučaju seksualnog nasilja i kome se obratiti za pomoć. Također podsjeća da je zakonom regulirana dob za seksualni pristanak u Republici Hrvatskoj 15 godina, što znači da osoba ispod 15 godina ne može dati pristanak na seksualne aktivnosti. Zakon propisuje da ne postoji kazneno djelo ako razlika u dobi između osoba koje imaju spolni odnos ili spolnu radnju nije veća od 3 godine (to bi značilo da ako osobe u dobi 14 i 16 godina imaju spolni odnos, onda to nije zakonski kažnjivo, ali ako se radi o osobama u dobi 14 i 25 godine, onda jest kažnjivo).

Informira učenike/ce da se radionica sastoji od uvodne, glavne i završne aktivnosti, kao i to da je nakon sata radionice moguće ostati u Grupi podrške (*vidi uvodne napomene*) ako postoje teme i pitanja koje pojedini učenici/e žele iznijeti u manjoj grupi. U slučaju da je Grupa podrške imala svoje okupljanje nakon prve radionice, izrazi zahvalnost za to. Ukoliko nije bilo Grupe podrške, naglasi da voditelj/ica razumije kako ona prethodni put nije bila održana i da će i nakon ovog sata biti dostupan/na i pričekati ako netko dođe.

Voditelj/ica ističe: *Bez obzira jeste li u vezi ili ćete tek biti u vezi, važno je da naučite prepoznati i reagirati u slučaju nasilja u vezi. Nasilje se može dogoditi u svim ljubavnim vezama (bez obzira na spol, rod, rodni identitet i rodno izražavanje partnera/ice). Nasilje se dešava i u gay (homoseksualnim) vezama, a dinamika nasilja je ista kao i u heteroseksualnim vezama. Tokom ove radionice usmjerit ćemo se na seksualno nasilje koje se događa u vezama osoba suprotnog spola (heteroseksualnim vezama), s obzirom da nam podaci istraživanja i statistike pokazuju da je to vrlo čest problem.*

U mladenačkim vezama se osim seksualnog nasilja mogu javiti i neke druge vrste nasilja, koje ćemo predstaviti kroz kratku prezentaciju.

B) PPT 4 - Nasilje u mladenačkim vezama (8 min)

Nakon prezentacije, voditelj/ica upita učenike/ce imaju li dodatnih pitanja i jesu li sve razumjeli.

SREDIŠNJA AKTIVNOST - SEKSUALNO NASILJE U MLADENAČKIM VEZAMA (25 min)

Voditelj/ica najavljuje učenicima/ama da će zajedno, u velikoj grupi, proći kroz nekoliko situacija koje se mogu dogoditi među mladima te porazgovarati o njima na temelju zadanih pitanja (**Prilog 12 - Situacije**). Voditelj/ica čita jednu po jednu situaciju i postavlja pitanja učenicima/ama (*radi lakšeg praćenja Prilog 12 je dostupan i u obliku prezentacije (PPT 5) gdje se na svakom slajdu nalazi jedna situacija s pripadajućim pitanjima*). Učenici/e iznose odgovore na postavljena pitanja, a voditelj/ica pojašnjava i nadopunjava odgovore. Isti postupak ponavlja se za svaku situaciju.

Objašnjenja za voditelja/icu:

1. Prva situacija odnosi se na prisilu na seksualni odnos u vezi (**nagovaranje na seks**).
2. Druga situacija odnosi se na silovanje u vezi. Alkohol koji se spominje u priči može se povezati s temom pristanka iz prethodne radionice - da osoba koja je pod utjecajem alkohola ne može dati pristanak. I ovdje je naglasak na osobi, odnosno na promatraču/ici, do koje je došla informacija o seksualnom nasilju, pri čemu treba osvijestiti kod mladih da je važno intervenirati te im pomoći da vide na koje načine to mogu učiniti. Važno je izbjeći diskusiju o tome što je ona mogla drugačije napraviti (npr. ne piti) te staviti fokus na pristanak.
3. Treća situacija odnosi se na uvredljive i ponižavajuće seksualne komentare. U ovoj situaciji djevojka je ta koja na uvredljiv način komentira svog dečka, ali tu je važno učenicima/ama skrenuti pozornost na činjenicu da su djevojke te koje najčešće doživljavaju seksualne komentare mladića/muškaraca (to potkrepljuju rezultati različitih istraživanja, ali i osobna iskustva djevojaka/žena).

Po završetku aktivnosti voditelj/ica objašnjava učenicima/ama da su kao žrtve seksualnog nasilja u vezi u većini situacija navedene djevojke i da je razlog tome što su većinom žrtve seksualnog nasilja djevojke, a počinitelji mladići. U više od 90% slučajeva počinitelji seksualnog nasilja su muškarci i mladići, a žrtve su u više od 90% slučajeva djevojke i žene (Ženska soba, 2013.; RAINN). Isto tako istaknite da i mladići mogu doživjeti različite oblike seksualnog nasilja u vezi (bilo da su u vezi s djevojkom ili s mladićem).

Voditelj/ica naglašava: ukoliko mlada osoba, bilo djevojka ili mladić, doživljava seksualno nasilje ili bilo koji drugi oblik nasilja u vezi, važno je to prepoznati i potražiti pomoć. To znači povjeriti se bliskoj osobi u koju imaju povjerenja, a to mogu biti prijatelji/ce, učitelji/ce, roditelji te uz podršku odrasle osobe od povjerenja treba potražiti pomoć i prijaviti nasilje nadležnim institucijama.

Voditelj/ica ističe: važno je **povjeriti se odrasloj osobi** u koju imate povjerenja; važno je da u svakom trenutku znate da **niste krivi** za preživljeno nasilje i važno je da **prijavite nasilje** nadležnim institucijama. Škola i stručna služba su tu da ti pomognu!

Voditelj/ica pokaže **PPT 2 – Kontakti institucija i organizacija** kojima se mogu obratiti ako im je potrebna pomoć. Podijeli i **Radnu karticu 1** s podacima za kontakt.

ZAVRŠNA AKTIVNOST (10 min)

A) Projekcija videa 6 - Kvalitetne i štetne veze (8 min)

Voditelj/ica ističe kako će za kraj radionice pogledati video koji prikazuje ponašanje u štetnoj vezi u usporedbi s ponašanjem u kvalitetnoj vezi.

Nakon videa, zamolite učenike/ce da navedu jednu izjavu koja im je ostala u sjećanju, a tiče se kvalitetnih veza i zatražite da kratko pojasne (u jednoj rečenici). Podijelite učenicima/ama **Radnu karticu 5 – Kvalitetne i štetne veze**.

B) Evaluacija (2 min)

Podijelite učenicima/ama post-it papire. Zamolite ih da završe sljedeću rečenicu: „Osobi koja doživljava nasilje u vezi savjetovao/la bih da....“ te da odgovor upišu na post-it papir i zalijepe na ploču.

5. POPIS PRILOGA

1. PPT 4 - Nasilje u mladenačkim vezama
2. Prilog 12 - Situacije
3. PPT 5 - Situacije
4. PPT 2 - Kontakti institucija i organizacija civilnoga društva
5. Radna kartica 1 - Što učiniti u slučaju seksualnog nasilja
6. Video 6 - Kvalitetne i štetne veze
7. Radna kartica 4 - Kvalitetne i štetne veze

RADNE KARTICE			
1.	Radna kartica 1	Što učiniti u slučaju seksualnog nasilja	5. razred – Uvodna radionica 7. razred – Uvodna radionica 8. razred – Tematska radionica
2.	Radna kartica 2	Elektroničko seksualno nasilje i mehanizmi zaštite	7. razred – Tematska radionica
3.	Radna kartica 3	Seksualni pristanak	8. razred – Uvodna radionica
4.	Radna kartica 4	Kvalitetne i štetne veze	8. razred – Tematska radionica
PRILOZI			
5.	Prilog 1	Predložak za pismo/poruku djetetu koje je preživjelo seksualno nasilje	5. razred – Uvodna radionica
6.	Prilog 2	Konvencija o pravima djeteta	6. razred – Uvodna radionica
7.	Prilog 3	Znakovi upozorenja	6. razred – Tematska radionica
8.	Prilog 4	Tvoje tijelo pripada samo tebi i imaš pravo reći “NE” svakome tko ga hoće dodirnuti	6. razred – Tematska radionica
9.	Prilog 5	Domaća zadaća: Esej - Moja osoba od povjerenja	6. razred – Tematska radionica
10.	Prilog 6a, 6b, 6c	Rad na pričama – oblici elektroničkog seksualnog nasilja	7. razred – Uvodna radionica
11.	Prilog 7	Objašnjenje oblika elektroničkog seksualnog nasilja	7. razred – Uvodna radionica
12.	Prilog 8	Pitanja za diskusiju nakon videa „A tko si ti?“	7. razred – Tematska radionica
13.	Prilog 9	Oznake TOČNO i NETOČNO	7. razred – Tematska radionica
14.	Prilog 10	Objašnjenje za aktivnost „Internet i ja“	7. razred – Tematska radionica
15.	Prilog 11	Pristanak: ključne poruke	8 razred – Uvodna radionica
16.	Prilog 12	Situacije	8 razred – Tematska radionica

VIDEO PRILOZI – dostupni na web stranici www.snep2junior.zenskasoba.hr

17.	Video 1	Generički video 1 – Seksualno nasilje	5. razred – Uvodna radionica 6. razred – Uvodna radionica
18.	Video 4	Generički video 2 – Seksualno nasilje	7. razred – Uvodna radionica 8. razred – Uvodna radionica
19.	Video 2	Predrasude o seksualnom nasilju	5. razred – Tematska radionica
20.	Video 3	Priča o mojoj prijateljica	6. razred – Tematska radionica
21.	Video 5	Elektroničko seksualno nasilje	7. razred – Tematska radionica
22.	Video 6	Kvalitetne i štetne veze	8. razred – Tematska radionica

POWER POINT PREZENTACIJE - dostupne na web stranici www.snep2junior.zenskasoba.hr

23.	PPT 1	Priče za rad na oblicima seksualnog nasilja	5. razred – Uvodna radionica
24.	PPT 2	Kontakti institucija i organizacija civilnoga društva	5. razred – Uvodna radionica 5. razred – Tematska radionica 7. razred – Uvodna radionica 7. razred – Tematska radionica
25.	PPT 3	Elektroničko seksualno nasilje	7. razred – Uvodna radionica
26.	PPT 4	Nasilje u mladenačkim vezama	8. razred – Tematska radionica
27.	PPT 5	Situacije	8. razred – Tematska radionica

RADNA KARTICA 1 – ŠTO UČINITI U SLUČAJU SEKSUALNOG NASILJA

Nikada niste krivi za doživljeno seksualno nasilje! Vjerujte svom unutarnjem glasu, on vam uvijek kaže kada nešto nije u redu i zapamtite da je o preživljenom nasilju važno reći odrasloj osobi u koju imate povjerenja. Postoje nadležne institucije kojima se prijavljuje nasilje. Škola i stručna služba su tu za vas.

ŠTO UČINITI I KOME SE OBRATITI ZA POMOĆ AKO DOŽIVIŠ SEKSUALNO NASILJE?

- **Povjeri se** odrasloj osobi u koju imaš povjerenja.
- Uz podršku odrasle osobe u koju imaš povjerenja **potraži pomoć i prijavi nasilje** nadležnim institucijama (npr. policiji).
- Saznaj kome se u školi (npr. stručna služba) i u svom gradu možeš **obratiti za pomoć i podršku** (npr. organizacije civilnoga društva/udruge).

ŠTO UČINITI AKO TVOJA PRIJATELJICA ILI PRIJATELJ DOŽIVI SEKSUALNO NASILJE?

- * **VJERUJEM TI!** su najbitnije riječi koje treba i želi čuti osoba koja ti se povjeri. Reci to glasno!
- * Za nasilje je odgovoran isključivo počinitelj. Reci to jasno! **DIJETE NIKADA NIJE KRIVO ZA PREŽIVLJENO SEKSUALNO NASILJE!**
- * **NE POSTAVLJAJ BROJNA PITANJA, NE ISPITUJ.** Prepusti da ti prijateljica/ prijatelj sama/ sam kaže što i koliko želi.
- * Reci kako **LOŠU TAJNU NE TREBA ČUVATI** i da je **VAŽNO POTRAŽITI POMOĆ ODRASLE OSOBE** kojoj vjeruje ili kojoj ti vjeruješ.
- * Potražite zajedno pomoć odrasle osobe – **NEMOJTE PRESTATI TRAŽITI DOK NE PRONAĐETE ODRASLU OSOBU KOJA ĆE POMOĆI!**

Za više informacija posjeti web stranicu: www.zenskasoba.hr

KONTAKTI INSTITUCIJA I ORGANIZACIJA CIVILNOGA DRUŠTVA

Naziv institucije	Naziv organizacije
<p>Stručna služba tvoje škole (pedagoginja/pedagog, psihologinja/ psiholog, socijalna pedagoginja/pedagog)</p>	<p>Ženska soba Centar za žrtve seksualnog nasilja Tel: 01/6119 444 E-mail: savjetovaliste@zenskasoba.hr Web: www.zenskasoba.hr</p>
<p>Policija 112</p>	<p>Hrabri telefon – Savjetodavna linija za zlostavljanu i zanemarenu djecu Tel: 116 111 E-mail: hrabrisa@hrabritelefon.hr Web: www.hrabritelefon.hr</p>
<p>Ured pravobraniteljice za djecu Tel: 01/4929 669, 01/4929 278 E-mail: info@dijete.hr Web: www.dijete.hr</p>	

RADNA KARTICA 2 – ELEKTRONIČKO SEKSUALNO NASILJE I MEHANIZMI ZAŠTITE

Elektroničko seksualno nasilje odnosi se na svaki oblik seksualnog nasilja koji je povezan s internetskim okruženjem. Ovaj oblik nasilja uključuje slanje i dijeljenje sadržaja seksualne prirode koji služe za seksualno uznemiravanje druge osobe, s ciljem uspostavljanja moći i kontrole počinitelja nad tom osobom. Ovakvi sadržaji mogu uključivati poruke, fotografije, komentare, video uratke te druge audio-vizualne materijale intimnog sadržaja (prikaz intimnog dijela tijela, prikaz spolnih odnosa, poruke seksualnog sadržaja).

NEKI OD NAJČEŠĆIH OBLIKA:

Nasilnički sexting	Sexting je slanje, primanje i/ili prosljeđivanje seksualnih sadržaja u obliku poruka, slika, fotografija i/ili video materijala. Sexting je dobrovoljan kada uključuje sporazumno (s pristankom) dijeljenje sadržaja, što se razlikuje od nasilničkog sextinga, koji označava dijeljenje drugima tih istih sadržaja bez pristanka osobe.
Cybergrooming	Proces upoznavanja i zbližavanja (stjecanje povjerenja) seksualnog predatora (odrasla osoba) s djetetom/mladom osobom s ciljem seksualnog zlostavljanja. Ovaj proces uključuje pristupanje djetetu (npr. lažni profil), dobivanje djetetovog povjerenja i održavanje komunikacije u tajnosti, kako bi se spriječilo otkrivanje.
Elektroničko seksualno uznemiravanje	Pisanje ili slanje neželjenih komentara i slika koje izazivaju osjećaj straha, neugode i poniženja. Najčešće je usmjereno na djevojčice, djevojke i žene. Primjeri ovog oblika nasilja su: neželjene poruke i slike seksualnog sadržaja, šale i komentari vezani uz nečiju seksualnost, komentari usmjereni na fizički izgled osobe.
Sextortion	Oblik ucjene preko interneta, koji uključuje prijetnje. Počinitelj najčešće prijeti da će objaviti i/ili proslijediti fotografije žrtve seksualnog sadržaja ako se ona na neki način ne uključi u daljnje seksualne aktivnosti.

ZA VIŠE INFORMACIJA POSJETI:

www.zenskasoba.hr

RADNA KARTICA 2 – ZAŠTITA OD ELEKTRONIČKOG SEKSUALNOG NASILJA

SAVJETI ZA SIGURNO KORIŠTENJE INTERNETA I DRUŠTVENIH MREŽA

1. Čuvaj osobne informacije i lozinke - nemoj ih dijeliti s drugim osobama (osim s roditeljima)!
2. Ne susreći se sama/sam s osobama koje si upoznao/la putem interneta i društvenih mreža!
3. Ne šalji, ne prosljeđuj i ne objavljuj sadržaje koji te mogu dovesti u neugodan položaj!
4. Ne šalji poruke i slike koje vrijeđaju druge!
5. Prije slanja poruke drugoj osobi svaki put razmisli kako bi se osjećao/la da primiš takvu poruku!
6. Pažljivo biraj prijatelje/ice na društvenim mrežama!
7. Ne šalji slike i video uratke u zamjenu za poklone ili radi ucjena/prijetnji!
8. Razgovaraj s roditeljima i/ili drugim odraslim osobama od povjerenja o načinima zaštite prilikom korištenja interneta!
9. Obavijesti roditelje i/ili druge odrasle osobe od povjerenja ako primiš neprimjerenu poruku ili sadržaj!
10. Obavijesti roditelje i/ili druge odrasle osobe od povjerenja ako vidiš da netko drugi doživljava elektroničko seksualno nasilje, odnosno bilo koji oblik nasilja.
11. Ne briši uznemirujuće sadržaje koje si primio/la! Oni služe kao dokaz za prijavu nasilja.

ZAPAMTI KAKO NIKADA NISI U BEZIZLAZNOJ SITUACIJI TE SE OBRATI RODITELJIMA ILI DRUGOJ BLISKOJ ODRASLOJ OSOBI ZA POMOĆ I PODRŠKU! AKO ONA NE REAGIRA ONAKO KAKO OČEKUJEŠ, PRONAĐI SLJEDEĆU ODRASLU OSOBU – UVIJEK POSTOJI JEDNA KOJA ĆE TE ZAŠTITITI!

Nisi ti kriva/kriv zbog nasilja kojeg doživljavaš.

Zatraži pomoć i savjet čak i kad misliš da si učinio/la nešto nepromišljeno.

RADNA KARTICA 3 – SEKSUALNI PRISTANAK

- Seksualni pristanak znači da se slažeš sudjelovati u seksualnoj aktivnosti **slobodno, dobrovoljno i bez ikakvog pritiska, prisile ili prijetnje.**
- Seksualni pristanak **treba postojati svaki put** kad se upuštaš u neku seksualnu aktivnost ili seksualni odnos, što znači da treba dati pristanak (ili tražiti pristanak od osobe) za bilo koju vrstu seksualne aktivnosti (i to u bilo kojoj fazi te aktivnosti) ili za sam seksualni čin.
- Bez obzira jeste li ili niste u vezi, svaki put **oba partnera/ice** moraju dati pristanak za svaku vrstu seksualne aktivnosti.
- **Reći “da” danas, ne znači i “da” u budućnosti.** Dati pristanak jednom ne znači i pristati na bilo koju seksualnu aktivnost u budućnosti.
- Dati pristanak za jednu seksualnu aktivnost (npr. ljubljenje) **ne znači dati pristanak za daljnje korake** (npr. za skidanje odjeće, dodirivanje spolnih organa i sl.).
- **Uvijek se možeš predomisliti i reći NE** (tj. povući svoj pristanak) **U BILO KOJEM TRENUTKU i ne moraš imati nikakav razlog za to.** Druga osoba je **OBVEZNA** poštovati tvoju odluku i mora odmah prestati s onim što čini!

Seksualna aktivnost bez pristanka = seksualno nasilje

RADNA KARTICA 4 - KVALITETNE I ŠTETNE VEZE

Kako izgleda kad me netko voli i poštuje ili kad me kontrolira i zlostavlja?

OVO SU NEKE OD KARAKTERISTIKA ŠTETNE /NASILNE VEZE
Provjerava što radim, kuda idem i s kim komuniciram.
Nagovara me na seks i kaže da će prekinuti ako ne pristanem.
Pokušava me spriječiti da provodim vrijeme s prijateljima/ili obitelji.
Ljuti se ako odmah ne odgovorim na poruke.
Ne dozvoljava mi da razgovaram s drugim dečkima (ili djevojkama).
Omalovažava me i ponižava.
U meni izaziva osjećaj da moram paziti što govorim ili radim.
Ne voli kada donosim vlastite odluke o životu.
Prijeti da će me ozlijediti ili da će se ubiti ako prekinem vezu.
Uzruja se ako se družim s prijateljima bez njega (ili nje).
Ponaša se agresivno i ljubomorno.
U meni izaziva osjećaj straha ako se s nečim ne složim ili nešto odbijem.
Ne sviđa mi se kako komentira moj izgled i ponašanje pred svojim prijateljima.
Prisiljava me na seksualne aktivnosti koje ne želim.
Odlučuje kako ću trošiti svoj džeparac.
Zahtijeva moje lozinke za profile na društvenim mrežama.

A OVAKO IZGLEDA KVALITETNA VEZA

Razgovaramo otvoreno i iskreno i bez straha mogu izraziti svoje želje i osjećaje.

Voli me i poštuje mene i moje osobne granice. Isto tako se ponašam i ja.

Osjećamo se ugodno jedno s drugim.

Volimo provoditi vrijeme zajedno, ali i odvojeno.

Svatko od nas ima svoje vrijeme za sebe, za slobodne aktivnosti, sport, hobije i druženja s prijateljima i obitelji.

Dogovaramo se i donosimo zajednički odluke koje se tiču nas kao para (npr. hoćemo li na koncert ili na tulum kod prijatelja).

Svađe i razmirice rješavamo razgovorom (BEZ vrijeđanja i omalovažavanja).

Podržava me u onom što volim raditi (svirati gitaru/trenirati karate) i što želim jednog dana postati (pilotkinja/glumac).

Razgovaramo i zajedno donosimo odluke hoćemo li se upustiti u različite seksualne aktivnosti ili seks i koju kontracepciju koristiti.

Puno se smijemo i zabavljamo.

Ohrabruje me da ostvarim bolji uspjeh u školi.

Prvi seksualni odnos se dogodio kada smo oboje to željeli, bili spremni i pobrinuli se oko kontracepcije.

Sluša moje ideje i ponekad je dio toga.

Raduje se mojim postignućima i uspjesima.

Ako moja cura/dečko želi prekinuti vezu, prihvaćam i poštujem tu odluku, iako se mogu osjećati tužno.

PRILOG 1 – PREDLOŽAK ZA PISMO/PORUKU DJETETU KOJE JE PREŽIVJELO SEKSUALNO NASILJE

The image shows a spiral-bound notebook with a silver metal spiral binding at the top. The pages are cream-colored and feature horizontal blue lines for writing. The notebook is positioned vertically and occupies most of the page. The top edge of the notebook is slightly below the title. The bottom edge of the notebook is near the bottom of the page. The notebook is empty, with no text written on it.

PRILOG 2 – KONVENCIJA UN O PRAVIMA DJETETA (UKUPNO 16 KARTICA)

ČLANAK 1. Ti si dijete i za tebe važe sva prava iz ove Konvencije dok na tvojoj rođendanskoj torti ne zasvijetli 18 svjećica.

ČLANAK 2. Sva prava iz Konvencije primjenjuju se na svu djecu i sva djeca će biti zaštićena od svih oblika diskriminacije.

ČLANAK 3. Svi postupci koji se tiču tebe poduzimat će se u skladu s tvojim najboljim interesima i država će voditi brigu o tebi ukoliko roditelji ili staratelji to ne čine.

ČLANAK 4. Država je dužna osigurati ispunjenje tvojih prava predviđenih ovom Konvencijom.

ČLANAK 9. Imaš pravo živjeti sa svojim roditeljima, osim ako je odvajanje od njih bolje za tebe, a i tada imaš pravo biti u kontaktu s njima.

ČLANAK 12. Imaš pravo slobodno izraziti svoje mišljenje i da se njemu posveti dužna pažnja u svim pitanjima koja te se tiču.

ČLANAK 17. Imaš pravo tražiti informacije koje te zanimaju, a država te mora zaštititi od štetnih materijala i informacija.

ČLANAK 18. Roditelji trebaju zajednički brinuti o tebi, a država im u tome mora pomoći.

ČLANAK 19. Imaš pravo biti zaštićen/a od svih oblika zanemarivanja i zlostavljanja, a država ti to treba osigurati.

ČLANAK 23. Ukoliko si dijete s teškoćama u razvoju, imaš ista prava kao ostali, a također imaš i pravo na posebnu njegu, obrazovanje i osposobljavanje za rad.

ČLANAK 30. Ako si pripadnik/ca neke manjine, imaš pravo na svoju kulturu, vjeru i jezik.

ČLANAK 32. Imaš pravo na zaštitu od rada koji je štetan za tvoje zdravlje ili ometa tvoj razvoj i obrazovanje.

ČLANAK 34. Imaš pravo na zaštitu od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, uključujući i pornografiju i prostituciju.

ČLANAK 35. Država te mora zaštititi od otmice, prodaje ili trgovanja djecom.

ČLANAK 36. Država te mora zaštititi od bilo kojeg oblika iskorištavanja, koji štete tvojoj dobrobiti.

ČLANAK 39. Ako si bio/la izložen/a oružanim sukobima, mučenjima, zanemarivanju, zlostavljanju ili iskorištavanju, imaš pravo na pomoć u fizičkom i psihičkom oporavku.

PRILOG 3 - ZNAKOVI UPOZORENJA

Česte urinarne infekcije/bolno uriniranje

Spolne bolesti

Probavne smetnje

Nemogućnost mirnog sjedenja (bolovi u donjem dijelu trbuha ili genitalija)

Inkontinencija ili mokrenje u krevetu

Trudnoća

Poremećaji prehrane (anoreksija, bulimija)

Samoozlijeđivanje

Pokušaj suicida (samoubojstva)

Nesanica/noćne more/flashbackovi

Panični napadi

Odbijanje govorenja (šutnja kao izbor)

Nagle promjene raspoloženja

Izostajanje iz škole

Strah od određene osobe ili ostajanja nasamo s nekim

Promjena školskog uspjeha

Spavanje na satu

Regresija

Nekarakteristično ponašanje koje podsjeća na seksualno

Neodgovarajuća ili detaljna znanja o seksu izražena kroz crteže ili verbalno (u neskladu s dobi djeteta)

PRILOG 4 - TVOJE TIJELO PRIPADA SAMO TEBI I IMAŠ PRAVO REĆI „NE“ SVAKOME TKO GA HOĆE DODIRNUTI

Ako sumnjaš ili znaš da su tvoja prijateljica ili prijatelj seksualno zlostavljani, neophodno je odmah napraviti sljedeće:

- a. Uvijek **vjeruj** svojoj prijateljici/prijatelju kad ti kaže da nju/njega netko povrjeđuje na seksualan način.
- b. **Pažljivo slušaj** dok govori.
- c. Nemoj reći ništa negativno o tvojoj prijateljici/prijatelju i reci glasno da **dijete nikada nije krivo za nasilje**.
- d. **Nemoj radoznalo ispitivati** što se dogodilo. Poštuj to da će ti prijateljica/prijatelj reći onoliko koliko može.
- e. **Budi odana/odan** svojoj prijateljici/prijatelju, nemoj pričati drugima u razredu iskustvo koje ti je ispričano u povjerenju.
- f. **Budi uz svoju prijateljicu/prijatelja uporno i ustrajno**, bez obzira što se dalje bude događalo. To je pravo prijateljstvo.
- g. **Zahvali se** što ti je vjerovala/vjerovao i ispričala/ispričao iskustvo koje tišti i boli.
- h. **Reci kako ste sad zajedno**, da više nije sama/sam, da svako dijete treba biti zaštićeno i da ćete zajedno potražiti pomoć.
- i. **Reci kako lošu tajnu ne treba čuvati i da je važno potražiti pomoć od odrasle osobe kojoj vjeruje ili kojoj ti vjeruješ**.
- j. Pitaj svoju prijateljicu/prijatelja **kojoj odrasloj osobi vjeruje i razmisli kome ti vjeruješ**.
- k. Ako prva odrasla osoba kojoj se obratiš ne reagira ili reagira na način koji nije dobar za tvoju prijateljicu/prijatelja i ne pruži zaštitu, odmah pronađi(te) drugu odraslu osobu.
- l. Ukoliko i druga odrasla osoba ne pruži zaštitu, a potom ni treća, traži(te) odraslu osobu sve do trenutka dok ona ne pruži pravu pomoć koja će tvojoj prijateljici/prijatelju osigurati osjećaj zaštite i sigurnosti. **Nemoj(te) prestati tražiti!**
- m. To nije jednostavno, ali samo ako ispričaš nekom odraslom, **nasilje može stati!**
- n. **Odrasla osoba je odgovorna** pozvati policiju i prijaviti seksualno nasilje jer je nasilje kazneno djelo, odnosno ponašanje koje povrjeđuje dijete i protivno je zakonu. To je jedini način za osiguranje djetetove sigurnosti. Zato što se radi o ponašanju koje je protivno zakonu, neophodno je kazniti počinitelja, kako ne bi mogao povrijediti drugo dijete.
- o. Ako dijete seksualno zlostavlja član obitelji, sjećate se kako smo na prethodnom satu radionice rekli da tada **država jamči djetetu pravo na sigurnost** i zato moramo javiti policiji da poduzme sve u ime države kako bi zaustavila nasilje i zaštitila dijete.
- p. **I još jednom: Budi bezrezervno i bezuvjetno uz svoju prijateljicu/prijatelja. To je pravo prijateljstvo**

VJERUJ SVOM UNUTARNJEM GLASIĆU DA NEŠTO NIJE U REDU U TOMU DA TE ODRASLA OSOBA DODIRUJE PO MJESTIMA GDJE TI TO NIJE UGODNO I NA NAČIN DA SE ZBOG TOGA SRAMIŠ, DA OSJEĆAŠ DA SI ZA NEŠTO KRIVA/KRIV I DA TE TO PLAŠI.

PRILOG 5 - DOMAĆA ZADAĆA: ESEJ - MOJA OSOBA OD POVJERENJA

Esej: Moja osoba od povjerenja

Draga učenice / Dragi učenice,

pred Tobom je važan i zanimljiv esej i ovo su samo neka pitanja koja služe za poticaj da ga napišeš. U okviru teme možeš svakako pisati i šire nego što je naznačeno pitanjima. Kad napišeš esej, trebaš mi ga predati. Pročitat ću ga i kao i za svaki pisani sastav, dobit ćeš moj (pisani) odgovor.

Pitanja za poticaj:

Kakva treba biti moja odrasla osoba od povjerenja?

Što mi moj unutarnji glasić poručuje?

Koje osobine treba imati moja odrasla osoba od povjerenja?

Na osnovu čega znam da joj mogu vjerovati?

Iz kojih ranijih životnih iskustava u životu znam da mogu vjerovati mojoj osobi od povjerenja?

Ako bi moja prijateljica ili prijatelj doživjeli seksualno nasilje, bih li to ispričala/o mojoj odrasloj osobi od povjerenja i zatražila/zatražio pomoć za nju/njega? Navedi razlog za svoj odgovor.

Ako se moja osoba od povjerenja ne snađe dobro, što ću onda sljedeće napraviti?

U ovom pisanom sastavu možeš i ne moraš navesti tko je Tvoja odrasla osoba od povjerenja. Odluči kako Ti želiš i osjećaš se ugodno.

Najljepša Ti hvala!

PRILOG 6A - „DOGODILO SE JEDNOM NA INTERNETU IVANI...“

Ivana je učenica 7. razreda jedne osnovne škole i u vezi je s Markom, koji je stariji 2 godine i ima više iskustva u vezama. Ivana i Marko se povremeno nalaze u školskom dvorištu i redovito se dopisuju i putem WhatsApp-a i Snapchata. U zadnje vrijeme je Marko počeo sve češće slati Ivani poruke seksualnog sadržaja koje su joj izazivale neugodu (npr. „Zamišljam kako smo zajedno u krevetu, mazimo se i grlimo. Zamišljaš li i ti isto?“). Marko ju je uvjerio da je to normalno za produblјivanje njihovog odnosa i dokaz kvalitetne veze. Rekao joj je kako se takav način dopisivanja zove **sexting** (engl. **sexting**) i da to danas svi rade. S vremenom je Ivani sekstanje postalo uzbudljivo, iako nije uvijek bila raspoložena za odgovaranje na poruke. Marko je Ivani počeo slati svoje fotografije na kojima je obučen samo u boksericama te je zamolio Ivanu da mu pošalje svoju fotografiju na kojoj je samo u grudnjaku i jednu samo u gaćicama.

Nakon nekog vremena Ivana je, družeći se s najboljom prijateljicom koja je također iz Markovog razreda, saznala da svi dečki iz njihovog razreda imaju njezine intimne fotografije. Ivana je bila u šoku što je Marko slao fotografije drugima bez njezinog pristanka. Drugi dečki iz škole su joj uskoro na hodniku počeli dobacivati različite komentare („Gdje si maco?“; „Hoćeš i meni poslati koju fotku?“). Ivana nije znala što učiniti i nije znala kako prekinuti s Markom jer se bojala da ne objavi njezine slike i na društvenim mrežama.

S vremenom joj je postalo teško pratiti nastavu jer je stalno razmišljala tko je sve vidio njezine fotografije i hoće li ih vidjeti i njezini roditelji, profesori/ce. Osjećala se nemirno i razdražljivo. Počela se povlačiti u sebe i isključivati iz zajedničkih druženja u parku nakon škole. Osjećala se tužnom i usamljenom jer nije znala što dalje napraviti i kako postupiti prema Marku.

UPUTE I PITANJA ZA GRUPNI RAD:

Priča koju ste dobili opisuje jedan od oblika elektroničkog seksualnog nasilja. Neka jedna osoba u grupi pročita priču naglas, a ostali pažljivo slušajte. Nakon što ste pročitali priču, zajednički porazgovarajte o odgovorima na 4 postavljena pitanja. Jedna osoba iz grupe treba zapisati odgovore, kada se svi složite oko odgovora. Odgovore zapišite na drugoj strani papira. Također, dogovorite se tko će od Vas ostatku razreda ukratko prepričati dobivenu priču i odgovore na postavljena pitanja. Imate 10 minuta za ovaj zadatak.

Odgovore na pitanja možete pisati na drugoj strani ovog papira.

1. Kako biste objasnili prijateljima/icama što je nasilnički sexting?
2. Mislite li da postoje rizici od upuštanja u sexting? Ako da – koji? Ako ne – zbog čega?
3. Koje su negativne posljedice za Ivanu kao žrtvu sexting-a, jednog od oblika elektroničkog seksualnog nasilja?
4. Što mislite kako Ivana treba postupiti u ovoj situaciji?

PRILOG 6B - „DOGODILO SE JEDNOM NA INTERNETU MAŠI...“

Maša se već neko vrijeme dopisuje s Adamom kojeg je upoznala na Facebook-u. Njegov zahtjev za prijateljstvo je prihvatila, iako ga nikada nije upoznala. Prijateljice su ju upozorile da bude pažljiva jer ne poznaje Adama koji živi u Austriji, no ona se branila kako ima potpuno povjerenje u svog novog prijatelja koji ju razumije i shvaća više nego one. Istovremeno Maša nije rekla svojim roditeljima za Adama jer ju je on zamolio da njihovo dopisivanje ostane tajna. Međusobno su podijelili puno fotografija i obiteljskih tajni, a Maša je imala osjećaj da je stekla vrlo bliskog prijatelja koji ju u potpunosti razumije.

Nakon nekog vremena Adam je tražio da mu Maša pošalje svoj video dok se tušira i kada se presvlači. Maši je bilo neugodno i čudno te je odbijala njegove zahtjeve. Adam bi se ljutio, prekidao komunikaciju na dan ili dva zbog čega je Maša bila tužna. Nije željela izgubiti Adamovo prijateljstvo te mu je na kraju poslala kratku snimku sebe u kupaćem kostimu. Ali Adamu ta snimka nije bila dovoljna i želio je još jednu na kojoj je Maša potpuno gola. Iako je Maša izričito rekla da to ne želi napraviti i ne razumije zašto ju to Adam traži, on je opet nestao i nije odgovarao na njezine poruke. Na kraju se javio Maši i zatražio da se za dva dana susretnu u Botaničkom vrtu u Zagrebu. Maša je bila iznenađena njegovim ponašanjem te nije bila spremna na susret, što mu je i rekla. No Adam je jasno zaprijetio Maši da će, ukoliko ne dođe na dogovoreno mjesto, sve njezine tajne otkriti Mašinih roditeljima i da će njezin video poslati svima u njezinoj školi. Maša se bojala i u konačnici pristala na susret. Na dogovorenom mjestu je vidjela da ju čeka muškarac od 35 godina, jako se prepala te pobjegla iz Botaničkog vrta. Shvatila je da je žrtva **cybergrooming-a** jer se cijelo vrijeme radilo o starijem muškarcu. On joj je odmah poslao poruku u kojoj joj je napisao da se vrati jer je ona najljepša djevojka koju je upoznao i da s njom želi biti u intimnoj vezi.

UPUTE I PITANJA ZA GRUPNI RAD:

Priča koju ste dobili opisuje jedan od oblika elektroničkog seksualnog nasilja. Neka jedna osoba u grupi pročita priču naglas, a ostali pažljivo slušajte. Nakon što ste pročitali priču, zajednički porazgovarajte o odgovorima na 4 postavljena pitanja. Kada se svi složite oko odgovora, jedna osoba iz grupe treba zapisati odgovore. Odgovore zapišite na drugoj strani papira. Također, dogovorite se tko će od Vas ostatku razreda ukratko prepričati dobivenu priču i odgovore na postavljena pitanja. Imate 10 minuta za ovaj zadatak.

Odgovore na pitanja možete pisati na drugoj strani ovog papira.

1. Kako biste objasnili prijateljima/icama što je *cybergrooming*?
2. Koji su rizici od dopisivanja s nepoznatim osobama putem Interneta i nakon toga nalaženja s tim osobama?
3. Koje su negativne posljedice koje se mogu dogoditi Maši kao žrtvi *cybergroominga*, jednog od oblika elektroničkog seksualnog nasilja?
4. Što mislite kako Maša treba postupiti u ovoj situaciji?

PRILOG 6C - „DOGODILO SE JEDNOM NA INTERNETU EMI...“

Emu je učenica 8. razreda osnovne škole. Njezina razrednica primjećuje kako Ema dobiva sve lošije ocjene i da postaje sve povučena. Odlučila je zamoliti Emu da nakon posljednjeg sata ostane u razredu kako bi porazgovarala s njom. Ema je odgovorila da nikako ne smije otkriti svoju tajnu jer se jako boji i istrčala je iz razreda. Razrednica je odlučila porazgovarati sa školskom psihologinjom, obje su sutradan pristupile Emi i objasnile joj da može imati povjerenja u njih i da će joj one pružiti podršku, bez obzira na to što joj se događa. Objasnile su joj i da moraju reagirati ukoliko doživljava neki oblik nasilja, odnosno o tome obavijestiti njezine roditelje, no da će one biti uz nju i napraviti sve što mogu da ju zaštite.

Iako se Ema dvoumila, otvorila se i povjerila razrednici i psihologinji. Objasnila je kako ju Ivan, učenik 2. razreda srednje škole, redovno uznemirava i prijeti joj. Pojasnila je da su tijekom veze često sekstali, odnosno međusobno su si slali poruke i fotografije seksualnog sadržaja, što joj je tada bilo u redu. Ema je smatrala kako je to obavezan dio njihove veze, jer je čula kako i svi drugi to rade. No, nakon što je ona odlučila prekinuti tu vezu, Ivan joj je počeo prijetiti da će, ukoliko prekine s njim, njezine fotografije javno objaviti i poslati svojim prijateljima. Ema je rekla kako želi prekinuti vezu s njim, nakon čega se on jako naljutio, par puta ju je čekao ispred škole i neko vrijeme joj je konstantno slao poruke. Iz straha da ne objavi njezine fotografije, Ema je pristala nastaviti vezu s Ivanom, no neprestane prijetnje i ucjene su se nastavile. Primjerice, ako se ne želi ljubiti s njim, on joj opet prijeti. Nakon svega što je Ema ispričala, razrednica joj je pojasnila da ona doživljava elektroničko seksualno nasilje, odnosno sextortion – oblik osвете i ucjene putem Interneta koji uključuje prijetnje objavom intimnih sadržaja.

Zahvalile su se Emi što im se povjerila te su se dogovorile za daljnje korake koji će ići u smjeru njezine zaštite te zaustavljanja i sankcioniranja Ivanovog ponašanja. Pojasnile su Emi da će sada pozvati njezine roditelje, uputiti ih u to što joj se događa i kako ju mogu podržati. Nakon toga će obavijestiti i nadležne institucije (policiju, centar za socijalnu skrb), jer je ovo Ivanovo ponašanje i zakonski kažnjivo. Ema je zahvalila razrednici i psihologinji na podršci i na tome što su joj objasnile sve što će se dalje događati.

UPUTE I PITANJA ZA GRUPNI RAD:

Priča koju ste dobili opisuje jedan od oblika elektroničkog seksualnog nasilja. Neka jedna osoba u grupi pročita priču naglas, a ostali pažljivo slušajte. Nakon što ste pročitali priču, zajednički porazgovarajte o odgovorima na 4 postavljena pitanja. Kada se svi složite oko odgovora, jedna osoba iz grupe treba zapisati odgovore. Odgovore zapišite na drugoj strani papira. Također, dogovorite se tko će od Vas ostatku razreda ukratko prepričati dobivenu priču i odgovore na postavljena pitanja. Imate 10 minuta za ovaj zadatak.

1. Kako biste objasnili prijateljima/icama što je sextortion?
2. Koji je rizik od slanja poruka i fotografija seksualnog sadržaja?
3. Koje su negativne posljedice za Emu kao žrtvu sextortiona, jednog od oblika elektroničkog seksualnog nasilja?
4. Smatrate li da je Ema pravilno postupila što se povjerila razrednici? Što biste napravili da vi ili vaš prijatelj/ica doživljava ovaj oblik nasilja?

PRILOG 7 – OBJAŠNENJE

OBLIKA ELEKTRONIČKOG SEKSUALNOG NASILJA

Nasilnički sexting	<p>Sexting je slanje, primanje i/ili prosljeđivanje seksualnih sadržaja (osobnih ili tuđih) u obliku poruka, slika, fotografija i/ili video materijala.</p> <p>Sexting je dobrovoljan kada uključuje sporazumno elektronsko dijeljenje sadržaja između dvije osobe koje su za to dale pristanak.</p> <p>Nasilnički sexting označava dijeljenje drugima sadržaje bez pristanka osobe (žrtve). Važno je zapamtiti kako sexting može voditi u sextortion.</p> <p>Mladi često misle da će kroz sexting produbiti odnos i kako je to bezazleno flertanje koje je nužno za svaku intimnu vezu. Iako sexting može biti zabavan i uzbudljiv, nitko ne bi trebao sudjelovati u njemu ako mu je to neugodno i ako se osjeća prisiljeno te svi trebaju imati na umu da jednom prosljeđen sadržaj ostaje trajno dostupan na internetu.</p>
Cybergrooming	<p>Oblik seksualnog nasilja kojim se nepoznate, odrasle osobe koriste za seksualno zlostavljanje djece putem interneta i društvenih mreža naziva se cybergrooming. Cybergrooming predstavlja proces upoznavanja i zbližavanja (stjecanje povjerenja) seksualnog predatora s djetetom/ mladom osobom s ciljem seksualnog zlostavljanja. Ovaj proces, odnosno krug počinjenja nasilja, uključuje pristupanje djetetu, dobivanje djetetovog povjerenja i održavanja komunikacije u tajnosti, da bi se spriječilo otkrivanje. Često se sve čini s ciljem da bi se seksualno zlostavljanje nastavilo uživo. Zlostavljači s ciljem uspostave takvog odnosa koriste manipulacije, laži, zahtijevaju tajnost, koriste ljubaznost i laskanje, kao i emocionalne ucjene i prijetnje.</p>
Sextortion	<p>Sextortion je engleska izvedenica koja spaja riječi seks (eng. sex) i ucjenu/iznuđivanje (eng. extortion) te podrazumijeva svaki oblik ucjene prikupljenim seksualnim sadržajem, prijetnje i iznuđivanja novog seksualnog sadržaja preko interneta. Počinitelj najčešće prijeti da će objaviti i/ili proslijediti seksualno eksplicitne fotografije žrtve ako se ona na neki način ne uključi u daljnje seksualne aktivnosti.</p>

PRILOG 8 – PITANJA ZA RAD U GRUPAMA NAKON VIDEA „A TKO SAM JA?“

1. Kako ste se osjećali dok ste gledali video? Što vas se najviše dojmilo?

2. Od tri situacije prikazane u video filmu, navedite situacije od 1 do 3, tako da pod brojem 1 bude ona za koju pretpostavljate da će se najčešće dogoditi, a pod brojem 3 ona koja će se najrjeđe dogoditi.

1. _____

2. _____

3. _____

3. Nastavno na vaše prethodne odgovore, zašto mislite da je najviše vjerojatno da će se tako dogoditi? Pojasnite Vaš odgovor (na temelju vlastitih iskustava, znanja).

4. Što mislite, doživljavaju li elektroničko seksualno nasilje češće djevojčice ili dječaci? Zašto to mislite?

5. Što mislite, kako se osjeća djevojka u prvom slučaju, kada nitko nije reagirao? Što mislite, kako se osjeća u slučaju kada su joj prijateljice pružile podršku?

6. Od svega što ste naučili putem ovog videa, koje bi bilo najprikladnije reagiranje promatrača/ice i kako bi se tada osjećala djevojka iz video filma?

TOČNO

NETOČNO

PRILOG 10 – OBJAŠNENJE ZA AKTIVNOST „INTERNET I JA“

- 1. tvrdnja:** *Mislim da djeca često doživljavaju elektroničko i elektroničko seksualno nasilje.*

Objašnjenje za voditelje/ice: Istraživanja pokazuju kako je 1 od 5 djece (20%) doživjelo neki oblik elektroničkog nasilja (EU KIDS ONLINE, 2020.), što ste i čuli tijekom prvog sata. Djeca često doživljavaju elektroničko i elektroničko seksualno nasilje i upravo je zato bitno razgovarati o ovoj temi!

- 2. tvrdnja:** *Bilo je situacija da sam na nekoj društvenoj mreži i/ili u komunikacijskoj grupi (WhatsApp, Viber i sl.) svjedočio/la o govaranju, izrugivanju i neprimjerenim komentarima prema drugoj osobi.*
- 3. tvrdnja:** *Mislim da osobu ne može povrijediti ukoliko ju netko vrijeđa putem društvenih mreža – pa to je samo internet.*

Objašnjenje za voditelje/ice: Nasilje putem interneta ostavlja posljedice jednako kao i sve druge vrste nasilja. Posljedice su nam manje vidljive jer ne vidimo reakciju osobe koja doživljava ovaj oblik nasilja, no to ne znači da se osoba ne osjeća uznemireno, tužno, osramoćeno i dr. Podsjetiti učenike/ce na sve osjećaje koje su zapisali na kraju prethodne radionice o tome kako se osjećaju žrtve elektroničkog seksualnog nasilja.

- 4. tvrdnja:** *Osoba koja je nekom drugom poslala intimni sadržaj sama si je kriva – ako nije htjela da bude objavljen, nije ga trebala niti slati.*

Objašnjenje za voditelje/ice: Podsjetiti učenike/ce na rad na slučajevima s prethodne radionice. Naglasiti kako niti jedna osoba ne želi da njezine poruke te intimne fotografije ili video materijali budu prosljeđeni dalje ili javno objavljeni. Istaknuti kako osobe najčešće šalju navedene sadržaje osobama u koje imaju povjerenja te da ne vjeruju da će ih itko drugi vidjeti. Prosljeđivanje bilo kakvog sadržaja bez pristanka druge osobe jest nasilje.

- 5. tvrdnja:** *Ukoliko svjedočim nekom obliku elektroničkog seksualnog nasilja (npr. primanje tuđih intimnih fotografija, vrijeđanje na društvenoj mreži), mogu nešto učiniti i pomoći osobi koja doživljava nasilje.*

Objašnjenje za voditelje/ice: Ukoliko ste u ulozi promatrača/ica elektroničkog seksualnog nasilja, možete biti aktivni promatrači/ce i zauzeti se za osobu koja doživljava elektroničko seksualno nasilje (npr. ako se nasilje događa u nekoj WhatsApp grupi, možete poslati komentar da smatrate da takav način komunikacije nije prihvatljiv; ako dobijete nečiju intimnu fotografiju, nemojte je prosljeđivati dalje i upozorite osobu da se njezine fotografije dijele i zajedno s njom recite odrasloj osobi u koju imate povjerenja). Uvijek je važno da se obratite odrasloj osobi od povjerenja ukoliko znate da netko doživljava bilo koji oblik nasilja, pa tako i elektroničko seksualno nasilje.

PRILOG 11 - PRISTANAK: KLJUČNE PORUKE

Povežite citat s lijeve strane s ključnom porukom o seksu i seksualnom ponašanju s desne strane, koja se odnosi na citat. (npr. 1 B, 2E, itd.)

1. Jako je tiha i uopće me ne gleda u oči... želi li da nastavim?	A. Ima i drugih načina da vam netko pokaže da ne pristaje na seksualnu aktivnost. Ne mora uvijek izreći „Ne“. Ako niste sigurni, pitajte!
2. Nije rekla ne, tako da mislim da želi.	B. Partner/ica ima pravo predomisлити se i povući pristanak za seksualnu aktivnost u bilo kojem trenutku (čak i ako ste već započeli) i bez razloga.
3. Ma daj, ne mogu vjerovati! Pa bilo ti je OK kad smo se ljubili. Zašto nećeš da te diram po grudima?	C. Uvijek budite sigurni da imate pristanak. Ako osoba želi biti intimna s vama, pokazat će vam to riječima ili govorom tijela. Uvijek provjerite - najbolje pitajte!
4. Naravno da možemo prestati. Hoćemo se sklopčati na krevetu i pogledati ostatak filma?	D. Kada se radi o seksu ili fizičkoj bliskosti, obje osobe se trebaju osjećati sigurno i ugodno s partnerom/icom i vjerovati toj osobi. Važno je poštovati odluke svake osobe.
5. Sviđa mi se, ali želio bih još pričekati – ne znam da li je baš sad pravo vrijeme, a i ne poznajemo se dobro da bismo razgovarali o seksu i kontracepciji.	E. Osoba ima pravo predomisлити se i povući svoj pristanak u bilo kojem trenutku i ne mora imati nikakav razlog za to.
6. Već smo to radili, tako da ne vidim smisao zašto opet pitati - vjerojatno joj je OK da je diram po intimnim dijelovima tijela	F. Pristanak na jednu vrstu seksualne aktivnosti ne znači pristanak na sve. Pristanak se mora zatražiti za svaku seksualnu aktivnost.
7. Dozvolila mi je da ju diram po grudima, a kad sam joj stavio ruku među noge odmah se odmaknula od mene i htjela otići kući.	G. Čak i ako se dvoje ljudi upustilo u neku seksualnu aktivnost ranije, svaki put je potreban pristanak.

Odgovori:

PRILOG 12 – SITUACIJE

PRVA SITUACIJA

Mariju njen dečko Ivan nagovara na seks. Ona nije spremna na seks, a on govori da će prekinuti s njom ako uskoro ne spavaju.

Pitanja za diskusiju:

1. Objasnite zašto se ovdje radi o seksualnom nasilju?
 2. S kime bi Marija mogla razgovarati o ovoj situaciji i savjetovati se što učiniti?
 3. Što biste vi poručili Mariji?
-

DRUGA SITUACIJA

Prisustvovali ste situaciji da je Ivan, dečko iz vašeg društva koji ima 16 godina i ide u srednju školu, ispričao kako je za vikend bio na tulumu kod prijatelja i svoju curu Enu, koja je bila pripita, odvuкао u sobu i spavao s njom. Enu također znate jer je dio vašeg društva.

Pitanja za diskusiju:

1. Objasnite zašto se ovdje radi o seksualnom nasilju?
 2. Što ti možeš učiniti i s kime možeš porazgovarati o ovome što si čuo/čula?
 3. Kome se Ena može obratiti za pomoć?
-

TREĆA SITUACIJA

Prisustvovali ste situaciji gdje je djevojka iz vašeg razreda među prijateljima i prijateljicama, na uvredljiv način seksualno komentirala dečka s kojim je u vezi.

Pitanja za diskusiju:

1. Objasnite zašto se ovdje radi o seksualnom nasilju?
2. Što ti možeš učiniti u ovoj situaciji?
3. Što biste poručili toj djevojci?

**ISKUSTVA
UČITELJA/ICA I STRUČNIH
SURADNIKA/CA VEZANA
UZ PROVEDBU PROGRAMA
SNEP 2 – JUNIOR**

15

15. ISKUSTVA UČITELJA/ICA I STRUČNIH SURADNIKA/CA VEZANA UZ PROVEDBU PROGRAMA SNEP 2 – JUNIOR

Kristina Mihaljević, mag. paed. soc. i Svea Kučinić, mag. rehab. educ.

Program SNEP 2 – JUNIOR implementiran je u 34 osnovne škole (uključujući i 2 područne škole) iz 17 županija širom Hrvatske. S ciljem što kvalitetnije provedbe programa održane su dvije dvodnevne specijalizirane edukacije o seksualnom nasilju nad djecom i provođenju programa prevencije seksualnog nasilja za **64 učiteljice/učitelja i stručne suradnice/suradnika**. U školama je održano 48 predavanja o seksualnom nasilju za **1476 roditelja**. Nakon tih edukacija provedeno je 388 radionica programa SNEP 2 – JUNIOR za **3029 učenica i učenika**.

Nakon implementacije programa od iznimne važnosti bilo nam je saznati što same učiteljice/učitelji i stručne suradnice/suradnici uočavaju kao mogućnosti za unaprjeđenje provedbe programa SNEP 2 – JUNIOR i što smatraju da bi bilo korisno da znaju svi koji će provoditi program. U nastavku (tablica 3) nalaze se korisne i relevantne informacije prikupljene od njih, koje vaš rad na prevenciji seksualnog nasilja kroz provedbu SNEP 2 – JUNIOR programa mogu učiniti kvalitetnijim i uspješnijim. Uz navedeno, potrebno je pročitati Uvodne napomene, koje su sastavni dio programa SNEP 2 – JUNIOR i u kojima se nalaze ključne važne informacije za njegovu kvalitetnu provedbu.

Tablica 3. Iskustva učiteljica/učitelja i stručnih suradnica/suradnika vezana uz provedbu SNEP 2 – JUNIOR programa

ŠKOLA	<ul style="list-style-type: none">* Prije početka provođenja programa SNEP 2 – JUNIOR važno je održati predavanje za Učiteljsko vijeće te upoznati sve zaposlene s programom.* Važno je da su sve zaposlenice/zaposlenici škole upoznati s Protokolom o postupanju u slučaju seksualnog nasilja i zakonskim obvezama, jer provedba programa doprinosi tome da učenice i učenici razotkrivaju preživljeno seksualno nasilje.
UKLJUČIVANJE RODITELJA	<ul style="list-style-type: none">* Predstaviti program SNEP 2 – JUNIOR na Vijeću roditelja.* Održati predavanje za roditelje prije provedbe radionica za učenice i učenike.* Detaljno i transparentno upoznati roditelje s programom i njegovim ciljevima, s obzirom na to da su oni najčešće osobe od povjerenja djeci osnovnoškolske dobi i da djeca i s njima žele i trebaju moći razgovarati o seksualnom nasilju.

<p>PROVEDBA PROGRAMA</p>	<ul style="list-style-type: none"> * Preporuča se raditi u suvoditeljskom paru, kako bi se mogao promatrati grupni proces. * Važna je dobra priprema za provedbu programa (detaljno upoznavanje sa svim materijalima, pojmovima i sl.). * Osigurati tehničke uvjete za provedbu programa (zvučnik, projektor i sl.) i provjeriti funkcionira li sve prije same provedbe radionica. * Nužno je redovito održavati grupe podrške. * Ukoliko se otvori diskusija i ne stignu se provesti sve aktivnosti, nužno je organizirati dodatnu radionicu. * Posebnu pažnju obratiti na dvostruke negacije (npr. Video „Predrasude o seksualnom nasilju“) i pojasniti to učenicama i učenicima. * Provoditi radionice u razmaku od najviše dva tjedna, kako bi se osigurao kontinuitet. * Predrasude o seksualnom nasilju su tema koja se pokazala najzahtjevnijom i izazivala najveće rasprave. Potrebno se dobro pripremiti i pročitati sva teorijska poglavlja iz Udžbenika. * Prije provedbe radionica potrebno je detaljno pročitati Uvodne napomene, posebice dio o rodnoj komponenti nasilja, kako bi se moglo adekvatno reagirati na reakcije dječaka. S obzirom na to da su u više od 90% slučajeva seksualnog nasilja počinitelji mladići i muškarci, to kod dječaka može izazvati različite osjećaje, uključujući sram i krivnju koji mogu dovesti do otpora prema temi i razumijevanju važnosti rodne perspektive. Nužno je dati prostor njihovim osjećajima, kao i naglasiti da nisu svi mladići i muškarci počinitelji te im preusmjeriti pažnju na njihovu konstruktivnu ulogu u promicanju rodne ravnopravnosti i prevenciji seksualnog nasilja. Naglasite im da upravo oni mogu imati pozitivan utjecaj na stavove svojih vršnjaka.
<p>UKLJUČIVANJE UČENIKA I UČENICA</p>	<ul style="list-style-type: none"> * Osigurati dovoljno vremena da učenice i učenici iznesu svoja mišljenja. * Na prvoj radionici može se pojaviti neugoda, no kada učenice i učenici osjete i vide da voditeljicama/voditeljima nije neugodno pričati o temi seksualnog nasilja, opuste se i postanu aktivniji. * Provjeravati razumiju li učenice i učenici sve pojmove (npr. stereotipi) i po potrebi ih dodatno objasniti. * Očekujte aktivno sudjelovanje učenica i učenika, kao i zainteresiranost za temu.

Provođenje programa **utjecalo je na stvaranje dubljeg odnosa povjerenja** između učenica i učenika i voditeljica/voditelja (npr. dolazili su se povjeravati i vezano uz vršnjačko nasilje, nasilje u obitelji i sl.).

POŠTOVANJE RAZLIČITOSTI UČENICA I UČENIKA I UKLJUČIVANJE DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU U PROGRAM

Iz dosadašnjih iskustava provedbe programa vidljivo je kako tijekom provedbe radionica treba voditi računa o svim potencijalnim različitostima s kojima se voditeljice/voditelji mogu susresti u razredu. Jedna od razlika na koju je važno obratiti pozornost je potencijalno postojanje teškoća u razvoju među učenicama i učenicima koji sudjeluju na radionicama. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2022), na kraju školske godine 2020./2021. redovne osnovne škole pohađalo je 18 916 učenica i učenika s teškoćama u razvoju (6%) od ukupno 308 353 učenica i učenika. Učenice i učenici s teškoćama u razvoju pripadaju skupini koja je u povećanom riziku od seksualnog nasilja te je stoga važno osigurati im uvjete za ravnopravno sudjelovanje u svim aktivnostima programa. Podaci pokazuju da je rizik od izloženosti seksualnom nasilju nekoliko puta veći kod djece s teškoćama u razvoju nego kada je riječ o djeci tipičnog razvoja (WHO, 2012.; Davies i Jones, 2013; Assink i sur., 2019).

Tijekom pripreme za provođenje programa, preporučujemo da voditeljice i voditelji provjere postoje li u razredu u kojem planiraju provedbu učenice i učenici s teškoćama u razvoju. Ukoliko utvrde da su u razredu prisutne učenice i učenici s teškoćama u razvoju, potrebno je u pripremu za provedbu radionica uključiti i nužne korake individualizacije i prilagodbe sadržaja i pristupa.

S obzirom na veliku raznolikost potreba učenica i učenika s teškoćama u razvoju, nemoguće je napraviti univerzalno prilagođen program koji bi na zadovoljavajući način obuhvatio cijeli spektar potencijalnih postupaka individualizacije i prilagodbe. Stoga u nastavku donosimo sažete općenite smjernice i preporuke za prilagodbu programa, dok odabir konkretnih postupaka prilagodbe prepuštamo voditeljicama/voditeljima, koji najbolje poznaju svoje učenice i učenike i njihove potrebe.

Važno je kontinuirano provjeravati razumiju li učenice i učenici ključne pojmove te ako uočite da imaju teškoće u razumijevanju i usvajanju apstraktnih pojmova, pojam treba objasniti kroz konkretne primjere, primjerene slikovne prikaze i sl. U pisanim materijalima važno je istaknuti ključne pojmove na način koji odgovara konkretnoj učenici/učeniku (npr. podebljanjem teksta, podcrtavanjem teksta ili označavanjem bojom). Po potrebi, za učenice i učenike kojima izazov predstavlja puno teksta, moguće je izraditi sažetke s ključnim pojmovima. U radu mogu biti od pomoći svi vizualni i audio-vizualni materijali koje ćete pronaći u sklopu programa. Po potrebi omogućite učenicama i učenicima više vremena s materijalom ili opetovano gledanje materijala. Svi se materijali mogu ispisati ili fotokopirati u uvećanom formatu za učenice i učenike s oštećenjima vida.

Kada je riječ o omogućavanju ravnopravnog i aktivnog sudjelovanja učenica i učenika s teškoćama u razvoju u raspravama i drugim aktivnostima u sklopu programa, postupci prilagodbe načina rada mogu uključivati raščlanjivanje kompleksnih zadataka i uputa na jednostavnije korake, postupno davanje uputa, korištenje jasnih podpitanja te omogućavanje sudjelovanja i komunikacije na način koji učenicama i učenicima omogućava da se najlakše i najbolje izraze (npr. komunikator, isključivo usmeno ili isključivo pismeno izražavanje, hrvatski znakovni jezik i sl.).

Za detaljnije preporuke i upute preporučujemo Smjernice za rad s učenicima s teškoćama Ministarstva znanosti i obrazovanja (2021).

Nadalje, Ženska soba je u suradnji s učiteljicama i učiteljima OŠ Grigora Viteza osmislila i kreirala zbirku radionica s ciljem prevencije seksualnog nasilja nad djecom s teškoćama u razvoju. Zbirka je dostupna na poveznici: <http://zenskasoba.hr/wp-content/uploads/2023/02/ZIP-elektroni%C4%8Dka-zbirka-preventivnih-aktivnosti.pdf>

Zaključno, još jednom ističemo važnost osiguravanja uvjeta za ravnopravno sudjelovanje učenica i učenika s teškoćama u razvoju u provedbi ovog programa, u jednakoj mjeri u kojoj imaju pravo na ravnopravno sudjelovanje u svim ostalim odgojno-obrazovnim procesima.

16

KRATKE
BILJEŠKE O
AUTORICAMA

16. KRATKE BILJEŠKE O AUTORICAMA

DR. SC. MAJA MAMULA, ŽENSKA SOBA

Osnivačica i koordinatorica Ženske sobe. Po struci psihologinja, ujedno i aktivistkinja za ženska prava, više od 25 godina predavačica, trenerica, istraživačica i savjetodavka za temu rodno uvjetovanog nasilja, s ekspertizom za seksualno nasilje. Kao stručnjakinja u ovom području članica je brojnih nacionalnih odbora i radnih skupina u razvoju strategija ili javnih politika za borbu protiv nasilja nad ženama s posebnim naglaskom na seksualno nasilje. Kao koordinatorica Ženske sobe bila je pokretačica procesa lobiranja i razvoja Protokola o postupanju u slučaju seksualnog nasilja, lobiranja za izmjene zakona vezano uz seksualno nasilje i lobiranja za razvoj i donošenje Nacionalnog plana za suzbijanje seksualnog nasilja i seksualnog uznemiravanja.

Kao istraživačica provodila je istraživanja na nacionalnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini te sudjelovala u nekoliko studija provedenih za Europski institut za rodnu ravnopravnost (EIGE), djelujući kao neovisna stručnjakinja za Hrvatsku. Kao suosnivačica Europske ženske mreže protiv seksualnog nasilja (EWNASV), trenutno je njezina pravna zastupnica i članica Upravnog odbora.

Do sada je objavila 8 knjiga, 8 priručnika, 30 poglavlja u knjigama iz područja seksualnosti i nasilja, 3 znanstvena i 28 stručnih članaka. Održala je predavanja na više od 50 domaćih i međunarodnih konferencija i znanstvenih kongresa kao govornica i/ili pozvana govornica te kao dio programskih i organizacijskih timova.

KRISTINA MIHALJEVIĆ, MAG. PAED. SOC., ŽENSKA SOBA

Kristina Mihaljević je magistra socijalne pedagogije (Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) i voditeljica preventivnih programa u Ženskoj sobi. Kontinuirano osmišljava i vodi predavanja, radionice, treninge i edukacije za djecu, mlade, roditelje, studente/ice, stručnjake/inje koji rade s djecom, predstavnike/ce organizacija civilnoga društva i širu javnost usmjerene na prevenciju i suzbijanje seksualnog nasilja, promociju rodne ravnopravnosti te aktivnog uključivanja u rad organizacija civilnoga društva. Aktivno se bavi kampanjama putem društvenih mreža, autorica je raznih brošura i publikacija usmjerenih na prevenciju seksualnog i elektroničkog seksualnog nasilja. Jedna je od autorica programa protiv seksualnog nasilja za srednje škole (SNEP) i za više razrede osnovne škole (SNEP 2 – Junior). Sudjelovala je kao predavačica na različitim okruglim stolovima, predavanjima, edukacijama, konferencijama te se kontinuirano profesionalno usavršava. Edukantica je psihoterapije pod supervizijom u Centru za gestalt psihoterapiju i edukaciju - Centar IGW Zagreb.

DUŠICA POPADIĆ, PSIHOLGINJA, INCEST TRAUMA CENTAR - BEOGRAD

Dušica Popadić, od 1994. godine radi s adolescentima/kinjama i odraslim osobama koje su preživjele seksualno zlostavljanje u djetinjstvu i odrasloj dobi i osobama koje su im od podrške. Certificirana je supervizorica i certificirana i akreditirana trenerica u području zaštite djece (NSPCC, UK), suautorica i supervizorica prve Nacionalne studije o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji, suautorica Strategije u obrazovanju za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji i Obrazovnog paketa za osnovne i srednje škole za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom.

LJILJANA BOGAVAC, DR. MED., INCEST TRAUMA CENTAR - BEOGRAD

Ljiljana Bogavac, dr. med. od 1994. godine radi sa seksualno zlostavljanom djecom i članovima/cama obitelji/starateljima koji su podrška djetetu. Vodi tim Incest Trauma Centra – Beograd za rad s djecom koja su preživjela seksualno nasilje i na sudu u okviru kaznenog postupka zastupa profesionalno mišljenje Incest Trauma Centra – Beograd u svojstvu svjedoka-eksperta. Suautorica je i predsjednica Etičkog odbora prve Nacionalne studije o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji, suautorica Strategije u obrazovanju za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji i Obrazovnog paketa za osnovne i srednje škole za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom. Autorica je Obrazovnog paketa za predškolske ustanove, roditelje i staratelje za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom. Aktualna je predsjednica Europske ženske mreže protiv seksualnog nasilja.

MR. SC. NATAŠA BIJELIĆ, CESI – CENTAR ZA EDUKACIJU, SAVJETOVANJE I ISTRAŽIVANJE

Diplomirala sociologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i magistrirala u Velikoj Britaniji na London School of Economics and Political Science iz područja roda (MSc in Gender). Dugi niz godina radi kao istraživačica i edukatorica u CESI - Centru za edukaciju, savjetovanje i istraživanje na programu „Spol, rod i seksualna prava“. Bavi se pitanjima seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava, adolescentske seksualnosti, seksualne edukacije, rodne ravnopravnosti, rodno-uvjetovanog nasilja, maskuliniteta i LGBT tema kroz edukacije, istraživanja, zagovaračke aktivnosti i kampanje. Publicirani radovi uključuju priručnike, brošure, istraživačke izvještaje i znanstvene članke. Kao istraživačica i konzultantica surađivala sa Queer Zagreb, GTZ- Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit iz BIH, ICRW- International Center for Research on Women iz SAD-a i International Planned Parenthood Federation. Također, kao članica radnih skupina u okviru različitih ministarstava, sudjelovala je u izradi akcijskog plana za prevenciju nasilja u školama, nacionalnog programa za mlade te stručnog povjerenstva za razvoj centara za reproduktivno zdravlje djece i mladeži.

ANDREA DOMITROVIĆ ŠMIDA, MAG. PSYCH., ŽENSKA SOBA

Andrea Domitrović Šmida je magistra psihologije (Fakultet hrvatskih studija u Zagrebu) sa završenom psihoterapijskom edukacijom Psihoterapija pokretom i plesom. U svom dosadašnjem radu u nevladinim organizacijama i odgojno-obrazovnim ustanovama stjecala je vještine vođenja grupa djece i mladih, usmjeravala se u području savjetodavnog i psihoterapijskog rada te u psihosocijalnim uslugama s različitim skupinama korisnika/ca (npr. onkološki/e pacijenti/ce, osobe treće životne dobi).

Trenutno je zaposlena u Ženskoj sobi kao savjetodavka u Centru za žrtve seksualnog nasilja. Unutar savjetovaništa radi neposredno s osobama koje su preživjele seksualno nasilje, kroz savjetodavne i psihoterapijske tretmane u svrhu prorade iskustva seksualnog nasilja, pruža psihološku pripremu za iskazivanje u kaznenom postupku te pratnju u svojstvu osobe od povjerenja.

ANAMARIA DROŽĐAN-KRANJČEC, MAG. IUR., ŽENSKA SOBA

Anamaria Drožđan-Kranjčec voditeljica je pravnog tima u Ženskoj sobi. Glavna područja profesionalnog djelovanja i interesa su joj položaj i prava žrtava kaznenih djela u okviru kaznenog postupka i problematika seksualnog nasilja. Koordinira nacionalnom „Mrežom podrške i suradnje za žrtve i svjedoke kaznenih djela“. Sudjelovala je kao članica u radnim skupinama za izmjenu zakonodavstva, podzakonskih propisa i donošenja javnih politika vezanih uz problematiku rodno

uvjetovanog nasilja i prava žrtava kaznenih djela. Autorica je publikacija i stručnih članaka, redovna je predavačica na nacionalnim i međunarodnim konferencijama, predavačica je na brojnim edukacijama na temu zaštite prava žrtava seksualnog nasilja, nasilja u obitelji te o pravima i položaju žrtava kaznenih djela.

GORDANA FILIPOVIĆ, DIPL. IUR., SAVJETNICA PRAVOBRANITELJICE ZA DJECU

Gordana Filipović je diplomirana pravnica, savjetnica pravobraniteljice za djecu za pravne poslove u području socijalne skrbi, pravosuđa i obitelji. Zaštitom prava djece bavi se niz godina u sustavu socijalne skrbi radeći na predmetima obiteljske pravne zaštite u okviru centra za socijalnu skrb i Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi. Na poslovima savjetnice pravobraniteljice za djecu od 2004. godine prati implementaciju Konvencije o pravima djeteta i drugih međunarodnih propisa u domaće zakonodavstvo i praksu, prati primjenu propisa iz području zaštite prava i interesa djece, izrađuje prijedloge i mišljenja za njihovo unapređenje te sudjeluje u radnim skupinama i tijelima za izradu prijedloga propisa za područje obiteljskog prava, zaštitu djece u pravosuđu i zaštitu djece od seksualnog nasilja.

SVEA KUČINIĆ, MAG. REHAB. EDUC., ŽENSKA SOBA

Svea Kučinić je magistra edukacijske rehabilitacije (Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) i stručna suradnica na programima i projektima u Ženskoj sobi. Prethodna radna iskustva stekla je kao stručna suradnica edukacijska rehabilitatorica u osnovnim i srednjim školama, te kao vlasnica privatne edukacijsko-rehabilitacijske prakse. U Ženskoj sobi radi na osmišljavanju i provedbi aktivnosti usmjerenih na prevenciju seksualnog nasilja, s fokusom na prevenciju seksualnog nasilja nad djecom s teškoćama u razvoju, te koordinaciji volontera i volonterki. Edukantica je psihoterapije u Centru za Gestalt psihoterapiju i edukaciju - Centar IGW Zagreb.

DR. SC. MATEA BELOŠEVIĆ, EDUKACIJSKO-REHABILITACIJSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Matea Belošević radi kao asistentica na Odsjeku za poremećaje u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U sklopu navedenog radnog mjesta izvodi nastavu na preddiplomskom i diplomskom studiju Socijalne pedagogije. Članica je i Laboratorija za prevencijska istraživanja (PrevLab), u sklopu kojeg sudjeluje u brojnim domaćim i europskim stručnim i znanstvenim projektima. Vrijedna stručna iskustva stječe i radom u Odgojnom savjetovalištu u sklopu Nastavno-kliničkog centra Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Uz navedeno, nacionalna je master trenerica za provedbu EUPC edukacija (EMCDDA). Članica je i nekoliko društava u području znanstvenog i stručnog rada, od kojih su najznačajniji European Society for prevention research (EUSPR), European Public Health Association (EUPHA) i International society of substance use professionals (ISSUP).

JOSIPA TUKARA KOMLJENOVIĆ, MAG. SOC.

Josipa Tukara Komljenović je magistra sociologije (Filozofski fakultet u Zagrebu), a završila je i jednogodišnje ženskostudijsko obrazovanje Centra za ženske studije te brojne druge edukacije stručnog usavršavanja i osposobljavanja s područja rodne ravnopravnosti, rodno uvjetovanog nasilja, mentorstva i direktnog rada s mladima. Tukara Komljenović je radila u Ženskoj sobi na poziciji voditeljice programa za mlade, bila je voditeljica medijske kampanje na društvenim mrežama za udrugu CESI – Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje, dok je trenutno zaposlena u Mreži mladih Hrvatske kao voditeljica projekata i programska suradnica. Danas je radnica s mladima, istraživačica područja od interesa za mlade te politika vezanih uz mlade i rad s mladima, kao i edukatorica na temu rodne ravnopravnosti, javnog zagovaranja te građanske participacije mladih. Autorica je nekoliko publikacija s područja prevencije seksualnog nasilja, kao i istraživačkih publikacija te metodoloških alata za rad s mladima.

JELENA BIČANIĆ, DIPL. SOC. PED.

Jelena Bičanić diplomirala je socijalnu pedagogiju na Edukacijsko rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Kao socijalna pedagoginja čitav se svoj profesionalni život bavila prije svega prevencijom rizika, ali i tretmanom problema u ponašanju djece i mladih. Autorica je većeg broja stručnih članaka i radova, autorica priručnika za razrednike Vježbanje životnih vještina, te suautorica u dva priručnika. Članica je Europske asocijacije za Realitetnu psihoterapiju, učiteljica-trenerica, supervizorica kliničke prakse i terapeutkinja. Trenutno radi kao savjetovateljica i psihoterapeutkinja u jednom privatnom psihološkom centru, te kao učiteljica u Hrvatskoj udruzi za realitetnu psihoterapiju.

PROF. DR. SC. DEJANA BOUILLET, ODSJEK ZA PEDAGOGIJU FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Prof. dr. sc. Dejana Bouillet zaposlena je na Odsjeku za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, gdje se bavi socijalnom pedagogijom. Doktorirala je 1997. godine na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Tijekom radnog vijeka radila je u različitim javnim, državnim i znanstvenim institucijama, istražujući i poučavajući široki spektar etioloških, fenomenoloških i intervencijskih aspekata problema u ponašanju te posebne odgojno-obrazovne potrebe drugih skupina djece i mladih s teškoćama. Članica je predsjedništva Hrvatskog udruženja za obrazovna istraživanja i predsjednica Etičkog odbora Hrvatske komore socijalnih pedagoga. Samostalno ili u koautorstvu je objavila više od 90 znanstvenih i stručnih radova, 3 sveučilišna udžbenika, 15 priručnika i 6 znanstvenih monografija. Godine 2022. dobila je nagradu Sveučilišta u Zagrebu za najuspješniji transfer tehnologije za projekt „Unaprjeđivanje inkluzivnosti inicijalnog obrazovanja odgojitelja djece rane i predškolske dobi“.

17. PRILOZI

PRILOG 1.

Popis partnerskih osnovnih škola:

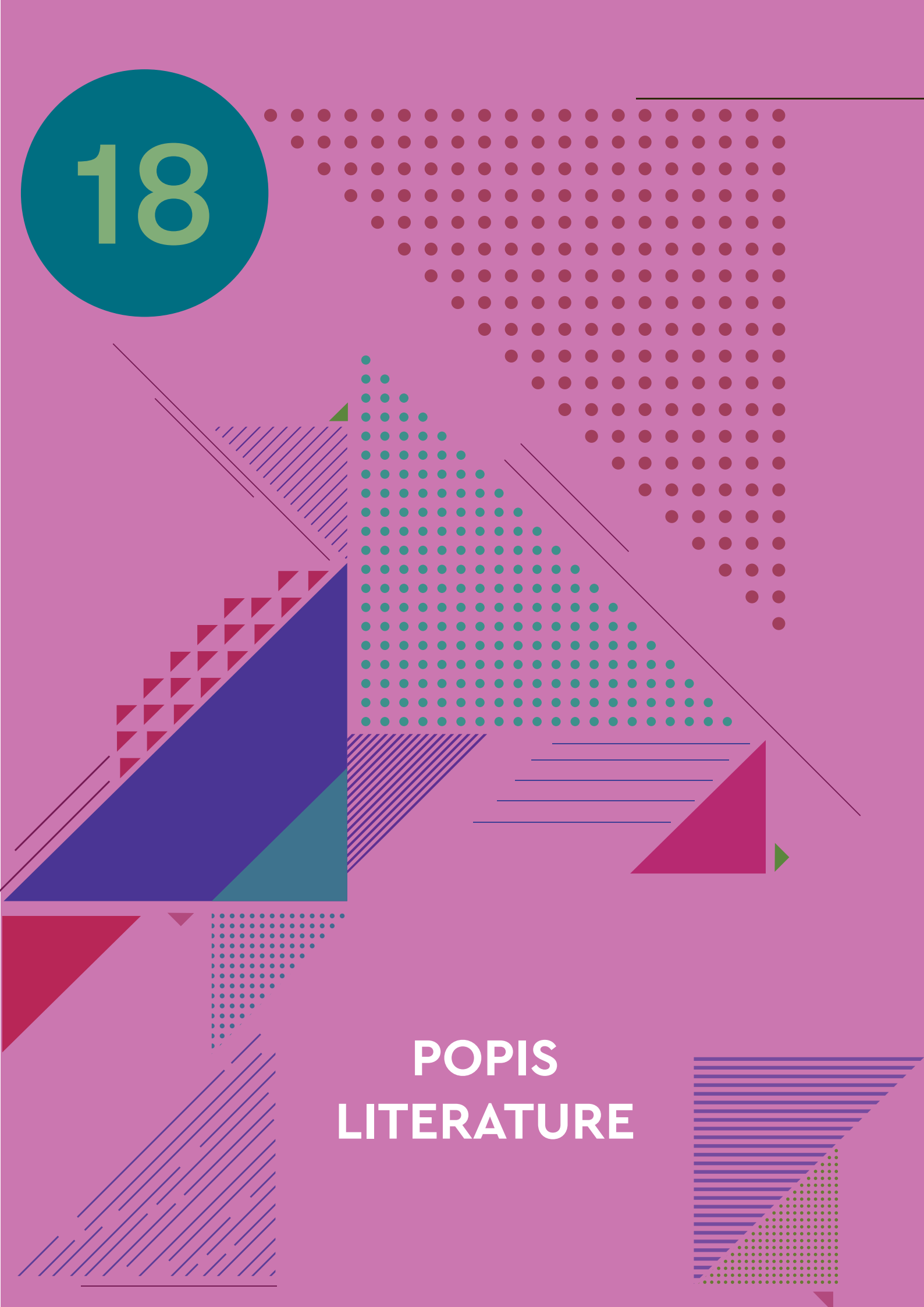
1. OŠ Dragutina Tadijanovića, Petrinja
2. OŠ "Kantrida", Rijeka
3. OŠ Bedekovčina
4. OŠ "Slava Raškaj", Ozalj
5. OŠ "Antun Mihanović", Slavonski Brod
6. OŠ Veruda, Pula
7. OŠ Matka Laginje, Zagreb

Popis suradničkih osnovnih škola:

1. OŠ Nikole Tesle, Zagreb
2. OŠ Prečko, Zagreb
3. I. OŠ Dugave, Zagreb
4. OŠ Don Mihovila Pavlinovića, Metković
5. OŠ Ljudevita Gaja, Zaprešić
6. OŠ Antuna Mihanović, Klanjec
7. OŠ „Ljudevit Gaj“ Krapina
8. OŠ Mate Lovraka, Kutina
9. OŠ Banija, Karlovac
10. OŠ Ivane Brlić-Mažuranić, Ogulin
11. OŠ "Gustav Krklec", Maruševac
12. OŠ Ivana Rangera Kamenica, Lepoglava
13. OŠ Podturen
14. OŠ Kloštar Podravski
15. OŠ Vladimira Nazora, Daruvar
16. OŠ "Eugen Kumičić", Rijeka
17. OŠ Ivane Brlić-Mažuranić, Virovitica
18. OŠ Josipa Antuna Čolnića, Đakovo
19. OŠ kralja Tomislava, Našice
20. OŠ Ivana Gorana Kovačića, Vinkovci
21. OŠ Okučani
22. OŠ "Plokite", Split
23. OŠ don Lovre Katića, Solin
24. OŠ „Kralj Zvonimir“, Seget Donji
25. OŠ Jurja Dobrile, Rovinj

18

POPIS
LITERATURE

18. POPIS LITERATURE

1. Agencija Europske unije za temeljna prava i Vijeće Europe (2015). *Priručnik o pravima djeteta u europskom pravu*. Dostupno na: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_HRV.PDF
2. Ahrens, C. E. (2006). Being Silenced: The Impact of Negative Social Reactions on the Disclosure of Rape. *American Journal of Community Psychology*, 38(3-4), 31–34. <https://doi.org/10.1007/s10464-006-9069-9>
3. Al Odhayani, A., Watson, W. J. i Watson, L. (2013). Behavioral consequences of child abuse. *Canadian family physician*, 59(8), 350-356.
4. Alaggia, R. (2004). Many ways of telling: expanding conceptualizations of child sexual abuse disclosure. *Child Abuse & Neglect*, 28(11), 1213–1227. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2004.03.016>
5. Alaggia, R. (2010). An ecological analysis of child sexual abuse disclosure: considerations for child and adolescent mental health. *Journal of the Canadian Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 19(1), 32–39.
6. Alaggia, R. i Kirshenbaum, S. (2005). Speaking the Unspeakable: Exploring the Impact of Family Dynamics on Child Sexual Abuse Disclosures. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 86(2), 227–234. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.2457>
7. Alix, S., Cossette, L., Cyr, M., Frappier, J.-Y., Caron, P.-O. i Hébert, M. (2019). Self-Blame, Shame, Avoidance, and Suicidal Ideation in Sexually Abused Adolescent Girls: A Longitudinal Study. *Journal of Child Sexual Abuse*, 29(4), 432–447. <https://doi.org/10.1080/10538712.2019.1678543>
8. Allnock, D., Miller, P. i Baker, H. (2019). *Key messages from research on identifying and responding to disclosures of child sexual abuse*. Centre of Expertise on Child Sexual Abuse, University of Bedfordshire and NSPCC. Dostupno na: <https://www.csacentre.org.uk/index.cfm/api/render/file/?method=inline&fileID=7C7BB562-DB13-4C7E-B8C21D04920D6AEF>
9. Amado, B. G., Arce, R. i Herraiz, A. (2015). Psychological injury in victims of child sexual abuse: A meta-analytic review. *Psychosocial Intervention*, 24(1), 49–62. <https://doi.org/10.1016/j.psi.2015.03.002>
10. Američka akademija dječje i adolescentne psihijatrije (2020). *Sexual Abuse*. Aacap.org. https://www.aacap.org/AACAP/Families_and_Youth/Facts_for_Families/FFF-Guide/Child-Sexual-Abuse-009.aspx
11. Američka psihijatrijska udruga (2014). *DSM 5 - Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje* (5. izdanje). Naklada Slap.
12. Anderson, J. F., Mangels, N. J. i Langsam, A. (2004). Child sexual abuse: A public health issue. *Criminal Justice Studies (Abingdon, England)*, 17(1), 107–126. <https://doi.org/10.1080/08884310420001679386>.
13. Arata, C. M. (2002). Child sexual abuse and sexual revictimization. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 9(2), 135–164. <https://doi.org/10.1093/clipsy.9.2.135>
14. Aspy, C. B., Vesely, S. K., Oman, R. F., Rodine, S., Marshall, L. i Mcleroy, K. (2007). Parental communication and youth sexual behavior. *Journal of Adolescence*, 30(3), 449–466. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2006.04.007>
15. Assink, M., van der Put, C. E., Meeuwssen, M. W. C. M., de Jong, N. M., Oort, F. J., Stams, G. J. J. M. i Hoeve, M. (2019). Risk factors for child sexual abuse victimization: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 145(5), 459–489. <https://doi.org/10.1037/bul0000188>

16. Aydin, B., Akbas, S., Turla, A. i Dundar, C. (2016). Depression and post-traumatic stress disorder in child victims of sexual abuse: perceived social support as a protection factor. *Nordic Journal of Psychiatry*, 70(6), 418–423. <https://doi.org/10.3109/08039488.2016.1143028>
17. B.a.B.e. (2022). *Analiza s preporukama javnih politika za borbu protiv online nasilja prema ženama u Hrvatskoj*. Dostupno na: https://babe.hr/wp-content/uploads/2022/10/Preporuke-javnih-politika-usmjerene-na-borbu-protiv-online-nasilja-prema-zenama-u-Hrvatskoj.pdf?utm_source=babe.hr&utm_campaign=c80f9d21ca-EMAIL_CAMPAIGN_2022_06_03_12_31_COPY_02&utm_medium=email&utm_term=0_c1e63b5b54-c80f9d21ca-533169804
18. Babatsikos, G. (2010). Parents' knowledge, attitudes and practices about preventing child sexual abuse: a literature review. *Child Abuse Review*, 19(2), 107–129. <https://doi.org/10.1002/car.1102>
19. Babatsikos, G. i Miles, D. (2015). How parents manage the risk of child sexual abuse: a grounded theory. *Journal of Child Sexual Abuse*, 24(1), 55–76. <https://doi.org/10.1080/10538712.2015.981352>
20. Banovac, A., Bašić, Ž., Kružić, I. i Andelinović, Š. (2019). Procjena dobi kod vještačenja dječje pornografije. *Policija i sigurnost*, 28(3/2019.), 325–340.
21. Barter C., Lanau A., Stanley N., Aghtaie, N. i Overlien C. (2022). Factors associated with the perpetration of interpersonal violence and abuse in young people's intimate relationships. *Journal of Youth Studies*, 25(5), 547–563. <https://doi.org/10.1080/13676261.2021.1910223>
22. Barth, J., Bermetz, L., Heim, E., Trelle, S. i Tonia, T. (2013). The current prevalence of child sexual abuse worldwide: a systematic review and meta-analysis. *International Journal of Public Health*, 58(3), 469–483. <https://doi.org/10.1007/s00038-012-0426-1>
23. Bates, E. A., Klement, K. R., Kaye, L. K. i Pennington, C. R. (2019). The impact of gendered stereotypes on perceptions of violence: A commentary. *Sex Roles*, 81, 34–43. <https://doi.org/10.1007/s11199-019-01029-9>
24. Batool, S. i Abtahi, A. (2017). Psychosocial impact of childhood sexual abuse: Perspective of victims. *Journal of Arts and Social Sciences*, 4(2), 36–48.
25. Berliner, L. i Elliott, D. M. (2002). Sexual abuse of children. U J. E. B. Myers, L. Berliner, J. Briere, C. T. Hendrix, C. Jenny i T. A. Reid (ur.), *The APSAC handbook on child maltreatment* (str. 55–78). Sage Publications, Inc.
26. Bernier, J. (2014). *Straight talk about child sexual abuse: A prevention guide for parents*. Massachusetts Citizens for Children. Dostupno na: https://www.umassmed.edu/globalassets/child-trauma-training-center-cttc/documents/psychoed-library/sexual-abuse/guide_for_parents.pdf
27. Bhuptani, P. H. i Messman, T. L. (2021). Self-compassion and Shame Among Rape Survivors. *Journal of Interpersonal Violence*, 088626052110219. <https://doi.org/10.1177/08862605211021994>
28. Black, M. C., Basile, K. C., Breiding, M. J., Smith, S. G., Walters, M. L., Merrick, M. T. i Stevens, M. R. (2011). *The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS): 2010 summary report*. National Center for Injury Prevention and Control.
29. Bogavac, Lj. (2006). *Moja tajna kao strah, kao sramota, kao bol...* Studije slučajeva Incest Trauma Centra – Beograd. Beograd: Incest Trauma Centar - Beograd.
30. Bogavac, Lj. i Popadić, D. (2016). *ZDRAVI IZBORI ZA DECU, Program prevencije nasilja Incest Trauma Centra – Beograd za predškolske ustanove, nastavnice i nastavnike, roditelje/staratelje i decu za primjenu na času odeljenskog starešine, za osmišljavanje i realizaciju školskih akcija i akcija u lokalnoj zajednici – Komplementarni resurs Obrazovnim paketima*. Beograd: Incest Trauma Centar - Beograd.

31. Breiding, M. J., Smith, S. G., Basile, K. C., Walters, M. L., Chen, J. i Merrick, M. T. (2014). Prevalence and characteristics of sexual violence, stalking, and intimate partner violence victimization--national intimate partner and sexual violence survey, United States, 2011. *Morbidity and mortality weekly report. Surveillance summaries* (Washington, D.C. : 2002), 63(8), 1–18.
32. Broman-Fulks, J. J., Ruggiero, K. J., Hanson, R. F., Smith, D. W., Resnick, H. S., Kilpatrick, D. G. i Saunders, B. E. (2007). Sexual Assault Disclosure in Relation to Adolescent Mental Health: Results from the National Survey of Adolescents. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 36(2), 260–266. <https://doi.org/10.1080/15374410701279701>
33. Bulik, C. M., Prescott, C. A. i Kendler, K. S. (2001). Features of childhood sexual abuse and the development of psychiatric and substance use disorders. *British Journal of Psychiatry*, 179(5), 444–449. <https://doi.org/10.1192/bjp.179.5.444>
34. Buljan Flander, G. (2007). Izloženost djece nasilju – Jesmo li nešto naučili? U V. Kolesarić (ur.), *Psihologija i nasilje u suvremenom društvu – Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Psihologija nasilja i zlostavljanja* (str. 45–52). Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
35. Cakić, L., Hodak Kodžoman, I. i Velki, T. (2013). Izloženost djece starije školske dobi elektroničkom nasilju. *Život i škola*, 30(2), 110–128.
36. Centers for Disease Control (2019). *Preventing child sexual abuse*. Dostupno na: <https://www.cdc.gov/violenceprevention/childabuseandneglect/childsexualabuse>
37. Centers for Disease Control and Prevention (2005). *Sexual Violence*. Dostupno na: <https://www.cdc.gov/violenceprevention/childsexualabuse/fastfact.html>
38. Centers for Disease Control and Prevention (2020). *Preventing Teen Dating Prava djece u Vijeću Europe* violence Factsheet. Dostupno na: https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/ipv/TDV-factsheet_2020.pdf
39. Chappelleau, K. M. i Oswald, D. L. (2014). A System Justification View of Sexual Violence: Legitimizing Gender Inequality and Reduced Moral Outrage Are Connected to Greater Rape Myth Acceptance. *Journal of Trauma & Dissociation*, 15(2), 204–218. <https://doi.org/10.1080/15299732.2014.867573>
40. Child Exploitation and Online Protection Centre (2022). *What is sexual grooming?*. Dostupno na: <https://www.thinkuknow.co.uk/parents/articles/what-is-sexual-grooming/#:~:text=Grooming%20is%20a%20process%20offenders,do%20if%20you%20have%20concerns>
41. Childnet International (2019). *Online Sexual harassment – Understand, prevent, respond. Guidance for schools on addressing online sexual harassment*. Dostupno na: https://www.childnet.com/wp-content/uploads/2019/07/Guidance_for_Schools_Online_Sexual_Harassment.pdf
42. Chisholm, T. i Coulter, A. (2017). *Safeguarding and radicalisation*. Department for Education. Dostupno na: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/635262/Safeguarding_and_Radicalisation.pdf
43. Ciboci, L., Čosić Pregrad, I., Kanižaj, I., Potočnik, D. i Vinković, D. (2020). *Nacionalno istraživanje o sigurnosti djece na internetu*. HR Kids Online. Dostupno na: <http://hrkids.online/>
44. Classen, C. C., Palesh, O. G. i Aggarwal, R. (2005). Sexual Revictimization. *Trauma, Violence, & Abuse*, 6(2), 103–129. <https://doi.org/10.1177/1524838005275087>
45. Cloitre, M., Hyland, P., Bisson, J. I., Brewin, C. R., Roberts, N. P., Karatzias, T. i Shevlin, M. (2019). ICD-11 Posttraumatic Stress Disorder and Complex Posttraumatic Stress Disorder in the United States: A Population-Based Study. *Journal of Traumatic Stress*, 32(6). <https://doi.org/10.1002/jts.22454>

46. Coid, J., Petruckevitch, A., Chung, W.-S., Richardson, J., Moorey, S. i Feder, G. (2003). Abusive experiences and psychiatric morbidity in women primary care attenders. *British Journal of Psychiatry*, 183(4), 332–339. <https://doi.org/10.1192/bjp.183.4.332>
47. Cortoni, F., Babchishin, K. M. i Rat, C. (2016). The Proportion of Sexual Offenders Who Are Female Is Higher Than Thought. *Criminal Justice and Behavior*, 44(2), 145–162. <https://doi.org/10.1177/0093854816658923>
48. Coulter, R. W. S. i Rankin, S. R. (2017). College Sexual Assault and Campus Climate for Sexual- and Gender-Minority Undergraduate Students. *Journal of Interpersonal Violence*, 35(5-6), 088626051769687. <https://doi.org/10.1177/0886260517696870>
49. Coyle, E., Karatzias, T., Summers, A. i Power, M. (2014). Emotions and emotion regulation in survivors of childhood sexual abuse: the importance of “disgust” in traumatic stress and psychopathology. *European Journal of Psychotraumatology*, 5. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.23306>
50. Craven, S., Brown, S. i Gilchrist, E. (2006). Sexual grooming of children: Review of literature and theoretical considerations. *Journal of Sexual Aggression*, 12(3), 287–299. <https://doi.org/10.1080/13552600601069414>
51. Cromer, L.D. i Goldsmith, R.E. (2010). Child sexual abuse myths: attitudes, beliefs, and individual differences. *Journal of Child Sexual Abuse*. 19(6), 618–647. <https://doi.org/10.1080/10538712.2010.522493>
52. Daniels, N. (2023). *10 Ways to Teach Children to Speak Up About Sexual Abuse*. Child Mind Institute. Dostupno na: <https://childmind.org/article/10-ways-to-teach-your-child-the-skills-to-prevent-sexual-abuse/>
53. Darkness to Light (2021). *Providing safe childhoods for LGBTQ+ youth*. Dostupno na: <https://www.d2l.org/safe-childhoods-lgbtq-youth/>
54. Davies, E. A. i Jones, A. C. (2013). Risk factors in child sexual abuse. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, 20(3), 146–150. <https://doi.org/10.1016/j.jflm.2012.06.005>
55. DeCou, C. R., Mahoney, C. T., Kaplan, S. P. i Lynch, S. M. (2019). Coping self-efficacy and trauma-related shame mediate the association between negative social reactions to sexual assault and PTSD symptoms. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 11(1), 51–54. <https://doi.org/10.1037/tra0000379>
56. Del Campo, A. i Fávero, M. (2020). Effectiveness of programs for the prevention of child sexual abuse: A comprehensive review of evaluation studies. *European Psychologist*, 25(1), 1–15. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000379>
57. Del Campo, A., Fávero, M. i Sousa-Gomes, V. (2023). The role of parents in preventing child sexual abuse: Evaluation of previous knowledge and the results of a training program. *Sexuality Research i Social Policy: Journal of NSRC: SR i SP*, 20(1), 208–215. <https://doi.org/10.1007/s13178-022-00697-9>
58. Dilorio, C., Resnicow, K., Thomas, S., Wang, D. T., Dudley, W. N., Van Marter, D. F. i Lipana, J. (2002). Keepin’ it R.E.A.L.! program description and results of baseline assessment. *Health Education i Behavior: The Official Publication of the Society for Public Health Education*, 29(1), 104–123. <https://doi.org/10.1177/109019810202900110>
59. Direktiva 2011/93/EU Europskog Parlamenta i Vijeća o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije, te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2004/68/PUP (2011). Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0093&from=HR>
60. Drožđan-Kranjčec, A. (2023). *Žrtve kaznenih djela u hrvatskom kaznenopravnom sustavu – rezultati istraživanja i iskustva iz prakse*. Ženska soba.
61. Državni zavod za statistiku (2022). *Osnovne škole i dječji vrtići i druge pravne osobe*

- koje ostvaruju programe predškolskog odgoja, kraj šk. g. 2020./2021. i početak šk./ped. g. 2021./2022. Dostupno na: <https://podaci.dzs.hr/media/jesnljt/si-1702-osnovne-%C5%A1kole-i-dje%C4%8Dji-vrti%C4%87i-i-druge-pravne-osobe-koje-ostvaruju-programe-pred%C5%A1kolskog-odgoja-kraj-%C5%A1k-g-2020-2021-i-po%C4%8Detak-%C5%A1k-ped-g-2021-2022.pdf>
62. Dworkin, E. R., Brill, C. D. i Ullman, S. E. (2019). Social reactions to disclosure of interpersonal violence and psychopathology: A systematic review and meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 72, 101750. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2019.101750>
 63. Đurđević, Z. (2014). Pravo na učinkovitu istragu u kaznenim predmetima: analiza hrvatske prakse i prava. U Krapac, D. (ur.), *Profili hrvatskog kaznenog zakonodavstva* (str. 105-149). Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
 64. Easton, S. D. (2020). Disclosure of child sexual abuse: Directions for breaking new ground. *Child Abuse & Neglect*, 99, 104287. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.104287>
 65. Edwards, V. J., Freyd, J. J., Dube, S. R., Anda, R. F. i Felitti, V. J. (2012). Health Outcomes by Closeness of Sexual Abuse Perpetrator: A Test of Betrayal Trauma Theory. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 21(2), 133–148. <https://doi.org/10.1080/10926771.2012.648100>
 66. Elliott, D. M. i Briere, J. (1994). Forensic sexual abuse evaluations of older children: Disclosures and symptomatology. *Behavioral Sciences & the Law*, 12(3), 261–277. <https://doi.org/10.1002/bsl.2370120306>
 67. Elliott, S. A., Goodman, K. L., Bardwell, E. S. i Mullin, T. M. (2022). Reactions to the disclosure of intrafamilial childhood sexual abuse: Findings from the National Sexual Assault Online Hotline. *Child Abuse & Neglect*, 127, 105567. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2022.105567>
 68. Enyedy, A., Tsikouras, P. i Csorba, R. (2018). Medical and Legal Aspects of Child Sexual Abuse: A Population-Based Study in a Hungarian County. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(4), 701. <https://doi.org/10.3390/ijerph15040701>
 69. Esposito, C. i Field, E. (2016). *Child Sexual Abuse-what Does the Research Tell Us?: A Literature Review*. NSW Government Family & Community Services. Dostupno na: https://www.facs.nsw.gov.au/_data/assets/file/0011/398261/OSP_Literature_Review_Child_Sexual_Abuse_What_does_the_research_tell_us.pdf
 70. Europska komisija (2022). *Komunikacija komisije europskom parlamentu, vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i odboru regija – Digitalno desetljeće za djecu i mlade: nova Europska strategija za bolji Internet za djecu (BIK+)*. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022DC0212&from=EN>
 71. Everson, M. D. i Boat, B. W. (1986). False Allegations of Sexual Abuse by Children and Adolescents. Fourth National Conference on Sexual Victimization on Children. New Orleans.
 72. Everson, M. D. i Boat, B. W. (1989). False Allegations of Sexual Abuse by Children and Adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 28(2), 230–235. <https://doi.org/10.1097/00004583-198903000-00014>
 73. Fargo, J. D. (2009). Pathways to Adult Sexual Revictimization. *Journal of Interpersonal Violence*, 24(11), 1771–1791. <https://doi.org/10.1177/0886260508325489>
 74. Ferragut, M., Ortiz-Tallo, M. i Blanca, M. J. (2021). Victims and Perpetrators of Child Sexual Abuse: Abusive Contact and Penetration Experiences. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(18), 9593. <https://doi.org/10.3390/ijerph18189593>
 75. Ferragut, M., Ortiz-Tallo, M. i Blanca, M. J. (2022). Prevalence of Child Sexual Abuse in Spain: A Representative Sample Study. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(21-22), 19358–19377. <https://doi.org/10.1177/08862605211042804>

76. Finkelhor, D. (1994). Current Information on the Scope and Nature of Child Sexual Abuse. *The Future of Children*, 4(2), 31. <https://doi.org/10.2307/1602522>
77. Finkelhor, D. (2009). The Prevention of Childhood Sexual Abuse. *The Future of Children*, 19(2), 169-194. <https://doi.org/10.1353/foc.0.0035>
78. Finkelhor, D. (2012). *Characteristics of crimes against juveniles*. Crimes against Children Research Center.
79. Finkelhor, D. i Browne, A. (1985). The traumatic impact of child sexual abuse: A conceptualization. *American Journal of Orthopsychiatry*, 55(4), 530-541. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1985.tb02703.x>
80. Finkelhor, D., Hotaling, G., Lewis, I. A. i Smith, C. (1990). Sexual abuse in a national survey of adult men and women: prevalence, characteristics, and risk factors. *Child Abuse i Neglect*, 14(1), 19-28. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(90\)90077-7](https://doi.org/10.1016/0145-2134(90)90077-7)
81. Finkelhor, D., Hotaling, G., Lewis, I. A., Smith, C. (1990). Sexual abuse in a national survey of adult men and women: Prevalence, characteristics and risk factors. *Child Abuse & Neglect*, 14(1), 19-28. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(90\)90077-7](https://doi.org/10.1016/0145-2134(90)90077-7)
82. Finkelhor, D., Ormrod, R. K. i Turner, H. A. (2007). Poly-victimization: A neglected component in child victimization. *Child Abuse and Neglect*, 31(1), 7-26. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2006.06.008>
83. Finkelhor, D. i Ormrod, R. (2000). *Characteristics of crimes against juveniles*. Juvenile Justice Bulletin - NCJ179034. (pgs. 1-11). US Government Printing Office.
84. Flores, D. i Barroso, J. (2017). 21st century parent-child sex communication in the United States: A process review. *Journal of Sex Research*, 54(4-5), 532-548. <https://doi.org/10.1080/00224499.2016.1267693>
85. Foster, J. M. (2017). Engaging parents and caregivers in the prevention of child sexual abuse. *Journal of Trauma i Treatment*, 6(1).
86. Foster, J. M. i Hagedorn, W. B. (2014). Through the Eyes of the Wounded: A Narrative Analysis of Children's Sexual Abuse Experiences and Recovery Process. *Journal of Child Sexual Abuse*, 23(5), 538-557. <https://doi.org/10.1080/10538712.2014.918072>
87. Freyd, J. J. (1996). II. Violations of Power, Adaptive Blindness and Betrayal Trauma Theory. *Feminism & Psychology*, 7(1), 22-32. <https://doi.org/10.1177/0959353597071004>
88. Gillespie, A. A. (2004). Tackling Grooming. *The Police Journal*, 77(3), 239-255. <https://doi.org/10.1350/pojo.77.3.239.54092>
89. Giumetti, G. W., Kowalski, R. M., Lattaner, M. R. i Schroeder, A. N. (2014). Bullying in the digital age: a critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, 140(4), 1073-1137. <https://doi.org/10.1037/a0035618>
90. Greijer, S. i Doek, J. (2016). *Terminology guidelines for the protection of vchildren from sexual exploitation and sexual abuse*. ECPAT International. Dostupno na: <https://ecpat.org/wp-content/uploads/2021/05/Terminology-guidelines-396922-EN-1.pdf>
91. Grigentyte, G. i Lesinskiene, S. (2018). Prevalence and characteristics of sexual harassment among high school students: a pilot study. *Clinical Research and Trials*, 4(4). <https://doi.org/10.15761/crt.1000228>
92. Guastaferrero, K., Felt, J. M., Font, S. A., Connell, C. M., Miyamoto, S., Zadzora, K. M. i Noll, J. G. (2022). Parent-focused sexual abuse prevention: Results from a cluster randomized trial. *Child Maltreatment*, 27(1), 114-125. <https://doi.org/10.1177/1077559520963870>.
93. Hair, E. C., Moore, K. A., Hadley, A. M., Kaye, K., Day, R. D. i Orthner, D. K. (2009). Parent marital quality and the parent-adolescent relationship: Profiles of relationship quality. *Marriage i Family Review*, 45(2-3), 189-217. <https://doi.org/10.1080/01494920902733500>.

94. Hébert, M., Tourigny, M., Cyr, M., McDuff, P. i Joly, J. (2009). Prevalence of Childhood Sexual Abuse and Timing of Disclosure in a Representative Sample of Adults from Quebec. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 54(9), 631–636. <https://doi.org/10.1177/070674370905400908>
95. Heenan, M i Murray, S. (2006). *Study od Reported Rapes in Victoria 2000-2003: Summary Research Report*. Department of Human Services. Dostupno na: <https://www.secasa.com.au/assets/Statistics/study-of-reported-rapes-in-victoria-2000-2003.pdf>
96. Hillberg, T., Hamilton-Giachritsis, C. i Dixon, L. (2011). Review of Meta-Analyses on the Association Between Child Sexual Abuse and Adult Mental Health Difficulties: A Systematic Approach. *Trauma, Violence, & Abuse*, 12(1), 38–49. <https://doi.org/10.1177/1524838010386812>
97. Hinduja, S. i Patchin, J. W. (2021). *Cyberbullying identification, prevention, and response*. Cyberbullying Research Center. Dostupno na: <https://cyberbullying.org/Cyberbullying-Identification-Prevention-Response-2021.pdf>
98. Hinduja, S. i Patchin, J. W. (2022). *Cyberbullying identification, prevention, and response*. Cyberbullying Research Center. Dostupno na: <https://cyberbullying.org/Cyberbullying-Identification-Prevention-Response-2022.pdf>
99. Hinduja, S. i Patchin, J.W. (2021). *Tween cyberbullying in 2020*. Cartoon Network i Cyberbullying Research Center. Dostupno na: https://i.cartoonnetwork.com/stop-bullying/pdfs/CN_Stop_Bullying_Cyber_Bullying_Report_9.30.20.pdf
100. Hinduja, S. i Patchin, J. W. (2022). *Sexting: Advice for teens*. Cyberbullying Research Center. Dostupno na: <https://cyberbullying.org/sexting-advice-for-teens.pdf>
101. Hodžić, A. (2007). *Nasilje ne prolazi samo od sebe: Izvještaj o istraživanju rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u Republici Hrvatskoj*. CESI.
102. Hunter, C. (2011.). *Responding to children and young people's disclosures of abuse*. Australian Institute of Family Studies.
103. Incest Trauma Centar – Beograd (2015). *Prva Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji*. Dostupno na: http://incestraucentar.org.rs/files/2015/ITC_2015_Srbija_-_Nacionalna_studija_o_seksualnom_nasilju_nad_decom.pdf
104. Incest Trauma Centar – Beograd (2019). *Sažetak statističkih podataka Incest Trauma Centra – Beograd koji se tiču prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja preživljenog u detinjstvu sa teritorije Srbije u periodu septembar 2014 – septembar 2019. godine*. Dostupno na: <http://www.incestraucentar.org.rs/wordpress/wp-content/uploads/2021/03/ITC-Statisticki-podaci-2014-2019-.pdf>
105. Jeglic, E. i Calkins, C. (2022). *Protecting your child from sexual abuse - 2nd edition: What you need to know to keep your kids safe*. Skyhorse Publishing.
106. Jeglic, E. L. (2022). *Why Children Don't Tell Anyone About Sexual Abuse. Overcoming barriers to disclosure helps survivors access resources for healing*. Psychology Today. Dostupno na: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/protecting-children-sexual-abuse/202202/why-children-don-t-tell-anyone-about-sexual-abuse>
107. Jones, T. M., Bottoms, B. L., Sachdev, K., Aniciete, J. i Gorak, K. (2021). Jurors' Gender and Their Fear of False Child Sexual Abuse Accusations Are Related to Their Belief in Child Victims' Allegations. *Journal of child sexual abuse*, 1–19. <https://doi.org/10.1080/10538712.2021.1931612>
108. Jonson, E. i Lindblad, F. (2004). Disclosure, reactions and social support: Findings from a sample of adult victims of child sexual abuse. *Child Maltreatment*, 9(2): 190–200. <https://doi.org/10.1177/1077559504264263>
109. Kazneni zakon Republike Hrvatske (Narodne novine 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21)

110. Kelly, L. (2001). *Routes to (in)justice: a research review on the reporting, investigation and prosecution of rape cases*. University of North London: Child and Woman Abuse Studies Unit. Dostupno na: <https://www.justiceinspectors.gov.uk/cji/wp-content/uploads/sites/2/2014/04/Rapelitrev.pdf>
111. Kenny, M. C. (2004). Teachers' attitudes toward and knowledge of child maltreatment. *Child Abuse & Neglect*, 28(12), 1311–1319. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2004.06.010>
112. Kenny, M. C. i Wurtele, S. K. (2013). Latino parents' plans to communicate about sexuality with their children. *Journal of Health Communication*, 18(8), 931–942. <https://doi.org/10.1080/10810730.2012.757397>.
113. Kieselbach, B. i Butchart, A. (2015). *Preventing youth violence: an overview of the evidence*. World Health Organization. Dostupno na: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/181008/9789241509251_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y
114. Kobak, R., Abbott, C., Zisk, A. i Bounoua, N. (2017). Adapting to the changing needs of adolescents: parenting practices and challenges to sensitive attunement. *Current Opinion in Psychology*, 15, 137–142. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.02.018>.
115. Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Narodne novine 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17).
116. Korkmaz S., Överlien, C. i Lagerlöf, H. (2020). Youth intimate partner violence: prevalence, characteristics, associated factors and arenas of violence. *Nordic Social Work Research*, 12(4), 536–551. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2020.1848908>
117. Lalor, K. i McElvaney, R. (2010). *Overview of the nature and extent of child sexual abuse in Europe*. U *Protecting children from sexual violence—A comprehensive approach* (str. 13–43). Vijeće Europe.
118. Leemis R. W., Friar N., Khatiwada S., Chen M. S., Kresnow M., Smith S. G., Caslin, S. i Basile, K.C. (2022). The National intimate partner and sexual violence survey: 2016/2017 report on intimate partner violence. National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention. Dostupno na: https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/nisvs/NISVSReportonIPV_2022.pdf
119. Lev-Wiesel R., Eisikovits Z., First M., Gottfried R. i Mehlhausen D. (2016). Prevalence of child maltreatment in Israel: A national epidemiological study. *Journal of Child and Adolescent Trauma*, 11, 141–150. <http://doi.org/10.1007/s40653-016-0118-8>
120. Li, Q. (2010). Cyberbullying in High Schools: A study of Students Behaviours and Beliefs about This New Phenomenon. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 19 (4), 372–392. <https://doi.org/10.1080/23311886.2021.1988217>
121. Livingston, J. A., Allen, K. P., Nickerson, A. B. i O'Hern, K. A. (2020). Parental perspectives on sexual abuse prevention: Barriers and challenges. *Journal of Child and Family Studies*, 29, 3317–3334. <https://doi.org/10.1007/s10826-020-01796-0>
122. Loftus, E. F., Garry, M. i Feldman, J. (1994). Forgetting sexual trauma: what does it mean when 38% forget?. *Journal of consulting and clinical psychology*, 62(6), 1177–1186. <https://doi.org/10.1037//0022-006x.62.6.1177>
123. London, K., Bruck, M., Ceci, S. i Shuman, D. (2003) Disclosure of child sexual abuse: What does the research tell us about the ways that children tell? *Psychology, Public Policy, and Law*, 11(1), 194–226. <https://doi.org/10.1037/1076-8971.11.1.194>
124. London, K., Bruck, M., Wright, D. B. i Ceci, S. J. (2008). Review of the contemporary literature on how children report sexual abuse to others: Findings, methodological issues, and implications for forensic interviewers. *Memory*, 16(1), 29–47. <https://doi.org/10.1080/09658210701725732>

125. Lorenzo-Dus, N. i Izura, C. (2017). “ cause ur special ”: Understanding trust and complimenting behaviour in online grooming discourse. *Journal of Pragmatics*, 112, 68–82. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2017.01.004>
126. Lorenzo-Dus, N., Izura, C. i Perez-Tattam, R. (2016). Understanding grooming discourse in computer-mediated environments. *Discourse, Context and Media*, 12, 40-50. <https://doi.org/10.1016/j.dcm.2016.02.004>
127. Malloy, L. C., Lyon, T. D. i Quas, J. A. (2007). Filial Dependency and Recantation of Child Sexual Abuse Allegations. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 46(2), 162–170. <https://doi.org/10.1097/01.chi.0000246067.77953.f7>
128. Mamula, M. (2020). Seksualno nasilje – definicije i osnovni oblici. U: Mamula (ur.) *Seksualno nasilje nad i među mladima*. Ženska soba.
129. Mamula, M. (2005). Posljedice seksualnog nasilja. U M. Mamula i N. Komarić. (ur.), *Seksualno nasilje – teorija i praksa* (str. 90-97). Ženska soba.
130. Mamula, M. (2006). Stanje seksualnih prava žena u Hrvatskoj u 2005. Ženska soba.
131. Mamula, M. (2020b). Rasprostranjenost seksualnog nasilja i prijava. U: Mamula (ur.) *Seksualno nasilje nad i među mladima*. Ženska soba.
132. Mamula, M. (2020c.). Indikatori i posljedice seksualnog nasilja. U: Mamula (ur.) *Seksualno nasilje nad i među mladima*. Ženska soba.
133. Mamula, M. (2022). *Seksualno nasilje nad djecom i mladima* [predavanje razvijeno za edukaciju SNEP 2 – Junior].
134. Mamula, M. (ur.) (2007). *Seksualno nasilje u školama* (2. prošireno izdanje). Ženska soba.
135. Mamula, M. i Popadić, D. (2018). *Radni materijal za specijaliziranu edukaciju o seksualnom nasilju* [razvijen u sklopu projekta „Osvijetlimo mrak seksualnog nasilja“ za ženske organizacije iz Crne Gore]. Ženska soba.
136. Manay, N. i Collin-Vézina, D. (2021). Recipients of children’s and adolescents’ disclosures of childhood sexual abuse: A systematic review. *Child Abuse & Neglect*, 104:192. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.104192>
137. Maniglio, R. (2009). The impact of child sexual abuse on health: A systematic review of reviews. *Clinical Psychology Review*, 29(7), 647–657. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.08.003>
138. Martijn, F. M., Babchishin, K. M., Pullman, L. E. i Seto, M. C. (2020). Sexual attraction and falling in love in persons with pedohebephilia. *Archives of Sexual Behavior*, 49(4), 1305–1318. <https://doi.org/10.1007/s10508-019-01579-9>
139. McElvaney, R. (2013). Disclosure of Child Sexual Abuse: Delays, Non-disclosure and Partial Disclosure. What the Research Tells Us and Implications for Practice. *Child Abuse Review*, 24(3), 159–169. <https://doi.org/10.1002/car.2280>
140. McElvaney, R., Lateef, R., Collin-Vézina, D., Alaggia, R. i Simpson, M. (2022). Bringing Shame Out of the Shadows: Identifying Shame in Child Sexual Abuse Disclosure Processes and Implications for Psychotherapy. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(19–20), 088626052110374. <https://doi.org/10.1177/08862605211037435>
141. McElvaney, R., Lateef, R., Collin-Vézina, D., Alaggia, R. i Simpson, M. (2021). Bringing Shame Out of the Shadows: Identifying Shame in Child Sexual Abuse Disclosure Processes and Implications for Psychotherapy. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(19–20), 088626052110374. <https://doi.org/10.1177/08862605211037435>
142. Mendelson, T. i Letourneau, E. J. (2015). Parent-focused prevention of child sexual abuse. *Prevention Science: The Official Journal of the Society for Prevention Research*, 16(6), 844–852. <https://doi.org/10.1007/s1121-015-0553-z>.
143. Mihaljević, K. (2019.) #Surfambezstraha. Ženska soba.
144. Mihaljević, K. i Tukara Komljenović, J. (2018.) #REAGIRAJ – Elektroničko i elektroničko seksualno nasilje nad i među djecom i mladima. Ženska soba.

145. Ministarstvo unutarnjih poslova (2017). *Zlostavljanje suvremenim tehnologijama - mobitel i internet*. Dostupno na: <https://mup.gov.hr/gradjani-281562/savjeti-281567/nasilje-281582/zlostavljanje-suvremenim-tehnologijama-mobitel-i-internet-12214/12214>
146. Ministarstvo unutarnjih poslova RH (2012 - 2022). *Statistički pregledi temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada za razdoblje od 2013. do 2022. godine*. Dostupno na: <https://mup.gov.hr/pristup-informacijama-16/statistika-228/statistika-mup-a-i-bilteni-o-sigurnosti-cestovnog-prometa/283233>
147. Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2021). *Smjernice za rad s učenicima s teškoćama*. Dostupno na: <https://mzo.gov.hr/vijesti/smjernice-za-rad-s-ucenicima-s-teskocama/4450>
148. Murray, L. K., Nguyen, A. i Cohen, J. A. (2014). Child sexual abuse. *Child and adolescent psychiatric clinics of North America*, 23(2), 321–337. <https://doi.org/10.1016/j.chc.2014.01.003>
149. National Sexual Violence Resource Center (2011, 2013, 2015). *Statistics about sexual violence*. Dostupno na: https://www.nsvrc.org/sites/default/files/publications_nsvrc_factsheet_media_packet_statistics-about-sexual-violence_0.pdf
150. National Society for the Prevention of Cruelty to Children NSPCC (2022). *Sexual abuse*. Dostupno na: <https://www.nspcc.org.uk/what-is-child-abuse/types-of-abuse/child-sexual-abuse/#what>
151. Negrao, C., Bonanno, G. A., Noll, J. G., Putnam, F. W. i Trickett, P. K. (2005). Shame, Humiliation, and Childhood Sexual Abuse: Distinct Contributions and Emotional Coherence. *Child Maltreatment*, 10(4), 350–363. <https://doi.org/10.1177/1077559505279366>
152. Oates, R. K., Jones, D. P., Denson, D., Sirotnak, A., Gary, N. i Krugman, R. D. (2000). Erroneous concerns about child sexual abuse. *Child abuse & neglect*, 24(1), 149–157. [https://doi.org/10.1016/s0145-2134\(99\)00108-8](https://doi.org/10.1016/s0145-2134(99)00108-8)
153. Odeljan, R. (2018). *Seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece: Priručnik za stručnjake* (Kovčo Vukadin, ur.). Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
154. Odluka o donošenju Nacionalnog plana za suzbijanje seksualnog nasilja i seksualnog uznemiravanja za razdoblje do 2027. godine i Akcijskog plana za suzbijanje seksualnog nasilja i seksualnog uznemiravanja za razdoblje do 2024. godine (Narodne novine, 156/2022)
155. O'Donohue, W., Cummings, C. i Willis, B. (2018). The Frequency of False Allegations of Child Sexual Abuse: A Critical Review. *Journal of Child Sexual Abuses*, 27(5):459-475.
156. Paine, M. L. i Hansen, D. J. (2002). Factors influencing children to self-disclose sexual abuse. *Clinical psychology review*, 22(2), 271-295. [https://doi.org/10.1016/s0272-7358\(01\)00091-5](https://doi.org/10.1016/s0272-7358(01)00091-5)
157. Palic, S., Zerach, G., Shevlin, M., Zeligman, Z., Elklit, A. i Solomon, Z. (2016). Evidence of complex posttraumatic stress disorder (CPTSD) across populations with prolonged trauma of varying interpersonal intensity and ages of exposure. *Psychiatry Research*, 246, 692–699. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2016.10.062>
158. Pérez-Fuentes, G., Olfson, M., Villegas, L., Morcillo, C., Wang, S. i Blanco, C. (2013). Prevalence and correlates of child sexual abuse: a national study. *Comprehensive Psychiatry*, 54(1), 16–27. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2012.05.010>
159. Plunkett, A., O'Toole, B., Swanston, H., Oates, R. K., Shrimpton, S. i Parkinson, P. (2001). Suicide Risk Following Child Sexual Abuse. *Ambulatory Pediatrics*, 1(5), 262–266. [https://doi.org/10.1367/1539-4409\(2001\)001%3C0262:srfcsa%3E2.0.co;2](https://doi.org/10.1367/1539-4409(2001)001%3C0262:srfcsa%3E2.0.co;2)
160. Popadić, D. (2020). *Seksualno nasilje u obitelji nad djecom i mladima*. U: Mamula (ur.) *Seksualno nasilje nad i među mladima*. Ženska soba.
161. Price-Robertson, R. i Higgins, D. I Vassallo, S. (2013). *Multi-type maltreatment and polyvictimisation: A comparison of two research frameworks*. Family matters. Dostupno na: https://aifs.gov.au/sites/default/files/fm93h_0.pdf
162. Priebe, G. i Svedin, C. G. (2008). Child sexual abuse is largely hidden from the adult society. *Child Abuse & Neglect*, 32(12), 1095–1108. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.04.001>

163. Prikhidko, A., i Kenny, M. C. (2021). Examination of parents' attitudes toward and efforts to discuss child sexual abuse prevention with their children. *Children and Youth Services Review*, 121(105810), 105810. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2020.105810>
164. Putnam, F. (2003). Ten-year research update review: Child sexual abuse. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 42(3), 269–278. <https://doi.org/10.1097/00004583-200303000-00006>
165. Radford, L., Corral, S., Bradley, C., Fisher, H., Howat, N., Bassett, C., Collishaw, S. (2010). *The prevalence of child maltreatment and victimisation in the UK*. NSPCC.
166. RAINN (2019). *Perpetrators of Sexual Violence: Statistics*. Dostupno na: <https://www.rainn.org/statistics/perpetrators-sexual-violence>
167. RAINN (2023). *If you suspect a child is being harmed*. Dostupno na: <https://www.rainn.org/articles/if-you-suspect-child-being-harmed>
168. Read, J., McGregor, K., Coggan, C. i Thomas, D. R. (2006). Mental Health Services and Sexual Abuse: The Need for Staff Training. *Journal of Trauma & Dissociation*, 7(1), 33–50. https://doi.org/10.1300/j229v07n01_04
169. Rennison, C. M. (2002). *Rape and sexual assault: Reporting to police and medical attention, 1992–2000*. US Department of Justice. Dostupno na: <https://www.bjs.gov/content/pub/pdf/rsarp00.pdf>
170. Roesler T. A. (1994). Reactions to disclosure of childhood sexual abuse. The effect on adult symptoms. *The Journal of nervous and mental disease*, 182(11), 618–624. <https://doi.org/10.1097/00005053-199411000-00004>
171. Rudolph, J., i Zimmer-Gembeck, M. J. (2018). Parents as protectors: A qualitative study of parents' views on child sexual abuse prevention. *Child Abuse i Neglect*, 85, 28–38. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.08.016>.
172. Rudolph, J., Zimmer-Gembeck, M. J., Shanley, D. C., i Hawkins, R. (2018). Child sexual abuse prevention opportunities: Parenting, programs, and the reduction of risk. *Child Maltreatment*, 23(1), 96–106. <https://doi.org/10.1177/1077559517729479>.
173. Sacks, V., Moore, K. A., Shaw, A., i Cooper, P. M. (2014). *The Family Environment and Adolescent Well-Being*. Dostupno na: <https://nahic.ucsf.edu/wp-content/uploads/2015/01/2014-52FamilyEnvironmentRB.pdf>
174. Sedlak, A.J., Mettenburg, J., Basena, M., Petta, I., McPherson, K., Greene, A. I Li, S. (2010). *Fourth National Incidence Study of Child Abuse and Neglect (NIS-4): Report to Congress*. U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families.
175. Seto, M.C. (2008). *Pedophilia and sexual offending against children: Theory, assessment, and intervention*. American Psychological Association.
176. Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S., i Hasebrink, U. (2020). *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*. EU Kids Online. Dostupno na: <https://www.eukidsonline.ch/files/Eu-kids-online-2020-international-report.pdf>
177. Smith, D. W., Letourneau, E., Saunders, B. E., Kilpatrick, D. G., Resnick, H. S. i Best, C. L. (2000). Delay in disclosure of childhood rape: Results from a national survey. *Child Abuse & Neglect*, 24(2), 273–287. [https://doi.org/10.1016/s0145-2134\(99\)00130-1](https://doi.org/10.1016/s0145-2134(99)00130-1)
178. Smith, S. G., Zhang, X., Basile, K. C., Merrick, M. T., Wang, J., Kresnow, M. I Chen, J. (2018). *The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey: 2015 data brief – updated release*. National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention. Dostupno na: <https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/2015data-brief508.pdf>

179. Snyder, H. N. (2000). *Sexual assault of young children as reported to law enforcement: Victim, incident, and offender characteristics*. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics. Dostupno na: <https://bjs.ojp.gov/library/publications/sexual-assault-young-children-reported-law-enforcement-victim-incident-and>
180. Stoltenborgh, M., Van Ijzendoorn, M. H., Euser, E. M. i Bakermans-Kranenburg, M. J. (2011). *A global perspective on child sexual abuse: meta-analysis of prevalence around the world*. *Child maltreatment*, 16(2), 79-101. <https://doi.org/10.1177/1077559511403920>
181. Sullivan, P. M. i Knutson, J. F. (2000). *Maltreatment and disabilities: A population-based epidemiological study*. *Child Abuse & Neglect*, 24(10), 1257-1273. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(00\)00190-3](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(00)00190-3)
182. Summit, R. C. (1983). *The child sexual abuse accommodation syndrome*. *Child Abuse & Neglect*, 7(2), 177-193. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(83\)90070-4](https://doi.org/10.1016/0145-2134(83)90070-4)
183. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) (2003). *Guidelines for medicolegal care for victims of sexual violence*. Dostupno na: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42788/924154628X.pdf;jsessionid=26CC7BCA459A6898C58D72DDC6AE14DC?sequence=1>
184. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) (2012). *Children with disabilities more likely to experience violence*. Dostupno na: <https://apps.who.int/mediacentre/news/notes/2012/child-disabilities-violence-20120712/en/index.html>
185. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) (2018). *International statistical classification of diseases and related health problems (11th rev.)*. Dostupno na: <https://ICD.who.int/browse11/l-m/en>
186. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) (2021). *Devastatingly pervasive: 1 in 3 women globally experience violence*. Dostupno na: <https://www.who.int/news/item/09-03-2021-devastatingly-pervasive-1-in-3-women-globally-experience-violence#:~:text=Across%20their%20lifetime%2C%201%20in,unchanged%20over%20the%20past%20decade>
187. Škrtić, D. (2013). *Mamljenje djeteta za zadovoljenje spolnih potreba uporabom informacijsko-komunikacijske tehnologije*. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 34(2), 1139-1170.
188. Tomić-Koludrović I., Petrić, M., Puzek, I. i Zdravković, Ž., (2018). *Rodni stavovi i prakse u Hrvatskoj. Izvještaj o kvantitativnim rezultatima projekta GENMOD*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Split. Dostupno na: https://www.pilar.hr/wp-content/uploads/2020/01/GENMOD_Izvjestaj_kvantitativni_rezultatima_Final.pdf
189. Townsend, C. i Rheingold, A. A. (2013). *Estimating a child sexual abuse prevalence rate for practitioners: studies*. *Darkness to Light*. Dostupno na: www.D2L.org
190. Turner, H. A., Finkelhor, D. i Ormrod, R. K. (2010). *Poly-victimization in a national sample of children & youth*. *American Journal of Preventive Medicine*, 38(3), 323-30. DOI: [10.1016/j.amepre.2009.11.012](https://doi.org/10.1016/j.amepre.2009.11.012)
191. Ujedinjeni narodi (1989.). *Konvencija o pravima djeteta*. Dostupno na: https://gov.hr/UserDocImages/Moja%20uprava/Konvencija_o_pravima_djeteta_UN.pdf
192. Ullman, S. E. (2007). *Relationship to Perpetrator, Disclosure, Social Reactions, and PTSD Symptoms in Child Sexual Abuse Survivors*. *Journal of Child Sexual Abuse*, 16(1), 19-36. https://doi.org/10.1300/j070v16n01_02
193. Ullman, S. E. i Brecklin, L. R. (2002). *Sexual Assault History and Suicidal Behavior in a National Sample of Women*. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 32(2), 117-130. <https://doi.org/10.1521/suli.32.2.117.24398>
194. UNICEF (2017). *A familiar face: Violence in the lives of children and adolescents*. Dostupno na: https://www.unicef.org/publications/files/Violence_in_the_lives_of_children_and_adolescents.pdf

195. United Nations Children's Fund (UNICEF) (2021). *Ending online child sexual exploitation and abuse: Lessons learned and promising practices in low- and middle-income countries*. UNICEF. Dostupno na: <https://www.unicef.org/documents/ending-online-child-sexual-exploitation-and-abuse>
196. United States Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, Administration on Children, Youth and Families, Children's Bureau (2018). *Child Maltreatment Survey, 2016*. Dostupno na: <https://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/cb/cm2016.pdf>
197. Van Dam, D. S., van Nierop, M., Viechtbauer, W., Velthorst, E., van Winkel, R., Bruggeman, R., Cahn, W., de Haan, L., Kahn, R. S., Meijer, C. J., Myin-Germeys, I., van Os, J. i Wiersma, D. (2015). Childhood abuse and neglect in relation to the presence and persistence of psychotic and depressive symptomatology. *Psychological Medicine*, 45(7), 1363–1377. <https://doi.org/10.1017/s0033291714001561>
198. Vejmelka, L. i Jurinić, J. (2020). Terminologija i konceptualizacija seksualnog iskorištavanja djece na internetu. *Kriminologija i socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 28(1), 95-114.
199. Vijeće Europe (2003). *From "ONE in FIVE" to "NONE of FIVE": Why do we need to focus on data?* Dostupno na: https://www.coe.int/t/dg3/children/1in5/statistics_en.asp
200. Vijeće Europe (2007). *Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja*. Dostupno na: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046e1d1>
201. Vijeće Europe (2018). *Preporuke Odbora ministara državama članicama o Smjernicama za poštivanje, zaštitu i ostvarivanje prava djeteta u digitalnom okruženju*. Dostupno na: <https://ddmaestral.hr/wp-content/uploads/2021/01/preporuka-odbora-ministara-o-smjernicama-za-postivanje-zastitu-i-ostvarivanje-prava-djeteta-u-digitalnom-okruzenju.pdf>
202. Vijeće Europe (2020.) *Handbook for policy makers on the rights of the child in the digital environment*. Dostupno na: <https://rm.coe.int/publication-it-handbook-for-policy-makers-final-eng/1680a069f8>
203. Vijeće Europe (2023). *The underwear rule*. Dostupno na: https://www.coe.int/t/dg3/children/1in5/default_en.asp
204. Vlada Republike Hrvatske (2014). *Protokol o postupanju u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja djece*. Dostupno na: <https://zdravlje.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Programi,%20projekti%20i%20strategije/Protokol%20o%20postupanju%20u%20slu%C4%8Daju%20zlostavljanja%20i%20zanemarivanja%20djece.pdf>
205. Vlada Republike Hrvatske (2018). *Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja* (Narodne novine 70/2018). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_08_70_1418.html
206. Vlada Republike Hrvatske (2022). *Nacionalni plan za suzbijanje seksualnog nasilja i seksualnog uznemiravanja za razdoblje do 2027.*
207. Walsh, K., i Brandon, L. (2012). Their children's first educators: Parents' views about child sexual abuse prevention education. *Journal of Child and Family Studies*, 21(5), 734–746. <https://doi.org/10.1007/s10826-011-9526-4>
208. Ward, J. i Marsh, M. (2006). *Sexual violence against women and girls in war and its aftermath: realities, responses, and required resources* [A briefing paper]. Symposium on Sexual Violence in Conflict and Beyond, Brussels. Dostupno na: http://www.wunrn.org/news/2006/06_19_06/062606_sexual_violence.pdf

209. Wetterlöv, J., Andersson, G., Proczkowska, M., Cederquist, E., Rahimi, M. i Nilsson, D. (2020). Shame and Guilt and its Relation to Direct and Indirect Experience of Trauma in Adolescence, a Brief Report. *Journal of Family Violence*, 36(7), 865–870. <https://doi.org/10.1007/s10896-020-00224-7>
210. Whittle, H., Hamilton-Giachritsis, C. i Beech, A. (2014). “Under His Spell”: Victims’ Perspectives of Being Groomed Online. *Social Sciences*, 3(3), 404–426. <https://doi.org/10.3390/socsci3030404>
211. Wight, D., i Fullerton, D. (2013). A review of interventions with parents to promote the sexual health of their children. *The Journal of Adolescent Health: Official Publication of the Society for Adolescent Medicine*, 52(1), 4–27. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2012.04.014>
212. Williams, L. M. (1994). Recall of childhood trauma: A prospective study of women’s memories of child sexual abuse. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 62(6), 1167–1176. <https://doi.org/10.1037/0022-006x.62.6.1167>
213. Wurtele, S. K. (2009). Preventing sexual abuse of children in the twenty-first century: preparing for challenges and opportunities. *Journal of Child Sexual Abuse*, 18(1), 1–18. <https://doi.org/10.1080/10538710802584650>
214. Yodanis, C. L. (2004). Gender Inequality, Violence Against Women, and Fear. *Journal of Interpersonal Violence*, 19(6), 655–675. <https://doi.org/10.1177/0886260504263868>
215. Yuan, N. P., Koss, M. P. i Stone, M. (2006). *The Psychological Consequences of Sexual Trauma*. The National Online Resource Centre on Violence against Women. Dostupno na: https://vawnet.org/sites/default/files/materials/files/2016-09/AR_PsychConsequences.pdf
216. Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske (Narodne novine 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 130/20, 80/22)
[Zakon o sudovima za mladež Republike Hrvatske \(Narodne novine 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19\)](#)
217. Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji (Narodne novine 05/2002).
218. Zakon o potvrđivanju Konvencije o kibernetičkom kriminalu (Narodne novine 9/2002)
219. Zakon o potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Narodne novine 11/2011)
220. Zapisnik sa Javnog časa Incest Trauma Centra: Case management Nacionalne mreže škola i vrtića protiv seksualnog nasilja u Republici Srbiji (2017)
221. Zoldbrod, A. P. (2015). Sexual Issues in Treating Trauma Survivors. *Current Sexual Health Reports*, 7(1), 3–11. <https://doi.org/10.1007/s11930-014-0034-6>

19. VAŽNI KONTAKTI

Naziv institucije	Naziv organizacije
<p>Policija 112</p>	<p>Ženska soba Centar za žrtve seksualnog nasilja Tel: 01/6119 444 E-mail: savjetovaliste@zenskasoba.hr Web: www.zenskasoba.hr</p>
<p>Hrvatski zavod za socijalni rad, Županijska služba, Nadležni Područni ured</p>	<p>Hrabri telefon – Savjetodavna linija za zlostavljanu i zanemarenu djecu Tel: 116 111 E-mail: hrabrisa@hrabritelefon.hr Web: www.hrabritelefon.hr</p>
<p>Ured pravobraniteljice za djecu Tel: 01/4929 669, 01/4929 278 E-mail: info@dijete.hr Web: www.dijete.hr</p>	<p>Centar za sigurniji internet Tel: 0800 606 606 Web: www.csi.hr/</p>
<p>Ministarstvo znanosti i obrazovanja Tel: 01/4594 461 E-mail: standardstrategije@mzo.hr Web: https://mzo.gov.hr/vijesti/web-obrazac-za-evidenciju-o-neprimjerenom-ponasanju-u-skolama/3990</p>	<p>Dječji dom “Tić” Rijeka Tel: 051/215 670 E-mail: tic@tic-za-djecu.hr Web: www.tic-za-djecu.hr</p>
<p>Agencija za odgoj i obrazovanje Tel: 01/2785 000 E-mail: agencija@azoo.hr Web: www.azoo.hr</p>	<p>Centar za pružanje usluga u zajednici “Luka Ritz” Tel: 01/6470 050 E-mail: info@centar-lukaritz.hr Web: www.centar-lukaritz.hr</p>

The background is a vibrant blue with several abstract geometric elements. In the top left, there's a square with a red dotted pattern transitioning into a yellow striped pattern. In the top right, there's a large area with diagonal white lines. In the middle left, there's a green triangle with horizontal white lines. In the middle right, there's a large yellow and orange triangle with a green dotted pattern. In the bottom left, there's a large green dotted pattern. In the bottom right, there's a large cyan circle containing the number 20. The text is centered in the upper middle part of the page.

**IZ RECENZIJA
PROGRAMA I
EVALUACIJA UČENICA I
UČENIKA**

20

20. IZ RECENZIJA PROGRAMA I EVALUACIJA UČENICA I UČENIKA

IZ RECENZIJA....

„SNEP 2 - JUNIOR program je obećavajući program na univerzalnoj razini prevencije s velikom potencijalom razvoja prema univerzalnom preventivnom programu temeljenom na dokazima učinkovitosti. Program zadovoljava mnogo karakteristika učinkovitih preventivnih programa, od opravdanosti provedbe u odnosu na procjenu potreba ciljane populacije, osiguravanja potrebnih resursa za provedbu (prostornih, ljudskih i materijalnih), jasnog postavljanja programa, logički postavljenog intervencijskog dizajna, evaluacije pilot provedbe programa te osiguravanja mogućnosti širenja programa. Uz navedeno, program poštuje etičke principe u radu s djecom i mladima. Rezultati evaluacije učinka programa (pilot provedba) pokazuju kako je kod sudionika/ sudionica programa došlo do porasta znanja i empatije te se smanjilo podržavanje mitova o osobama koje su doživjele seksualno nasilje što je dokaz da se programom postižu očekivani ishodi učenja te da program doprinosi općem cilju – prevenciji seksualnog nasilja nad (i među) djecom. Rezultati evaluacije pilot provedbe upućuju da se u ovom trenutku radi o obećavajućem univerzalnom programu prevencije.“

prof. dr. sc. Martina Ferić, Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

„Iako u Hrvatskoj ima programa koji se bave prevencijom nasilja, nedostaju preventivni programi seksualnog nasilja. Tu prazninu može odlično popuniti program „Seksualno nasilje – edukacijski i preventivni program 2 - Junior“ (SNEP 2 - JUNIOR) koji smatram sveobuhvatnim, izvrsnim, značajnim i potrebnim. Program je odlično strukturiran, sadržajno zanimljiv, ciljevi su realno postavljeni i ostvarivi, primjereni dobi učenika, aktivnosti su kvalitetno osmišljene, oslanjaju se na suvremene metode u poučavanja i nesumnjivo mogu doprinijeti očekivanim ishodima učenja. Dakle, mogu pomoći učenicima da prošire svoje spoznaje o oblicima, obilježjima, raširenosti i posljedicama seksualnog nasilja te mitovima i predrasudama koje ga prate, kao o i mehanizmima pomoći i podrške. Uz navedeno, ovaj program ima i druge odlike učinkovitih preventivnih programa, zasniva na najnovijim znanstvenim spoznajama i sociokulturno je relevantan, vodi računa o poticanju pozitivnih odnosa i odgojnim aspektima ponuđenih aktivnosti te edukaciji učitelja za njegovu provedbu. Provedena evaluacija podržava ovdje iznesene zaključke. Smatram kako ovaj iznimno važan preventivni program, svakako treba odobriti, podržati i proširiti u druge škole.“

prof. dr. sc. Vesna Bilić, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

IZ EVALUACIJA UČENICA I UČENIKA:

- * Dijete nikada nije krivo za seksualno nasilje! (učenica, 5. razred)
- * Uvijek se povjeri odrasloj osobi! (učenica, 5. razred)
- * Ukoliko mi se prijateljica ili prijatelj povjeri da je doživjela seksualno nasilje, ja joj mogu pružiti ljubav, podršku, vjerovati joj, reći joj da ona nije kriva i biti uvijek tu za nju. (učenica, 6. razred).
- * Što god se dogodilo, nemoj izgubiti nadu! Prijavi nasilje odrasloj osobi u koju imaš povjerenja. (učenik, 7. razred)
- * Znam da si prestrašen/a i osjećaš se kao da si sam/sama, no nisi, razumijem te. (učenica 7. razreda)

OSJEĆAJI DJEVOJKE
KADA IMA PODRSKU

Sigurno prihvaćeno

Zna da nije sama

Bilo joj je lakše

Ohrabreno
Bolje lakše

7. D. Mladost nasilje

Budi snažna, nisi jedina
cura koja je ovo doživjela.
Uz tebe su/smo ako ti
se to dogodi!.

Sigurno razumije osobe
koje vam žele pomoći,
a da vi to i ne znate
i zapamtite, NISTE
SAM!

O ŽENSKOJ SOBI

Ženska soba je feministička, neprofitna organizacija civilnog društva osnovana 2002. godine s ciljem prevencije i suzbijanja seksualnog nasilja, pružanja direktne podrške i pomoći osobama koje su preživjele seksualno nasilje te promocije i zaštite seksualnih prava.

Ženska soba od 2003. godine sustavno provodi programe prevencije seksualnog i rodno uvjetovanog nasilja. Područja rada na kojima je Ženska soba najaktivnija su prevencija i edukacija. Zahvaljujući dugogodišnjem iskustvu i radu na razvoju i provođenju specijaliziranih edukacija, kao i na razvoju programa prevencije, naše edukacije, treninzi, radionice i predavanja postali su prepoznatljivi po visokoj razini stručnosti i kvalitete, a aktivnosti su kontinuirano visoko bodovane od nadležnih strukovnih komora.

Rad s djecom i mladima jedna je od naših osnovnih djelatnosti, a sve projekte i programe kreiramo na temelju njihovih prepoznatih potreba. Djecu i mlade redovito uključujemo u kreiranje i provedbu svojih aktivnosti te ih potičemo da se uključe u rad naše organizacije, prvenstveno kroz volontiranje. Osim edukacija za djecu i mlade, provodimo i brojne edukacije namijenjene odgojno-obrazovnim djelatnicama/djelatnicima, roditeljima, stručnim osobama koji rade u nadležnim institucijama i organizacijama civilnog društva, volonterkama/volonterima te široj javnosti.

U okviru Ženske sobe djeluje Centar za žrtve seksualnog nasilja, jedini specijalizirani servis za osobe koje su preživjele bilo koji oblik seksualnog nasilja u Republici Hrvatskoj. U okviru Centra pružaju se različite, besplatne usluge za punoljetne osobe, djecu od 16 godina, kao i za njima bliske osobe. Sve osobe se u Centar mogu obratiti telefonskim putem (01/6119-444), elektroničkom poštom (savjetovaliste@zenskasoba.hr) ili osobno. U okviru Centra multidisciplinarni tim stručnjakinja pruža besplatnu, pravovremenu i dostupnu pomoć i podršku osobama koje su preživjele seksualno nasilje i njima bliskim osobama.

Kontinuirano provodimo znanstvena istraživanja iz svog područja rada i aktivno sudjelujemo u praćenju potreba i predlaganju izmjena zakonodavnog okvira i razvoja javnih politika vezanih uz seksualno nasilje, u cilju unaprjeđenja i zaštite prava osoba koje su preživjele seksualno nasilje i druge oblike rodno uvjetovanog nasilja.

Više informacija o našem radu možete saznati na:

Facebook stranici (www.facebook.com/zenska.soba),

Instagram stranici (www.instagram.com/zenska.soba),

i našim web stranicama (www.zenskasoba.hr, www.sigurnomjesto.hr).

Funded by the European Union's
Rights, Equality and Citizenship
Programme (2014-2020)

ženska soba
women's room

EU projekt „Seksualno nasilje – edukacijski i preventivni program 2 – Junior (SNEP 2 – JUNIOR)“

No. 101005462, REC-AG-2020/REC-RDAP-GBV-AG-2020.